

MONITOR STRATEGIC

Revistă editată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, membru asociat al Proiectului de Istorie Paralelă pentru Securitate prin Cooperare.

REDACTOR-ŞEF

• General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Ministerul Apărării Naționale, România

REDACTOR-ŞEF ADJUNCT

• Dr. Șerban Filip Cioculescu, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

COLEGIUL DE REDACȚIE

• Prof. asociat dr. JORDAN BAEV, Colegiul de Apărare și Stat Major, „G.S. Rakovsky”, Sofia, Bulgaria

• Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, University College London, Marea Britanie

• SORIN ENCUȚESCU, Președintele Asociației „Manfred Wörner”, București, România

• Conferențiar univ. dr. IULIAN FOTA, Academia Națională de Informații

• Dr. SERGHEI KONOPLIOV, Harvard University Program for Black Sea Security, SUA

• Prof. dr. CRAIG NATION, Department of National Security&Strategy, US Army War College, USA

• Prof. dr. REINER POMERRIN, Universitatea din Dresda, Germania

• Prof. dr. ERWIN SCHMIDL, Academia Națională de Apărare, Viena, Austria

• Prof. univ. dr. MICHAEL SHAFIR, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

• Colonel (r) dr. SHAUL SHAY, Senior research fellow, International Policy Institute for Counter-Terrorism at the Interdisciplinary Center, Herzliya, Israel

• Prof. univ. dr. VASILE SECĂREȘ, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, România

• Dr. JEFFREY SIMON, Senior research fellow, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington D.C., SUA

• JIAN ZHOU, senior research fellow, CIISS, Beijing

• Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, istoric militar, C.S.E.E.A., România

ADRESA

Str. Constantin Mille nr. 6, sector 1, București, cod 010142,

telefon: 0040 21 315.17.00, fax: 0040 21 319.58.01

<http://ispaim.mapn.ro>

e-mail: ipsdmh@yahoo.com

Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C” și figurează în baza de date EBSCO.

SECURITATE EUROPEANĂ ȘI EURO-ATLANTICĂ / 3

George Vlad Niculescu – Adjusting the EU's Geopolitical Posture in the Eastern Neighborhood / 5

Dragoș Ilinca – Relațiile NATO-UE. Între competiție și cooperare practică / 13

Silviu Petre – Complexul militar-industrial ucrainean - un factor de influență supraregional. O analiză în cheie economico-evoluționistă / 27

Cristian Eremia – Noua agendă de securitate și apărare a Uniunii Europene. Oportunități de valorizare și implicații pentru România / 50

Șerban Pavelescu – Evoluții ale mediului de securitate din regiunea Mării Negre între criza ucraineană și cea turcă (I) / 70

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ / 83

Carmen Rîjnoveanu – De la Obama la Trump: dinamica “reset-ului” ruso-american și dilemele reangajării strategice cu Rusia / 85

Șerban F. Cioculescu – Războaie civile și state eșuate în Orientul Mijlociu și Africa de Nord: rolul și responsabilitatea Occidentului în stabilizare și reconstrucție / 100

Carola Frey – Towards the Asian Century (I) / 132

PUNCTE DE VEDERE / 149

Mădălina Cuc, Adrian Sândiță – Considerații privind importanța agenților în trecerea de la societatea informațională la societatea cunoașterii / 151

Mirel Țariuc – Incertitudini și răbdare. „Noul” proiect european / 163

CĂRȚI ȘI REVISTE PRIMITE LA REDACȚIE / 173

RECENZII / 175

Andrei Miroiu – *Romanian Counterinsurgency and its Global Context, 1944-1962*, Palgrave Macmillan, 2016, 112 pagini/David Kilcullen – *Out of the mountains. The coming age of the urban guerilla*, Oxford University Press, 2013, 342 pagini (Șerban F. Cioculescu) / 177

Erată / 183

Tehnoredactor: Maria Dumitru

B. Nr. 8 / R.U.I. 467 / 03.07.2017

SECURITATE EUROPEANĂ ȘI EURO-ATLANTICĂ

Adjusting the EU'S Geopolitical Posture in the Eastern Neighborhood

George Vlad Niculescu

How and Why Did the EU Get into the Current Confrontation with Russia?

The conflict in Eastern Ukraine has signaled the end of cooperative security, and the shift to a new stage of evolution of the European system. This new stage seems to be defined by a geopolitical confrontation between the West and Russia, which seems to reshape the relations within today's Europe.

The confrontation between Russia and the West became predictable after president Vladimir Putin stated in April 2005: "Above all, we should acknowledge that the collapse of the Soviet Union was a major geopolitical disaster of the century. As for the Russian nation, it became a genuine drama. Tens of millions of our co-citizens and compatriots found themselves outside Russian territory."¹ The seeds of this confrontation were laid into these words, while alluding to both the goal and the strategy of the new resurgence of Russia. The geopolitical competition between Russia and the West had *de facto* started at that time, even though the Western leaders were formally rejecting it, while pretending that relations with Russia were post-Cold War business as usual.

However, president Putin's statement came after two rounds of NATO enlargement (1997 and 2004), and after the Big Bang enlargement of the European Union (2004-2007). Moreover, it came after the Rose and Orange revolutions in Georgia and Ukraine, respectively, which brought into top state positions pro-Western

leaders seeking NATO and EU membership for their countries. In response, Russia suspended the implementation of the CFE Agreement from 2007, while in the summer of 2008 it has fought and won the five days' war against Georgia, after it recognized the independence of Abkhazia and South Ossetia. The Georgian war actually came up as a Russian warning against NATO's 2008 Bucharest summit decision to recognize Georgia and Ukraine as aspirants for NATO membership.

Both the suspension of the implementation of the CFE Treaty and the recognition of the independence of the Georgian breakaway republics enshrined a very clear geopolitical message from Moscow: Russia was not happy anymore with the current European security arrangements built around the OSCE Decalogue, and it didn't feel itself obliged anymore to fulfil its commitments. In 2009, the Russian president at the time, Dmitry Medvedev, came up with a proposal to discuss a new European Security Treaty allegedly aiming to create a common undivided space in the Euro-Atlantic region to finally do away with the Cold War legacy. To that end, Medvedev suggested to formalize in the international law the principle of indivisible security as a legal obligation pursuant to which no nation or international organization operating in the Euro-Atlantic region was entitled to strengthen its own security at the expense of other nations or organizations. Eventually, the West rejected this Russian proposal for it felt it might have prohibited future enlargements of NATO and the EU.

In that very same year, the EU launched the Eastern Partnership aiming to create conditions for accelerating political association and further economic integration of six partner countries from the former Soviet Union: Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine. This EU initiative has been perceived by the Russians as a geopolitical process because, on the one hand, of the wide-ranging consequences of what the EU thought to be a purely technical, norms setting process of modernization, and, on the other hand, since it saw it as a competitor to the Eurasian integration promoted by Moscow in the former Soviet space.

Western liberal ideologues have generally perceived the rejection of the Western democratic values by the Russian president Vladimir Putin as the main driving force of this confrontation between Russia and the West. However, ideology is just one of the several drivers of the current confrontation. Other major disagreements persist on the structure and operation of the post-Cold War European security architecture (including the interpretation of the OSCE Decalogue, the management of the unresolved conflicts, and the implementation of the arms control agreements- in particular the CFE agreement), as well as on how to solve the dilemma of the post-Soviet states desperately struggling to straddle over their European and Eurasian integration.

Four Empirical Security Scenarios for Western Confrontation with Russia

How could the EU best deal with a revisionist Russia who challenged the post-Cold War European security order, most notably in Ukraine and in Georgia? We should probably start from considering EU's current *strategic options* in its Eastern Neighbourhood. The key question here is what should be the EU's objective in this contested region? Is it to find a compromise solution with Moscow on how to fix the broken security order, and to roll back, to the greatest extent possible, the outcomes of Russian military intrusions in Ukraine and in

Georgia? Or is it to defend its shared values in the Eastern Neighbourhood, and to eventually annihilate the Russian power and influence? To that end, one may refer to four empirical security scenarios on how the Western confrontation with Russia might play out in the near future, ranging from creating a buffer zone up to falling into regional chaos and potential war with Russia.

The **Buffer Zone** scenario has been supported by prominent international political strategists. For example, in an interview with the National Interest, Henry Kissinger was arguing for exploring the possibilities of a status of non-military grouping on the territory between Russia and the existing frontiers of NATO. More concretely, he suggested the possibility of some cooperation between the West and Russia in a militarily nonaligned Ukraine must be examined.

In an article published in the September/October 2014 issue of Foreign Affairs, professor John Mearsheimer contended that the Ukraine crisis could not be blamed entirely on Russia. He pointed instead at the triad of Western liberal policies in Ukraine, and more broadly in EU's Eastern neighbourhood, i.e. NATO's enlargement, EU's expansion, and the promotion of democracy. Mearsheimer suggested that the United States and its Allies should consider making Ukraine a neutral buffer between NATO and Russia instead of westernizing it. The goal would be to have a sovereign Ukraine that falls neither in the Russian nor in the Western camp.

This scenario might best fit with the current interests and capabilities of the EU since it might: 1) lead to comprehensive peaceful solutions to the regional conflicts which plagued the European security since the end of the Cold War; 2) maintain EU's influence over the post-Soviet states by adjusting and/or expanding the Association Agreements, and by establishing a broader trade relationship with the Eurasian Economic Union. Critics would warn against the risks of having this scenario turned into the 21st century Munich Agreements of 1938, thereby the Western powers unsuccessfully attempted to appease Nazi Germany by recognizing the annexation of the Sudetenland of Czechoslovakia. However, it shouldn't

necessarily turn into a new division of Europe into spheres of influence in case the political and security mechanisms to agree on the main tenets of implementing this scenario would be inclusive, transparent, and aiming at power-sharing in the common neighbourhood rather than racing mutually competitive integration processes.

Few years ago, the scenario of **Western Decline** might have seemed rather drawn from the ongoing Russian propaganda. However, a plethora of events over the last years have seriously questioned the European project and the West European partnership with the United States. A considerable aggravation of fissures and tension, as disputes from the Iraq war to the surveillance affair, have fuelled anti-Americanism in Europe, while the Eurozone crisis, migration, and other policy challenges have given rise to a host of ever more vocal Eurosceptic parties; the complex Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) negotiations seem to have failed, while European leaders might be still upset about the U.S. wiretapping program.

In the wake of BREXIT and of Donald Trump's presidency in the United States, the scenario of Western Decline has become more credible than in the past. The direct impact of BREXIT on the EU might be growing uncertainty and possible turmoil. Populists everywhere –especially right-wing nationalistic ones– might try to exploit BREXIT by arguing that their countries should follow suit. Giovanni Grevi has even seen it in more dramatic terms: “The choice of the United Kingdom to leave the European Union (EU) poses a fundamental question that can no longer be avoided –that of the survival of European integration. [...] beyond this turning point lies the crossroads between a spiral of political and economic disintegration and the very difficult path towards re-asserting the European project.”²

As one recent report by STRATFOR noted: “Perhaps the greatest difference between the Obama and Trump foreign policies lies in what may be Trump's biggest virtue: his unpredictability. [...] This matters immensely for U.S. allies and adversaries alike that have to be kept on their toes in developing their long-term strategy while avoiding the unexpected with

the world's superpower.”³ Consequently, a corrosive EU policy of the Trump administration may, on the one hand, weaken NATO and incentivize the EU to undertake, on the medium and longer term, a much bolder role in European security. On the other hand, it may create new stakes for Russia to attempt geopolitical incursions within some of the Eastern European members of the EU (Hungary, Slovakia, and Bulgaria being the most vulnerable potential targets of Moscow's enticement). Deepening divisions among the newer and older EU members might lead, at best, to a breakdown of the European integration as we know it today, and, at worst, to renewed European geopolitical maps.

A possible follow-up to the Western Decline scenario, the **Intermarium Alliance** is not new. It embodies the geopolitical vision of the Polish general Jozef Pilsudski, who, in the 1920s, envisaged an alliance of the nations between the Baltic and Black Seas built around Poland, and including Czechoslovakia, Hungary, Romania, Finland and the Baltic states. He thought that such an alliance would be the best defence of regional countries against a renewed German-Russian *entente* that might divide again the Intermarium upon subjective criteria, as it previously happened in the 19th and the 20th centuries. More recently, George Friedman (STRATFOR's Executive Director) argued that an Intermarium alliance/confederation, joining together a number of small and medium-sized countries having as their primary interest retaining sovereignty in the face of Russian power, may be a key element of an effective strategy to contain an aggressive Russia. Friedman sees this alliance not as an offensive force but rather as a force designed to deter Russian expansion, while he deemed NATO as being dysfunctional, and the EU was completely ignored. By supplying those countries with modern military equipment Washington might strengthen pro-U.S. political forces in each country, and create a wall behind which Western investment could take place.

The scenario of **Regional Chaos** in the wake of a potential turn of the current geopolitical confrontation into a regional war has been little considered by the existing literature

so far. However, particularly in the context of Ukrainian requests for the West to help in arming Kiev in view of enabling it to better defend itself against Russian aggression in Eastern Ukraine, the scenario of uncontrolled regional military escalation could not be ruled out.

One essential criteria for determining the likelihood of this scenario is the ability to prevent the current relations between Russia and the West from drifting towards *unmanaged confrontation*. According to the conclusions of the “Riga Dialogue 2016: Building Bridges for Euro-Atlantic Security”: “Confrontation becomes unmanaged when there are no credible mechanisms to prevent it from spiraling out of control. Eroding or antiquated international agreements, a lack of trust and perfunctory dialogue are important markers”⁴. Conversely, *managed confrontation* between Russia and the West, thereby deterrence would go along with dialogue and agreements enabling greater transparency to prevent dangerous incidents from resulting in full-scale conflict, might become the last defence against the regional chaos scenario.

What Does Russia Expect from the EU?

Not surprisingly, according to the Foreign Policy Concept of the Russian Federation⁵ (approved on 30 November 2016), the “Western powers” would bear the responsibility for the growing instability in international relations, at both global and regional level, because of their attempts to “impose their points of view on global processes, and conduct a policy to contain alternative centres of power”. The document went farther into arguing that “the geopolitical expansion pursued by NATO, and the EU along with their refusal to create a common European security and cooperation framework,” resulted “in a serious crisis in the relations between Russia and the Western States”.

However, the same document stated that “Russia’s long-term Euro-Atlantic policy is aimed at building a common space of peace, security and stability based on the principles of indivisible security, equal cooperation and

mutual trust”. It committed Russia to advocate for the legally binding relevance of the indivisibility of security, irrespective of the affiliation with political and military alliances of the regional states.

It further conceded that the EU remained an important trade, economic and foreign policy partner for Russia. Its priorities in relations with the EU would aim at establishing a common economic and humanitarian space from the Atlantic to the Pacific by harmonizing and aligning the interests of European and Eurasian integration processes, with a view to preventing the emergence of dividing lines on the European continent. It would also offer to maintain an intensive and mutually beneficial dialogue with the EU on key items on the foreign policy agenda, and to step up combined efforts for developing practical cooperation on counter-terrorism, controlling illegal migration, as well as on fighting against organized crime.

Critics have labelled this document a “Cold War doctrine” because of its premise of confrontation with the West⁶. They compared it against the previous version describing Russia as “an integral part of Europe,” while noting that such language was replaced with accusations of “geopolitical expansion” by the European Union (EU). They further pointed at “the consolidation of Russia’s position as one of the most influential centers in the modern world” as a hidden claim for a sphere of influence within the former Soviet space. Critics have also erroneously assumed that Russian government’s cooperation with various dictatorships might inevitably lead to increased rows with democratic countries. This was obviously a false assumption since in the real-world democracies did not cooperate exclusively with other democracies, while either ignoring or being at odds with dictatorships. Eventually, the Concept stated the more controversial goal of “strengthening the position of the Russian media in the global information space” that might be interpreted, from the perspective of a media which should be free and independent, as a rationale for turning the Russian media into a mere propaganda tool for the state. From a Western perspective that would be an unacceptable outcome.

However, as it emerges from references in the Concept to the Euro-Atlantic policy, and to the partnership with the EU, Russia seemed to be still open to discuss possible new arrangements of power sharing in the EU's Eastern Neighborhood. Such arrangements might aim at targeting three main baskets: harmonizing values and related governance models; finding ways and means for effective conflict resolution; and maintaining the compatibility of the economic integration models and processes.⁷ Whether new power sharing arrangements between Russia and EU (with the possible participation of other major regional actors—such as the US and Turkey) became subject to diplomatic negotiations or not could make the difference between the whole region falling into the buffer zone, or the regional chaos scenario.

Recommendations for EU's Policies in the Eastern Neighbourhood

1. The EU needs to be realistic about Russia and look forwards, not backwards

The EU might have to understand that being challenged by Russia as “the normative power” in the Eastern Neighborhood is not necessarily bad news for Europe's future. The fact that Russia inspired itself, and tries to replicate the European institutions in line with the actual needs of, and consistent with the different political culture existing in, the republics from the post-Soviet space should be actually hailed by the Europeans as a sort of external validation of the European model for economic integration, which is being currently questioned by many in Europe itself. The Russian proposal for building a Common Economic Space with the EU should be perceived as a co-operative hand extended to Europe in finding the compromises required by the harmonization of the European and the Eurasian normative systems.

On the other hand, current geopolitical realities have shown that Russia turned from a “strategic partner” into a “strategic challenge” for the EU. This has resulted in EU's current policy towards Russia being guided by five prin-

ciples⁸: 1) Full implementation of the Minsk agreements as a key element for any substantial change in bilateral relations; 2) Strengthening relations with the Eastern Partners and other neighbors, in particular in Central Asia; 3) Strengthening European Union's resilience against potential security risks and threats emanating from Russia, in particular in view of energy security, hybrid threats and strategic communication; 4) The need for “selective engagement” with Russia, both on foreign policy issues, but also in other areas where there is a clear European Union's interest; 5) Support for the Russian civil society and for people-to-people contacts and exchanges and policies that are related to that, with a particular view to the youth.

2. The EU Needs to Undertake Geopolitical Responsibilities in its Eastern Neighbourhood

Why did the Eastern Partnership exacerbate Russian pressure on EU's Eastern partners aimed to push them into unwanted choices between European and Eurasian integration? And why did Moscow perceive the Eastern Partnership as a path to a zero-sum game with the EU?

What the EU perceived as a purely technical, norms setting process of modernization, it has been seen by others (i.e. Russians, and potentially other regional powers) as a geopolitical process because of its wide-ranging consequences: while standards create legislation, and legislation shapes political and economic interactions, defining common standards eventually becomes an effective means for building geopolitical identities.

A more pragmatic Eastern Partnership focused on key EU regional priorities such as trade, security and energy, may revive EU's relations with all Eastern Partnership states, and may save this EU initiative from potential ineffectiveness or irrelevance. However, those Eastern Partners who strive for democratic development should continue to receive EU support proportional with their needs and proved willingness to reform.

The Eastern Partnership might eventually enable EU-Russia “selective engagement” on harmonizing the European and the Eurasian integration systems in the common neighbor-

hood. In effect, measures to harmonize the European and the Eurasian integration projects might also revitalize regional economic cooperation in the common neighborhood, which would be in the best interest of Turkey and the regional post-Soviet states facing the dilemma of European vs. Eurasian integration. Eventually, the Eastern Partnership might be opening opportunities for further regional integration in highly sensitive areas of the common neighborhood, such as the South Caucasus, where protracted conflicts are still raging.

3. The EU Needs to Take a More Pragmatic Approach towards “Exporting” Shared Values in the Eastern Neighborhood

The current geopolitical competition between Russia and the West has worsened the state of democracy in the Eastern Neighborhood. That was the case, as “Russia’s intervention in Ukraine, which amounts to acts of war, openly flaunts the principles on which the post-Cold War order in Europe is based, posing a challenge both to the European Union and the United States. A winner-take-all approach undermines the prospect of establishing functioning liberal democracies around the EU’s periphery.”⁹ Moreover, “as a consequence of placing security and stability high on the agenda of ENP countries, the Ukraine crisis has also pushed democracy and democratization lower on the list of their priorities.”¹⁰

Other factors are also likely to affect democracy in the Eastern Neighborhood. For example, the EU’s prolonged economic crisis and preoccupation with its own future has dimmed its appeal as a model to many in the East European neighborhood. Other external influences, including intolerant forms of religious activism and extreme nationalism fed by the persistence of protracted regional conflicts, are increasingly shaping the policies of regional states. In addition, the Russian propaganda machine emphasizes “the misgivings” of Western societies and the pains and sacrifices a country needs to make in order to join the West.¹¹

Consequently, promoting liberal democratic standards for political rights in the Eastern Neighborhood has become a liability for the West, as it significantly undermined its leverage in shaping regional engagements. To

maintain its influence in its Eastern Neighborhood, the EU should probably tone down its criticism of the “undemocratic governance systems”, and replace it with the pragmatic goal of defending its regional economic and security interests. Maintaining a minimal standard for the observation of civil rights may offer a face-saving solution against previous commitments. That would also imply seeking new regional arrangements according to common interests, not necessarily based on the acceptance of common values. For example, enhancing the level of engagement with Azerbaijan may be required to consolidate regional governance in the South Caucasus.

A multipolar approach to broader Eurasian geopolitics might also be needed, as the decline of European influence in the world could weaken the parameters of global stability in the coming years. Promoting the universalism of European values could possibly further accelerate such negative changes. It is quite likely that sharing democratic values would make it possible to preserve the current alliances, while a pragmatic approach to democratic values may attract new allies and break potential anti-Western alliances. The leverage created by sustaining increased regional involvement in Eurasia by Iran, India and China, aside from Russia and Turkey, should be also considered from this perspective.

4. The EU needs to transform the CSDP into a defensive tool fully consistent with, and adjustable to, NATO’s defensive posture towards the East.

In June 2016, the EU Global Strategy suggested that Europeans must be able to protect Europe, respond to external crises, and assist in developing partners’ security and defence capacities. It also referred to European security and defence efforts which should enable the EU to act autonomously, while also contributing to, and undertaking actions in, cooperation with NATO. A sectoral strategy should be agreed to specify the levels of ambition, tasks, requirements and capability priorities stemming from the EU Global Strategy.

Beyond recent US high level re-assurances to European allies on unwavering commitment to European security, the claim by president Donald Trump that NATO was obsolete

because it was created to deal with a problem (the Soviet Union) that no longer existed has got credible geopolitical rationale. In February 2017, both Stephen Walt, and George Friedman have made coherent arguments for “NATO has achieved its original mission, and no agreement exists on what its mission is now”¹². Stephen Walt went even further while admitting that “as long as there is no potential hegemon in Europe -and Russia doesn’t qualify- it is not necessary for the US to defend it”¹³. He further explained: “getting Europe to bear more of the burden to its own defence is meaningful only if it allows the US to reduce the resources it devotes to European security so that it can focus more attention on other theatres, such as Asia.”¹⁴

The conclusion of those arguments might converge towards Europe having to undertake the heavy-lifting of ensuring its own security, on the medium and longer term, by increasing the capability of the CSDP to gradually share NATO’s collective defence tasks. This is an ongoing process that it is likely to spread over the following years pending the political will of the EU governments to further develop European defence and security cooperation, the perceived levels and typology of threats against European security, and the upcoming re-negotiation of burden sharing within NATO.

5. The EU needs to play a leading role in searching viable solutions to the protracted conflicts.

On the one hand, the relevant knowledge of EU institutions about the protracted conflicts in the South Caucasus and in Transnistria should be enhanced, and a more creative thinking on the use of available instruments should be developed. On the other hand, the European External Action Service should be more involved in building up common positions of EU member states against the resolution of protracted conflicts. One may hardly talk of a genuine CFSP in the Eastern Neighborhood in the absence of a more assertive role of the EU in solving protracted conflicts in its neighborhood. Cooperation with other interested actors, such as the US, Russia, and Turkey is critical. The EU can tackle these conflicts more effectively, both in the post-conflict, and in the peace building phases.

6. The EU needs to revitalize its involvement in strengthening regionalism in the Eastern Neighborhood.

The Eastern Partnership was supposed to advance regional cooperation but, so far, it has done little to do so. According to the lessons learned in the Balkans in the first decade of the 2000’s, this approach should change on a medium to the long term, as necessary and possible, if the EU was to capitalize on the benefits of regional cooperation through increasing the synergies of its own policies with regional initiatives. A reshaping of existing EU policy instruments with greater concerted emphasis on the Baltic and Black Sea regionalisms will be critical, at that stage. Further, the EU may consider a more active dialogue with regional stakeholders, including an upgrading of the current levels of policy harmonization and coordination of their actions with relevant regional international organizations.¹⁵

Endnotes

¹ V. Putin-Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, April 25, 2005, The Kremlin, Moscow from http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029_type82912_87086.shtml.

² Giovanni Grevi- “Europe: A Question of Survival”, The European Policy Centre, June 2016, from http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_6753_europe_-_a_question_of_survival.pdf.

³ STRATFOR- “Mapping Out the Trump Era”, downloaded on 02/03/2017 from <https://www.stratfor.com/sites/default/files/mapping-out-the-trump-era-stratfor.pdf>.

⁴ Andris Spruds, Diana Potjomkina- “Riga Dialogue Afterthoughts 2016”, Latvian Institute of International Affairs, from <http://liia.lv/.../riga-dialogue-afterthoughts-2016-building-...>, downloaded on 02/03/2017.

⁵ Downloaded on 03/03/2017 from: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/2542248.

⁶ V. Shtepa- “The Illusion of a Restored Russian Superpower”, in Eurasian Daily Monitor, Vol.13, Issue 193, of 8th December 2016.

⁷ M.Terterov, G. Niculescu-“Old Powers Re-Emerging in the Wider Black Sea: Security and Region-Building Strategies in European Eastern Neighborhood”, EGF, Brussels, 2013, from <http://>

gpf-europe.com/upload/iblock/c4a/old_powers_re-emerging_final.pdf

⁸ Remarks by HR Federica Mogherini at the press conference following the Foreign Affairs Council on 14 March 2016 – <http://ec.europa.eu/avservices/video/player.cfm?ref=I117867>.

⁹ Michael Leigh- “A Strategy for Europe’s Neighborhood”, The German Marshall Fund of the United States, Europe Program Policy Brief, Vol.1, No.1, September 2014.

¹⁰ Alina Inayeh, Daniela Schwarzer, and Joerg Forbrig- “Regional Repercussions of the Ukraine Crisis”, the German Marshall Fund of the United States, Europe Policy Paper No. 3/2014.

¹¹ *Ibidem*.

¹² George Friedman- “NATO, The Middle East and Eastern Europe”, accessed on 03/03/2017 from

<http://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/nato-the-middle-east-and-eastern-europe/>

¹³ Stephen M. Walt – “It’s Time for Europe’s Military to Grow Up”, accessed on 03/03/2017 from http://foreignpolicy.com/2017/02/23/its-time-for-europes-militaries-to-grow-up-trump-nato/?utm_source=Sailthru&utm_medium=email&utm_campaign=edpix&utm_term=%2AEditors%20Picks

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Acest studiu a fost publicat anterior pe site-ul http://gpf-europe.com/forum/?blog=external_relations&id=182. De asemenea, unele părți au fost publicate de autor in volumul coordonat de Mihail E. Ionescu, Editor- “*Eastern Partnership: A Civilian Security Perspective*”, Bucharest, Military publishing House, 2016, pp 226-237, https://eaprr.files.wordpress.com/2014/09/eastern-partnership-2016_pt-bt.pdf.

ABSTRACT

The conflict in Eastern Ukraine has signaled the end of cooperative security, and the shift to a new stage of evolution of the European system. This new stage seems to be defined by a geopolitical confrontation between the West and Russia, which seems to reshape the relations within today’s Europe. In June 2016, the EU Global Strategy suggested that Europeans must be able to protect Europe, respond to external crises, and assist in developing partners’ security and defence capacities. It also referred to European security and defence efforts which should enable the EU to act autonomously, while also contributing to, and undertaking actions in, cooperation with NATO. The Eastern Partnership was supposed to advance regional cooperation but, so far, it has done little to do so. According to the lessons learned in the Balkans in the first decade of the 2000’s, this approach should change on a medium to the long term, as necessary and possible, if the EU was to capitalize on the benefits of regional cooperation through increasing the synergies of its own policies with regional initiatives. A reshaping of existing EU policy instruments with greater concerted emphasis on the Baltic and Black Sea regionalisms will be critical, at that stage.

Keywords: European Union, neighborhood, strategy, Eastern Partnership, cooperation, Russia

Mr. George Vlad Niculescu is currently the Head of Research of the European Geopolitical Forum in Brussels. He is also Co-Chair of the Regional Stability in the South Caucasus Study Group of the PfP Consortium of Defence Academies and Security Studies Institutes, and Team Leader for a Study on Inter-Agency Cooperation and Public Communication on CSDP-related matters, conducted under the HIQSTEP project. He is also a PhD Candidate on international politics with the National School for Political Studies and Public Administration (Bucharest) with a focus on “Western Confrontation with Russia at the Beginning of the 21st Century: Security Scenarios Planning in the Area from the Baltic Sea to the Wider Black Sea (Inter Marium) “.

Relațiile NATO-UE. Între competiție și cooperare practică

Dragoș Ilinca

Se poate afirma, fără teama de a greși, faptul că procesul de definire a unei relații funcționale de cooperare între cele două organizații a reprezentat principala constantă a ultimelor decenii scurse de la lansarea inițiativelor de consolidare a profilului european în domeniul apărării. Acestea au reprezentat principalii vectori de acțiune, determinanți pentru inițierea formulelor concrete de cooperare. Din perspectivă temporală, precedentele se plasează chiar în primii ani de după sfârșitul Războiului Rece, putând fi considerate într-o măsură semnificativă „produsele directe” ale acestor evoluții.

Definirea relațiilor de cooperare între cele două organizații a fost indusă, cel puțin din punct de vedere conceptual, de evoluțiile înregistrate prin asumarea graduală la nivel european a responsabilităților în domeniul securității și apărării, abordare nu întotdeauna reflectată simetric. Se poate vorbi, cel puțin în etapele inițiale, de o unidirecționalitate consistentă în derularea acestui proces, generatoare de percepții diferite față de rolul și locul corpului european în contextul de securitate și apărare. Efectele acestei situații s-au reflectat în dificultatea identificării numitorului comun la nivelul relațiilor dintre cele două entități, îngreunând semnificativ fundamentarea instituțională a acestora.

Opțiuni inițiale

Primele momente în evoluția către o dimensiune instituțională a acestei relații nu pot fi analizate în afara abordării rolului și

locului pe care Uniunea Europei Occidentale (UEO)¹ l-a jucat în definirea, cel puțin la nivel perceptiv, a parametrilor securității europene. Recursul la această soluție a fost dictat în mod determinant de inexistența unei alte platforme instituționale viabile pentru susținerea unui astfel de demers. De asemenea, dispariția conflictului bipolar a generat necesitatea readaptării rolului jucat de NATO în gestionarea securității euroatlantice generând o trecere graduală la abordarea misiunilor de management al crizelor, inclusiv din perspectiva aspectelor umanitare asociate. Pe aceste coordonate, rolul UEO poate fi interpretat și din perspectiva unei încercări de echilibrare a responsabilităților în ecuația de securitate a acelui moment, inclusiv prin asumarea de către aceasta a unui inventar de misiuni în domeniul managementului crizelor cunoscute sub numele de “Misiunile Petersberg”². Pe coordonate similare, opțiunea UEO se fundamenta și prin existența unei structuri militare integrate precum și a unui cadru juridic³ suficient de cuprinzător pentru susținerea unei relații funcționale între cele două organizații. Rațiunea astfel creată genera, însă, o perspectivă particulară, asociată proiectului de creare a unei identități europene în cadrul existent, al NATO. Problema care decurge din implementarea acestei formule era aceea a relevanței pentru situația existentă și, mai ales, a modului în care aceasta răspundea preocupărilor europene privind definirea unui răspuns propriu. În ciuda activismului care a condus la revigorarea UEO, asistăm în această perioadă la evoluții individuale, în care problematica securității și

apărării tindea să se dezvolte pe axa NATO-UEO, în timp ce paradigma evolutivă a Comisiei Europene anunța un traiect sensibil diferit, mult mai apropiat de o formulă autonomă.

În absența unei consistențe instituționale și, în egală măsură, a expertizei la nivel european, opțiunea UEO a continuat să fie utilizată în anii următori beneficiind și de consolidarea valențelor operaționale proprii. În acest sens, Summit-ul NATO din ianuarie 1994 avansa, în contextul mai larg al procesului de transformare al Alianței Nord-Atlantice, conceptul *Combined Joint Task Force* (CJTF)⁴ vizând optimizarea capacității de a genera forțe multinaționale întrunite precum și aranjamente de comandă-control adecvate. În rațiunile acestei decizii se viza și adaptarea cadrului intern de funcționare a NATO pentru a permite consolidarea capabilităților europene, prin intermediul UEO. Finalitatea procesului viza posibilitatea creării unei Identități Europene de Securitate și Apărare⁵ prin intermediul UEO. Deciziile aliate anticipau, preocupările față de potențiala autonomizare europeană. În această paradigmă se înscriseră necesitatea conectării procesului de transformare prin statuarea ca fundament al relației NATO-UEO a principiului generării de capabilități militare „separabile dar nu separate” care pot fi angajate de cele două organizații.

Finalizarea procesului de ratificare a Tratatului de la Maastricht (noiembrie 1993) aducea o nouă realitate prin crearea Uniunii Europene în cadrul căreia Politica Externă și de Securitate Comună (PESC) se fundamenta inclusiv prin „crearea unei politici comune de apărare care putea conduce la o apărare comună” (TEU, Art. J4.1). În același timp, TEU stipula, ca o modalitate de instrumentalizare a acestui obiectiv, obligația UEO (apreciată ca parte integrantă a procesului de dezvoltare a Uniunii Europene) de a-și asuma responsabilitățile ce derivă de aici (TEU, Art. J4.2). De asemenea, Tratatul de la Maastricht oferea primele formule de cooperare structurată în domeniul apărării, potențial a fi inițiate între statele membre în diverse configurații. Diferențele de limbaj asumate la nivelul celor două organizații nu excludeau percepțiile diferite asupra relaționării între UE și NATO. Astfel, contextul deschis prin constituirea Uni-

unii Europene era unul cu mult mai ambițios decât cadrul și filozofia constitutivă a UEO permiteau. În acest context, opțiunea de definire a unui profil mult mai robust al Uniunii Europene s-a accentuat, culminând cu decizia asumată de liderii europeni în 1997 vizând preluarea funcțiilor UEO. Codificat prin intermediul Tratatului de la Amsterdam, obiectivul UE vizând asumarea unui rol mult mai important și, în egală măsură, extins se regăsea sub sintagma „creării progresive a unei apărări comune” (Art. J7.1). Suplimentar, Tratatul de la Amsterdam furniza baza normativă pentru crearea primelor elemente de arhitectură instituțională⁶ stabilind o legătură directă între UEO, în ipostaza de furnizor de expertiză și know-how operațional⁷ și noile structuri responsabile asociate dimensiunii de securitate și apărare. În egală măsură, anticipând integrarea funcțiilor acestei organizații în cadrul Uniunii Europene se avansau primele repere ale viitoarei dimensiuni instituționale a relațiilor de cooperare cu NATO. Potrivit deciziilor reuniunii miniștrilor apărării desfășurată la Berlin în iulie 1996, conectarea instituțională prin intermediul UEO era menținută ca soluție intermediară, opțiunea care se profila din ce în ce mai pronunțat vizând, însă, „abandonarea” acesteia, în favoarea asumării unui rol de partener al UE în relația cu NATO. Sub aceste auspicii se preciza faptul că rolul UEO urma să se deruleze pe următoarele paliere:

- consultare în contextul crizelor;
- implicarea UEO în procesul de planificare NATO;
- operațional, pentru operații UEO cu recurs la mijloacele și capacitățile NATO; pe acest palier erau vizate următoarele aspecte:
 - planificare militară comună condusă de NATO în coordonare cu UEO și pe durata exercițiilor de management al crizelor;
 - încheierea unui acord cadru pentru transferul, utilizarea și returnarea capacităților NATO;
 - crearea unor mecanisme de legătură între NATO și UEO, în contextul aranjamentelor de comandă-control (C2)⁸.

Demersul birocratic nu a putut evita dezvoltarea ce a însoțit procesul de reflecție asupra rolului UE. Elementul central a fost reprezentat de apariția formelor de duplicare

între NATO și UE, în condițiile absenței unui consens asumat, în primul rând politic, față de specializarea rolurilor și, chiar, a unei împărțiri a responsabilităților geografice. Într-o primă instanță se poate vorbi despre un ridicat grad de incertitudine conceptuală în raportul dintre misiunile Petersberg și misiunile NATO, de tip non-Articol V (cunoscute și sub numele de *Crisis Response Operations*).

Pe coordonate similare, se plasează și problema coordonatelor geografice care ar fi putut face obiectul angajamentelor operaționale ale celor două organizații. În esență, principalul aspect de dezacord viza potențiala simultaneitate a acestora și, subsecvent, modalitatea de evitare a unor potențiale duplicări, grefată pe dificultatea stabilirii primatului și priorității de abordare între cele două organizații. Încercarea de a concentra dezbaterile pe complementaritate, dublată de o potențială „diviziune a muncii” a fost consemnată, inițial, prin intervenția⁹ secretarului de stat al SUA, Madeleine Albright, în timpul reuniunii Consiliului Nord-Atlantic din 8 decembrie 1998, prin care se avansa formula care a făcut carieră, ulterior, prin sintagma celor „3 D”.

Pornind de la necesitatea complementării și a evitării duplicărilor, abordarea SUA viza acomodarea unor criterii conceptual-operaționale în dezvoltarea și angajarea capacităților de apărare. În susținere, Albright identifica ca potențiale riscuri: de-conectarea Identității Europene de Apărare de NATO; duplicarea eforturilor existente; discriminarea membrilor NATO care nu sunt membri UE. Pe acest fond, identificarea unei formule complementare a angajamentelor, centrată și pe o potențială diviziune a rolurilor, a fost reluată prin intermediul Declarației franco-britanice de la St.Malo (3-4 decembrie 1998)¹⁰. Afirmarea fără echivoc a dorinței europene de consolidare a autonomiei, precum și a profilului global al UE a fost dublată de introducerea unor nuanțe particulare privind rolul primordial al NATO (*primus inter pares*) în dislocarea angajamentelor operaționale (*where NATO as a whole is not engaged*). Propunerea avansată prin combinarea celor două opțiuni, a fost asumată și la nivelul NATO, regăsindu-se în textul Conceptului Strategic adoptat la nivelul Alianței Nord-Atlantice cu prilejul Summit-

ului de la Washington (23-25 aprilie 1999). Aceasta era dublată, însă, de evidențierea importanței Identității Europene de Securitate și Apărare și, subsecvent, a rolului UEO în asigurarea coeziunii și vitalității relației transatlantice¹¹.

Din nou asistăm la accentuarea asimetriei în formularea reciprocă a viziunilor față de modul în care relația dintre cele două organizații ar fi trebuit articulată. La nici o lună distanță, reuniunea Consiliului European de la Cologne (3-4 iunie 1999), organizată de Președinția germană, a readus în atenție interesul pentru dezvoltarea capacității proprii a Uniunii Europene, beneficiind de nuanțe particulare în definirea propriei arhitecturi instituționale responsabile pentru gestionarea aspectelor de securitate și apărare. Sub imperiul acestei filozofii, UE avansa, preluând elementele agreeate la Berlin, un inventar al măsurilor care trebuiau adoptate în planul perfectării unor aranjamente de cooperare NATO-UE în cazul în care aceasta din urmă ar putea derula o operație cu recurs la mijloacele și capacitățile aliate:

- implementarea aranjamentelor agreeate la Berlin și Washington;
- definirea unor aranjamente care să vizeze asigurarea accesului UE la capacitățile NATO de planificare care să contribuie la planificarea militară pentru operațiile conduse de UE;
- prezumția de valabilitate a capacităților și facilităților comune pre-identificate în scopul utilizării în operațiile conduse de UE.¹²

Dinamica evenimentelor avea să aducă noi clarificări, Consiliul European din decembrie 1999 reafirmând disponibilitatea și interesul pentru participarea statelor aliate, nemembre UE în operațiile autonome ale acestei organizații¹³. Pe coordonatele stabilite anterior, concluziile adoptate la Helsinki avansau necesitatea stabilirii modalităților de consultare, cooperare și transparență între NATO și UE. Până în momentul articulării acestora se formula propunerea inițierii dialogului informal între Înalțul Reprezentant pentru Politica Externă și de Securitate Comună și Secretarul General NATO. De menționat faptul că nominalizarea în funcția de Înalț Reprezentant (octombrie 1999) a lui Javier Solana a facilitat în mod semnificativ dezvoltarea dialogului informal în perioada următoare.

De la teorie la practică

Lansarea de către Președinția finlandeză a Obiectivului Global 2003¹⁴ a fost însoțită, însă, de reluarea dezbaterilor privind posibila impact negativ al componentei europene de securitate și apărare asupra NATO. Disputele cu tentă academică, implicând o serie largă de personalități ale momentului, s-au plasat pe tonalități extrem de radicale. Subiecte precum rolul NATO sau cele derivând din exploatarea unor posibile cursuri de acțiune competiționale între cele două organizații au ținut capul de afiș al dezbaterilor internaționale pe tot parcursul anului 2000. De asemenea, dezbaterile tradiționale asociată "duplicării de forțe, mijloace, capacități și instituții" a continuat să se manifeste, în conexiune directă cu preocupările privind riscurile la adresa coeziunii Alianței Nord-Atlantice și a capacității sale operaționale. Diferențelor de opinii intraeuropene¹⁵ li se adaugă modalitatea de poziționare a SUA față de Politica Europeană de Securitate și Apărare și, subsecvent, impactul acestei evoluții asupra relației transatlantice a suscitată un interes major în perioada imediat următoare. Radiografia perioadei relevă un tablou extrem de neclar, ale cărui zone de incertitudine s-au accentuat după atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001.

Sub aceste auspicii, dezvoltarea cooperării între cele două organizații nu s-a putut realiza la o viteză adecvată, accentuându-se, însă, diferențele de abordare între NATO și UE în ceea ce privește parametrii procesului de dezvoltare a capacităților de apărare. Singura zonă de progres a fost reprezentată de palierul informal de dialog în cadrul căruia experiența "atlanticistă" a lui Javier Solana a făcut diferența în compensarea dificultăților de natură politică și/sau formal-procedurală. Practic, întâlnirile săptămânale la micul dejun între Solana și lordul Robertson (noul Secretar general NATO) au reprezentat principalul mecanism de agreare a unor modalități de cooperare formală.

Pe acest fond, Președinția portugheză, răspunzând mandatului preluat la începutul anului 2000, a continuat procesul de operaționalizare a mecanismelor de cooperare NATO-UE, prin identificarea¹⁶ unui prim set de

domenii de interes comun: securitate; ținte de capacități; modalități de acces la mijloacele și capacitățile de planificare NATO; definirea aranjamentelor permanente pentru consultare NATO-UE. Dialogul asupra acestor subiecte urma să se deruleze în cadrul unor structuri/grupuri de lucru de tip ad-hoc. În paralel, Președinția portugheză avansa un set de măsuri menite să răspundă preocupările legate de gradul de transparență și inclusivitate al PESA din perspectiva participării celorlalte state aliate care nu erau membre UE. Acesta era structurat, în esență, pe două componente corespunzând perioadei de rutină, respectiv, unor situații operaționale generate pe timp de criză¹⁷.

Principiile de la care se pornea în aprofundarea dialogului asupra obiectivelor stabilite reflectau stadiul dezbaterilor politice asociate segmentului de dezvoltare a profilului UE în planul securității și apărării, vizând:

- deplina respectare a autonomiei decizionale a Uniunii Europene;
- complementaritate și sinergie între procesele de dezvoltare a capacităților de apărare la nivelul celor două organizații;
- respectarea particularităților celor două organizații în domeniul managementului crizelor, inclusiv în ceea ce privește posibila adaptare a procedurilor de cooperare practică între NATO-UE;
- statut egal între cele două organizații;
- evitarea tratamentului nediscriminatoriu față de statele membre ale celor două organizații.¹⁸

Suplimentar palierului strategic de comunicare (Solana-Robertson) ultima jumătate a anului 2000 a consemnat organizarea primelor reuniuni la nivelul structurilor relevante ale celor două organizații, Comitetul Politic și de Securitate – Consiliul Nord-Atlantic (19 septembrie și 9 noiembrie). În acest spirit, Președinția franceză a Consiliului UE a accelerat semnificativ dialogul în cadrul structurilor ad-hoc precum și la nivel de experți vizând armonizarea proceselor de dezvoltare a capacităților de apărare în ambele ipostaze, definitivarea aspectelor normative beneficiind, de asemenea, de o atenție particulară. Pe acest din urmă segment, pornind de la principiile

agreate în prima parte a anului au fost definite „Aranjamentele pentru consultare și cooperare între UE și NATO” care vizau stabilirea, de o manieră practică, a sistemului de relaționare al celor două organizații prin:

- consultare regulată, în absența unei situații de criză – includea întâlniri la nivelul PSC-NAC, precum și reuniuni ministeriale (cel puțin 1 pe durata fiecărei Președinții a Consiliului UE); reuniuni ale structurilor militare
- Comitetele Militare; reuniuni ale grupurilor de lucru relevante și staff-urilor celor două organizații;

- consultare pe timp de criză – viza crearea unor sisteme de dialog și consultare în contextul unei crize; se avansa posibilitatea formulării unor abordări comune inclusiv din perspectivă operațională, implicând lansarea unei operații UE cu recurs la mijloacele și capacitățile NATO. În acest scop se defineau toate secvențele procedurale care trebuiau parcurse pentru asigurarea capacităților necesare și a aranjamentelor de comandă-control implicând o opțiune europeană din cadrul NATO (rolul adjunctului SACEUR în conducerea unei operații UE).

Pentru operațiile autonome UE aranjamentele includeau referiri specifice la menținerea unui mecanism de informare regulată asupra evoluțiilor înregistrate¹⁹.

În paralel cu aceste reglementări, o decizie extrem de importantă a vizat accelerarea procesului de încorporare a funcțiunilor UEO, în special misiunile Petersberg²⁰ și a structurilor acesteia²¹. Inventarul progreselor realizate a fost formalizat prin intermediul unui schimb de scrisori între Secretarul General NATO și Președinția UE (24 ianuarie 2001). Ritmul negocierilor și al dialogului se va accelera substanțial permițând implementarea aranjamentelor prin organizarea, la începutul lunii februarie, a primei reuniuni formale PSC-NAC urmată de reuniunea comună a miniștrilor de externe. Importanța evoluțiilor internaționale asupra procesului de cooperare reprezintă unul dintre aspectele esențiale ale acestei perioade în special din perspectiva efectelor generate de atacurile teroriste de la 11 septembrie 2001. În acest context, opțiunea SUA de coagulare a unor formule multinaționale de angajament

în combaterea terorismului a creat un mediu propice pentru depășirea dificultăților politice consemnate până în acel moment. Într-o notă similară reacțiile favorabile ale Turciei față de propunerile UE privind reglementarea transparentă a cadrului de participare a statelor terțe la dezvoltarea PESA au reprezentat un alt punct de inflexiune strategică care a facilitat acest proces.

Valențele politice ale cooperării NATO-UE au fost, de asemenea, valorificate superior prin intermediul Declarației NATO-UE privind Politica Europeană de Securitate și Apărare (16 decembrie 2002)²² a cărei semnificație principală viza reafirmarea principiilor politice care guvernav relația dintre cele două organizații. Elementul adițional cu o semnificație particulară viza plasarea evoluțiilor pozitive înregistrate în contextul și sprijinul multilateralismului drept conduită internațională, prin exprimarea adeziunii și respectului față de principiile Cartei ONU. Întrunirea condițiilor practice de cooperare a permis avansarea la un nivel superior, prin semnarea (decembrie 2002-martie 2003) a așa-numitelor „Acorduri Berlin+”. Acestea au reprezentat, practic, baza cooperării dintre cele două organizații în domeniul managementului crizelor, cu accent asupra utilizării de către UE a mijloacelor și capacităților NATO pentru o operație proprie. Inventarul noului cadru normativ includea:

- Acord de securitate NATO-UE (schimb de informații clasificate).

- Asigurarea accesului UE la capacitățile NATO de planificare din perspectiva utilizării acestora în derularea unei operații conduse de Uniune.

- Disponibilitatea capacităților NATO și a mijloacelor comune (ex. comunicații, comandamente) pentru operații UE.

- Procedurile pentru punerea la dispoziția UE a capacităților aliate, monitorizarea modului de utilizare a acestora și a returnării lor.

- Termenii de referință pentru potențialul rol de comandant operațional pentru adjunctul SACEUR (D-SACEUR), în cadrul unei operații UE cu recurs la capacitățile NATO.

- Aranjamentele de consultare NATO-UE în contextul unei operații UE de management al crizelor cu recurs la sprijinul Alianței Nord-Atlantice.

– Includerea în sistemul de planificare NATO a inventarului de cerințe asociat unei operații UE, în vederea asigurării disponibilității acestora.²³

În mod evident, semnarea Acordurilor „Berlin+” a reprezentat punctul culminant al unui proces extrem de dificil în cadrul căruia dimensiunea politică substanțială a afectat în mod negativ ritmul în care acesta s-a derulat. Încheierea cadrului operațional a permis asumarea primului angajament operațional militar al UE (EUFOR Concordia)²⁴ prin preluarea misiunii NATO din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei (*Allied Harmony*), aceasta fiind prima operație UE cu recurs la capacitățile NATO, utilizând noul cadru perfectat între cele două organizații. Ulterior, experiența acumulată în FYROM a fost valorificată prin extinderea operațiilor UE în Bosnia-Herțegovina cu misiunea EUFOR Althea²⁵.

Reglementarea aspectelor operaționale a fost dublată de agrearea unei abordări strategice NATO-UE în ceea ce privește situația de securitate din Balcanii de vest (iulie 2003)²⁶. Relevanța particulară a acestei noi inițiative viza recunoașterea *de facto* a elevării relației NATO-UE la nivelul unui Parteneriat real, centrat pe realitatea potențialului UE în domeniul managementului crizelor și pe determinarea politică de asumare a unui profil consolidat în acest sens. De asemenea, inițiativa se dorea a fi și un „roadmap” în contextul mai larg al responsabilităților ce decurg din gestionarea de către UE a responsabilităților ce decurg din proximitatea geografică. Pe aceste coordonate abordarea comună includea o serie de domenii prioritare de efort vizând: prevenirea conflictelor și managementul crizelor; reforma sectorului de securitate și apărare; consolidarea statului de drept; combaterea terorismului; managementul securității frontierelor; control pe armamente și eliminarea armelor mici.²⁷

Formule de cooperare practică și dispute politice (2003-2007)

Progresele perioadei anterioare au fost puse serios la încercare în anii următori pe fondul manifestării unor puncte de divergență atât în context transatlantic, cât și în interiorul Uniunii Europene *per se*, accentuate și prin

asumarea secvențială a unui comportament competițional, punctat uneori de aspecte de rivalitate instituțională. Practic, spiritul constructiv care a permis realizarea unor progrese de substanță în definirea cadrului de cooperare avea să fie, într-o măsură determinantă, anulat de disputele privind intervenția SUA împotriva regimului irakian condus de Saddam Hussein. Pe fondul divergențelor asociate acestei teme, inițiativa unui grup de state membre vizând convocarea unui Summit²⁸ dedicat exclusiv apărării europene a generat unde de șoc și interpretări nedorite față de rațiunile și obiectivele Uniunii Europene în integralitatea sa. Contextul problematic al anului 2003 a inclus și procesul laborios de elaborare a Tratatului Constituțional²⁹ în cadrul căruia au fost translatate o serie de subiecte sensibile ale agendei de cooperare cum ar fi clauza de asistență mutuală. Pe fondul deja tensionat ca urmare a crizei irakiene, apariția acestor subiecte a generat revigorarea dezbatelor privind rolul și locul dimensiunii europene de securitate și apărare. Temele/sintagmele predilecte se concentraseră asupra riscurilor la adresa coeziunii NATO pe fondul unui parcurs competițional în relație cu Uniunea Europeană³⁰. Acestor aspecte aveau să li se adauge, din 2004, efectele substanțiale ale proceselor de extindere NATO și UE care au generat dificultăți suplimentare în consolidarea formulelor de cooperare. Practic, creșterea numărului de membri ai celor două organizații a schimbat profund configurația și, mai ales, complexitatea formatelor de dialog. În mod particular, divergențele față de participarea Maltei și Ciprului în dialogul NATO-UE au generat dificultăți suplimentare pe fondul opoziției Turciei. Consecința directă s-a regăsit în planul consistenței dialogului la nivel NAC-PSC, acesta fiind limitat doar la problematica operațiilor comune și a capacităților asociate fiind excluse, astfel, aspectele de nivel strategic, cu relevanță pentru ambele organizații.

Paradoxal, în ciuda unei agende internaționale extrem de dense asupra cărora divergențele consemnate au fost unele dintre cele mai intense de după căderea Zidului Berlinului, cooperarea practică dintre cele două organizații a continuat să se deruleze cu o oarecare ritmicitate. Practic, anul 2003 a deschis o nouă etapă în evoluția relației de parteneriat NATO-UE, principala caracteristică fiind

reprezentată de structurarea dialogului politico-militar pe două componente corespunzând domeniilor privind: capacitățile de apărare și operațiile. Simbolistica asociată noilor tendințe era aceea a depășirii nivelului teoretic al dezbaterii, ambele organizații concentrându-și atenția asupra aspectelor concrete prin care se puteau evita potențiale formule de duplicare. De asemenea, trebuie menționat faptul că noua abordare venea și ca o consecință firească a proceselor de transformare internă pe care ambele organizații îl parcurgeau. În egală măsură, preocuparea față de accentuarea formulelor de duplicare deriva și din realitatea tendinței de evitare a utilizării cadrului „Berlin+”. Practic, asistăm la scurt timp după finalizarea cadrului de cooperare NATO-UE la căderea acestuia în desuetudine, accentuată prin lansarea, în mai 2003, a primei misiuni autonome a UE (*Arthemis*, RD Congo)³¹. Natura relației dintre cele două ține să se schimbe, raportându-se tot mai mult la parametrii unei formule de parteneriat având ca repere maturizarea proceselor de dezvoltare a capacităților de apărare și, subsecvent, a angajamentelor operaționale. În egală măsură, determinarea politică a Uniunii Europene privind consolidarea profilului autonom a beneficiat de elaborarea unor fundamente strategice solide prin adoptarea, în decembrie 2003, a Strategiei de Securitate a Uniunii Europene³², elaborată sub coordonarea lui Javier Solana.

În cadrul noii paradigme, problema armonizării capacităților s-a dovedit a fi unul dintre cele mai sensibile subiecte ale agendei de cooperare. Principala dificultate rezida în natura diferită a celor două organizații, particularitățile acestora regăsindu-se și în ceea ce privește modalitatea de structurare a proceselor de generare a capacităților necesare. Inovațiile instituționale ale acestei perioade au stat sub semnul aceluiași principiu de evitare a duplicărilor și, pe cât posibil, a identificării unor formule sinergice. Reperele erau reprezentate de inițiativele lansate la nivelul celor două organizații în vederea depășirii deficiențelor de capacități. În context aliat acestea erau gestionate prin intermediul *Prague Capabilities Commitment (PCC)*, inițiativă menită să gestioneze procesul de dezvoltare a capacităților incluzând peste 50

de obiective de capacități³³. De cealaltă parte, filozofia utilizată de UE era circumscrisă Planului European de Acțiune pentru Dezvoltarea Capacităților (ECAP), lansat³⁴ în decembrie 2001. Acesta se baza pe o abordare relativ diferită, centrată pe ideea identificării unor proiecte multinaționale cu șanse reale de materializare. În context, pentru prima etapă ECAP (2002-2003) au fost identificate un număr de 19 paneluri a căror activitate se baza pe o interacțiune adecvată cu NATO în scopul evitării duplicărilor. Același tip de abordare s-a menținut și în cadrul fazei următoare, în cadrul căreia panelurile au fost înlocuite cu 15 grupuri de proiect, la nivelul cărora s-a accentuat rolul de coordonare al statelor membre. În acest sens, au fost identificate formule suplimentare de coordonare prin implementarea unei abordări simetrice între angajamentele asumate de statele membre în cadrul celor două organizații. În martie 2003 a fost înființat Grupul NATO-UE pentru capacități care s-a dorit a fi un nivel superior de coordonare a proceselor derulate între cele două organizații și, în egală măsură, de asigurare a unui nivel adecvat de transparență.

Operaționalizarea Agenției Europene de Apărare (iulie 2004) a adus o serie de particularități suplimentare în planul cooperării dintre cele două organizații. Deplasarea centrului de greutate către noua structură prin transferul gradual (până în 2006) a managementului grupurilor de proiect ECAP, urmată de implementarea unei filozofii diferite, a creat o problemă de simetrie instituțională în planul relației cu NATO limitând pentru o perioadă de timp dimensiunea cooperării doar la cadrul Grupului NATO-UE pentru capacități.

Elementele de incongruență au fost sporite și prin adoptarea, în iunie 2004, a Conceptului Grupurilor de Luptă UE ca element central al noului Obiectiv Global al UE (HLG 2010)³⁵. În acest context, problema duplicării eforturilor s-a accentuat pe relația Forța de Răspuns a NATO (NRF)-Grupurile de luptă (UE) pornind de la premisa realității unui singur set de forțe și capacități pe care statele membre puteau să-l pună la dispoziția ambelor organizații. De aici și extrem de dificila problemă a deconflictualizării angajamentelor, aspect cu conotații politice majore mergând

până la asumarea unor opțiuni strategice în definirea contribuțiilor.

Progresele realizate prin intermediul Acor-
durilor Berlin + nu asigurau întregul set de
răspunsuri la realitățile Parteneriatului UE-
NATO, în special din perspectiva reliefării
posturii autonome a Uniunii Europene în
managementul crizelor, prin crearea propriei
capacități de planificare. Summit-ul din apri-
lie 2003, reunind Germania, Franța, Belgia și
Luxemburg, a readus în atenție această proble-
mă prin intermediul așa-numitului „Concept
Tervuren”. Acesta a fost de natură să adauge
o notă de amplă divergență³⁶ față de modul
în care relația NATO-UE avea să se înscrie
în paradigma determinării europene pentru
dezvoltarea unui profil suficient de consolidat,
corespunzând nivelului de ambiție asumat în
diferite momente după crearea Uniunii Eu-
ropene. Sfârșitul anului avea să aducă mult-
așteptata abordare rațională prin care aveau să
fie acomodate formule negociate. Compromi-
sul realizat în mare măsură prin intermediul
medierii britanice³⁷ a vizat crearea unei celule
UE în cadrul SHAPE, dublată de o structură
de legătură a NATO pe lângă Statul Major UE.
Suplimentar, în cadrul Comandamentului Su-
dic al NATO (AFSOUTH) a fost creat un Ele-
ment de Comandă European³⁸ cu scopul de a
se asigura legătura UE cu misiunile din Bal-
cani. Scopul acestui aranjament era acela de a
răspunde, în primul rând, divergențelor politi-
ce plasând problema sub auspiciile principiu-
lui *primus inter pares* pentru rolul NATO. Cu
toate acestea, în cadrul formulei de compromis
nucleul de planificare al UE nu fusese abando-
nat acesta supraviețuind sub forma unei celule
civil-militare în cadrul EUMS, nefiind exclusă,
totodată, posibilitatea implicării acesteia în
aranjamentele de comandă-control (C2) pen-
tru o operație autonomă³⁹.

Bilanțul pozitiv al acestei perioade include
și inițierea procesului de cooperare în dome-
niul exercițiilor de management al crizelor. În
noiembrie 2003 s-a derulat primul exercițiu
de acest tip NATO-UE (19-25 noiembrie) prin
utilizarea cadrului Berlin+. Obiectivele au vi-
zat testarea procedurilor și a mecanismelor de
consultare și coordonare pe durata unei crize
și, subsecvent, în contextul unei operații UE cu
recurs la capacitățile NATO. Deși intențiile care

au condus la derularea exercițiului vizau impu-
nerea unui caracter regulat pentru un astfel de
tip de cooperare, aspectele politice divergente
asociate relației Turcia-Cipru-Grecia au făcut
ca desfășurarea exercițiilor de acest gen să nu
se poată înscrie în spiritul filozofiei inițiale.

O nouă paradigmă

Paralizia strategică inițiată după cele două
valuri de extindere din 2004 avea să se mențină
o perioadă de timp la nivelul relațiilor dintre
cele două organizații. Nici măcar reîntrarea
Franței în structura militară integrată a NATO
(2009) nu a adus schimbări fundamentale. Se
poate vorbi de un pragmatism mult mai vizibil,
grefat atât pe formule de cooperare ad-hoc și
demersuri informale, singurele soluții de a evita
„capcanele” dezbaterilor în triumphiul Grecia-
Turcia-Cipru care a nu au permis „străpunge-
rea” cadrului Berlin+. În încercarea de a depăși
aspectele politice divergente, asociate acestei
relații, s-a putut consemna un anumit grad
de maturizare a percepțiilor reciproce față de
obiectivele și intențiile fiecăreia dintre instituții.
Din nou, în mod paradoxal, dimensiunea infor-
mală a oferit soluțiile pentru diversele situații de
criză apărute în ultima parte a deceniului tre-
cut. Aceasta nu s-ar fi putut realiza în absența
restabilirii încrederii, dublată de consolidarea
dimensiunii transatlantice a dialogului de se-
curitate. Teama permanentă față de apariția
formulelor de duplicare a trecut într-o relativă
subsidiaritate, beneficiind de o acceptare tacită
a unei realități inevitabile, generată de procesele
evolutive ale celor două organizații.

Impactul crizei economice a marcat din
plin aceste realități, dublat și prin reluarea pre-
siunilor politice vizând definirea unor mode-
le mult mai eficiente de utilizare a resurselor
aflate la dispoziția sectorului de apărare. În
acest context, reuniunea Consiliului European
informal desfășurată în toamna anului 2010 la
Ghent, introducea o nouă abordare în gestio-
narea procesului de dezvoltare a capabilităților,
cunoscut sub numele de *Pooling&Sharing*
(P&S)⁴⁰. Pornind de la realitățile deficitelor bu-
getare și a diferitelor forme de duplicare în inte-
riorul Uniunii Europene, inițiativa viza imple-

mentarea unei filozofii pragmatice, centrată pe ideea comunalității în domeniul capabilităților, dublată de realizarea de economii și creșterea eficienței în utilizarea acestora. Pe coordonate similare, la nivelul NATO managementul consecințelor crizei economice a condus la generarea unui model cu funcționalități similare P&S. Subliniind necesitatea consolidării alocărilor bugetare pentru apărare în iunie 2011, secretarul apărării al SUA, Robert Gates lansa un avertisment⁴¹ privind o potențială decuplare a SUA în context NATO în cazul în care tendința de reducere a bugetelor apărării nu urma să fie stopată. Într-o notă similară, Secretarul General NATO, Anders Fogh Rasmussen susținea⁴², în august 2011, revizuirea tendințelor de diminuare a resurselor pentru apărare. Opțiunea SUA se înscria în cadrul abordării mai largi promovate în pregătirea Summit-ului NATO de la Chicago (mai 2012) ale cărui rezultate s-au concretizat, în primul rând, prin avansarea unei noi formule de optimizare a managementului capabilităților de apărare (*smart defence*)⁴³. Elementul de bază al noii abordări viza translatarea cheltuielilor naționale asociate programelor de achiziții în formate multilaterale specializate pe anumite tipuri de capabilități. În ciuda cadrului extrem de generos pe care cele două inițiative îl ofereau modalitățile de complementarizare a acestora nu s-au dovedit a fi un proces suficient de abordabil, progresele înregistrate până în prezent fiind limitate. Esența problemei rezida în necesitatea unei specializări a rolurilor pe care cele două organizații urmau să le îndeplinească în noul context, aspect cu implicații politice semnificative.

Pe acest fond, presiunea factorilor externi a jucat un rol deosebit de important în tranșarea opțiunii informale. De asemenea, efectele crizei din Libia în care dependența de capabilitățile SUA s-a revelat încă o dată, au generat un noi impuls procesului european de dezvoltare a capabilităților și, implicit, de reconsiderare a modalităților de cooperare NATO-UE. Într-o notă similară, s-a plasat și opțiunea SUA afirmată fără echivoc la acel moment, de reorientare a interesului către regiunea Asia-Pacific. De asemenea, centura de instabilitate aflată în imediata vecinătate a spațiului euroatlantic a generat un nou val de riscuri și amenințări ofe-

rind, totodată, oportunități de întărire a cooperării practice chiar și în condițiile unui cadru de cooperare formal relativ depășit, al cărui potențial fusese, într-o mare măsură, epuizat. Discuția pe acest palier nu poate fi desfășurată în absența exemplificării situației de securitate din vecinătatea estică unde comportamentul agresiv al Rusiei readucea în atenție capacitatea acestui actor de a exploata oportunitățile geografice, potențialul militar, factorul surpriză și capacitatea de promovare a unor acțiuni asimetrice în cel puțin două ipostaze semnificative – războiul hibrid respectiv cel cibernetic, îndreptate împotriva rezilienței statale. Combinarea acestor factori în cadrul unor acțiuni agresive după cum a fost cazul celor din Georgia (2008) și Ucraina (2014) a readus în atenție tiparele geopolitice ale politicii rusești. Activismul acestuia îmbracă forme multiple pornind de la modernizarea forțelor armate, reevaluări strategice în domeniul politicii nucleare și până la implicarea, prin dislocări de contingente și capacități militare, în zone de conflict extra-europene (ex. Siria).

Situația din perimetrul estic se completează nefericit cu haosul din vecinătatea sudică unde mult așteptatele efecte pozitive ale Primăverii Arabe au întârziat să apară lasând loc, mai degrabă, unui lanț continuu și greu controlabil de conflicte și tensiuni, acoperind un perimetru extins de pe țărmurile Africii de Nord și până în extremitatea estică a Orientului Mijlociu, inclusiv Afganistan și Pakistan. Izbucnirea războaielor civile, pe fondul absenței evidente a unei autorități centrale de sorginte democratică, s-a suprapus recrudescenței teroriste, articulată în forme cu mult mai complexe. Practic, prin apariția Statului Islamic, granița dintre actorii statali și non-statali s-a subțiat vizibil, generând dificultăți majore în gestionarea situației de securitate. Consecințele imediate, vizibile atât prin atacurile teroriste, creșterea fără precedent a presiunii migraționiste, criminalitate transfrontalieră sunt noile jaloane de instabilitate afectând direct securitatea internă a Europei.

Pe aceste coordonate, relația NATO-UE a consemnat validări operaționale în zone de interes comun (într-o primă instanță în Afganistan, Africa-Darfur/Sudan) tributare, însă, birocrăției și unui formalism exacerbat⁴⁴. Pro-

grese operaționale evidente s-au regăsit în cazul operațiilor de combatere a pirateriei de pe coastele Somaliei. Deși acționând autonom, operația NATO, *Ocean Shield*, respectiv cea a Uniunii Europene, *Atalanta*, au realizat un grad ridicat de sinergie acțională în condițiile existenței a două lanțuri de comandă complet independente. Similar, decizia adoptată de miniștrii apărării ai statelor NATO în februarie 2016 vizând angajarea capacităților maritime aliate în Marea Egee, în sprijinul eforturilor UE și al Agenției Frontext. Precedentele astfel create au fost continuate prin decizia Summit-ului de la Varșovia privind un rol mult mai activ al NATO în perimetrul central al Mediteranei în sprijinul Uniunii Europene, Operația Sophia.

Momentul redefinirii strategice a relației de parteneriat dintre cele organizații a fost reprezentat de Summit-ul NATO de la Varșovia (iulie 2016) în care Secretarul General NATO, Jens Stoltenberg, președintele Comisiei Europene, Jean Claude Juncker și cel al Consiliului European, Donald Tusk au semnat o Declarație⁴⁵ prin care se avansa o nouă platformă de cooperare. Pornind de la experiența cooperării, inclusiv operațională, între cele două organizații, limbajul utilizat completa cadrul avansat prin Acordurile Berlin+, subliniindu-se natura specifică a sinergiei și relevanței reciproce a contribuțiilor asumate de cele două organizații. Depășind vechile teme fidele sintagmelor de tip duplicare – rivalitate – competiție, Declarația semnată la Varșovia iniția un nou nivel de cooperare, bazat pe utilizarea cât mai eficientă a setului de instrumente de care fiecare organizație dispunea în susținerea unui nivel de ambiție centrat pe ideea proiectării stabilității și securității. Din această perspectivă, se agreea un inventar de domenii prin intermediul cărora se putea anticipa generarea de oportunități suplimentare pentru aprofundarea cooperării:

- combaterea războiului hibrid;
- cooperare operațională, cu accent pe dimensiunea maritimă și migrație;
- coordonare în domeniul apărării cibernetice, atât în plan operațional cât și pe dimensiunea de exerciții și educație;
- dezvoltarea capacităților de apărare;
- consolidarea industriei de apărare și aprofundarea cooperării în cercetarea de apă-

rare și industrială, atât în Europa cât și dincolo de Atlantic;

- coordonarea politicilor de exerciții, inclusiv în ceea ce privește combaterea războiului hibrid;

- consolidarea capacității de reziliență a partenerilor celor două organizații.

În iunie 2016, răspunzând mandatului transmis de Consiliul European din anul precedent, Înalțul Reprezentant al UE pentru Politica de Securitate și Afaceri Externe, Federica Mogherini, prezenta Strategia Globală a Uniunii Europene⁴⁶, prin intermediul căreia erau anunțate noile obiective în domeniul securității și apărării. În acest context, era subliniată relevanța particulară a complementarității și evitarea competiției cu NATO. Într-o formulă echilibrată, documentul recunoaștea primordialitatea NATO pentru „apărarea colectivă și teritorială” subliniind, în același timp, necesitatea realizării capacității autonome a UE, inclusiv în cooperarea cu NATO. Aceași filozofie se va regăsi și în cadrul “Planului de implementare în domeniul securității și apărării”⁴⁷ (prezentat în noiembrie 2016), relevanța cooperării cu NATO fiind subliniată în mod semnificativ, inclusiv din perspectiva analizării modalităților concrete de aprofundare a cooperării în domenii precum: coerența proceselor de planificare, standardizarea cercetării în domeniul apărării și tehnologiilor; sinergia în domeniul forțelor de reacție rapidă; dezvoltarea capabilităților.

Primul pas pentru implementarea obiectivelor Declarației de la Varșovia a fost făcut în 6 decembrie 2016 când, urmare a acordului Consiliului UE, respectiv a miniștrilor de externe NATO, Secretarul General NATO și Înalțul Reprezentant al UE pentru Politica de Securitate și Afaceri Externe au prezentat un pachet de 42 de propuneri. Se deschidea, astfel, un nou capitol, menit să ofere o perspectivă mult mai clară și, în egală măsură, pragmatică pentru dezvoltarea relației de parteneriat dintre cele două organizații.

Concluzii

Analiza evoluțiilor înregistrate în planul relațiilor NATO-UE atestă o realitate de ne-

contestat, anume aceea a unui tipar comportamental extrem de dificil de încadrat într-un model organizațional, putând fi, mai degrabă asimilat dimensiunii socio-umane. Paradigma instituțională sub care cooperarea practică s-a derulat a suferit în repetate rânduri transformări și schimbări, adeseori circumstanțiale, generate de factori externi în detrimentul finalității logice a proceselor interne de adaptare. Cauzele acestei situații sunt diverse, acoperind o plajă largă de aspecte. În primul rând se plasează natura profund diferită a celor două organizații, situație care se reflectă în mod diferit la nivel instituțional profilând, totodată, particularități în formularea răspunsurilor mai cu seamă în domeniul managementului crizelor. În acest context se înscrie și problema „conviețuirii” celor doi actori în peisajul de securitate al ultimelor decenii cu atât mai dificil de înțeles în condițiile în care majoritatea statelor sunt membre ale ambelor organizații. În egală măsură este vorba despre flexibilitate și încredere reciprocă, inclusiv în context transatlantic, condiții absolut esențiale pentru dezvoltarea cooperării între cele două organizații. Virulența divergențelor consemnate în anul 2003 reprezintă, în mare măsură, un episod depășit în istoria cooperării între cele două maluri ale Atlanticului dar gradul de armonizare a pozițiilor asupra principalelor teme ale mediului contemporan de securitate nu este încă suficient de clar.

Recunoașterea ambițiilor ambelor organizații reprezintă unul dintre aspectele asupra căruia consensul nu s-a putut realiza într-o formă coerentă și, mai ales, durabilă. Remanența „preocupărilor” legate de evitarea duplicărilor și rivalitate&competiție instituțională nu a fost depășită, ea fiind prezentă, încă, în discursul politic la nivelul ambelor organizații. Acestea reprezintă, însă, exprimări care țin mai degrabă de retorica politică și, chiar de o anumită inerție în actualizarea discursului politic, care se plasează în disonanță cu realitatea maturizării proceselor interne de reformă și adaptare. Prezența așa-numitelor forme de duplicare reprezintă o altă realitate care trebuie acceptată în contextul guvernat de principiul autonomiei și al parteneriatului celor două organizații. Pe acest fond, principala provocare este reprezentată de realizarea

complementarității prin valorificarea aspectelor pozitive pe care demersurile celor două organizații le generează.

Cu toate acestea, aspectele critice nu trebuie să omită progresele semnificative realizate în definirea cadrului normativ necesar derulării cooperării practice care au permis, în cele din urmă, asumarea de către Uniunea Europeană a primelor angajamente operaționale. Experiența ultimului deceniu atestă actualitatea permanentă a temei privind optimizarea cooperării NATO-UE. Modelele normative utilizate au eșuat rând pe rând. Chiar și Acordurile Berlin + nu mai reprezintă o matrice la care dimensiunea de cooperare dintre cele două organizații să se poată raporta. Din această perspectivă, revizuirea cadrului normativ devine o realitate care va trebui asumată într-un context extrem de fluid, complicat suplimentar și prin efectele BREXIT. Implicațiile acestui din urmă aspect, insuficient aprofundate la acest moment, se vor regăsi cu siguranță și la nivelul relațiilor de cooperare NATO-UE, inclusiv din perspectiva potențialului și determinării afirmate oficial în repetate rânduri privind continuarea rolului Marii Britanii în cadrul securității europene. Modalitățile de reglementare formală a acestei perspective reclamă un set diferit de instrumente a căror negociere va presupune un proces extrem de laborios de negociere.

Discuția despre BREXIT în contextul relației NATO-UE trebuie abordată și din perspectiva proceselor derulate la nivelul Uniunii Europene vizând aprofundarea integrării în domeniul securității și apărării. Relansarea unor teme sensibile pentru agenda de cooperare dintre cele două organizații precum: capacitatea de planificare proprie; cooperarea structurată; operaționalizarea obiectivului de asigurare a securității „Uniunii și a cetățenilor săi”; dezvoltarea industriei europene de apărare, reprezintă provocări reale pentru perioada imediat următoare. Modalitatea de acomodare a acestora în contextul relațiilor de cooperare dintre cele două organizații beneficiază de o importanță majoră pentru capitalizarea progreselor înregistrate și, subsecvent, articularea unei perspective consolidate asupra formulei de Parteneriat NATO-UE.

Note

¹ Organizație politico-militară creată în 1954 incluzând: Belgia, Franța, Germania, Italia, Luxemburg, Olanda, Marea Britanie. Între 1973-1988 activitatea organizației se reduce drastic fiind revigorată în contextul primei crize irakiene când are un rol operațional în Golful Persic.

² Adoptate de Consiliul Ministerial al Uniunii Europei Occidentale la reuniunea desfășurată în 19 iunie 1992 în Hotelul Petersberg din apropiere de Bonn, Germania. Acestea includeau: misiuni umanitare și de salvare; menținere a păcii; misiunile forțelor armate în managementul crizelor, inclusiv impunerea păcii. Textul declarației adoptată cu prilejul reuniunii Consiliului UEO disponibil în format electronic <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>, accesat pe 7 aprilie 2017.

³ Tratatul de la Bruxelles (17 martie 1948), modificat prin Acordul de la Paris (23 octombrie 1954)

⁴ Pentru detalii privind conceptul CJTF în Anthony Cragg. *The Combined Joint Task Force Concept: a key component of the Alliance's adaptation*, NATO Review, 1996, No. 4, July 1996, p.7-10.

⁵ Declarația Summit-ului NATO, Bruxelles, 10-11 ianuarie 1994, disponibilă în format electronic la http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁶ În baza Tratatului de la Amsterdam, pe durata Președinției finlandeze a Uniunii Europene a fost adoptată decizia de creare a: Comitetului Politic și de Securitate (PSC), Comitetul Militar și Statul Major al UE. „Helsinki European Council Presidency Conclusions”, 10-11 decembrie 1999, text disponibil electronic la adresa http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/acfa4c.htm, accesat pe 10 aprilie 2017.

⁷ Declarația UEO, anexă la Tratatul de la Amsterdam, Role of WEU and its relations with the European Union and with the Atlantic Alliance, text disponibil online la adresa <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty>

⁸ *Ibidem*.

⁹ Opțiunea americană a fost prezentată inițial în cadrul unui articol publicat de secretarul de stat Albright în paginile Financial Times (7 decembrie 1998) – *The Right Balance Will Secure NATO's Future*, reprodus în Chaillot Papers – From St.Malo to Nice. European defence: core documents, WEU Institute for Security Studies, Paris, 2001, p.10-13.

¹⁰ *Ibidem* p, 8-10.

¹¹ Textul Conceptului Strategic NATO disponibil http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm, accesat pe 7 iunie 2016.

¹² http://www.europarl.europa.eu/summits/kol1_en.htm, accesat pe 2 aprilie 2017.

¹³ https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/108622.pdf, accesat pe 7 aprilie 2017.

¹⁴ Acesta viza, în esență crearea unei Forțe de Reacție Rapidă a UE cu un efectiv de 60.000 militari, având o structură de tip joint. Aceasta trebuie să fie capabilă să îndeplinească întreaga gamă de misiuni Petersberg, putând fi dislocată în maximum 60 de zile, putând a fi menținută în teatru până la 1 an. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Helsinki%20Headline%20Goal.pdf>.

¹⁵ Disputele dintre Franța și Marea Britanie pe acest subiect, exprimate prin intermediul ministrului apărării britanic Geoff Hoon și omologul său francez, Alain Richard (*Le Monde*, 22 noiembrie 2000 și *A New Model Army*, Financial Times, 15 noiembrie 2000).

¹⁶ Presidency Conclusions, Santa Maria da Feira (19-20 iunie 2000) disponibil http://www.cvce.eu/en/obj/conclusions_of_the_santa_maria_da_feira_european_council_19_20_june_2000-en-042a8da3-def7-44ac-9011-130fed885052.html, accesat pe 7 aprilie 2016.

¹⁷ *Ibidem*, Appendix 1.

¹⁸ *Ibidem*, Appendix 2.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Inventarul acestora a fost extins, ulterior, prin Tratatul de la Lisabona (TEU Art.42) pentru a include: misiuni umanitare și de salvare; prevenirea conflictelor și de menținere a păcii; misiuni ale forțelor armate în domeniul managementului crizelor, inclusiv impunerea forței; asistență în domeniul reformei organismului militar și consiliere; misiuni stabilizare post-conflict.

²¹ Centrul Satelitar și Institutul pentru Studii de Securitate.

²² http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm, accesat pe 7 aprilie 2017.

²³ <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf>, accesat pe 7 aprilie 2017.

²⁴ Joint Action 2003/92/CFSP, accesat pe 7 aprilie 2017.

²⁵ Joint Action 2004/570/CFSP, accesat pe 7 aprilie 2017.

²⁶ FRAMEWORK FOR AN ENHANCED NATO-EU DIALOGUE AND A CONCERTED APPROACH ON SECURITY AND STABILITY IN THE WESTERN BALKANS, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/76840.pdf, accesat pe 7 aprilie 2017.

²⁷ <http://www.nato.int/docu/pr/2003/p03-089e.htm>, accesat pe 7 aprilie 2017.

²⁸ Denumit și Summit-ul pralinelor sau al ciocolatei a generat ample dezbateri prin agenda extrem de ambițioasă agreată. În ciuda criticilor, obiectivele stabilite cu acest prilej au orientat procesul de dezvoltare a dimensiunii de securitate și apărare a Uniunii Europene, majoritatea temelor regăsindu-se astăzi în cadrul Tratatului UE precum și în cadrul Planului de implementare a Strategiei Globale a UE. Pentru textul concluziilor mini-summitului Chaillot Papers 67, *From Copenhagen to Brussels: European Defence Core Documents*, vol. IV, Institute for Security Studies, Paris, 2003, p.76-81.

²⁹ În cadrul Convenției pentru viitorul Europei, condusă de Valéry Giscard d'Estaing. Textul Tratatului Constituțional https://europa.eu/european-union/sites/europaefiles/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, accesat pe 7 aprilie 2017.

³⁰ Hoffman S., Reynold C. *EU-NATO Relations: Time to That the "Frozen Conflict"*, SWP Comments, 12 iunie 2008, p.5

³¹ Joint Action 2003/423/CFSP. Franța a îndeplinit responsabilitatea de națiune cadru, furnizând totodată Comandamentul Operațional localizat la Paris.

³² A Secure Europe in a Better World, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.

³³ http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50087.htm, accesat pe 7 aprilie 2017.

³⁴ Cu prilejul Summit-ului Consiliului European de la Laeken, DECLARATION ON EU MILITARY CAPABILITIES, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Declaration%20on%20EU%20Military%20Capabilities%20-%20May%202003.pdf>, accesat pe 7 aprilie 2017.

³⁵ <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/2010%20Headline%20Goal.pdf>, accesat pe 7 aprilie 2017.

³⁶ A se vedea pozițiile exprimate de Nicholas Burns, ambasadorul SUA la NATO, *Tervuren proposal is one of the most greatest danger to the transatlantic relationship...*

NATO News, 17 octombrie 2003.

³⁷ Reichard, Martin. *The EU-NATO Relationship: A Legal and Political Perspective*, Ashgate, 2006, p. 87-88.

³⁸ Hauser, Günther; Kernic, Franz. *European Security in Transition*, Ashgate Publishing, Farnham, 2006.

³⁹ NATO/EU CONSULTATION, PLANNING AND OPERATIONS, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78414%20-%20EU-NATO%20Consultation,%20Planning%20and%20Operations.pdf>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴⁰ https://www.eda.europa.eu/docs/documents/factsheet_-_pooling_sharing_-_301111, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴¹ <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/10/nato-dismal-future-pentagon-chief>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴² Rasmussen, Fogh, Anders, 30 septembrie 2011, Towards NATO's Chicago Summit, http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_78600.htm

⁴³ <http://www.nato.int/docu/review/2012/smart-defence/Smart-Defence-Political/EN/index.htm>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴⁴ Cazul Afganistanului reprezintă una dintre exemplificările cele mai potrivite pe care componenta formală a relației NATO-UE le presupune. Asigurarea de către componenta militară NATO a protecției contingentelor civile UE a necesitat încheierea a 14 acorduri aplicabile cetățenilor aparținând aceluiași stat.

⁴⁵ Taking EU-NATO cooperation to a new level, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/12/13-tusk-juncker-stoltenberg-opinion/>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴⁶ <http://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-foreign-and-security-policy-european-union>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁴⁷ https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf, accesat pe 7 aprilie 2017.

ABSTRACT

The relationship between NATO and European Union evolved gradually after the end of Cold War to an almost enduring Partnership formula today. After the disappearance of the old-fashioned, conventionally bipolar conflict the security landscape is confronted with a new and more complex paradigm in which the coexistence between conventional and asymmetric threats and challenges is much stronger than ever. In search of answers both organizations are striving to adapt their own tools and answers. Within this picture, it goes without saying that

NATO-EU relation is one of the necessary answers. Unfortunately, the road to an articulated, common approach was more challenging, as well as longer, than it was initially expected. Nevertheless, the last decade experienced some concrete positive developments both in terms of improvement of normative basis for cooperation (e.g. signing the Berlin +) as well as in the operational domain, notably in the Balkans and Aegean Sea. Nevertheless, the longstanding obstacles to EU-NATO co-operation have not disappeared; in particular, the unresolved conflict in Cyprus still gets in the way. Today, security fluidity can only be tackled successfully by the two organisations working together. The recent developments occurred in the immediate neighborhoods, showed without any doubt that the crises to the east and south do not fit neatly into institutional boxes. Still there are persisting challenges related to the harmonization of the defence capabilities processes which requires a strong and sound political consensus. From a prospective point of view it can be anticipated that NATO-EU cooperative dimension will be one of the main subjects of interests. The anticipated effects of BREXIT is just one of the issues surrounded by unknowns.

Keywords: European security, defence policy, Pooling and Sharing, NATO, EU relations, Berlin + Agreements, strategy, crisis management, Western European Union, Petersberg Missions

Dragoș Ilinca este director al Programului de Istorie Militară în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară. Absolvent al Facultății de Istorie, Universitatea din București, obținând ulterior un doctorat în științe militare la Universitatea Națională de Apărare. Specializat în probleme de securitate internațională, cu accent pe zona Orientului Mijlociu.

Complexul militaro-industrial ucrainean – un factor de influență supraregional. O analiză în cheie economico-evoluționistă*

Silviu Petre

Dacă în primii ani după cel de-al Doilea Război Mondial cuvântul „geopolitică” evoca ideologiile militaristă și național-socialistă, astăzi folosirea sa abuzivă îl golește de orice conotație, având doar denotațiile imprimate de autorii ce aleg să îl folosească. Altfel spus, geopolitica nu mai evocă nicio știință, nu mai subîntinde vreo ideologie, ci a ajuns aproape sinonimă cu domeniul relațiilor internaționale, ba chiar cu știința politică însăși. Există câte o geopolitică pentru orice fenomen: terorism, epidemii, inegalități sociale, drepturi ale omului șamd. Din majoritatea covârșitoare a acestor analize lipsește, însă, factorul *-geo*. În tot acest răstimp geografia, în speță geografia umană, nu a stat pe loc, ci a acumulat o literatură substanțială, devenind o știință socială alternativă. Poate că este momentul reînnoirii unui dialog între noile cuceriri ale geografiei și teoriile după care operează știința politicului.

Miza nu este doar una pur academică, întrucât dinamica relațiilor internaționale actuale se centrează pe construcția de infrastructuri, fie pentru a bloca contactul fie pentru a-l facilita. Câteva exemple sunt, credem noi, elocvente: discuția perpetuă despre lipsa autostrăzilor românești, proiectul „Drumului

Mătăsii” (OBOR) explorat de China, promisiunea lui Donald Trump de a ridica un zid/gard la granița cu Mexicul pentru a preveni fluxurile migratorii, Uniunea Eurasiatică visată de Vladimir Putin ori tratatele Trans-Atlantic și Trans-Pacific. Toate elementele enumerate mai sus conțin ingredientele infrastructurii și factorului spațial.

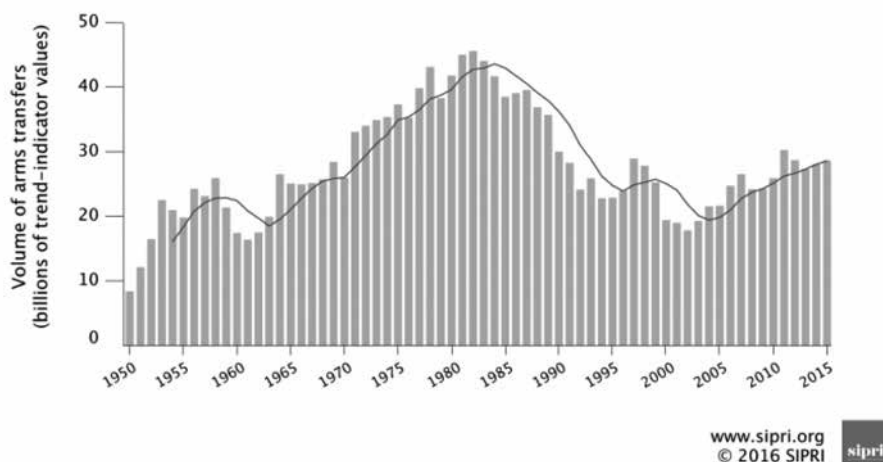
Drept urmare a celor de mai sus, articolul de față își propune să aducă în prim-plan posibilitățile explicative ale geografiei economice evolutive, domeniu de graniță, dacă nu chiar de sinteză. Studiul de caz tratat aici este exportul de armament al Ucrainei din ultimii doi ani de zile și modul cum acesta se derulează conform unor considerente spațiale.

De unde poate proveni relevanța unei astfel de teme? În ultimii zece ani, cu accent pe cei mai recentți cinci, am fost martorii înrăutățirii situației internaționale. Cantitatea de violență din sistemul de state a crescut corelându-se cu o tendință ascendentă a exporturilor și importurilor de armament, fenomene ce pot avea urmări și pentru arealul României.

Graficele de mai jos conotează atât transferurile cât și principalii parteneri ai exportatorilor de top:

* Acest articol a apărut într-o versiune anterioară astfel: Silviu Petre, „Industria de apărare ucraineană-intens curtată la nivel internațional”, *Adevărul blog*, 6 decembrie 2016.

Trendul în transferurile internaționale de arme mari, 1950-2015

Sursa: SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/international-arms-transfers>

Tabel 1. *Primii zece cei mai mari exportatori de arme mari și principalii lor clienți, 2011-15*

Notă: Procentajul din total e rotunjit la 1 decimal (cu excepția procentajelor peste 10, care sunt rotunjite la numere întregi)

Exporter	Share of international arms exports (%)		Main clients (share of exporter's total exports %), 2011-15		
	2011-15	2006-10	1st	2nd	3rd
USA	33	29	Saudi Arabia (9.7)	UAE (9.1)	Turkey (6.6)
Russia	25	22	India (39)	China (11)	Viet Nam (11)
China	5.9	3.6	Pakistan (35)	Bangladesh (20)	Myanmar (16)
France	5.6	7.1	Morocco (16)	China (13)	Egypt (9.5)
Germany	4.7	11	USA (13)	Israel (11)	Greece (10)
UK	4.5	4.1	Saudi Arabia (46)	India (11)	Indonesia (8.7)
Spain	3.5	2.6	Australia (29)	Saudi Arabia (12)	Turkey (8.7)
Italy	2.7	2.1	UAE (10)	India (8.8)	Turkey (8.2)
Ukraine	2.6	1.9	China (26)	Russia (12)	Ethiopia (9.2)
Netherlands	2.0	3.0	Morocco (17)	Jordan (12)	USA (7.7)

Sursa: SIPRI, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-transfers-and-military-spending/international-arms-transfers>

Abilitatea de a găsi tipare comportamen- :
 tale poate ajuta România fie să se orienteze :
 mai bine pe piața mondială de armament, fie :
 să prevină efecte nedorite ce ar rezulta din co- :
 merțul ilegal, mai ales dacă se ține cont de pro- :
 ximitatea focarului de conflict ruso-ucrainean. :
 Ruperea Crimeei și războiul hibrid cu care :
 Rusia o tot presează de aproape trei ani au fă- :
 cut din Ucraina o victimă în ochii comunității :
 internaționale și i-a reliefat mai bine identi- :
 taatea de țară din arealul postsovietic. În pofida :
 tuturor pierderilor umane și materiale suferi-

te din cauza confruntărilor cu separatiștii din Donbas ori cu soldați ruși deghizați, nu toată Ucraina suferă egal. Industria sa de armament a cunoscut un revirement, ba chiar urcând treptele recunoașterii internaționale prin semnarea de contracte cu SUA, Arabia Saudită și India.

Un complex militaro-industrial într-o regiune complicată

O mare parte din complexul militaro-industrial sovietic (circa 30%) se găsea pe teritoriul ucrainean. Activitățile de cercetare – dezvoltare (R&D) se desfășurau după o structură ierarhizată, directivele venind de la Comitetul de Stat pentru Știință și Tehnologie de la Moscova.¹ Lichidarea Pactului de la Varșovia nu a eliminat dependența dintre industriile celor două state. După 1991 Ucraina adăpostea 1.810 întreprinderi dedicate apărării și un personal de 2,7 milioane de lucrători.

Drept urmare, Kievul și Kremlinul au decis să inițieze numeroase proiecte la comun: a) motoare pentru elicopterele: Ka-31, Ka-32, Mi-8, Mi-17, Mi-24 și Mi-28; b) turbine de gaz pentru nave de luptă; c) componente pentru avioanele din clasa Antonov, T-50 ca și pentru diferite sisteme de rachete gen: S-300, S-350, S-400 și S-500.² La momentul izbucnirii crizei, firma Motor Sich avea un contract pentru a vinde 400 de elicoptere Rusiei. O altă firmă, Yuzhmash obținea 10 milioane \$/an din întreținerea sistemului balistic rusesc SS-19. Firma Elektropribor (azi denumită Khatron) din orașul Harkov se ocupă de sistemele de ghidaj și control ale rachetei nucleare RS-20B Voevoda (denumire NATO: SS-18 Satan), despre care se spune că e cea mai puternică din lume.³ Ziarul Bloomberg titra că oprirea celor douăzeci de contracte bilaterale ar fi costat Ucraina 600 de milioane dolari, iar bugetul de apărare rusesc ar fi trebuit să crească cu mai bine de 2 mld\$/ an pentru a compensa pierderile.⁴

Dincolo de cifrele prezentate aici, mai trebuie adăugat că simbioza tehnologică ruso-ucraineană nu trebuie, totuși, supraevaluată, ea fiind influențată de relația tip *amor-odio* din ultimul deceniu. Așadar, Kievul nu a mai fost implicat în construcția sistemului balistic S-400 și nici în cea a motoarelor pentru ulti-

mele versiuni ale elicopterului Kamov: K-52 și K-60.⁵

Odată cu ruptura dintre cele două părți, inițierea războiului hibrid, anexarea Crimeei șamd, Rusia s-a văzut obligată să înlocuiască multe dintre componentele de care beneficia-se până la acel moment. Este discutabil în ce măsură s-a realizat acest deziderat,⁶ însă el a fost urmărit pe mai multe căi: a) preluarea de materiale de la fabricile din pungile controlate de rebeli⁷; b) mijloace intene, c) presarea Belarusului, altă fostă republică sovietică, obligată de geografie și trecut să accepte o relație apropiată cu Moscova; d) cooperare cu alte puteri precum China.⁸

Interesant este că Minskul a început să fie deranjat de ingerințele vecinului imediat, drept pentru care încearcă manevre evazive. Una dintre ele a fost dezvoltarea unei relații cu industria de apărare ucraineană, în virtutea aceluiași trecut sovietic. Cele două țări au mai cooperat în domeniul echipamentelor anti-tanc și a apărării anti-aeriene, mai multe realizări comune fiind vândute în Azerbaidjan, Kazahstan etc. În prezent avem aici exemplul elicopterului Mi-8 construit împreună cu gigantul ucrainean Motor Sich, cunoscut în întreaga lume. Aparatul a început să fie produs în localitatea Orsha, spre neplăcerea Rusiei.⁹ Alta a fost găsirea de cumpărători alternativi, eventual în Lumea a III-a. Spre exemplul, la începutul lui septembrie 2014, ministrul de externe belarus, Uladzimir Makei, a avut discuții cu omologii săi din Africa de Sud și Nigeria, sperând la potențiale parteneriate. Regimul președintelui Lukașenko mai curtează parteneri gen Iran, Qatar, Indonezia și Pakistan. Trebuie subliniat că relațiile comerciale ale Belarusului au primit lovituri succesive în ultima ani, din cauza unor turbulențe de pe scena internațională: moartea lui Hugo Chavez prin care s-a pierdut piața venezueleană și Primăvara Arabă.¹⁰

Renaștere și diversificare

După 1991 dividendele păcii aveau să-și facă simțite efectele și în spațiul ex-sovietic. Despovărate de cursa înarmărilor contra NATO, state mai noi și mai vechi își reprioritizaseră agenda către găsirea unei noi identități, a trecerii la economia de piață și obținerii prosperi-

Harta principalelor uzine din industria de apărare ucraineană

Figure 2
Major Defense Industry Facilities in Ukraine

Sursa: Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/industry.htm>

tății. Industriile de apărare ale celor mai mulți dintre foștii membrii ai Pactului varșovian au intrat în declin, numeroși lucrători devenind șomeri. În Ucraina cheltuielile de apărare au scăzut de la 1,8 mld\$ la 367 mil.\$ între 1992-1993! O sută de mii de militari ucraineni au fost demobilizați.¹¹

Într-o teză scrisă la Universitatea Monterey din California, Iryna Bystrova detaliază neajunsurile capacității de apărare a țării. Astfel, studiul său afirmă că: „nu există nicio conexiune directă între programele de bugetare și cele de apărare, ceea ce creează probleme în evaluarea eficienței utilizării fondurilor bugetare.”¹² Sub un astfel de diagnostic general, Bystrova enumeră pe îndelete mai mulți itemi: a) legislația după care se ghidează forțele armate ale țării a fost adoptată în epoci diferite și nu este coerentă, prevederile se bat cap în cap, nu includ în același cadru și prevederi pentru paza de coastă

șamd; b) nu există un corp de supraveghere care să se asigure de implementarea tuturor legilor; c) softul IAS- acesta ar avea rolul de a ține evidența resurselor fiecărei unități, regiment etc. numai că nu funcționează după regulamente clare, detaliate; d) un alt impediment vrednic de luat în seamă ține de lipsa personalului și inechitabila redistribuire a acestuia între diferitele componente ale forțelor armate.¹³

O provocare a fost aceea de a converti infrastructura militară către producția civilă, situație nu complet diferită de ceea ce avea loc și în Statele Unite. Din păcate industria civilă din spațiul ex-sovietic era rămasă mult în urmă comparativ cu cea de apărare, așa că transformarea nu a mers ușor. Cele mai multe cercetări dedicate odată securității (sectorul R&D, cum îi zicem azi) s-au canalizat spre: industria electronică (proporție de 18,6%), spațială (15%) și construcții de nave (13,5%).¹⁴

Au existat și trasee în sens invers. Vorbim de cazul firmei Mayak: dacă în timpurile sovietice se ocupa de produse de larg consum, după 2008 s-a convertit spre sectorul militar. Conform unui interviu acordat publicației *Ukrainian Defence Review* în 2014, directorul Mayak, Oleksander Peregudov vorbea despre eforturile firmei sale de a recondiționa peste 20.000 puști Kalașnikov și circa 8.000 de mitraliere pentru tancuri de 7,62 mm. În timpul exercițiilor «Perspective 2012», Mayak a putut demonstra unele dintre cele mai noi invenții: lunetele VPR 308 (7,62 mm & 51 mm) și VPR 338 (8,6 mm & 70 mm). Cele două piese pot lovi cu succes ținte de la 1.300 metri și au o durată de funcțiune echivalentă cu 10.000 de trageri, conform lui Peregudov.¹⁵

Complexul militaro-industrial al Ucrainei poartă numele de Ukroboronprom și însumează un conglomerat de circa o sută de firme asociate între care s-a organizat o diviziune a muncii dedicată siguranței naționale. Într-un raport redactat după 2012, *Global Security* descria un ansamblu compus din 85 de instituții științifice cu diferite însărcinări. Sectorul aerospațial beneficia de 18 birouri de proiectare și 64 de întreprinderi; marina de 15 institute de cercetare și dezvoltare, 40 de birouri de proiectare și 67 de uzine; arma rachete de 6 birouri de proiectare și 28 de uzine.¹⁶

În pofida numărului impresionant al acestora, cantitatea nu se convertește automat în calitate. Radiografia făcută de către Yuriy Tereshchenko, noul director al Ukroboronprom, numit în funcție pe 21 martie 2014, dădea la iveală un diagnostic îngrijorător. Astfel, concernul deținut de stat are 120.000 de angajați, iar companiile subordonate produc undeva între 30.000-150.000 de hrivne (moneda națională ucraineană) pe an, adică un randament de 10.000\$ per muncitor. Prin comparație, industria defensivă a Israelului, cu 30.000 de angajați are un randament de 200.000\$/muncitor, iar cea franceză 240.000\$. Rădăcina răului era identificată astfel:

*„O altă problemă a Ukroboronprom este corupția și rețeaua schemelor corupte care îl înconjoară. Spre exemplu, unele dintre măsurile legislative adoptate pentru această industrie era de fapt chichițe legale special dedicate intrării celor din afară în interiorul acestei industrie secrete.”*¹⁷

Același Tereshchenko propune o serie de schimbări manageriale: redactarea unui program detaliat de producție de armament necesar conflictului cu Rusia, eliminarea corupției și investiții în calitatea personalului. Scopul ar fi dual: atât apărarea țării, cât și menținerea relevanței pe piața globală. Concluzia sa, de factură keynesiană, era aceea că sectorul industrial militar poate acționa drept locomotive pentru celelalte ramuri într-o perioadă de recesiune.¹⁸

Neajunsurile exprimate mai sus sunt completate de plângerile luptătorilor de pe frontul răsăritean care indică lipsa de muniție, aparatură necorespunzătoare, specula de război etc.¹⁹

La rândul său, Oleksandr Peregudov, mai sus citat, recunoștea faptul că Ucraina nu avea capacități de a produce gloanțe de 7,62 mm & 51 mm și 8,6 mm & 70 mm,²⁰ întregind concluzia că există neconcordanțe între dinamica industriei de apărare și nevoile securitare.

Față de 2014 s-au înregistrat o serie de progrese, mai ales că noua administrație de la Kiev, personificată de Petro Poroshenko a luat măsuri pentru îmbunătățirea managementului. Așadar, în intervalul martie-iunie 2016 trupele care luptă în regiunea Donbas, și nu numai, au primit noi piese, printre care: mortarul Hammer de 120 mm dotat cu sistem de ochire MUM 706 M; forțele grănicerești au luat în posesie un nou transportor – Triton, blindat ce rezistă la mine; în mai Ministerul Apărării a aprobat noua mitralieră de câmp KM-7,62, creată de Mayak prin îmbunătățirea unui model mai vechi din clasa Kalașnikov.²¹

La mijlocul lui iunie 2016, Ukroboronprom a creat o autoritate aeronautică prezidată de Antonov pentru a coagula efortul inovator. Biroul de presă al noii autorități speră să imite experiențele manageriale ale Airbus și Boeing. În cadrul său se numără Institutul de Cercetări Științifice Ucrainiene pentru Tehnologia Aviatică (UkrNIAT), întreprinderea de stat Novator, uzina de Construcții Mașini Harkov, Biroul de Design din Harkov și Uzina Mayak.²²

La începutul lui august anul curent, președintele Poroshenko a emis ordinul Nr. 323/2016 ce transpune o hotărâre a Consiliul Național al Securității și Apărării (echivalentul CSAT-ului românesc). Ordinul va opera modi-

ficări în politica de înarmare a țării. Se inițiază un plan pentru dezvoltarea industriei apărării până în 2020, se vor importa noi avioane cu condiția să nu aibă echivalent în uzinele ucrainene și se vor permite cooperări internaționale. Ghidurile pentru procurarea de armament subsumate Ordinului 323 ar trebui să intre în funcțiune de la 1 ianuarie 2017.²³

Un canal important de cooperare internațională în vederea ameliorării capacităților de rezistență a venit pe filiera NATO. Încă din 1991 țara est-europeană a intrat în *Programul NATO de Știință pentru Pace*, fiind de fapt primul stat membru al CSI care a făcut pasul. În 1997 a fost semnat Parteneriatul Distinctiv NATO-Ucraina simultan cu înființarea Centrului NATO-Ucraina, forum dedicat discuțiilor și cunoașterii reciproce. În 1998 se creează Grupul de Lucru Unit pe Reforma în Apărare. În 2002, la Reykjavik se adoptă *NATO-Ukraine Action Plan*. Ucraina a mai fost contributor la NATO Kosovo Force și la misiunea *Resolute Support* din Afghanistan.²⁴

În 2004 forțele armate ucrainene au fost incluse în *Operational Capability Concept*- inițiativă pusă la punct pentru a crește nivelul de interoperabilitate dintre părți.²⁵

Acum zece ani, în 2007, Kievul a participat la misiunea *Active Endeavour* și a trimis o echipă medicală ca parte a efortului de reconstrucție a Afganistanului.²⁶

Printre domeniile de cooperare bilaterală mai recente se pot enumera: inițiativa de deminare; cea de protecție contra dispozitivelor chimice improvizate (efectuată cu ajutorul experților din Polonia); dezvoltarea unui detector cu raze X cu aplicații în medicină, control aerian etc.; cursuri pentru protecția anti-atacuri cibernetice, efectuată cu ajutorul experților din Turcia șamd.²⁷

Programul se va intensifica în urma izbucnirii crizei și a întâlnirii miniștrilor de externe ale țărilor membre Alianței din aprilie 2014, precum și a Summitului din Wales din septembrie 2014. Drept dovadă a continuării dialogului bilateral s-au lansat cinci noi fonduri (NATO Trust Fund / Pfp) cu diferite aplicații. Unul a fost Fondul Comandă, Control, Comunicații și Computere (C4) dedicat îmbunătățirii tehnologiei de telecomunicații militare. Altul este NATO Trust Fund / Pfp pentru utiliza-

rea armelor de mici dimensiuni prin aplicarea Convenției de la Ottawa, stipulând distrugerea minelor anti-personal.²⁸

În mai 2015 Centrul Razumkov din Ucraina și Centrul Internațional pentru Defensivă și Securitate din Estonia condus de Martin Hurt au inițiat un proiect, valabil până azi, menit a identifica sectoarele vulnerabile. Corelat, guvernul de la Kiev a dat în execuție o Evaluare Completă a Sectorului de Securitate și Apărare [*Comprehensive Security and Defence Sector Review* (CSDSR)] cu scopul de a facilita dialogul între sectorul de stat și ONG-urile și firmele private dornice să se implice în politica de securitate.²⁹ Al doilea a fost participarea Ukrboronprom la sediul NATO din Bruxelles cu expunerea mai multor echipamente.³⁰

Tot în 2015, după Summitul din Wales, Canada a oferit Kievului acces la satelitul RADAR-SAT-2. Inițiativa s-a întrerupt în iunie 2016 din motive financiare.³¹ Concomitent, Consiliul Interparlamentar Ucraina-NATO a salutat demersurile pro-occidentale menite a compatibiliza tehnologia militară ucraineană cu cea a Alianței.³² Sfârșitul anului a adus cel puțin două evenimente demne de notat: "NATO's support: Making Ukraine more secure and resilient" ținut la Kiev, în sediul Ukrinform- agențională de știri ucraineană, pe 3 noiembrie. Momentul a fost organizat de Centrul pentru Informare și Documentare NATO din Ucraina în tandem cu *East European Security Research Initiative Foundation*, prilej de a trasa progresul făcut în cadrul colaborării bilaterale.³³

În ianuarie 2017, Sergei Mykytyuk, directorul Ukroboronservis, subsidiar al Ukroboronprom, anunța un parteneriat între firma pe care o conduce și compania americană Aerascraft în vederea producerii unei variante a lui M-16, care va purta numele WAC-47.³⁴

La data scrierii rândurilor de față (început de februarie 2017), alegerea unei noi administrații la Casa Albă, cu agendă promis-conciliatoristă față de Kremlin, explică prudența NATO. Astfel, dacă în iulie și octombrie 2016 președintele Poroshenko s-a întâlnit cu secretarul-general al Alianței, Jens Stoltenberg,³⁵ la începutul lui 2017 oficialii NATO au amânat o întrunire cu omologii lor ucraineni în care ar fi trebuit să discute detalii despre scutul

anti-rachetă, anume ce s-ar întâmpla dacă, în cazul unui atac cu rachetă, scutul ar răspunde și resturile balistice ar cădea pe teritoriul ucrainean. Amânarea întrevederii e un semn că Vestul nu dorește antagonizarea Rusiei într-un moment în care s-ar putea obține câștiguri diplomatice.³⁶

Însă, în pofida obstacolelor, exportul de armament și-a reluat cursul, fiind unul dintre cei mai importanți contributory la bugetul țării. De-a lungul ultimului deceniu, SIPRI-Institutul de Studii pentru Pace de la Stockholm a listat Ucraina între primii 10 exportatori de echipament militar din lume.

Sumele obținute de Ucraina din exportul de armament

1998	300 m dolari
1999	446 m dolari
2000	600 m dolari
2001	575 m dolari
2002	550 m dolari
2003	714 m dolari
2004	780 m dolari
2005	800 m dolari
2006	1 mld dolari
2007	1 mld-1.2mld dolari
2008	1 mld-1.2 mld dolari

Sursa: Ukraine Defense Industry, Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/industry.htm>

Antenumitul potențial nu a rămas nefolosit, astfel că mai multe dintre punctele fierbinți de pe glob au fost alimentate de articole ce purtau mențiunea *Made in Ukraine*. Cercetări ale SIPRI arată că între 2004-2008 Ucraina a fost cel mai generos donator de arme pentru Ciad, respectivele produse având ca punct terminus conflictul din Darfur, Sudan.

În 2005, o comisie parlamentară de la Kiev a găsit că între 1992-1997, se sustrăsese ilegal din țară echipament militar în valoare de 32 mld USD!! Maximul a fost atins în 1996 când 114 firme de apărare lucrau pentru export, dar doar 20% în mod legal!³⁷

Revenind la cooperarea biletară la a celor doi siamezi, studiul celor de la C4ADS, un grup de expertiză non-profit, radiografia așa

zisa „rețea Odessa” – un complex de relații, uzine și noduri de transport menite exportului de armament către Siria. Raportul de 83 de pagini co-autorat de Tom Wallace și Farley Mesko aducea în prim-planul atenției firma Kaalbye, cel mai important element din *rețeaua Odessa*. Întemeietorul său este Igor Urbansky, fost căpitan în armata URSS-ului și, mai târziu, ministru al transporturilor la Kiev (2006-2009).³⁸ În 1992 crease un start-up: Evas, antet al Kaalbye care s-a născut în 1996 cu activități în domeniul transportului petrolier, dar nu numai. Trei factori îi explică întâietatea:

1) relația cu structurile guvernamentale;

Alături de Urbansky se găsește Boris Kogan, co-fondator al Kaalbyie Shipping și partener al unor dintre figurile-cheie ale complexului militaro-industrial rusesc, inclusiv ai unuia din directorii-adjuncți de la RosTech.³⁹

2) diversificarea afacerilor;

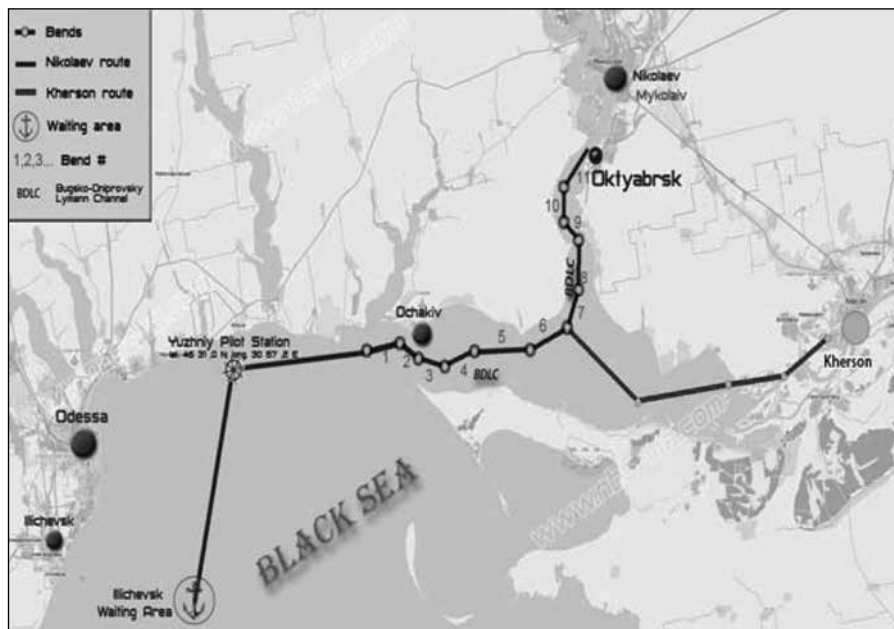
În numeroase sectoare ale vieții economice, flexibilitatea face parte din rețetarul de succes al afacerilor. Tehnologia Kaalbye nu se rezumă doar la transport de echipament armat, ci cuprinde subdivizii de transporturi civile, reparații, iahturi de lux șamd.

3) conexiunile din exterior.

Diversificarea merge mână în mână cu o rețea de parteneri prin care rețeaua Odessa își poate camufla intențiile sau poate suplini acele servicii cerute de clienți. În lista partenerilor externi se găsesc nume precum: Tomex Team, Waterlux AG, Almar și Phoenix Trans-Servis, firme care au ajutat la transportul de armament către Sudan între 2005-2009.⁴⁰

O altă firmă importantă pentru tematica de aici este Phoenix. Creată de trei foști angajați ai portului Odessa: Yuri Tupchi, Igor Kolesov și Aleksandr Tarasik, firma are contracte preferențiale cu Ukrspetsexport, Ukrinmash, Ministerul Ucrainian al Apărării și compania israeliană LR Avionics. Fidelă numelui său, Phoenix oferă posibilități de continuare a carierei pentru foști ofițeri în retragere. Un personaj asociat cu această întreprindere în anii '90 este Igor Levitin, în prezent consilier al lui Vladimir Putin.⁴¹

Izbucnirea conflictului sirian în 2011 a deschis o nouă gură de alimentare pentru piața internațională de armament. Între 2012-2014 numeroase transporturi au plecat dintre por-

Sursa: NBS Maritime Agency, http://nbs-ma.com/?page_id=487 (ultima accesare 31 dec 2016)

Sursa: Michael B Kelley and Gus Lubin, Putin's War Machine Relies On A Critical Ukrainian Port Outside Crimea, *Business Insider*, Mar. 11, 2014

tul Oktyabrsk către unul din cele trei mari porturi ale Siriei. Oktyabrsk este un punct cvasi-necunoscut pe harta lumii datorită statutului său conservat din timpuri sovietice: adică un centru de infrastructură militară. Actualmente este împrejmuit de garduri și păzit de soldați.⁴² Poziția sa, mai degrabă ascunsă, îl ferește de atenția altor nave ce patrulează în Marea Neagră, după cum se vede din harta de pe pagina anterioară.

Se mai poate vedea importanța sa în arealul mai amplu al transporturilor rusești, Oktyabrsk fiind alături de Sankt Petersburg punctul de plecare al diferitelor rute din estul ucrainian până în Siria, India ori Vietnam:

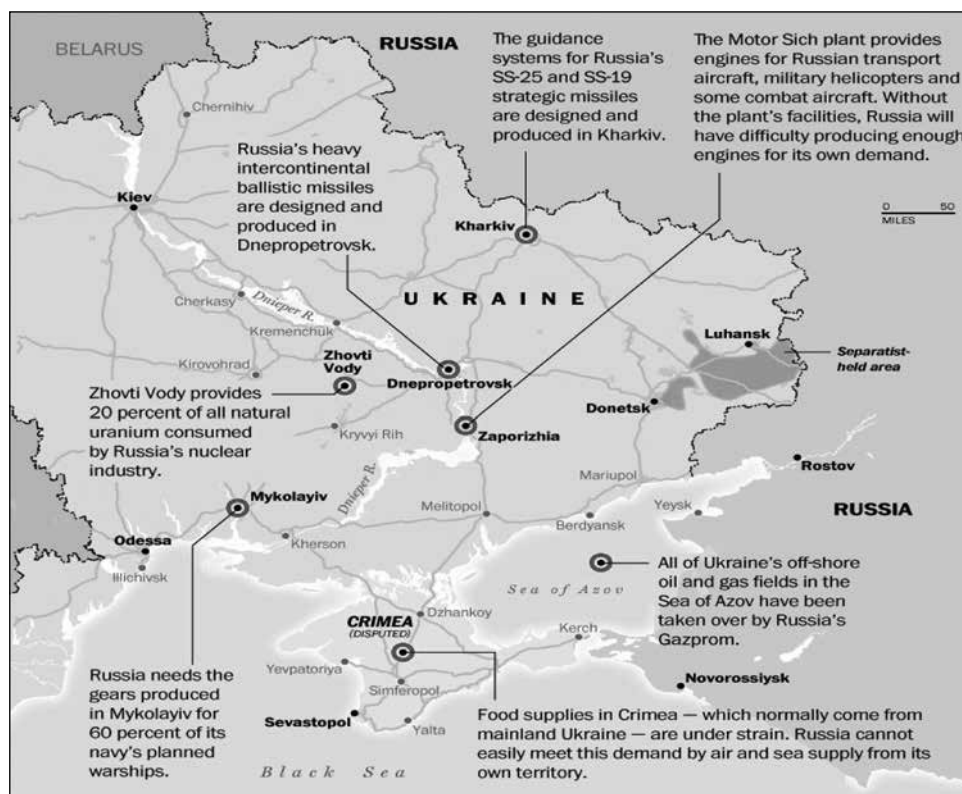
Documentarul scris al celor de la C4ADS nu a rămas fără ecou, astfel că staff-ul Kaalbye a protestat contra a ceea ce considera a fi un atac nedrept contra firmei. Mai mult decât atât au angajat/creat o firmă de PR care să le apere reputația: *Global Strategic Communications Group*. Când în aprilie 2014 C4ADS a încercat să găsească sediul GSC Group a dat

de un zid de opacitate.⁴³ Conform lui Mesko, unul dintre co-autorii investigației C4ADS, reproșurile Kaalbye sunt interesante prin „ceea ce nu dispută”: „*Nu dispută că au transportat rachete de croazieră spre China. Nu dispută că au transportat arme rusești spre Venezuela pe tot parcursul lui 2012. V-aș putea da o listă de conflicte din ultimele două decade în care cei de la Kaalbye au fost implicați*”⁴⁴

Mai jos se pot vedea uzinele intrate în posesia separatiștilor și care continuă să furnizeze cele necesare Rusiei:

Noi parteneri pe același afet

În relațiile internaționale (ca și între indivizi) se creează rețele bazate pe afinități compuse din valori și interese materiale. Astfel, dacă un stat face afaceri cu un altul, s-ar putea să ajungă în contact și cu alți actori similari. Tehnologia sovietică a ajuns în numeroase zone ale lumii, precum Asia sau Africa. Așa s-au cimentat relații de dependență care trăiesc din propria inerție. Faptul s-a dovedit

Sursa: Michael Birnbaum „Ukraine factories equip Russian military despite support for rebels”, *The Washington Post*, August 15, 2014

o mină de aur atât pentru Federația Rusă cât și pentru vecinii săi, Ucraina, Belarus, dacă nu chiar Polonia. Speculând „afeturile” rămase din trecut, Kievul se îndreaptă spre piețe similare cu cele străpunse de Rusia, mai ales dacă întâlnește o clientelă doritoare. Un caz recent pare să fie cooperarea sauditocruciană. Riyadh-ul a semnat un parteneriat cu interlo-cutorul său est-european pentru dezvoltarea avionului Antonov AN-132, proiect ce ar fi trebuit finalizat cu Rusia.⁴⁵

La sfârșitul lui februarie 2015, târgul IDEX, cel mai mare eveniment dedicat tehnologiei apărării găzduit în Orientul Mijlociu, a constituit un bun prilej pentru perfectarea de noi contracte. În urma unor convorbiri de peste o oră între președintele Poroshenko și prințul Sheikh Mohammed bin Zayed al-Nahyan s-a discutat despre cooperarea pe plan militar. Contextul a fost favorabil declarațiilor cu iz politic, șeful statului descriindu-se drept „un președinte al păcii”, iar țara sa drept „una a păcii”. A completat însă cu faptul că „pentru a păstra pacea ai nevoie de capacitatea de a te înarma”. Reiterându-l pe Poroshenko, ambasadorul Kievului în Emirate, Yuriy Polurez a vorbit despre creșterea în intensitate a relațiilor bilaterale.⁴⁶ Momentul este important și pentru că s-a speculat faptul că apropierea ucraino-emirateză ar fi de fapt un mecanism prin care Statele unite ar vinde armament unei Ucraine aflată la necaz cu ajutorul unui prox-im. UAE sunt printre cei mai avizi cumpărători de aparatură defensivă din întreaga lume. Știrea a fost amplificată și de vizita lui Petro Poroshenko la Textron și Airbus, dar fără a mai intra în pavilionul rusesc.

La același târg IDEX-2015, firma ucraineană Motor Sich JSC a semnat un acord de colaborare cu marca sud-africană Paramount Group pentru dezvoltarea elicopterului Superhind mi-24.⁴⁷

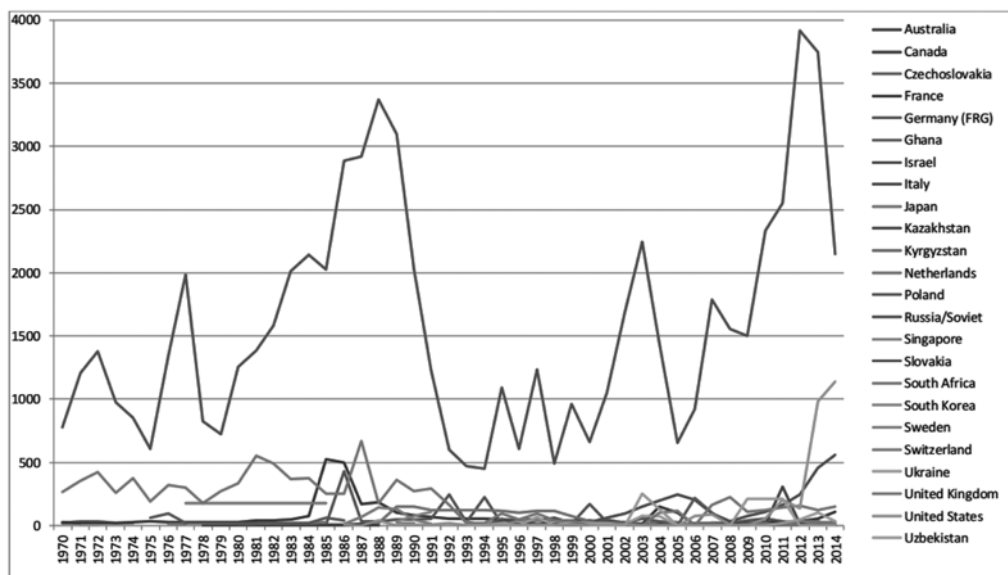
La sfârșitul lui noiembrie 2016, site-ul Mi-nisterului Ucrainean al Apărării vorbea despre întâlnirea dintre ministrul apărării, generalul de armată Stepan Poltorak și omologul său din UAE, lt.gen. Hamad Mohammed Thani Al Ru-maithi. Oficialii au vorbit despre colaborarea multisectorială a țărilor lor, fiecare subliniind experiența acumulată (UAE în combaterea terorismului, Kievul în luptele cu separatiștii)

precum și nevoile de securitate. Ucraina a pri-mit invitația de a participa la un exercițiu ce urmează a fi ținut în Emirate într-un viitor re-cent.⁴⁸

Ucraina, ca de altfel, întreg spațiul slav est-european a fost, pe de-o parte, depozitarul unui anti-semitism foarte puternic, iar pe de alta, locul de manifestare al culturii Ydesh. Nu-meroși scriitori și rabini israelieni au emigrat în „Țara Sfântă” din Ucraina. După căderea URSS-ului Ierusalimul a căutat să mențină re-lații cordiale cu cei doi „siamezi” postsovietici. Între 1990-212 Israelul a fost vizitat de 165.901 turiști din Ucraina, față de 143.998 din Rusia.⁴⁹ Între Kiev și statul din Orientul Mijlociu co-merțul a depășit 1 miliard \$, valoare încă mo-dică dar cu potențial de creștere.⁵⁰ În domeniul apărării, Ucraina produce sub licență armele automate Tavor (TAR-21) în localitatea Vin-nytsia la uzina RPC Fort. Linia de producție s-a deschis în 2009, iar marca a fost văzută în dotarea detașamentului Tornado din cadrul trupelor de poliție în ultimii ani, relatează Eu-romaidan Press.⁵¹

Noile dezvoltări în domeniu includ o apro-piere de India. Aceasta din urmă a dezvoltat o solidă relație cu Uniunea Sovietică încă de prin 1961 (dacă este să vorbim despre simpa-tii ideologice, acestea sunt chiar mai vechi). O bună parte din importurile de armament (și nu numai) indiene proveneau de la marele ve-cin nordic. De ceva vreme se vorbește despre slăbirea dominației pe care producătorii ruși au deținut-o în spațiul indian.⁵² Neînțelegerile legate de diferite spețe, întârzierile, nemulțu-mirea decidenților din New Delhi față de cali-tatea anumitor produse rusești au determinat orientarea spre furnizori alternativi. Statele Unite, Franța, Germania, Israel au intrat în scenă pentru a diversifica meniul. După cum se știe, începând cu 2007, India ocupă locul unu pe mapamond la capitolul importuri de echipament militar. Studiile celor de la SIPRI radiografiază structura importurilor indiene pe acest subiect.

Nici Ucraina nu a stat pasivă și a profitat de ocazie. Țară cu infrastructură tehnologică similară, aceasta s-a arătat dornică de acorduri comerciale prospere.⁵³ Deja națiunea est-euro-peană are o cifră de afaceri de 100 de milioane \$ cu omologul sud-asiatic, cifră ce se prefigu-

Sursa: Indian arms imports per country in mill. 1990 USD in TIV 1970-2014, SIPRI Arms Transfers Database apud Maaïke Verbruggen, India's arms imports *A holistic overview of India's motivations for choosing arms suppliers*, Master's in Peace and Conflict studies, History track, Oslo University, Autumn 2015, p.11

rează a ajunge la 500 de milioane \$ în următorii ani. Folosind atuurile din dotare, industriașii ucraineni le propun indienilor repararea, întreținerea și îmbunătățirea mai multor sisteme datând din epoca sovietică. Un proiect, dat la iveală în primăvara anului curent, ar fi repararea portavionului Gorshkov (redenumit Vickramaditya), la un preț cu 50% mai ieftin decât oferta rusească, susține Nikolay Gordienko, director al Ukroboronprom, firma de stat ucraineană pentru armament. Vărsându-și năduful, același Gordienko afirma că „*Aproape un deceniu, Rusia ne-a blocat agresiv intrarea. Noi am oferit multiple soluții pentru a da o nouă viață armamentului din epoca sovietică [împreună cu forțele de apărare indiene], din moment ce noi suntem producătorul original al echipamentului.*”

Alte proiecte includ aducerea la zi a mai multor sisteme anti-balistice: Kvadrat, OSA-AKM Strela-1, Tunguska, Shilka, IGLA, versiunea portabilă și sistemul Strela-2, spune Artur Keruvimov, director general pentru strategii la Ukroboronprom.⁵⁴

La sfârșitul lui octombrie 2016 s-a anunțat că Ucraina va furniza motoare pentru pa-

tru fregate rusești clasa Krivat. Contractul de cumpărare pentru acestea din urmă a fost parafat în urma unei întruniri bilaterale care a avut loc în orașul Goa, la început de octombrie anul trecut. Primele două fregate au fost deja terminate în Rusia, următoarele două vor fi finisate de către indieni.⁵⁵ Sigur, se poate pune întrebarea dacă Moscova știa de implicarea Kievului în poveste?!

Caracterul complicat al relațiilor de pe subcontinent nu au constituit o piedică, astfel că ucrainenii își vor îndrepta interesul și spre Pakistan. Încă din 1997, cele două guverne au semnat un contract de 600 milioane dolari pentru cumpărarea a 320 de motoare T-80UD pentru tancurile Al-Khalid. La scurt timp după trimiterea primelor 15 articole spre Islamabad, Rusia a anunțat că suspendă vânzarea de piese necesare fabricării acestor blindate spre Ucraina pentru a nu supăra New Delhi-ul.⁵⁶ Un antet al rivalității care va urma începând cu mijlocul anilor 2000. Ca reacție la vânzarea de blindate rusești T-90 Indiei, Ucraina a accelerat viteza cursei înarmărilor producând mitraliere și alte sub-ansambluri pentru tancurile pakistaneze (cum a fost contractul de 110 milioane\$ sem-

nat în 2002). Între 9-12 decembrie 2012, fostul președinte, Viktor Ianukovici a vizitat India sperând să ciobească din monopolul rusesc pe piața sud-asiatică. La două luni distanță, Kievul se va hotări să vândă 110 motoare MBT Islamabadului. „*It's a buyer's market. We have a very potent defence industry which turns out a wide range of quality systems that are competitive in international markets.*”⁵⁷ Spunea Ianukovici legat de relația cu India. Scoase din contextul strâmt în care au fost rostite, cuvintele sale rezumă pragmatismul ce ghidează industria armamentului din întreaga lume.

Ceea ce a început în anii '90 și-a găsit continuarea în zilele noastre: la finele lui noiembrie 2016 o delegația ucraineană condusă de ministrul apărării, Stepan Poltorak s-a întâlnit cu ministrul pakistanez pentru planificarea apărării, Rana Tanveer Hussain. Întrevederea a oferit prilejul semnării unui contract de 600 milioane \$ pentru modernizarea tancurilor pakistaneze. Documentul a fost semnat de către Bukin Pavlo, directorul general al companiei de stat Ukrspecexport și gen.lt. Syed Wajid Hussain, președinte al Heavy Industry Taxila (HIT).⁵⁸

În ultima vreme, urmărirea profitului s-ar putea să fie dublată și de conștientizarea similitudinii geopolitice dintre Ucraina și Pakistan. Ambele state au făcut parte din imperii anterioare; odată ce ruptura s-a produs, ambele sunt rezultatele unor împărțiri inegale care întrețin tensiuni zonale.

Ceva mai la Est de Asia de Sud, Thailanda reprezintă un alt partener. Încadrată în anii '90 printre tigrii asiatici, Thailanda este actualmente asociată cu turismul. Preluarea guvernării de către o juntă militară a repriorizat cheltuielile bugetare, achizițiile militare beneficiind de noi suplimentări.⁵⁹ Cât privește relația cu Ucraina, Bangkokul deja produce sub licență blindatul BTR-3E1.⁶⁰ În ultimele zile din septembrie 2016 presa anunța intenția națiunii sud-est asiatice de a cumpăra seria de tancuri T-84. Comanda a fost emisă încă din 2011, numai că situația de la granița cu Rusia a întârziat livrările. Articolele în cauza ar urma să echipeze atât Armata Regală Thailandează cât și să fie duse către exportul regional. Inițiativa ar fi fost rezultatul mai multor pași pregătitori: un acord bilateral semnat în noiembrie 2015, apoi o întrunire din iulie 2016 dintre ambasadorul ucrainian și mi-

nistrul apărării thailandez, Prawit Wongsuwan; în cele din urmă, a avut loc întrevederea dintre delegația ucrainiană condusă de Udomdej Sita-but, adjunctul ministrului apărării și de Oleg Hladkovskiy, adjunctul secretarului pentru Consiliul de Securitate Națională și Apărare de la Kiev⁶¹ și cea a Thailandeii.

Periplul asiatic nu a ratat Indonesia. Un arhipelag format din 18.108 insule ce acoperă un teritoriu de peste 1,8 milioane kilometri pătrați și o populație diversă de peste 240 de milioane de locuitori,⁶² Indonezia este un pivot regional.⁶³ Economia sa a crescut cu 5-6%/an în ultima decadă. Miza așezării sale geografice ca și mișcările separatiste din interior transformă Jakarta într-o țintă de interes pentru numeroși actori internaționali, apropiați sau aflați la mare distanță. Drept urmare, pentru a face față provocărilor securitare, politica indoneziană vizează un amplu program de înarmare- se prevede că între 2016-2025 va întreține al cincilea buget pentru apărare din lume, cu o rată de creștere de 4,7 procente pe an (suma estimată pentru a fi cheltuită este de 20 mld\$). Jakarta dorește cu ardoare avioane și nave de patrulare, pentru a contracara presiunea Chinei, terorismul și pirateria.⁶⁴

La începutul lui august 2016, în prezența președintelui Poroshenko și al omologului său, Joko Widodo s-a semnat Acordul de Cooperare în Sfera Apărării între Cabinetul de Miniștri al Ucrainei și Guvernul Indoneziei. Semnăturile au fost puse de către ministrul afacerilor externe din Kiev, Pavlo Klimkin și ministrul apărării de la Jakarta, Ryamizard Ryacudu.

„*Prezentul Acord va lărgi semnificativ oportunitățile în privința cooperării militaro-tehnice, apărării și logisticii*” a declarat șeful statului est-european. Gestul apropierii a fost și o formă de mulțumire pentru faptul că Indonezia a condamnat anexarea Crimeii.⁶⁵

Câteva luni mai târziu, în noiembrie, la Indo Defense 2016 Expo & Forum, ținut la Jakarta, parta indoneziană s-a arătat interesată de sistemele de radar, rachetele și noile avioane de proveniență ucraineană.⁶⁶ Discuțiile bilaterale s-au ținut între directorul Ukroboronprom, Volodymyr Kostyrytskyi și vice-amiralul Widodo, oficial în Ministerul Apărării al statului asiatic.⁶⁷ Din cele anunțate presei de compania de stat de la Kiev, indonezienii s-au arătat interesați de avioanele Antonov An-148-300MP.⁶⁸

Un item mai substanțial a fost livrarea de transportoare blindate marca BTR-4 8x8. Indonezia a mai comandat o sută astfel de piesă în anii '90 și actualmente dorește să le schimbe cu altele noi. O comandă a fost emisă pentru patru transportoare în 2014, dar ele au sosit de abia în septembrie 2016, întârzierea fiind datorată, cel mai probabil, crizei est-europene. Numărul este însă mic pentru dorințele Jakartei, așa că viitorul cooperării dintre cei doi parteneri se va concentra pe emiterea unei licențe care va permite statului arhipelag să producă marca BTR pe teren propriu.⁶⁹ Nu toată lumea pare însă bucuroasă, anumiți analiști indonezieni atrăgând atenția că blindatele BTR nu sunt calitative, invocându-se experiența anterioară a Croației și Thailandeii care au mai achiziționat aceeași marcă.⁷⁰

La începutul lui 2017 Burma completează harta tatonărilor ucrainene, legând Asia de Sud cu cea de Sud-Est: ambasadorul Pavlo Klimkin având întrevederi cu mai mulți oficiali burmezi în vederea adâncirii cooperării pe securitate.⁷¹

Noțiunea de *clusterland* și geografia economică evoluționistă

Încă din cele mai vechi timpuri a existat intuiția că activitatea economică nu este posibilă decât într-o anumită configurație spațială. Aserțiunea poate fi citită din mai multe unghiuri, fiecare dintre ele dând naștere la o direcție de cercetare în sine. Astfel, putem înțelege prima frază de mai sus în sensul că diferitele activități economice depind de o combinație anume între condițiile geobiologice și cele climaterice (Ex: în agricultură, nu poți cultiva orice, oriunde și în orice perioadă a anului). Mineralele nu se găsesc la îndemână, ci doar în anumite depozite ce implică eforturi de prospectare și, mai apoi, costuri de transport.

În altă ordine de idei, spațiul contează pentru economie deoarece densitatea populației modifică corelația producție-consum-bunăstare. O populație prea numeroasă ori obișnuită cu un standard de viață nu va fi satisfăcută de un teritoriu sărac în resurse. Aceasta a și fost, de altfel, una dintre primele, dar și cele mai serioase preocupări ale filosofilor, de la Aristotel până la Malthus. Pentru filosoful grec, civilizația era posibilă în cetatea greacă, alcătuire

umană ce nu se putea întinde la infinit și impune o limită optimă de locuitori pentru a funcționa (Aristotel vorbea despre 10.000 de cetățeni). Mai târziu, pastorul Malthus a calculat că producția crește în progresie aritmetică în timp ce populația o face în progresie geometrică. Deși controversată, teza sa a revenit în prim planul economiștilor și demografilor de secol XX panicați de un volum în expansiune al speciei umane.⁷² Problema nu a rămas doar la nivel de reflecție, ci s-a revărsat în geopolitică, generând măsuri din partea guvernelor, obsedate fie de declinul propriilor populații, fie de surplusul demografic care crea tentația expansionismului.⁷³

Pe lângă cele două înțelesuri, o a treia dintre ele privește geografia economică, direcție care se preocupă de impactul configurației spațiale asupra alegerilor economice. Autori precum Johann Heinrich von Thünen (1783-1850),⁷⁴ Albert Weber (1868-1958), fratele lui Max Weber, Walter Isard (1919-2010)⁷⁵ sau Paul Krugman și Benjamin Cohen în zilele noastre, compun o tradiție intelectuală în sine.

Propunându-și să treacă de aspectul mai degrabă descriptiv al subcapitolelor anterioare, articolul de față își propune să aducă în discuție conceptul de *clusterland* și să îl fundamenteze cu ajutorul geografiei economice evoluționiste. Într-un articol anterior dedicat comparației geopoliticii Indiei cu cea a Greciei, noțiunea de *clusterland* (teritoriul-ciorchine) susținea că: dacă un stat A stabilește relații cu un alt stat B dintr-o regiune îndepărtată, primul nu se va mulțumi cu atât, ci va căuta să realizeze contacte și cu vecinii lui B.

Enunțul se bazează pe premisa existenței unui *homo geographicus*: similar cu *homo oeconomicus*, și acesta este un agent care caută să-și maximizeze condițiile de supraviețuire căutând cele mai bune configurații spațiale sau așezări geografice. La fel ca și omologul său din științele economice, h.geographicus caută să-și maximizeze bunăstarea dar într-o manieră dependentă de spațiul/configurațiile spațiale; de aceea pentru el utilitatea se exprimă prin distanță. În plus, omul geografic are tendința de a se atașa de locul în care trăiește sau de rutina spațială pe care își desfășoară activitatea (ex: drumul până la muncă; stațiunile turistice în care își face concediile, clinica la care merge

pentru probleme medicale, restaurantul preferat șamd). Trăind într-un anume loc pentru o perioadă îndelungată, h.geographicus își modelează identitatea și preferințele în funcție de respectivele coordonate fizice. O altă diferență față de premisa cu care lucrează economia neoclastică, ființa geografică mai sus descrisă este mai sociabilă decât un h.oeconomicus, demonstrând un comportament menit a se integra și rămâne integrat de o anume comunitate, chiar cu riscul de a nu obține satisfacțiile pe care le-ar recomanda simpla căutare a profitului.

În cele ce urmează articolul nostru încearcă să arunce o punte între noțiunea *clusterland*-ului și geografia economică evoluționistă.

Mai înainte de a crea scena unui posibil dialog trebuie zăbovit asupra economiei evoluționiste (EE). Contestată de unii și privită de alții drept un instrument capabil să explice mersul instituțiilor ca și al firmelor pe piață, economia evoluționistă îi readuce în prim plan pe Charles Darwin și emulul său în științele sociale: Thorstein Veblen (1857-1929). Într-un articol din 1898, Veblen argumenta nevoia ca știința economică să devină una evoluționistă, bazată pe cele mai noi cuceriri ale biologiei. Totodată, el polemiza cu Școala austriacă, acuzând-o că privește natura umană de-o manieră simplistă, îngustă – omul nu este doar o mașină de dorințe, frământată de satisfacerea continuă a acestora, conchidea sociologul nordic.⁷⁶ Moștenirea vebleniană nu a avut un succes liniar. Pe de-o parte pentru că proiectul său de cercetare nu a fost unul foarte clar, consideră Serhat Kologlugil. Pe de alta, darwinismul social din prima jumătate a secolului XX a ajuns asociat cu nazismul și subspeciile sale, așa că mainstreamul academic economic a preferat alte abordări (Școala austriacă, Școala de la Chicago, keynesianism, marxism etc.). De-abia odată cu sociobiologia lui Edward O.Wilson din anii 1970 lucrurile aveau să se schimbe, iar științele vieții se vor reîntâlni cu preocupările economiștilor.⁷⁷

Teoria selecției naturale, ca să intrăm în miezul problemei, pornește de la premisa că într-o societate de viețuitoare date există variație. Între ele se va da o luptă, astfel că doar anumite specimene sau anumite trăsături se vor reproduce. Rezumând gândirea lui Dar-

win, economistul britanic Geoffrey Hodgson enumeră trei proprietăți: 1) existența variabilității; 2) moștenire informațiilor (învățate); 3) selecția anumitor unități (din cadru populației).⁷⁸ Fiind un cadru filosofic larg, evoluționismul darwinian se aplică proceselor vii cât și celor sociale:

„But empirical studies portray industry evolution as a selection process in which there is some signifi cant correlation between firm properties and survival, even if the properties involved are complex and multidimensional.”⁷⁹

De o importanță deosebită în aplicarea EE pe diferite spețe este noțiunea de rutină, definită de Michael Cohener drept: *„o capacitate executabilă necesară unei sarcini repetate într-un anume context care a fost învățat de către o organizație ca răspuns la anumite presiuni selective.”⁸⁰* Același Hodgson face distincție între gene și comportamente → primele sunt potențialități care se pot traduce sau nu în comportamente. Rutinele sunt predictibile sau nu în funcție de factorii externi.⁸¹ Metodologic vorbind el atrage atenția că, pentru a verifica dacă transmiterea practicilor într-o instituție are sau nu un caracter evoluționist trebuie găsiți replicatorii, echivalentul genelor din biologie, care pot duce moștenirea mai departe (aici includem cultura informală, învățarea dinspre bătrâni spre muncitorii mai tineri):

„These criteria must be able to identify social replicators, which, by definition, are not inherited biologically, which act as stores of social dispositions, rules, and knowledge, and which can guide the development of human patterns of behavior and social structures, depending on the overall context. Social replicators are ne ther genes nor DNA; they are replicated by other means.”⁸²

Cum verificăm cele de mai sus? Prin intermediul a patru factori:

1. Cauzalitate- sursa trebuie să fie implicată în producerea copiilor;
2. Similaritate- copiile trebuie să semene cu sursa în aspectele relevante;
3. Transferul de informație- în timpul creării, copiile trebuie să obțină informațiile de la aceeași sursă.⁸³

Închegare sintetică a dialogului dintre EE și factorul spațial, geografică economică evoluționistă (GEE) studiază „originea, schimbările, direcția și viteza din cadrul distribuției spațiale și organizării producției, precum și a consumului într-o durată dată. [...] Geografia economică evoluționistă se preocupă de evoluția unităților economice (așa cum sunt firmele, aglomerările industriale, orașele, regiunile, statele și tipologia integrării între state) pe un anume spațiu geografic.”⁸⁴

Se poate spune de ce un astfel de dialog ar fi oportun. Așa după cum remarcă Miroslav Jovanovic, citat mai sus, geografia și economia s-au ignorat foarte mult timp, în pofida unor punți de-a lungul timpului. În consonanță cu el, Paul Krugman remarcă și el același lucru.⁸⁵

Pe de altă parte Peter Sunley consideră că economia evoluționistă nu s-a interesat de elementul spațial.⁸⁶ La cele subliniate am mai putea adăuga lipsa folosirii EE pentru studiile de securitate sau situațiile conflictuale, cum este aceea a Ucrainei. O altă critică pe care am putea-o aduce lui Geoffrey Hodgson ar fi aceea că deși descrie transmiterea cunoștințelor de la o firmă către alta, nu spune și care sunt relațiile dintre firma-mamă și cea succesoare sau cum arată competiția între două companii care au făcut la un moment dat parte dintr-una singură. Așa se face că fundamentarea teoretică a clusterland-ului din geopolitologie pe terasamentul GEE ar putea avea valoare predictivă față de acțiunile unui stat/ guvern/ ramură industrială/ agent economic.

Discuție

Subcapitolul descriptiv din paginile anterioare a creionat mersul unei industrii de apărare ucrainene foarte active, gata să se reinventeze după ruptura de Rusia și impunerea mai multor rapturi teritoriale de către Kremlin. Am văzut că firmele ucrainene s-au îndreptat spre mai multe grupuri de țări, unele pașnice, alte intra-conflictuale: Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite; India și Pakistan; Malaysia și Indonesia. Întrebarea care se pune este: în ce măsură un asemenea tablou se pretează analizei economice evoluționiste?

După cum s-a arătat și mai sus, structura industrială rusească și ucraineană s-au format sub calapod sovietic,⁸⁷ de aceea și cele două

state au menținut relații atât de strânse și după prăbușirea socialismului real. Cooperarea s-a împletit în bună măsură cu stagnarea datorată la cel puțin două cauze: a) osificarea instituțională și b) diminuarea banilor. La prima categorie se poate da exemplul directorului Academiei Ucrainiene pentru Științe, un nonagenar aflat în funcție de 54 de ani la momentul 2016!⁸⁸ A doua categorie spune o poveste comună tuturor țărilor postcomuniste – tranziția dureroasă spre economie de piață și valorile liberale a corelat deindustrializarea cu lipsa banilor pentru cercetare:

Declinul procentual al bugetului de C&D în țările Europei de Est+Rusia (anul 1990= nivel 100%)

Țară / an	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Rusia	100	88,5	81	65	59	52
Ungaria	100	82	70	67	65	58
Polonia	100	92	90	89	88	93
Cehia	100	99	75	53	52	51

Sursa: Dr. Igor Egorov, Dr. Elias G.Karayannis, „Transforming the Post-Soviet Research System through Incubating Technological Entrepreneurship”, *Journal of Technology Transfer*, Vol. IV, Issue 2/3, August 1999, pp. 159-172

Așa se face că guvernul din Kiev alocă doar 0,2% din PIB sectorului R&D,⁸⁹ cifră infimă care explică exodul de creiere spre Occident și protestele stradale de anul trecut ale multor cercetări.⁹⁰ Factorul uman implicat în activitățile de cercetare se confruntă, la rândul său, cu mai multe probleme: spre exemplul, la mijlocul anilor 2000, în pofida faptului că numărul total de studenți a crescut, cifra celor cu diplomă în științele naturale a scăzut cu 25%, iar al celor din științele tehnice cu 21%, în beneficiul domeniilor umaniste și jurisprudenței. Vârsta cercetărilor a tot crescut, media deținătorilor de doctorate în științele exacte fiind de 61 de ani, iar a doctoranzilor de 53 de ani.⁹¹

Însumând cele prezentate atât în subcapitolele anterioare, cât și în acela prezent cele trei criterii ale lui Geoffrey Hodgson se verifică:

→ avem o entitate inițială (complexul militaro industrial sovietic) ce se rupe în mai multe părți, diferite între ele dar totuși similare

(Rusia, Ucraina, Belarus, țările central-asiatice etc), adică variabilitate; intuim (*) informația și rutinele transmise; există de asemenea și factorii de selecție, adică: piața internațională de armament și, din 2014 încoace, criza ruso-ucrainiană, ce obligă fiecare parte să inoveze și să găsească soluții de supraviețuire.

{* Rămânând în sfera metodologică, ar trebui spus că transmiterea rutinelor în privința industriei de apărare ar trebui verificată printr-o cercetare de teren, constând în vizite la diferite uzine și birouri de proiectare, interviuri cu muncitorii de acolo, foști și actuali, intrare în arhive etc. Numai așa se poate stabili clar ce anume a fost preluat din timpurile sovietice, cum s-au influențat rușii cu ucrainenii de-a lungul timpului etc. Adică punctul 3 din triplicul lui Hodgson, nota 84. Aici sunt germeii unui studiu mai ambițios decât cel de față.}

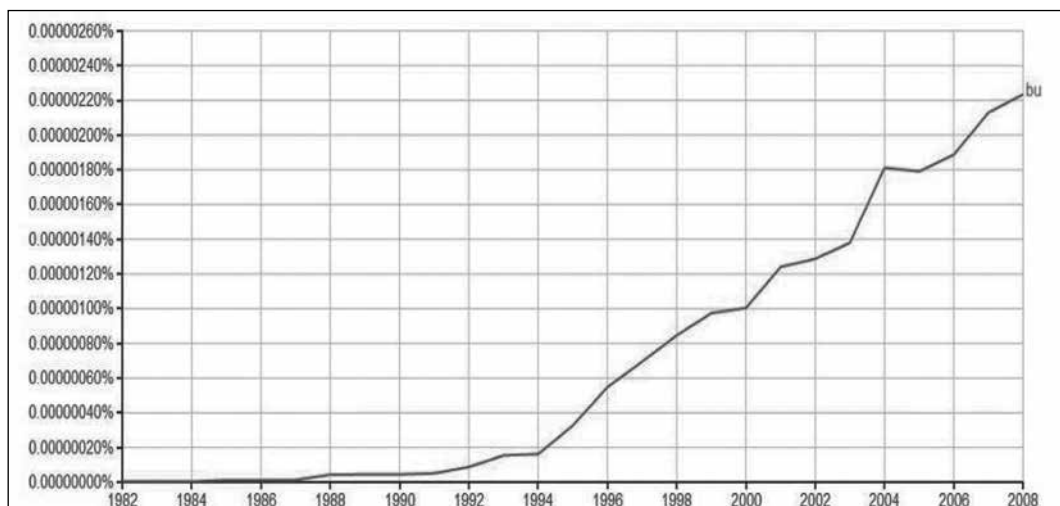
Mai puțin luată în calcul (deși nu completamente ignorată) este chestiunea rivalității fraterne (*sybling rivalry*), adică modul cum unitățile succesoare unei entități inițiale (fie că vorbim despre un organism sau o firmă) ajung în competiție pentru resurse. O asemenea situație nu s-ar mai preta folosirii noțiunii de *organism*- fiind vorba de mai multe entități independente sau, cel puțin autonome- ci de un **ecosistem**. Pentru nevoile articolului de față, definim ecosistem drept: *complexul unei comunități de organisme împreună cu mediul lor care trăiesc ca o unitate ecologică*.⁹² În dome-

niul economic, ecosistemul ajunge să însemne: o rețea de companii interdependente, precum furnizorii și distribuitorii, care interacționează unii cu alții, pentru a se completa sau furniza componente cheie din gama lor de produse și servicii.⁹³ Termenul a început să fie angajat tot mai mult în ultimii treizeci de ani în literatura economică, după cum se poate vedea mai jos la o căutare pe Google:

Un ecosistem nu trebuie să fie nicidecum unul pașnic, interacțiunea dintre elementele sale presupunând atât rivalitate acerbă, cât și cooperare pașnică.⁹⁴ Lupta între entitățile succesore unei entități-părinte are nenumărate exemple, în natură, jurisprudență și economie. Pentru a nu supraîncărca textul unele exemple vor fi trecute la subsol.⁹⁵

Paginile anterioare au detaliat relația de *amor-odio* dintre Kiev și Kremlin, acum ajunsă într-un impas cu reverberații internaționale. Odată ce am creionat ecosistemul postsovietic al relațiilor ruso-ucrainene din perspectiva economiei evoluționiste, rămâne de discutat componenta geografică, anume competiția lor pentru acapararea anumitor piețe de armament.

Aici trebuie luate în considerare poziționarea geografică a Ucrainei împreună cu gradul său de dezvoltare. Aflată la întretăierea dintre cele două blocuri geostrategice și economice, țara a încercat să mențină un balans, reflectând și împărțirea populației și elitelor în

Sursa: Victor W. Hwang, „The Next Big Business Buzzword: Ecosystem?”, *Forbes*, APR 16, 2014

pro-occidentale și filo-ruse. Odată ajunși aici se impune să facem deosebirea între orientarea politicii externe și cea a industriei de armament, care nu sunt congruente. În plan politic, Kievul s-a străduit să deschidă cât mai multe azimuturi geografice; în ceea ce privește industria de armament piețele preferate au fost tot cele tradițional sovietice, adică Lumea a III-a: Orientul Mijlociu (lumea arabă), Africa, Asia de Sud, Asia de Sud-Est (Thailanda, Indonesia), fiecare corespunzând unui *clusterland*. La primul dintre ele, relațiile au cunoscut o diversificare prin accentuarea colaborării cu Israelul (licența pentru armele Tavor, vezi mai sus), poate și datorită apropierii de SUA și, prin urmare, de prietenii acesteia. Cum se poate explica așa ceva în lumina geografiei economice evoluționiste? Deși criteriul distanței ne-ar îndbolderi să ne gândim că Ucraina ar fi trebuit să se îndrepte spre Occident, până la urmă a prevalat cel al probabilității câștigului: țările UE/NATO au altă tehnologie, greu de armonizat cu industria (post)sovietică, ceea ce a obligat Kievul să insiste pe destinațiile deja fidelizate din trecut, chiar cu riscul de a intra în coliziune cu echipamentele rusești. Este vorba despre rutine- acele programe executabile care sunt greu de schimbat peste noapte, mai ales că, după cum am văzut, industria de apărare a avut parte de numeroase împotmoliri după 1991. Dând dovadă de pragmatism, statul est-european este dispus să-și mențină clusterland-uri colaborând deopotrivă cu Israelul și lumea arabă/ India și Pakistan/ Thailanda și Indonesia.

Un studiu viitor, cu mai multe resurse decât cel de față ar putea investiga cât de mult colaborează între ele țările din cele trei clusterlanduri deja menționate, dacă propriile capacități tehnologice de apărare mai păstrează influența sovietică ori s-au adaptat și diversificat după căderea comunismului etc.⁹⁶

Remarci concluzive

Articolul prezent a încercat să explice evoluția industriei de apărare a Ucrainei din perspectiva geografiei economice evolutive. Fără ca preocupările spațiale ale economiștilor să fie neapărat noi, factorul geografic a început să fie luat în serios din nou în ultimii treizeci de ani. Ca formă de critică la adresa economiei neoclasice a Școlii de la Chicago, evoluționiștii

speră să traseze o punte transdisciplinară, explicând anumite fenomene financiare dintr-o perspectivă biologică. Totodată a fost introdus conceptul de *clusterland*, ce unește elemente de geopolitică și geoeconomie pentru a arăta cum un stat își lărgește contactele cu alți actori similari prin contagiune.

După colapsul imperiului sovietic, entitățile succesore care au moștenit greul industriei de apărare, anume Federația Rusă (în speță partea europeană), Ucraina și Belarus au continuat să colaboreze pe varii proiecte. În timp, rivalitatea ruso-ucraineană a devenit un fapt vizibil mai ales în lupta pentru piețele de desfacere, multe deja fidelizate din timpuri sovietice. În lumina anexării Crimeii și a evenimentelor din ultimii ani (2009-2014-prezent), putem citi totul ca pe o «diviziune celulară dificilă»: Ucraina a dorit, chiar dacă nu totalmente, să se depărteze de sfera Kremlinului, căutând un *rapprochement* cu Vestul; realizând că pierde o regiune crucială, material și simbolic, administrația Putin s-a mișcat în sensul achiziționării facilităților industriale din răsăritul Ucrainei.

Drept răspuns, elitele post-Ianukovici au dat un răspuns în cheie darwiniană: adaptează-te presiunii mediului sau pieri! De aceea Petro Poroshenko s-a angajat într-o acțiune dublă: colaborarea cu Occidentul, antet al unei posibile integrări în Alianța nord-atlantică și accentuarea relațiilor cu acele regiuni obișnuite cu tehnologia de factură sovietică: Orientul Mijlociu, Asia de Sud, Asia de Sud-Est, Africa (un număr de patru clusterlanduri, deci). Diversificându-și atenția, el și cei de lângă el speră să câștige cursa selecției naturale, anume competiția cu marele vecin din Est. O Rusie supusă deopotrivă sancțiunilor cât și obligată să simtă în ceafă competitorul ucrainean și-ar putea cheltui resursele mai repede. Această din urmă aserțiune rămâne un pariu cu viitorul, vom vedea dacă așa va fi.

Observatorului nu trebuie să-i scape un alt amănunt: până acum, colaborarea NATO-Ucraina s-a derulat la nivel de exerciții comune, transfer de arme către armata națională ce luptă într-un război hibrid, mai puțin pe importuri de echipament ucrainean din partea Vestului sau proiecte derulate la comun, *joint ventures*. Evoluând pe calapod sovietic, complexul militaro-industrial al Ucrainei este dife-

rit de standardele apusene, de aceea planificatorii NATO ar trebui să se gândească de două ori dacă vor Kievul ca nou membru. Chiar dacă pușca WAC-47 promite să deschidă calea convergenței tehnologice între cele două lumi (operând atât cu muniție 5. 45×39 mm cât și cu calibrul 7. 62×39 mm) există mai multe voci sceptice care vorbesc despre greutățile compatibilizării.⁹⁷

În plus, Alianța întâmpină deja numeroase neajunsuri, de la lipsa de apetență pentru alocare a 2%, până la o mai bună integrare a industriilor defensive ale națiunilor europene.⁹⁸ Un nou membru în club s-ar putea să nu aducă nici un avantaj. Desigur, mișcările noilor decidenți de la Casa Albă vor modifica și ele traseul evenimentelor din Eurasia. Ca ultim gând, nu trebuie să ignorăm că ceea ce se întâmplă în vecinătatea României are reverberații pentru pivotul american din Asia-Pacific. Cum statele regiunii au devenit averse în achizițiile de armament rusec și ucrainean (dar nu numai), Statele Unite vor întâmpina probleme suplimentare în a-și impune voința în zonă. Soluția ar putea consta în cooptarea CMI-ului ucrainean, fie și indirect, la reformarea geometriei securitare din respectiva regiune. Un regim al proliferării controlate ar înarma doar acele state prietene Washingtonului contribuind la îndiguirea Chinei.⁹⁹

La urmă, dar nu mai puțin importantă este situația România care se înscrie în portativul turbulențelor regionale. Așa după cum evoluează lucrurile în ultimii doi ani, Ucraina începe să facă tot mai mult parte din balanța de putere, sudând un tandem cu Statele Unite și aliații acestora. România va fi obligată să ia o hotărâre în acest sens. Va depăși Bucureștiul amintirea tensionată a relațiilor cu Kievul în numele securității colective? Și dacă da, care ar trebui să fie termenii unui tandem cu Ucraina: să se mărginească la depeșe diplomatice și strângeri cordiale de mână, să execute exerciții militare, eventual alături de polonezi și baltici, sau chiar să gândească proiecte logistice comune (fabricarea de blindate, radare, avioane etc)? Viitorul apropiat va răspunde tuturor acestor interogații în funcție de profilul pe care îl va alege administrația Trump în raport cu bătrânul continent în ansamblul său.¹⁰⁰

Note

¹ După independență, Ucraina își va crea o autoritate științifică similară cu cea sovietică undeva în intervalul 1992-1996. B.Malitsky, V.Onoprienko and L.Kavunenko, Toward a National STS in Ukraine, pp.129-141 in Werner Meske (ed), *Transforming Science and Technology Systems – The Endless Transition?*, IOS Press, NATO Science Series, Amsterdam, 1998, p. 133.

² Simon T.Wezeman, Aude Fleurant, Sam Perlo-Freeman, and Peter D.Wezeman, The Impact of the crisis in Ukraine on arms transfers in *SIPRI Yearbook 2015*, Oxford University Press, 2015, pp.75-76

³ Charles Recknagel, Complex Ties: Russia's Armed Forces Depend On Ukraine's Military Industry, *Global Security*, March 28, 2014.

⁴ Kateryna Choursina and James M. Gomez, Putin Eyes Ukraine War Industry Powering Own Russian Army, *Bloomberg*, May 7, 2014

⁵ Anna Maria Dyer, What Ending Cooperation on Armaments Means for Russia and Ukraine, The Polish Institute for International Affairs, No. 50 (645), 15 April 2014, https://www.pism.pl/files/?id_plik=17078.

⁶ Richard Weitz, Russia's Defense Industry: Breakthrough or Breakdown?, *International Relations and Security Network (ISN)*; March 06, 2015

⁷ Michael Birnbaum, Ukraine factories equip Russian military despite support for rebels, *The Washington Post*, August 15, 2014.

⁸ Sam Skove, 4 Signs That Russia's Defense Industry is Pivoting Toward China, *The Moscow Times*, April 28, 2015.

⁹ Siarhei Bohdan, Belarus Strengthens Defense Sector Cooperation With Ukraine, *Belarus Digest*, 23 December 2014.

¹⁰ Siarhei Bohdan, Tanks And Tractors: Belarus' New Deals In The Developing World, *Belarus Digest*, 08 September 2014.

¹¹ Ian Anthony, *The future of the defence industries in Central and Eastern Europe*, SIPRI Research Report No.7, Oxford University Press, 1994, p. 48.

¹² I.M. Aparshin and M. M. Denegkin, "Views on the Integration of Defense and Budget Planning of the Armed Forces of Ukraine Into a Single System," *Science and Defense*, no 1 (2007): 24 apud Iryna Bystrova, Defense planning in the Ministry of Defense of Ukraine: decade of attempts and mistakes, Dudley Knox Library, Monterey, California, 06/2015, p.5.

¹³ *Ibidem*, pp.4-5.

¹⁴ Pentru un inventar al posibilităților de conversie în cazul industriei de apărare ucrainene a se vedea: U.S. Department of Commerce, Bureau of

Export Administration, Investment Opportunities in Ukrainian Defence Conversion, June 1997. Igor Egnor: Conversion in Ukraine: Some results and problems in Mary Kaldor, Ulrich Albrecht, Genevieve Schmedér, *The end of military fordism. Restructuring the global military sector*, Pinter, London/Washington, 1998, pp. 206-212.

¹⁵ Anton Michnenko, Direct Speech, Alexandr Peregudov, *Ukrainian Defence Review*, January-March 2014, p. 39.

¹⁶ Ukraine Defense Industry, Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/industry.htm> (accesat 7 ianuarie 2017).

¹⁷ „Another key problem of Ukroboronprom is corruption, and the web of corrupt schemes that has entangled it. For example, some pieces of legislation that were adopted for this industry were in fact specially designed legal loopholes to allow outsiders inside this very secretive industry.” Yuriy Tereshchenko, Ukraine’s arms concern needs to be free from corruption, rebuilt from scratch, *Kyiv Post*, April 3, 2014.

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ Ukrainian Defence Industry leaves Ukrainian soldiers without weapon, *ZN*, 20 October 2014, http://mw.ua/UKRAINE/lie-that-kills-190_.html.

²⁰ Anton Michnenko, *op.cit*.

²¹ Antonina Sotnyk, Ukraine’s warpath: how national military hardware industry changed in 2016, *112 International*, 14 June 2016, <http://112.international/article/ukraines-warpath-how-national-military-hardware-industry-changed-in-2016-5826.html>.

²² Ukraine Creates Antonov-Led Corporation Similar To Boeing And Airbus Corporations, *Center for Transport Strategies*, 14 June 2016, http://en.cfts.org.ua/news/ukraine_creates_antonov_led_corporation_similar_to_boeing_and_airbus_corporations.

²³ Poroshenko enacts NSDC decision on develop Ukraine’s defense industry, *Interfax-Ukraine*, 03.08.2016.

²⁴ Luke Coffey and Daniel Kochis, NATO Summit 2016: The Alliance Must Deepen the NATO-Ukraine Partnership, Heritage Foundation, Issue Brief #4590, 5 July 2016.

²⁵ NATO – Ukraine cooperation in the military sphere, Mission of Ukraine to the North Atlantic Council, <http://nato.mfa.gov.ua/en/ukraine-nato/military>.

²⁶ Broșura NATO-Ukraine, A distinctive partnership, NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2007. Relations with Ukraine, The North Atlantic Treaty Organisation, 22 Nov. 2016, [\[nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm\]\(http://nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm\) \(accesat 11 februarie 2017, ora 11:14 am\).](http://www.</p></div><div data-bbox=)

²⁷ Overview of Science for Peace and Security Programme’s Projects in Ukraine, NATO Emerging Security Challenges Division, September 2015, pp.10-15.

²⁸ Acest din urmă program cuprinde patru faze. Prima fază (2006-2010) a distrus 15 mii de tone de muniție. A doua (2012-2017, în proces) și-a propus distrugerea a 76 de mii de tone muniție convențională plus 3 milioane de mine anti-personal. NATO – Ukraine cooperation in the field of defence and security, Mission of Ukraine to the North Atlantic Treaty Organisation, <http://nato.mfa.gov.ua/en/ukraine-nato/defence-and-security>.

²⁹ *Ibidem*, p.14.

³⁰ Ukraine offers latest weapons and equipment at NATO HQ for first time (photo), UNIAN Information Agency, 30 November 2016.

³¹ Daniel Szeligowski, NATO-Ukraine Cooperation after the Warsaw Summit, Polish Institute of International Affairs-PISM, no. 49 (899), 04 August 2016.

³² STATEMENT BY THE UNIC CO-CHAIRS: ANDRIY PARUBIY (UKRAINE) AND RAYNELL ANDREYCHUK (CANADA), NATO PARLIAMENTARY ASSEMBLY, Kyiv, 14 June 2016, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=4208>.

³³ NATO’s Support: Making Ukraine More Secure and Resilient, Ukrinform, Kyiv, November 3, 2016.

³⁴ M16 – WAC-47 FOR UKRAINIAN ARMY FROM UKROBORONPROM, 10.01.2017, <http://ukroboronprom.com.ua/en/media/m16-wac-47-dlya-ukrayinskoyi-armiyi-vid-dk-ukroboronprom.html> (accesat 14 februarie 2017). John C.K. Daly, Ukraine to Begin Producing M16 Assault Rifle in Joint Venture With US Firm, Eurasia Daily, Monitor Volume: 14 Issue: 7 Jan 25, 2017.

³⁵ July 9, 2016: Joint Press Conference NATO Secretary General Jens Stoltenberg and President Petro Poroshenko, US Mission to the North Atlantic Treaty Organisation, <https://nato.usmission.gov/joint-press-conference-nato-secretary-general-stoltenberg-president-poroshenko/> (accesat 11 februarie 2017).

Joint press point with NATO Secretary General Jens Stoltenberg and the President of Ukraine, Petro Poroshenko, North Atlantic Treaty Organisation, 21 Oct. 2016, http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_136166.htm (accesat 11 februarie 2017).

³⁶ Julian E.Barnes, Nathan Hodge, NATO Shelves Plan to Meet With Ukraine, *The Wall Street Journal*, 1 Feb 2017. Vezi și NATO head Stoltenberg calls on Russia to help staunch violence in Ukraine,

DW, 1 Feb 2017. A se compara reacția oficialilor occidentali/NATO din 2017 cu aceea de la finele lui 2016 când compromisul era mult mai dur dat la o parte de pe masa negocierilor: Julian Barnes, NATO, Europe Urge No Compromise With Russia Over Ukraine, *The Wall Street Journal*, Nov. 15, 2016.

Un alt motiv pentru care întrunirea nu a mai avut loc poate fi dorința președintelui Poroshenko de a organiza un referendum prin care populația să se exprime dacă dorește să adere la NATO. Ukraine's Poroshenko plans referendum on NATO membership: German media, *Reuters*, Feb 1, 2017.

³⁷ The globalization of crime: a transnational organized crime threat assessment, UNDOC, Vienna, 2010, pp.143-145.

³⁸ Șchița biografică trebuie completată cu faptul că Urbansky a fost fiul unui colonel KGB și s-a născut în Georgia unde s-a împrietenit cu Eduard Seravnadze, viitorul președinte al țării, al cărui pazni personal a și servit la un moment dat. Același Urbansky a absolvit Institutul de Stat în Relații Internaționale din Moscova (MGIMO), școală pentru viitoarele cadre civile și militare ale URSS-ului. Acolo a putut lega o serie de contacte personale care îi vor folosi în ascensiunea de mai târziu. Tom Wallace & Farley Mesko, The Odessa Network Mapping Facilitators of Russian and Ukrainian Arms Transfers, C4ADS, Washington, September 2013, p. 44.

³⁹ Pe lângă afacerile sale intime cu Urbansky, Kogan mai poate fi găsit în biroul directoral al RT Logistika, firmă rusească condusă de un prieten deal lui Vladimir Putin, Serghei Kulikov. *Ibidem*, p. 45

⁴⁰ *Ibidem*, p. 38.

⁴¹ *Ibidem*, p. 41.

⁴² Joby Warrick, Ukrainian port eyed as analysts seek Syria's arms source, *The Washington Post*, September 7, 2013.

⁴³ Versha Sharma with Ryan Walsh, Why Is a Huge Ukrainian Arms Shipper Going After a Tiny NGO?, *Vocativ*, May 16, 2014.

⁴⁴ *Idem*.

⁴⁵ Awad Mustafa, Saudi Arabia to build Antonov Cargo Planes, *Defence News*, 7 May 2015. Richard Tomkins, Antonov transports to be built in Saudi Arabia, *UPI*, Feb. 24, 2016.

⁴⁶ În 2014 comerțul bilateral s-a cifrat la 654 mil \$. Numai în Dubai oamenii de afaceri ucraineni sunt acționari la 250 de companii. Peste 9.000 de ucraineni locuiesc în Dubai, numărul lor fiind în creștere. Haseeb Haider, Ukraine, UAE take bilateral ties forward, *Khaleej Times*, August 25, 2016.

⁴⁷ Joe Gould, Ukraine signs defence deal with UAE, *Defence news*, 24 February 2015.

⁴⁸ Minister of Defence of Ukraine holds talks with Chief of Staff of UAE Armed Forces, Ministry of Defence of Ukraine, 24 november 2016, [\[che.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.mil.gov.ua/en/news/2016/11/24/minister-of-defence-of-ukraine-holds-talks-with-chief-of-staff-of-uae-armed-forces/\]\(http://che.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.mil.gov.ua/en/news/2016/11/24/minister-of-defence-of-ukraine-holds-talks-with-chief-of-staff-of-uae-armed-forces/\).](http://webca-</p></div><div data-bbox=)

⁴⁹ Oleg Vyshniakov, After almost 25 years of bilateral ties, Ukraine further expands trade with Israel, *The Jerusalem Post*, 12/22/2015.

⁵⁰ Paul J.Saunders, Israel-Russia ties strong despite Ukraine, *Al-Monitor*, April 7, 2014.

⁵¹ Nikolai Gorokhov, Ukrainian Weapons – What Local Factories are Producing for the Army, *Euromaidan Press*, 26.05.2015.

⁵² Lyuba Lulko, Russia unexpectedly loses India and Vietnam, *Pravda*, 24.05.2016.

⁵³ Vivek Raghuvanshi, Ukraine pitches to break Russian monopoly in India, *Defence News*, March 30, 2016.

⁵⁴ *Idem*.

⁵⁵ Ukraine Agrees to Provide India With Engines for Russian Built Krivak Frigate, Sputnik news, 25.10.2016.

⁵⁶ Mary Mycio, *Delivery of Tanks to Pakistan Sets Off Sales War With Russia*, LA Times, 2 May 1997.

⁵⁷ Dadan Upadhyay, Unlike Russia, Ukraine continues arms supplies to Pakistan, *Russia& India Report*, 25 February 2013.

⁵⁸ Ukraine to upgrade Pakistan's main battle tanks, *Defence Blog*, 23 November 2016.

⁵⁹ Astfel, bugetul pentru apărare votat pe 8 septembrie 2016 (valabil până în septembrie 2017) este de 6,1 mld\$ (7% din PIB), o creștere ușoară față de trecut. Augmentarea a fost posibilă luându-se de la alte sectoare, precum educația, căreia i s-a redus partea cu 4,7%. Prashanth Parameswaran, The Truth About Thailand's 2017 Defense Budget 'Hike' The increase in defense spendi, *The Diplomat*, September 10, 2016.

⁶⁰ Acesta din urmă se mai poate găsi în dotarea vecinilor Thaiandei, cum este cazul Burmei. Andrew Selth, Burma's Tatmadaw: a force to be reckoned with, *The Lowy Institute*, 22nd October, 2015

⁶¹ Prashanth Parameswaran, Thailand, Ukraine Eye Deeper Defense Ties, *The Diplomat*, July 07, 2016. Prashanth Parameswaran, Thailand, Ukraine Move Towards Joint Production of APCs, *The Diplomat*, September 21, 2016.

⁶² Evan A. Laksmana (2011): The enduring strategic trinity: explaining Indonesia's geopolitical architecture, *Journal of the Indian Ocean Region*, 7:1, 95-116, esp. 97.

⁶³ Pentru mai multe informații despre subiect vezi: C. Roberts, A. Habir, L. Sebastian (ed), *Indonesia's Ascent: Power, Leadership, and the Regional Order*, Springer, 2015.

⁶⁴ Indonesia To Spend More Than \$20 Billion On Defence Procurement, *Defence World*, October 31, 2016.

⁶⁵ Ukraine and Indonesia agreed on cooperation in defense sphere, President of Ukraine.Official website, 05 August 2016, <http://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-ta-indoneziya-domovilisya-pro-spivrobotnictvo-v-obo-37823>.

⁶⁶ Ukraine to expand military-technical cooperation with Indonesia, *Interfax Ukraine*, 2 November 2016, <http://en.interfax.com.ua/news/economic/381116.html>

⁶⁷ UKROBORONPROM WILL SUBSTANTIALLY DEEPEN MILITARY-TECHNICAL COOPERATION WITH INDONESIA – V. KOSTRYTSKYI, UKROBORONPROM, 03.11.2016, <http://ukroboronprom.com.ua/en/media/ukroboronprom-suttyevo-poglybyt-vts-iz-indoneziyeyu-v-kostytskyj.html>.

⁶⁸ Ukraine ready to supply An-148-300MP maritime patrol planes to Indonesia (VIDEO), *Vektor News*, 04.11.2016.

⁶⁹ Jon Grevatt, Jakarta, Indo Defence 2016: Ukraine looks to build BTR-4 APC in Indonesia, *IHS Jane's Defence Weekly*, 02 November 2016.

⁷⁰ Hendrajit (Geopolitical Analyst and Executive Director of the Global Future Institute (GFI)), Questioning the feasibility of Indonesia-Ukraine defense cooperation, *The Global Review*, 03-11-2016. Pentru alte comentarii și controverse legate de performanțele lui BTR-4 se vede: BTR-4. The Ukrainian wheeled Armoured Personnel Carrier BTR-4. Strategic Bureau of Information of Defence Systems, <http://www.strategic-bureau.com/en/btr-4-apc-ukraine/>. Defense Industry Daily staff, Good Bad News: 100 APCs for Ukraine, *Defence Industry Daily*, Apr 06, 2014. Ukrainian BTR-4: instead of Iraq at the line of fire in Ukraine, *News 24*, 18 July 2014.

⁷¹ La fel ca și Indonezia, Myanmarul stabilizează contacte cu Kievul în vederea importului de blindate și, ulterior, producției de componente de BTR-3U. Myanmar to manufacture locally Ukrainian-made BTR-3U 8x8 armoured vehicle personnel carrier, Ukraine will share their military experience with Myanmar, *Ukrainian News 24*, January 12, 2017.

⁷² J.S. Lane, *On Optimal Population Paths*, Springer Science & Business Media, 1977, Arun Kumar Sharma, *Population and Society*, Concept Publishing Company, New Delhi, 2012.

⁷³ Alison Bashford, *Global Population: History, Geopolitics, and Life on Earth*, Columbia University Press, New York, 2014.

⁷⁴ Masahisa Fujita, Thünen and the New Economic Geography, The Research Institute of Economy, Trade and Industry, RIETI Discussion Paper Series 11-E-074 November 2011, <http://www.rieti.go.jp/jp/publications/dp/11e074.pdf>, (accesat 12 februarie 2017, ora 02:31 am).

⁷⁵ Walter Isard, *Location Space-Economy*, Cambridge: MIT Press, 1956. Kieran P. Donaghy, Walter Isard's Evolving Sense of the Scientific in Regional Science, *International Regional Science Review* 2014, Vol 37(1) 78-95.

⁷⁶ Thorstein Veblen, "Why is Economics not an Evolutionary Science", *Quarterly Journal of Economics*, 12 (4) pp. 373-397, reprinted in E:Co, Vol.12, No.2, 2010, pp. 41-69.

⁷⁷ Serhat Kologlugil, Thorstein Veblen, Darwinism, and Gene Culture C-Evolution Theory, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Işık University, 2013, pp.1-5.

⁷⁸ Geoffrey M. Hodgson, The mystery of the routine. The Darwinian destiny of an evolutionary theory of economic change, *Revue Economique*, Vol.54, No.2, 2003, pp.355-384.

⁷⁹ Geoffrey M. Hodgson and Thorstein Knudson, *Darwin's Conjecture. The Search for General Principles of Social and Economic Evolution*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2010, p. 36.

⁸⁰ Geoffrey M.Hodgson, The mystery of the routine. *op.cit.*, p.366.

⁸¹ *Ibidem*, p.365.

⁸² Geoffrey M.Hodgson and Thorstein Knudson, *op.cit.*, p.77.

⁸³ *Ibidem.*, p.36. Geoffrey M. Hodgson, *The Evolution of Institutional Economics. Agency, structure and Darwinism in American Institutionalism*, Routledge, Taylor& Francis, London/ New York, 2004, p.48.

⁸⁴ Miroslav Jovanovic, *Evolutionary Economic Geography: Location of Production and the European Union*, Routledge, 2009, ediție Google books, paginile 1-10.

⁸⁵ Paul Krugman, Increasing Returns and Economic Geography, NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, Working Paper No. 3275, March 1990. Krugman, P.R. (1991): "Increasing returns and economic geography," *Journal of Political Economy*, 99, 483-499. Paul Krugman, The New Economic Geography, Now Middle-Aged, Prepared for presentation to the Association of American Geographers, April 16, 2010, <https://www.princeton.edu/~pkrugman/aag.pdf> (accesat 12 februarie 2017). Dirk Ehnts et Hans-Michael Trautwein, From New Trade Theory to New Economic geography: A Space Odyssey, *Oeconomia*, 2-1, 2012, p. 35-66. Noah Smith, One Economic Theory to Explain Everything, *Bloomberg View*, JAN 8, 2015.

⁸⁶ Peter Sunley, Context in economic geography: the relevance of pragmatism, *Progress in Human Geography* 20, 3 (1996), pp.338-355, esp. p.346-347.

⁸⁷ R. Adam Moody, REEXAMINING BRAIN DRAIN FROM THE FORMER SOVIET UNION, *The Nonproliferation Review*/Spring-Summer 1996, pp.92-97. Igor Torbakov, Ukraine: Vagaries of the Post-Soviet Transition, *Demokratizatsiya*, Vol. 8, No.4, 2000, pp. 461, 471.

Halyna Mokrushyna, The War on Ukrainian Scientists, *Counterpunch*, APRIL 29, 2016. Serhiy Kvit, The paradoxes of post-Soviet world: education and research Ukraine in the context of the current political situation, Speech at the Atlantic Council on May, 23, Washington, DC., 24/05/2016, <http://kvit.ukma.edu.ua/2016/05/the-paradoxes-of-post-soviet-world-education-and-research-ukraine-in-the-context-of-the-current-political-situation/> (accesat la 28 ianuarie 2017).

⁸⁸ Serhiy Kvit, *op.cit.*

⁸⁹ Alte surse indică faptul că cifra pentru cercetare& dezvoltare a tot crescut de la începutul anilor 2000, doar că acest lucru nu se traduce printr-o performanță sporită. Alya Shandra, Reversing Ukraine's brain drain: mission possible? #UAreforms, *Euromaidan Press*, 18/07/2016.

⁹⁰ Halyna Mokrushyna, The War on Ukrainian Scientists, *op.cit.* Aici se impune o nuanță: numărul savanților ucraineni care au emigrat după 2000 a fost infirm prin comparație cu începutul anilor '90 când fenomenul căpatase o amploare mult mi vizibilă și era vorba despre câteva sute de persoane pe an. Igor Yegorov and George Stroglyopulos, ERAWATCH COUNTRY REPORTS 2010: Ukraine, 2010, p.19/46.

⁹¹ Igor Yegorov and George Stroglyopulos, *op.cit.*, pp.18-19.

⁹² Dicționarul Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/ecosystem>.

⁹³ Definition of economic ecosystem, Financial time lexicon, Financial Times.

⁹⁴ Stewart D. Friedman, Sibling Relationships and Intergenerational Succession in Family Firms, *FAMILY BUSINESS REVIEW*, vol. IV, no. 1, Spring 1991. Shawn D. Whiteman, Susan M. McHale, and Anna Soli, Theoretical Perspectives on Sibling Relationships, *Journal of Family Theory Review*. 2011 Jun 1; 3(2): 124–139. Nnamdi O. Madichie, Co-Preneurship & Sibling Rivalry in Family Business Research: Building or Stumbling Block?, Institute for Small Business and Entrepreneurship, ISBE Conference 2013, DOI: 10.2139/ssrn.2457486.

⁹⁵ Un exemplu ar fi cazul culturii bacteriei *Escherichia coli* ce cunoaște o diversificare atunci când este plasată într-un mediu bogat în glucoză. MAREN L. FRIESEN, GERDA SAXER, MICHAEL TRAVISANO, AND MICHAEL DOEBELL, Experimental evidence for sympatric ecological diversification due to frequency-dependent competition in *Escherichia Coli*, *Evolution*, 58(2), 2004, pp. 245–260.

Trecând în lumea corporată, un episod clasic este cel al mărcilor Adidas și Puma. În anii 1920 doi frați, Adolf și Rudolph. erau parteneri în cadrul firmei Dassler Brothers Sport Shoe Company în micul orașel german Herzogenaurach. În cele din urmă relația dintre ei s-a stricat, cei doi devenind creatorii a două dintre cele mai de succes branduri în domeniul încălțămintei de sport: Adidas (după numele primului Adi) și Puma. Omar Akhtar, The hatred and bitterness behind two of the world's most popular brands, *Fortune*, Mar 22, 2013.

Cel de-al treilea exemplu ne duce în lumea jurisprudenței. În aprilie 2015 Amarchand Mangaldas Suresh A Shroff & Co, cea mai mare firmă de avocatură din India s-a împărțit între cei doi moștenitori, Shardul și Cyril. După moartea mamei lor în 2014- aceasta deținând și pachetul majoritar de acțiuni, 22,5%- cei doi s-au luptat în instanță pentru a-și împărți bunurile. Shruti Ambavat, India's top corporate law firm caught in brotherly feud, *VCC Circle*, November 19, 2014. BS Reporter , Amarchand Mangaldas split is now official, *Business Standard*, May 7, 2015

⁹⁶ Sursele consultate indică o intensificare a cooperării diplomatice militare între statele din ASEAN, ca să ne oprim numai asupra lor, însă industriile lor de apărare sunt încă puternic dependente de importurile internaționale de la marii actori: Rusia, China, SUA, UE. Sheldon W. Simon, The Regionalization of Defense in Southeast Asia, Prepared for Asian Security Issues in Transition to the Twenty-First Century A Workshop Sponsored by The Defense Academic Research Support Program (DARSP) and The National Bureau of Asian Research (NBR) March 1992, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a254432.pdf> (accesat 12 februarie 2017). Rizal Sukma, Indonesia: Security Outlook, Defense Policy, and Regional Cooperation, National Institute for Defense Studies, Japan, Joint Research Series, October 2010. Iis Gindarsah, Indonesia's Defence Diplomacy: Harnessing the Hedging Strategy against Regional Uncertainties, S.Rajaratnam School of International Studies, Singapore, 9 June 2015.

Creșterea puterii militare a Indiei și Chinei și amplificarea posturii lor ca poli regionali ar putea determina statele mai mici să cumpere de la New Delhi și Beijing, în loc de Washington, cum arată cazul juntei militare care a venit la putere în Thailanda în 2014. Ron Corben, Thailand, China Step Up Military Cooperation, *VOA News*, May 26, 2016. De curând, Malaysia a cumpărat patru nave de patrulare a litoralului de la aceeași sursă. Prashanth Parameswaran, Malaysia's New China Warship Deal: Promises and Prospects, *The Diplomat*, February 04, 2017

⁹⁷ Pentru mai multe despre dezbaterile dintre plusurile și minusurile muniției de 5. 45x39 mm,

7. 62×39 mm vezi: Dan Zimmerman, AK vs. AR: Why the 7.62×39's Time Has Come, *The Truth about Guns*, December 27, 2012. Trebuie spus că proiecte hibride au mai tot existat, Kalaşnikovul însuşi având o origine eclectică, datorită combinării unor subansambluri de la arme preexistente. Vili Stancu, Kalaşnikovul, ucigaşul mondial nr.1, *Historia online*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/kala-nikovul-uciga-ul-mondial-nr1 (accesat 14 februarie 2017, ora 21:25). După Războiul de Şase zile, armata israeliană a introdus puşca Galil, ce combina virtuţi ale designului de la Kalaşnikov cu trăsături occidentale. C. J. Chivers, *The Gun*, Simon & Schuster paperbacks, New York, 2010, p.444, nota 17. Sovieticii înşişi au creat în anii 1970 versiunea AK-74 TPK în stare să folosească gloanţe de 5. 45×39 mm tip NATO. Multe dintre ele vor fi folosite mai târziu în războiul civil din Liban. *Small Arms Survey 2013*, Small Arms Survey, Geneva, Cambridge University Press, 2013, pp.266-269.

⁹⁸ Katie Simmons, Bruce Stokes and Jacob Poshter, NATO Public Opinion: Wary of Russia, Leery of Action on Ukraine, PEW Research Center, June 10, 2015. Andres Vosman, Magnus Petersson, "European Defence Planning and the Ukraine Crisis: Two Contrasting Views", *Focus stratégique*, No.58, June 2015. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE

COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS European Defence Action Plan, European Commission, Brussels, 30.11.2016. Jeff Daniels, Defense budgets climb as NATO countries step up spending, *CNBC*, 20 Dec 2016.

⁹⁹ Pentru gânduri despre reverberaţiile crizei din Europa de Est pentru Asia, vezi: Peter Sullivan, Ukraine threatens to undermine Obama's delayed Asia 'pivot', *The Hill*, 04/20/14. Jay Hallen, Post-Ukraine, The "Asia Pivot" Is More Important Than Ever, *Forbes*, APR 25, 2014. Anna Kireeva, How Ukrainian crisis will facilitate Russia's Asian pivot, *Russia Direct*, May 2, 2014. Franz-Stefan Gady, Are the Ukraine Crisis and ISIS Threatening the Pivot to Asia?, *The Diplomat*, February 10, 2015. Anita Inder Singh, Russia Isn't Pivoting to Asia, *The National interest*, September 4, 2016.

¹⁰⁰ Spiritul antreprenorial împreună cu lipsa de apetenţă pentru aranjamentele internaţionale care nu aduc un profit clar ale administraţiei Trump ar putea avea şi efecte benefice citibile în cheie geo-economico-evoluţionistă. Astfel, lipsite de protecţia de care au beneficiat atâtea, naţiunile europene s-ar vedea obligat de mediul neprielnic în care se află să supravieţuiască. Sub presiunea Rusiei, vulnerabilităţii energetice, valurilor de imigranţi din Orientul median ori Africa de Nord, guvernele UE vor strânge rândurile, aşa încât PESA să nu se mai rezume la o metaforă ci să facă din Bruxelles un pol balansoar între Washington şi Kremlin.

ABSTRACT

In spite of the fact that IR Theory has been under constant state of borrowing from Social Sciences and Economy, this marriage remains shallow and with marginal consequences. The main schools of thought in International Relations Theory (neorealism, liberalism, constructivism, etc) usually no dot concern themselves with topography or theorizing about spatial proclivities. Our perspectives argues that the ongoing crisis between the Russian Federation and Ukraine can be viewed through the lenses of Evolutionary Economic Geography (EEG), an emerging synthesis trying to blend the evolutionary process in economy with the influence of geographical factors. Moreso, we conclude that the Ukrainian condrunum may ripple and bear consequences for the American pivot in Asia.

Cuvinte-cheie: Ucraina, Rusia, NATO, România, geografie economică evoluţionistă, securitate, armamente, producţie

Silviu Petre, doctor în ştiinţe politice, este cadru didactic la Academia Naţională de Informaţii „Mihai Viteazu”. Temele sale de interes sunt: teoria relaţiilor internaţionale, transferurile de armament, geopolitica Asiei de Sud.

Noua agendă de securitate și apărare a Uniunii Europene. Oportunități de valorizare și implicații pentru România

Cristian Alexandru Eremia

Privire introductivă de ansamblu

Uniunea Europeană se confruntă de ani buni cu probleme și provocări fără precedent în ceea ce privește securitatea internă și externă, fiind suficientă enumerarea aici numai a conflictelor regionale prelungite și înghețate, terorismului internațional, migrației masive scăpate de sub control, reșezării frontierelor după o voință unilaterală impusă prin forța militară, a turbulențelor în reșezarea ordinii globale, lista putând fi extinsă. În condițiile unei dinamici internaționale problematice pe continent și în proximitatea sa geografică, la Bruxelles nu a mai putut fi ignorată lipsa evidentă de viziuni coerente, strategii sinergice și politici unitare proprii de apărare și securitate. Au apărut unele situații de securitate în care, în termeni politici, intervenția NATO nu mai era suficientă sau chiar nu era acceptată politic de state cu care UE intra în dispute și tensiuni dificile, greu de evitat și de rezolvat. Prin urmare, UE trebuia să-și consolideze cât mai repede pilonul de apărare și securitate, să dezvolte capacități, mecanisme și instrumente specifice și dedicate pentru creșterea capacității de a absorbi schimbările din mediul regional și internațional de securitate, a rezilienței pe ansamblu, pentru dezvoltarea puterii de a fortifica propria securitate și de a proiecta stabilitate în Europa și în lume, respectiv pentru promovarea intereselor UE la nivel regional și, de ce nu, global.

Una dintre prioritățile Strategiei Globale¹ a UE (SG UE) stabilește reziliența ca fiind o pri-

oritate în gestionarea relațiilor în vecinătățile sale. În timp ce această determinare este semnalată ca fiind o mișcare strategică pragmatică, rămâne totuși deschisă problema legată de aria de focalizare și derulare a construcției rezilienței, mai ales când nu sunt remarcate în plan internațional elite politice și guvernante deschise spre cooperare reciproc avantajoasă. Elaborarea Strategiei Globale a avut loc într-un moment când, pe de o parte, puteri globale precum SUA, Rusia, China sunt angajate într-o competiție geopolitică acerbă, iar multe alte state, mai mici sau mai mari, se străduiesc cu eforturi colosale pentru supraviețuire și pentru obținerea de garanții de securitate cât mai trainice. În peisajul generat de modificarea treptată a ordinii globale, instrumentarea cu precădere a puterii de tip "soft" nu mai poate reprezenta o conduită exclusivă². Prin urmare, Uniunea a înțeles că punctul de start pentru elaborarea noii agende a apărării și securității trebuie să fie securitatea internă, respectiv construirea de politici și capacități proprii solide, bazate pe determinarea fermă de a face mai mult pentru protecția cetățenilor și teritoriilor UE, pentru a susține statele membre în domeniul securității, stimulându-se în paralel angajamentele statelor membre care sunt și state aliate NATO.

De fapt, printre rațiunile fundamentale pentru care a fost generat proiectul european ce poartă azi numele UE se regăsește dezideratul de menținere a păcii, de prevenire a unei noi conflagrații și a unor noi orori de război în Europa, care să permită dezvoltarea prosperă a continentului. Aceasta presupune asumarea

de responsabilități complexe și costisitoare pe linie de apărare și securitate, chiar dacă pe parcursul a zeci de ani, NATO a fost umbrela de securitate a UE. Ceea ce nu înseamnă însă că Alianța ar putea fi decuplată de afacerile militare și de securitate europene, ci, dimpotrivă, reconfirmarea rolului deja consacrat al acestei organizații va menține aliniate la acest sistem european atât SUA și Canada, cât și Marea Britanie, stat care acum părăsește Uniunea.

Declarația solemnă de la Roma³ din 25 martie a.c. acordă, în cadrul agendei în patru puncte pe care o impune, un loc extrem de important dimensiunii de apărare și securitate. Dezvoltând o viziune pe termen lung proiectului european, statele membre se angajează pentru continuarea proiectului european la parametri în care Uniunea să rămână solidară, indivizibilă și responsabilă, cu obiectivele de a deveni capabilă să ofere "o Europă sigură și securizată", să joace un rol mai relevant la scară mondială, inclusiv din perspectiva promovării stabilității, securității și parteneriatelor în vecinătăți, pe continentele vecine și în lume. Este avansat chiar și termenul de zece ani⁴, în care realizarea noii agende de apărare și securitate ar trebui să confere securitate Uniunii. De remarcat că Declarația, care este organizată pe domenii și obiective largi, include referiri explicite la componentele de maximă actualitate ale Politicii de Securitate și Apărare Comună (PSAC), chiar la necesitatea ca statele membre să contribuie mai responsabil la „crearea unei industrii a apărării mai competitive și integrate” și la consolidarea apărării comune, „inclusiv în cooperare și complementaritate cu NATO”.

Lansând apelul la unitate, coeziune și convergență în condițiile unui angajament comun de a se respecta „diversitatea sistemelor naționale”, sunt evitate totuși orice referiri explicite la construcția unei Europe „cu mai multe viteze”, în „cercuri concentrice”, sau cu „o geometrie variabilă”. Statele se angajează să concluzioneze pentru atingerea obiectivelor stabilite, fără a fi exclusă posibilitatea de a se acționa „cu ritmuri și intensități diferite acolo unde va fi necesar”. Domeniul securității și apărării nu este exclus de la această abordare. Desigur, în cercurile analitice europene se evaluează cu diferite nuanțe cele de mai sus, vehiculându-se chiar interpretarea că, de facto, este o formalizare implicită a opțiunilor construcției și

integrării europene cu mai multe viteze sau cu geometrie variabilă. Chiar dacă la modul pragmatic și emoțional poate fi acceptată ideea unui declin în ceea ce privește asumarea deopotrivă a eforturilor, costurilor și direcțiilor politice ale integrării europene, pentru moment și chiar cu extensie pe termen scurt, nu poate fi vorba de o blocare sau întrerupere definitivă a integrării europene, sau, mai grav, de o scindare a UE și distrugerea în consecință a marelui proiect european. Diferitele scenarii vehiculate pentru viitorul Uniunii, fie ele chiar și cele mai pesimiste, nu pot și nici nu trebuie însă să stopeze eforturile continue ale instituțiilor europene de a proiecta și ulterior implementa abordări noi, ambițioase de integrare pe diferite paliere. În acest tip de discuție poate fi imaginat ca suficient de probabil faptul că experiența oferită de dezvoltarea pilonului european de apărare și securitate să constituie unul dintre exemplele expresive de succes, mai ales datorită caracterului cuprinzător și vitezei imprimate în ultimii ani pentru dezvoltarea de proiecte concrete pe acest palier.

Consiliul European 2013 – moment de referință în evoluțiile PSAC

După o lungă perioadă de timp când problematica apărării a fost pur și simplu ignorată, Consiliul European (CE) a dedicat în luna decembrie 2013, pentru prima dată de la intrarea în vigoare a Tratatului UE de la Lisabona (TEU), o reuniune pentru dezbateră cuprinzătoare și exclusivă a problematicei apărării UE. Dezbateră a avut loc în condițiile în care, chiar și fără dosarul Ucraina și anexarea de către Rusia a Peninsulei Crimeea (evenimente care nu se produsese până la acel moment), situația geopolitică din Europa, din vecinătățile sale și în general în lume, era marcată de provocările majore de securitate⁵ din regiunea MENA, de turbulențe și crize cu dinamici rapide. Criza economico-financiară din Europa și consecințele acesteia, reducerea fără precedent a bugetelor militare pe fondul invocării politice a lipsei unor amenințări directe cu caracter militar la adresa spațiului european și scăderea periculoasă a apetitului pentru orice

fel de investiții în capacități de apărare, au generat sincope serioase la nivelul politicilor de apărare în multe din statele membre și, în consecință, o criză profundă a Politicii de Securitate și Apărare Comună (PSAC), ca și rezultată a acumulării acestor deficite la nivelul UE. Trebuie adăugat la acest tablou confortul politic asigurator de care se bucurau pe ansamblu statele care erau simultan membre ale UE și NATO, în virtutea investițiilor americane mari comparativ cu cele europene, în apărarea spațiului european.

Prin urmare, analizând mizele, luând decizii și orientări în legătură cu posibilitățile de răspuns ale Uniunii la noile provocări de securitate și solicitând în premieră Consiliului UE, Comisiei UE (ComE), Înalțului Reprezentant al UE (VP/HR) și Agenției Europene de Apărare (EDA) să ia măsuri „ferme și verificabile” pentru a pune în aplicare deciziile și orientările trasate, acest summit rămâne unul emblematic pentru evoluțiile pe care avea să le genereze pe parcursul următorilor 3-5 ani la nivelul PSAC. Acesta este motivul principal care justifică trecerea în revistă, respectiv analizarea implicațiilor Concluziilor⁶ CE din decembrie 2013. În esență, CE a stabilit o paletă de măsuri și acțiuni care să fie desfășurate în anii următori pe câteva dimensiuni concrete.

1) Consolidarea eficacității și vizibilității PSAC

Premiza dominantă de la care s-a plecat a fost aceea că UE deținea capacitatea unică de a se implica la nivel internațional în dosare de securitate și de gestionare a crizelor, fiind necesare deci (și) pe mai departe abordări cuprinzătoare care să combine politicile și instrumentele aflate la dispoziție – de la cele diplomatice la cele financiar-economice sau de drept internațional, dar și dezvoltarea de noi politici și instrumente. Mai concret, s-a decis: crearea unui Cadru Politic pentru apărare cibernetică a UE; elaborarea unei strategii de securitate maritimă a UE însoțită de un plan de implementare a acesteia; consolidarea cooperării pentru securitate energetică; dezvoltarea de elemente componente ale PSAC pe probleme „orizontale” (terorism, crimă organizată și migrație ilegală) și a sprijinului pentru state partenere în ceea ce privește gestionarea frontierelor.

Sunt confirmate angajamentele pentru o colaborare mai extinsă cu state partenere, PSAC solicitând statelor membre coerență și sinergie între acțiunile Uniunii și cele ale guvernelor naționale. Totodată, este anunțată o deschidere largă pentru cooperare la nivel regional și mondial în diferite formate. Un accent special a fost pus pe cooperarea transatlantică, CE stabilind că PSAC se va extinde în „deplină complementaritate” cu NATO, însă în condițiile respectării reciproce a autonomiei decizionale și procedurale (chestiune reiterată cu ocazia Declarației comune NATO-UE⁷ din 2016 la Varșovia).

2) Capacitatea de angajare în misiuni și operații

CE a subliniat necesitatea de a fi consolidate și operaționalizate capacitățile de reacție rapidă (au fost avute în vedere procesele de planificare, de dislocare și desfășurare a resurselor militare și civile necesare), inclusiv grupurile tactice de luptă – Battlegroup. A fost agreeată ameliorarea finanțării din fonduri comune a misiunilor și operațiilor PSAC - luându-se în calcul revizuirea Mecanismului Atena. CE a invitat ComE și VP/HR să asigure un cadru normativ și procedural adecvat și flexibil, care să permită desfășurarea cu celeritate a misiunilor civile PSAC. Referitor la capacitățile necesare pentru misiuni cu caracter civil, CE a recomandat activarea planului de dezvoltare a acestui tip de capacități.

3) Dezvoltarea capacităților pentru apărare sub egida EDA

Această dimensiune se bucură de o abordare⁸ inedit de largă în cadrul concluziilor CE, probabil pe fondul degradării fără precedent în ultima perioadă a capacităților industriale de producție, cercetare științifică⁹ și tehnologică pentru noi capacități militare sau cu dublă destinație și a fragmentării mai mult decât vizibile a pieței europene a apărării. Chestiunea a atins o greutate specifică importantă, cu nuanțe de gravitate, fiind subliniată chiar la începutul documentului¹⁰ analizat. După sublinierea și explicarea caracterului „crucial” al cooperării între statele membre pe linia realizării de capacități esențiale, întreținerii și utilizării în comun a acestora, CE a salutat principalele proiecte aflate în curs de realizare sub coordonarea EDA (merită a fi exemplifi-

cate Programul sisteme de aeronave fără pilot cu orizont de desfășurare până în anul 2025, Programul capacități de alimentare în zbor, comunicațiile prin satelit, Programul de activități asociate securității cibernetice). O decizie importantă se referă la cooperarea sistematică în domeniul planificării apărării, stabilindu-se punerea în funcțiune de către EDA a unui "Cadru politic pentru convergență" în ceea ce privește necesarul de capabilități și calendarele de realizare asociate. Nu poate scăpa neobservată recomandarea ca procesul să fie „pe deplin sinergic” cu cel similar la nivelul NATO.

4) Consolidarea industriei europene a apărării și a bazei cercetării științifice și tehnologice

Acest domeniu este, de asemenea, coordonat de EDA. Determinând rolul special al Bazei europene industriale și tehnologice de apărare (EDTIB) în arhitectura UE (în logica multiplicării efectelor pozitive nu numai pe palierul apărării, ci și la nivelul dezvoltării social-economice pe ansamblu), CE acordă o apreciere specială acțiunilor ComE dirijate "către un sector al apărării și securității mai eficient și mai competitiv" și eforturilor canalizate pentru realizarea unei piețe europene a apărării deschisă, transparentă și care să ofere oportunități egale către toți furnizorii și beneficiarii din UE¹¹. EDA a fost chemată: 1) să asigure coordonarea cu programele naționale ale statelor membre pentru a fi stimulată cercetarea științifică¹² în domeniile de interes pentru PSAC, în special cercetarea pentru tehnologii cu dublă destinație; 2) să elaboreze "Foaia de parcurs pentru elaborarea standardelor și certificatelor industriale în domeniul apărării", cu opțiuni pentru reducerea costurilor certificării militare, fără duplicarea celor existente, în special ale NATO; 3) să elaboreze „Foaia de parcurs pentru un regim cuprinzător de securitate a aprovizionării pentru întreaga Uniune”, care să stimuleze funcționarea pieței apărării, să asigure condiții optime de planificare cât mai riguroasă a apărării la nivelul UE și statelor membre și să securizeze „autonomia strategică” a UE; 4) să stabilească împreună cu ComE măsurile¹³ cele mai adecvate pentru asigurarea accesului întreprinderilor mici și mijlocii (ÎMM) din toate statele membre la piața europeană a apărării.

Noua agendă de securitate și apărare a UE pentru anul 2016

După momentul Ucraina și cronicizarea acestei crize, moment care marchează cea mai mare discontinuitate strategică¹⁴ în relațiile Occidentului cu Rusia post-Război Rece, CE și ComE¹⁵ au realizat în următorii doi ani analize de fond a modului de implementare a celor stabilite în decembrie 2013. Au fost remarcate cu satisfacție elaborarea Cadrului politic pentru cooperare sistematică pe termen lung, a Cadrului politic pentru cooperarea în domeniul cibernetic și a Strategiei de Securitate Maritimă, respectiv a planului de implementare a acesteia, stabilindu-se trei domenii în care trebuie să se insiste până la finele anului 2016: derularea acțiunilor pe linia securității interne a Uniunii, cu accent pe lupta împotriva terorismului; elaborarea Strategiei Globale a UE până în iunie 2016; continuarea activităților pentru consolidarea PSAC, cu accent pe dezvoltarea de capabilități militare și civile pentru relansarea industriei de apărare europene. Sunt punctate unele direcționări din 2013 pe linia cărora nu au fost înregistrate progresele așteptate: necesitatea ca statele membre să crească cheltuielile militare pentru apărare, inclusiv în ceea ce privește cercetarea științifică și programele tehnologice pentru apărare; promovarea unei cooperări europene sistematice în apărare¹⁶, fie aceasta și prin absorbția de fonduri comune UE; mobilizarea tuturor instrumentelor la dispoziție pentru contracararea riscurilor și amenințărilor hibride; intensificarea parteneriatelor cu NATO, ONU și OSCE; realizarea de parteneriate pe baza unor obiective geostrategice flexibile, pentru managementul crizelor prin proiecte de construire de capabilități (*capacity building*).

✓ Starea Uniunii 2016 și noua agendă de securitate și apărare

După multe crize succesive sau suprapuse și în condițiile în care apariția BREXIT-ului a ridicat preocupări și îngrijorări imposibil de ignorat, momentul „Bratislava 2016” a facilitat o analiză profundă și o diagnoză asupra stării¹⁷ UE. Președintele Comisiei Europene, J.C.Juncker, afirma cu realism că avem o Uniune aflată cel puțin parțial „într-o criză existențială” și cu o fragmentare largă, realități

care pot fi exploatate de orice adversar sau competitor extern, „o Uniune în care nu este suficientă Europă și o Europă în care nu este suficientă uniune”. O Uniune în care instituțiile europene stabilesc/impun orientări și priorități diferite de opțiunile politice naționale ale statelor membre, iar acestea din urmă găsesc din ce în ce mai puține subiecte în care acceptă să coopereze cu adevărat pe proiecte europene. Desigur, domeniul securității și apărării este unul dintre domeniile care, din diferite motive, au fost ignorate, abordate haotic sau nesistematic.

Una dintre concluziile relevante ale raportului Juncker este aceea că, deși se află în situația de a fi o putere de importanță globală de tip „soft”, UE nu mai este într-o situație de securitate suficient de confortabilă în condițiile în care, spre exemplu, vecinătatea sa - fie aceasta în Est sau în Sud, înregistrează evoluții dintre cele mai periculoase. De aceea, Uniunea ar trebui să ia măsuri cuprinzătoare pe linia politicii de apărare și securitate, astfel încât interesele europene să fie securizate corespunzător. Cu toate acestea, trebuie remarcat că problematica politicii externe și a politicii de apărare a UE este plasată de Comisie ca fiind cea de a noua prioritate din zece, cumulată sub eticheta „*A stronger global actor*”. Se recunoaște faptul că deși nu este o organizație perfectă, Uniunea rămâne totuși cel mai bun instrument aflat la dispoziția europenilor pentru asigurarea democrației, păcii și prosperității pe continent, dimensiuni la care trebuie atașată obligatoriu cea a securității și apărării. De aici rezultă cu suficientă claritate și noul nivel de ambiție: UE trebuie să fie un pilon fundamental al ordinii globale, un furnizor de securitate în regiunea sa și în plan internațional.

Momentul Bratislava a fost ulterior fructificat de liderii celor 27 de state UE pentru a opta asupra convergenței la dezideratul de a face un succes din ceea ce se va numi de acum formula „Europa în 27”. Se creionează elementele cheie de angajare și debutul unor eforturi pentru a găsi soluții comune la problemele care creează divizarea - și în consecință fragmentarea, pentru menținerea unității, solidarității și asigurarea permanentă a controlului politic asupra acțiunilor de construcție a viitoarei arhitecturi. Se transmite un impuls nou de reactivare a noii

Agende europene de apărare și securitate. Accentul a fost pus pe agregarea și potențarea unui pachet de securitate și apărare¹⁸ pentru summit-ul din luna decembrie a aceluiași an, care să cuprindă dezvoltarea unui Plan de implementare a prevederilor Strategiei Globale a UE, unui Plan de Acțiune pentru Apărarea Europeană cu măsuri concrete centrate pe construcția de capacități, respectiv măsuri pentru trecerea în regim de urgență la aplicarea angajamentelor de cooperare cu NATO în cele șapte domenii stabilite în Declarația comună 2016.

✓ Consiliul European adoptă în 2016 decizii cuprinzătoare

Importanța deciziilor¹⁹ CE din noiembrie 2016 este marcată în primul rând de determinarea nivelurilor de ambiție ale Uniunii pe dimensiunile celor trei priorități strategice identificate de Strategia Globală a UE, chestiuni care se regăsesc de altfel și în *Planul de Implementare pe probleme de Securitate și apărare, propus de VP/HR*:

- *răspuns integrat la crize și conflicte externe*, cu obiectivul de ridicare a capacității de reacție în toate fazele ciclului de evoluție a unei crize, inclusiv pe segmentul de prevenție, UE având nivelul de ambiție de a reacționa rapid și decisiv prin tot spectrul de acțiuni de management al crizelor și în acord cu Art.43 al Tratatul UE (TUE). În consecință, acest nivel de ambiție vizează abordarea de misiuni de proiecție a stabilității și de creare a condițiilor de implementare a păcii, de restabilire a securității într-un mediu extern complex sau într-un stat unde au fost degradate funcțiile normale ale statului, acțiuni de interzicere în unele state fragile a unor organizații teroriste sau radical-extremiste înarmate, respectiv misiuni de acordare de sprijin cu instrumente civile sau combinate pentru extragerea cetățenilor europeni din zone de criză sau conflict.

- *protejarea Uniunii și cetățenilor săi* din perspectiva riscurilor și amenințărilor pe linia apărării și securității interne și externe. Plecând de la conceptul că misiunile și operațiile PSAC se desfășoară în afara teritoriului UE, obiectivele acestora pot fi: consolidarea rezilienței, protecția infrastructurilor critice, securitatea frontierelor externe, securitatea cibernetică, protecția civilă și răspunsul la dezastre,

combaterea amenințărilor hibride, prevenirea și contracararea terorismului, radicalizării și migrației ilegale, combaterea crimei organizate transfrontaliere. Suplimentar, pentru statele care sunt membre NATO, UE reafirmă teza că Alianța rămâne baza apărării lor colective. Nivelul de ambiție constă în asigurarea apărării și securității statelor membre și se extinde asupra respectării în integralitate a acordării asistenței reciproce și/sau a solidarității în conformitate cu Art. 42.7 al TUE și Art. 222 din TFUE.

○ *construirea de capacități de apărare pentru parteneri*, cu obiectivul de a consolida abilitățile PSAC de participare sistematică (potrivit inițiativei "*Capacity Building in suport of Security and Development*" – CBSD), în mod coordonat cu alte instrumente UE, prin asistență și transfer de expertiză, la reziliența și stabilizarea unui stat partener care a traversat sau care este amenințat cu perioade criză sau instabilitate. Totodată, CE a determinat gama de măsuri, acțiuni și termenele de realizare subsumate obiectivelor de atingere a nivelurilor de ambiție menționate mai sus. Aceste măsuri și acțiuni sunt detaliate în Planul de Implementare pe probleme de securitate și apărare²⁰, adoptat la această reuniune, plan care răspunde, de asemenea, Strategiei Globale a UE.

a) Stabilirea priorităților de dezvoltare

◆ O primă prioritate constă în dezvoltarea, pe parcursul primei părți a anului 2017, a capacităților civile și a cerințelor de pregătire a experților civili pentru dislocări rapide, prin: a) revederea ordinii de precădere a misiunilor PSAC, în conformitate cu abordarea cuprinzătoare a crizelor (prevenire, avertizare timpurie, managementul crizei, stabilizare și implementare a păcii, susținerea stabilității, promovarea cooperării civil-militar), pentru a răspunde adecvat pe viitor amenințărilor hibride și cibernetice, migrației ilegale, terorismului și radicalizării, managementului frontierelor; b) consolidarea capacității de reacție și de gestionare a crizelor prin revizitarea și modernizarea mecanismului Civilian Response Team (CRT); identificarea capacităților necesare pentru misiuni civile PSAC, revederea și implementarea Planului de dezvoltare a capacităților civile; realizarea Platformei de sprijin pentru misiuni, care să includă componenta de resurse umane.

◆ Evaluarea și actualizarea permanentă a catalogului de capacități incluzând ordinea celor care primează, pe baza celor convenite în decembrie 2013 și pe baza Strategiei Globale a UE. Investițiile care vor fi realizate în regim colaborativ vor trebui să acopere costurile pentru capacități ISR (intelligence, surveillance and reconnaissance), pentru sisteme de avioane pilotate de la distanță, comunicații prin satelit și acces permanent la cercetare prin satelit, pentru capacități militare înalt tehnologizate și facilitatori strategici, capacități de răspuns la amenințări hibride, cibernetice și pentru asigurarea securității maritime și protecției forței. Notăm că până la finele primei părți a anului 2018, EDA, în coordonare cu Comitetul Militar al UE (EUMC) și cu statele membre, sunt invitate ca, prin raportare la conținutul proceselor de planificare a apărării derulate la NATO, să identifice capacități critice sau care au întâietate a fi realizate și să revadă cerințele militare care decurg din scenariile strategice realizate.

b) Aprofundarea cooperării în domeniul apărării

Prerogativele și competențele suverane ale statelor membre în sfera apărării și securității sunt recunoscute și respectate la nivelul instituțiilor UE, dar având în vedere rolul lor de catalizator al eforturilor și în acest domeniu, aceste instituții fac apel pentru trecerea la o cooperare²¹ sistematică, structurată și aprofundată, cu precădere la acțiunile de construcție de capacități, prin intermediul formatului Cadrul politic pentru cooperare structurată, și pe baza angajamentelor politice voluntare ale statelor membre. Se impune Revizuirea anuală a apărării, de natură a facilita abordarea deficitelor în materie de capacități și actualizarea planurilor anuale de cheltuieli pentru apărare. CE susține materializarea inițiativei ComE de creare a Fondului European de Apărare și se angajează să sprijine procesele de eligibilitate și calificare a proiectelor industriei europene de apărare, inclusiv din perspectiva finanțării acestora de către Banca Europeană de Investiții (BEI) și Fondul European pentru Investiții Strategice (EFSI).

EDA urmează să elaboreze propuneri concrete pentru materializarea priorităților, astfel: 1) transformarea priorităților în programe co-

laborative, centrate pe obținerea de rezultate tangibile ale implementării planurilor de cooperare și de acțiune, pentru utilizarea coerentă și complementară a investițiilor în zona industriei de apărare, cercetării și noilor tehnologii; 2) perfecționarea facilitatorilor pentru domenii critice de cooperare, cum ar fi standardizarea, certificarea, testarea și evaluarea, pregătirea și educația militară, securitatea aprovizionării, cu evitarea duplicărilor cu structurile naționale și multinaționale din interiorul Uniunii; 3) dezvoltarea unei baze industriale pentru apărare deschise, competitive și inovative, precum și a unor propuneri de elaborare a Programului de cercetare științifică pentru apărare finanțat de Cadrul Financiar Multianual (MFF) și de consolidare a pieței europene de apărare; 4) ameliorarea pe parcursul anului 2017 a proceselor de realizare a capacităților militare.

c) Finanțarea și ajustarea structurilor

În vederea îmbunătățirii capacității de reacție a UE, o prioritate importantă se referă la adaptarea structurilor Serviciului European de Acțiune Externă (SEAE) pentru dezvoltarea capacităților și structurilor de planificare și de conducere a misiunilor și operațiunilor PSAC, fără duplicări cu NATO, cu lanțuri militare și civile de comandă și control distincte dar coordonate. În virtutea acestor deziderate, pe parcursul anului 2017, SEAE ar trebui să implementeze deja măsuri pentru planificarea la nivel strategic și coordonarea la nivel civil și militar a misiunilor și operațiilor, planificarea permanentă la nivel strategic și conducerea misiunilor militare de tip "non-executive", asigurând un angajament PSAC civil-militar integrat. De asemenea, se are în vedere reconstruirea structurilor (pentru a le conferi autonomie informativă și de evaluare a situației, precum și capacitate decizională), stimularea statelor membre pentru a întări cooperarea cu structurile multinaționale UE (ca de exemplu EUROCORPS sau EUROGENDFOR) și revizuirea pe parcursul anului 2017 a Mecanismului Atena de finanțare comună, respectiv extinderea finanțărilor comune asupra grupurilor tactice de luptă. Tot în anul 2017, SEAE trebuie să avanseze propuneri privind consolidarea capacității de dislocare și întrebuințare a instrumentelor UE de reacție rapidă – inclusiv a grupurilor tactice, în mod particular pentru

a crește nivelul de modularitate ale acestora, pregătirea și finanțarea eficientă, flexibilă și solidară a acestora.

d) Tipuri de misiuni civile și operații militare angajate de UE:

Pentru atingerea nivelurilor de ambiție stabilite, PSAC ar trebui să obțină capacități civile și militare multifuncționale, rapid dislocabile, sustenabile și interoperabile. Aceste capacități trebuie să fie calificate pentru angajarea unei palete cât mai largi de misiuni și operații: operații întrinite de management al crizei în zone din vecinătatea UE cu riscuri mari de securitate; operații întrinite de stabilizare a situației de securitate (care pot include operații aeriene și operații speciale); misiuni și operații civile și militare de răspuns rapid (inclusiv cu întrebuințarea grupurilor tactice de luptă), sau operații derulate de un pachet mai complex de forțe; operații aeriene de securizare sau pentru supraveghere aeriană; operații navale de securizare sau de supraveghere (chiar și operații pe termen mai lung în vecinătate); operații antiteroriste; misiuni militare de monitorizare, instruire, consiliere sau de protecție a forței; misiuni civile de monitorizare, consiliere și pregătire pe linia reformelor sectorului de securitate și statului de drept, rezilienței și răspunsului la amenințări hibride, administrației civile, managementul frontierelor. Este evident că astfel de misiuni și operații ar putea fi derulate simultan și în diferite scenarii, de exemplu pentru a oferi asistență în cadrul unui răspuns regional sau global la dezastre naturale sau tehnologice, ale căror consecințe pot afecta grav stabilitatea și securitatea regională.

După reuniunea din noiembrie 2016, o lună mai târziu au avut loc alte reuniuni la nivelul Consiliului European și Consiliului UE, care au definitivat un pachet bogat de măsuri și acțiuni (cuprinzând cele destinate implementării prevederilor Declarației Comune 2016 cu NATO de la Varșovia), stabilind astfel noua Agendă pe probleme de securitate a Uniunii pentru următorii cinci ani.

Deși subiectul consolidării relațiilor de cooperare dintre NATO și UE se recomandă a fi abordat separat datorită noii sale anverguri și complexități, trebuie subliniate în acest context dimensiunile la care au fost dezvoltate relațiile actuale și perspectivele acestora. Astfel, Con-

siliul UE a stabilit în cadrul dialogului politic consolidat cu Alianța, dezvoltarea cooperării pe câteva zeci de direcții aparținând, prin raportare la riscurile, amenințările și provocările de securitate actuale cărora cele două organizații trebuie să le răspundă, la șapte domenii relevante: 1) contracararea amenințărilor hibride (care presupune participarea la noul „Centru European de Combatere a Amenințărilor Hibride”, schimb de informații, cooperare pe linia comunicării strategice, răspunsul la crize, mecanisme de creștere a rezilienței comune inclusiv prin coerența dintre Planul de Dezvoltare de Capabilități UE (CDP) și Proce-sul NATO de Planificare a Apărării (NDPP); 2) cooperarea în plan operațional, inclusiv pe dimensiunea maritimă; 3) apărarea și securitatea cibernetică (creșterea interoperabilității și integrării prin instruire și exerciții comune, concepte, standarde, proceduri, planificare și conducere operații, colaborare în cercetare și tehnologii – R&T); 4) capabilități de apărare (cooperare în procesele de planificare a apărării și de capabilități, dezvoltare complementară a proiectelor și programelor din ”NATO Smart Defence” și ”Pooling and Sharing”; 5) industria de apărare și cercetare științifică; 6) exerciții militare, instrucție și educație (implementarea de proiecte pilot de exerciții paralele și coordonate în anii 2017-2018); 7) construcția de capacitați de apărare pentru dezvoltarea rezilienței partenerilor în Balcanii de Vest, Vecinătatea Estică și Sudică.

Totodată, CE a aprobat toate propunerile elaborate de Consiliul UE și ComE pe linia materializării nivelurilor de ambiție și orientărilor pe linie de apărare și securitate. Statele membre sunt imperativ chemate să se angajeze ”pe deplin” în procesul de dezvoltare a PSAC și la îndeplinirea Planului de Acțiune al Apărării Europene, în vederea obținerii autonomiei strategice europene. Au fost stabilite și cele mai importante acțiuni pentru finanțarea comună a apărării europene, cele pentru convenirea de către ComE și BEI, în prima parte a anului 2017, a mecanismelor de funcționare a Fondului European de Apărare, respectiv pentru revizuirea până la finele anului 2017 a Mecanismului Atena.

✓ *Parlamentul European și Uniunea Europeană a Apărării*

Tratatul de la Lisabona a adus Parlamentului European (PE) competențe în mai multe domenii, printre care în domeniul politicii externe și de securitate comună (PESC), respectiv politicii de securitate și apărare comună (PSAC). Acest lucru devine extrem de important în contextul geostrategic actual, în care se produc serioase turbulențe în sistemul relațiilor și securității internaționale, iar relația trans-atlantică este încă în curs de testare sub noua președinție a SUA. Pe acest fond, constatând cu interes și preocupare toate evoluțiile pozitive înregistrate în ultimii trei ani de instituțiile UE în domeniul construcției unui sistem cuprinzător și sustenabil de apărare și securitate prin consolidarea PSAC, PE manifestă o implicare activă și a adoptat în noiembrie 2016 o rezoluție dedicată: ***Rezoluția 2052 din 22.11.2016 a PE cu privire la Uniunea Europeană a Apărării***²². Această rezoluție a fost adoptată, desigur, ca urmare a realităților noii situații de securitate europene și internaționale și în virtutea dezvoltării prevederilor Tratatului UE (TUE), respectiv a faptului că securitatea Uniunii se numără printre cele cinci priorități în cadrul Strategiei Globale a UE. Cu siguranță, europarlamentarii au dorit să dea cu adevărat substanță politică clauzelor de solidaritate de apărare comună, ținându-se cont de concluziile din ultimii trei ani ale CE, de evaluările și deciziile principalelor instituții UE în ceea ce privește abordările noi ale afacerilor apărării și securității europene.

PE pleacă de la premisele că provocările de securitate abrupte și fără precedent într-o lume complexă și interconectată nu permit abordări și soluții individuale din partea statelor sau chiar ale unei singure organizații, fiind deci necesare abordări sistematice și cuprinzătoare ale UE, angajamente pe linie de apărare și securitate în interiorul perimetrului teritorial sau în afara spațiului UE, pentru materializarea solidarității și rezilienței comune. PE invocă, de asemenea, o serie de neajunsuri și probleme ignorate sau neglijate de UE până în prezent, precum și constatarea că circa două treimi din cetățenii europeni se exprimă pentru o implicare sporită a UE în problemele legate de securitatea europeană. Principalele constatări ale PE sunt: pierderea de către UE din motive politice sau financiare a ocaziilor

de întrebuințare a Grupurilor Tactice de Luptă (*Battlegroups*, operaționale din 2007), și prin aceasta a posibilităților de a se remarca drept un „jucător regional și global important pe scena internațională pentru pace și stabilitate”; EDA ar trebui să se reorganizeze pentru a putea coordona, armoniza și chiar integra procesele naționale de planificare a apărării de natură a conferi substanță și anvergură inițiativelor PSAC; este necesară construirea unei industrii europene de apărare, precum și dezvoltarea unei cooperări multilaterale sistematice pentru realizarea capacităților de apărare, ca și precondiție de bază pentru obținere a „autonomiei strategice” a UE, atât în ceea ce privește procesele decizionale, dar și strategiile și capacitățile de acțiune; decizia pentru o integrare treptată dar sigură în domeniul apărării ar fi cea mai bună opțiune, inclusiv din perspectiva investițiilor financiare.

În consecință, referindu-se în mod concret la Uniunea Europeană a Apărării, PE lansează un apel la adresa CE și ComE de a trece la construirea unei politici comune de apărare dedicate acestui proiect și de a stabili resursele financiare necesare pentru implementare. Câteva elemente de viziune politică²³ a PE rețin atenția în mod special.

- Deoarece este evident că, în actuala formulă, PSAC se află în imposibilitatea de a derula tot spectrul de misiuni militare de tip Petersberg asumate prin TEU (misiuni de salvare și umanitare, operații comune de dezarmare, misiuni de asistență militară, de menținere a păcii și prevenire a conflictelor, misiuni de gestionare a crizelor și de stabilizare post-conflict, inclusiv sarcini pe linia combaterii terorismului), revizuirea PSAC trebuie să se plieze pe construcția unei Uniuni Europene a Apărării puternice, avându-se în vedere dezvoltarea cooperării permanente structurate, integrarea securității interne și externe, o finanțare comună adecvată și, desigur, o coordonare a eforturilor cu NATO.

- *Cu o viziune ambițioasă, PE susține că noua formulă PSAC trebuie să răspundă exhaustiv intereselor de apărare și securitate europene și să permită angajarea Uniunii în toate fazele de desfășurare a crizelor și conflictelor, cu întrebuințarea tuturor capacităților civile și militare pe care le deține. Politicile de apă-*

rare și procesele de planificare a apărării din statele membre ar trebui să fie generate și coordonate sinergic cu cele de la nivelul Uniunii, pentru a induce viteză și substanță reacțiilor rapide la crize.

- Pentru promovarea unei cooperări mai deschise și sistematice, inclusiv printr-o reală cooperare permanentă structurată (PESCO), Uniunea ar trebui să utilizeze fonduri financiare proprii, ceea ce ar permite construcția de capacități militare prin efort comun și nu prin efort individual al statelor membre. Implicațiile pozitive ale unei astfel de abordări ar fi înregistrate și în domenii extrem de importante, ca cercetare științifică²⁴ și tehnologii (R&T) și industriile europene de apărare. Deținerea de capacități industriale este de asemenea un imperativ, deoarece va conferi Uniunii autonomie strategică reală și eficacitate de a răspunde și acționa rapid în situații de crize. Aceasta ar ajuta statele membre să se coordoneze și să-și creeze specializări pe anumite capacități industriale, totul fiind o soluție alternativă pentru a evita dificultățile din ce în ce mai mari, mai ales de ordin investițional, de a asigura mentenanța pentru o paletă largă de capacități de apărare.

- Dezvoltarea în comun de echipamente, tehnică militară, materializarea soluțiilor oferite de mecanismul „pooling and sharing”, realizarea de achiziții și a mentenanței în comun ar avea impact mai mult decât benefic în ceea ce privește interoperabilitatea, ca element cheie pentru realizarea de forțe militare integrate. Acestea sunt motivele pentru care PE acordă o atenție specială EDA, agenție pe care o consideră de altfel „indispensabilă” datorită rolului său de coordonare a programelor și proiectelor pentru implementarea politicii comune europene pentru capacități și armamente, pentru reducerea duplicărilor și costurilor, pentru armonizarea proceselor de planificare a apărării și a achizițiilor publice de armamente și materiale militare și pentru derularea programelor de tip „pooling and sharing”. În context, PE se exprimă pentru creșterea cheltuielilor de apărare destinate înzestrării și achizițiilor de echipamente noi, precum și programelor de cercetări științifice pentru apărare, măsuri prin care se poate asigura o industrie de apărare europeană sustenabilă și competitivă la nivel mondial. PE

apreciază inițiativele ComE, cum ar fi Planul de Acțiune pentru Apărare Europeană, Politica Industrială de Apărare și Baza Industrială și Tehnologică de Apărare. Planul de Acțiune este considerat un instrument strategic pentru cooperarea europeană, în special datorită măsurilor de consolidare a cooperării industriilor de apărare și Programului de Cercetare pentru Apărare finanțat de UE. Este punctată necesitatea revederii constructive a mecanismelor de finanțare din fonduri UE, acțiune fără de care credibilitatea acestor inițiative va fi cel puțin discutabilă.

- Introducerea mecanismului „Semestrul European de Apărare” (care în esență constituie o procedură de dialog structurat ”apărare-industrie”, de informare curentă și consultări reciproce regulate cu statele membre privind planurile periodice de planificare a apărării și de achiziții) este evaluată de PE ca o măsură de natură a întări cooperarea directă între părți, de a asigura transparență și predictibilitate proceselor, de a ameliora fragmentarea actuală a pieței europene a apărării și disiparea eforturilor și energiilor. Are potențialul de a asigura, în combinație cu alte măsuri, condițiile favorabile pentru promovarea unei piețe europene a apărării funcțională, transparentă, deschisă și echitabilă, inclusiv din perspectiva stimulării creșterii economice sau antrenării IMM-urilor în aceste circuite economice. PE a solicitat în mod expres ca „Pachetul de Apărare” (”Defence Package”, format din cele două directive, (1) Directiva privind achizițiile publice în domeniul apărării și (2) Directiva privind Transferurile Intra-comunitare) să fie aplicate și respectate corespunzător în spațiul comunitar.

- Referitor la rolul PESCO pentru implicarea în operații militare a capacităților operaționale europene, PE recomandă politici proactive ale statelor membre și sugerează chiar modalități concrete curajoase pentru creșterea vizibilității în acest plan a PSAC, cum ar fi crearea Cartierului General Operațional (EU Operational Headquarters), ca și sistem eficace pentru planificarea operațiilor comune și executarea actului de comandă-control. În aceeași logică, sistemul ”Battlegroup” ar necesita o reformă la nivel conceptual politic și militar, prin adoptarea unui statut nou al unităților constituite, independent de orice națiune-cadru și, în

mod cert cu asigurarea unei finanțări eficiente, inclusiv din fonduri comune pe viitor (care să includă crearea fondului ”start-up” conform Art.41 al TEU), astfel încât acest sistem să corespundă destinației pentru care a fost dezvoltat. În mod particular este invocată necesitatea de revizuire a Mecanismului Atena, cel puțin din perspectiva extinderii posibilităților de finanțare din fonduri comune a misiunilor PSAC. Aceasta ar elimina lipsa de apetență a statelor membre pentru angajarea de efective militare în misiuni și operații UE datorită obligațiilor de a asigura individual costurile de participare.

- Și la nivelul PE este recunoscut rolul fundamental al NATO ca furnizor de securitate și pentru apărarea colectivă în Europa, însă se consideră că UE trebuie să se implice pe viitor mult mai responsabil în soluționarea crizelor din vecinătățile sale. Acest lucru justifică dezvoltarea unei sinergii depline între cele două organizații și a unei colaborări speciale²⁵ cu NATO, în special în domenii ca dezvoltarea de capacități de apărare, apărarea cibernetică, schimbul de informații (intelligence sharing), contracararea războiului hibrid și securitatea maritimă pe direcțiile strategice Est și Sud. PE susține că ar trebui explorate modalitățile concrete de ajustare a Cadrului politic și instituțional care să permită NATO să utilizeze capacități de apărare construite la nivelul UE și, un lucru chiar mai ambițios, statele membre UE să constituie capacități militare care să poată fi dislocate autonom în operații PSAC în situații în care implicarea militară a UE este preferabilă celei a NATO, sau când angrenarea NATO nu este acceptată din anumite rațiuni geopolitice particulare. Pe scurt, plecând de la conceptul că instrumentele și capacitățile celor două organizații nu ar trebui să fie duplicate, viziunea politică europarlamentară este centrată pe ideile că apărarea spațiului european de atacuri militare revine NATO, iar UE să devină cu adevărat capabilă să contracareze alte tipuri de amenințări (problematica civilă putând face o diferență esențială) și de a se apăra autonom atunci când situația o impune.

- Potrivit evaluărilor PE, posesia unor capacități robuste și promptitudinea deciziilor politice de întrebuițare a acestora în situații de criză nu sunt însă condițiile suficiente pen-

tru succesul unor misiuni și operații PSAC, misiunile de sprijin și asistență (cu referire directă la invocarea și activarea Art.42.7 din TEU) nefiind excluse din această perspectivă. Se atrage deci atenția statelor membre să treacă la perfecționarea în regim de urgență a cadrului juridic și a procedurilor administrative naționale care să permită derularea accelerată a proceselor de generare a forțelor și de asigurare a trecerii cât mai rapide a frontierelor interne ale UE, pentru dislocări ale forțelor cu reacție rapidă și pentru asigurarea echipamentelor și fluxurilor logistice asociate operațiilor.

- Ca și în cazul NATO, statele membre sunt invitate să asigure nivelul țintă de 2% din PIB pentru finanțarea apărării, fonduri din care 20% să fie destinate programelor de achiziții de echipamente (spre deosebire de NATO unde se vorbește de echipamente majore, aici se recomandă "echipamente identificate ca necesare prin intermediul EDA") și programelor de cercetare-dezvoltare, care cuprind și programele colective la nivel UE. În context se recomandă ca "Acțiunea Preparatorie" pentru cercetare la nivelul PSAC să se producă în perioada 2017-2019 și să fie urmată de finanțarea corespunzătoare a programelor de cercetare UE în domeniul apărării începând cu anul 2020.

Construirea Uniunii Europene a Apărării devine astfel o chestiune de maximă urgență, PE recomandând abordarea acestui proces în "două faze, pe baza unui sistem de integrare diferențiată". Prima etapă constă în activarea PESCO, chestiune care face parte din programul președintelui ComE, iar a doua în aplicarea Planului de Acțiune pentru implementarea Strategiei Globale. Pentru a monitoriza permanent și multi-dimensional evoluțiile din domeniul PSAC, PE a decis constituirea Comitetului pe probleme de securitate și apărare, cu competențe depline în domeniu. A solicitat totodată ComE să se implice mult mai profund, să susțină concret eforturile în domeniul apărării și să constituie în acest scop un Grup special de lucru pe "afaceri ale apărării", care să fie condus de vice-președintele/Înaltul Reprezentant (VP/HR) al ComE, și în care PE să aibă reprezentanți permanenți. În mod particular, VP/HR este chemat să perfecționeze Cadrul Politic pentru Apărare Cibernetică în vederea dezvoltării capabilităților de apărare și coope-

rării operaționale extinse între autoritățile naționale din acest domeniu și EDA. Plecând de la evaluarea că EDA este o structură ale cărei proiecte sunt vitale pentru „autonomia strategică europeană”, PE recomandă ComE să concluzioneze strâns cu EDA, acționând ca un „facilitator” pentru mobilizarea energiilor, instrumentelor și fondurilor necesare programelor de dezvoltare a capabilităților de apărare.

✓Comisia Europeană – implicare profundă pentru construirea Uniunii Apărării

Comisia Europeană (ComE) răspunde la finele aceleași luni la recomandările și solicitările PE printr-un angajament²⁶ declarat „fără precedent” față de statele membre în domeniul securității și apărării, exprimându-și disponibilitatea de a utiliza întregul potențial oferit de Tratatul în vigoare și toate instrumentele UE, inclusiv cele financiare, în scopul construirii Uniunii Apărării”. Totodată, ComE a solicitat atât statelor membre, cât și celorlalte instituții europene, să susțină îndeplinirea *Planului de Acțiune al Apărării Europene*, plan care este apreciat a fi nu numai un instrument de operaționalizare a ambițioaselor proiecte, ci chiar un "game changer" în ceea ce privește consolidarea cooperării și solidarității între statele membre în domeniul apărării. Planul are trei piloni principali, focalizați pe ciclul de dezvoltare de capabilități și tehnologii: 1) *Lansarea fondului european de apărare*; 2) *Stimularea investițiilor în lanțurile de aprovizionare de apărare*; 3) *consolidarea pieței unice pentru apărare*.

Fondul european de apărare²⁷ va consta din două părți distincte și fazate de finanțare, complementare dar diferite din punct de vedere al sursei de finanțare, denumite „ferestre”:

a) **„fereastra de cercetare”** reprezintă partea destinată finanțării programelor și proiectelor colaborative de cercetare în Cadrul financiar multianual post-2020, fond dimensionat la 500 milioane EUR anual începând cu anul 2020. În anii 2017-2019, ComE lansează finanțări la un nivel de 90 milioane EUR anual pentru programul „Acțiunea de pregătire pentru Cercetare în domeniul apărării”, care se dorește a fi deopotrivă o perioadă de testare pentru a fi evaluată valoarea adăugată pe care o poate aduce finanțarea cercetării din fonduri comune, Programul poate asigura cercetarea

și dezvoltarea de tehnologii militare (R&T), dar va putea fi accesat și pentru scopuri civile sau cu dublă destinație, cum ar fi tehnologii cibernetice. Instrumentele europene vor permite utilizarea rezultatelor cercetării civile pentru susținerea industriei civile, un exemplu în acest sens fiind programul-cadru "Orizont 2020", finanțat în perioada 2014-2020, pentru cercetare științifică fundamentală și inovație.

b) **„fereastra de capabilități”** este partea destinată dezvoltării în comun a programelor de capabilități, finanțarea urmând a se face parțial de către statele membre, iar restul din bugetul comun UE. Acest fond va fi dimensionat la 5 mld.EUR anual și va fi administrat de un Consiliu de Coordonare în care vor fi incluși reprezentanți din statele membre, ai VP/HR, EDA, ComE și industriei de apărare. Această "Fereastră" va asigura finanțarea comună pentru realizarea și achiziția de capabilități strategice critice sau prioritare (produse și tehnologii), de regulă după faza R&T și va viza investirea unor fonduri care să cuprindă, într-o primă evaluare-țintă a EDA, circa 35% din cheltuielile cu echipamente noi ale statelor membre. În viziunea ComE, s-ar putea desfășura pe două niveluri distincte. Primul nivel va fi practic deschis tuturor statelor membre ca o "structură umbrelă", care să creeze un cadru de cooperare pentru sprijinirea statelor membre în realizarea și operaționalizarea unor proiecte, folosind instrumente financiare comune și sprijin pentru acoperirea lipsei sincronizărilor ciclurilor bugetare naționale. Al doilea nivel ar consta în abordarea unor proiecte distincte de capabilități, care să fie dezvoltate de diferite grupuri de state membre interesate și asociate voluntar, pe baza unor angajamente financiare și de altă natură luate de acele state la fiecare proiect în parte, dar cu încadrarea în regulile de bază stabilite pentru primul nivel. De reținut că fiecare proiect individual ar presupune independență financiară, conferită de contribuții bine delimitate și definite de statele membre ca "ex ante". Va fi exclusă orice formă de interferență privind finanțările între proiecte diferite.

În ceea ce privește unele angajamente concrete pe linia maximizării sinergiei politicii de apărare și celorlalte politici sectoriale, ComE va acționa în anul 2017 împreună cu EDA și

Agencia Spațială Europeană pentru pregătirea inițiativei de asigurare a serviciilor de comunicații securizate pentru instituțiile europene și autoritățile naționale care gestionează misiuni și infrastructuri de securitate critice. Împreună cu instituțiile UE relevante în domeniul cibernetic, va acționa pentru crearea până în anul 2018 a unei platforme de instruire și educație pentru a acoperi lipsurile în materie de competențe pe dimensiunea securității cibernetice, iar împreună cu EDA și statele membre interesate, pentru dezvoltarea unui pachet de acțiuni concrete de susținere a agendei civil/militare de securitate maritimă și a capabilităților interoperabile de supraveghere maritimă.

Investițiile în lanțurile de aprovizionare²⁸ pentru apărare vor constitui, pe lângă fondul european de apărare, un alt element important pentru mărirea competitivității industriei de apărare, element realizabil și prin includerea IMM și așa-numiților "furnizori non-tradiționali" în fluxurile de finanțare. De fapt, ComE încurajează și în prezent instituțiile financiare europene (ca de exemplu Banca Europeană de Investiții (BEI) și instrumentele europene care se bazează pe cooperarea cu BEI - cum este cazul Fondului European pentru Investiții Strategice, sau Programului pentru competitivitatea IMM-urilor) să acorde asistență financiară adecvată pentru extinderea activităților de realizare de produse și servicii cu dublă utilizare și crearea de noi oportunități de extindere a verigilor mai fragile ale lanțului de aprovizionare pentru apărare, cu referire directă la IMM-uri. Pe de altă parte, ComE se angajează să realizeze investiții prin Fondurile Structurale de Investiții Europene a acelor zone de producție din lanțul de aprovizionare în domeniul apărării care „au efecte pozitive asupra coeziunii economice, sociale și dezvoltării teritoriale”. Este notabilă inițiativa Rețeaua Europeană a Regiunilor în Domeniul Apărării²⁹ (RERDA), lansată de ComE pentru a facilita dezvoltarea așa numitelor "regional clusters of excellence", grupuri constituite în proximități regionale restrânse, înalt specializate în industrie, cercetare și dezvoltare, care lucrează pe proiecte „de nișă” în domeniul apărării. Pentru a contribui la elaborarea de soluții privind crearea de noi locuri de muncă și stabilirea de strategii și standarde de competențe la

nivelul industriei europene de apărare, ComE a elaborat un plan dedicat pentru sprijinirea cooperării strategice sectoriale între actorii cheie din sectorul apărării.

Piața unică a apărării va reprezenta un obiectiv și o prioritate specială de acțiune, ceea ce presupune crearea unei piețe europene integrate³⁰ de echipamente, competitivă, deschisă și cu ascendențe globale, respectiv de consolidare a unei piețe unice a UE pentru apărare. În acest sens, au fost adoptate și se află în curs de implementare directive centrate pe achiziții și transferuri de echipamente militare în cadrul UE. Există însă un potențial neexploatat pentru a genera economii la bugetele naționale, noi locuri de muncă și creștere economică, care ar deriva din aplicarea noilor reglementări europene. Aceasta este rațiunea principală pentru care, în perioada următoare, ComE se va axa pe explicarea interpretărilor date cu privire la excepțiile prevăzute de la aplicarea unei directive (de exemplu, adoptarea notificării despre contractele "gov-to-gov"), realizarea unor modificări a prevederilor privind sub-contractarea sau flexibilizarea proceselor de achiziții prin cooperarea între state. Și directiva privind transferurile a adus simplificări în sistemul licențelor de transfer, în special pe dimensiunea intra-comunitară. ComE va simplifica procesele de acordare a licențelor în beneficiul forțelor armate și pentru întreprinderile certificate. O problemă extrem de importantă este cea a securizării sistemului de aprovizionare, în special pentru funcționarea normală a pieței unice și pentru derularea asistenței reciproce în situații de criză sau conflict, fiind în același timp un element cheie pentru dezvoltarea programelor de cooperare și pentru consacrarea încrederii reciproce între statele membre. O nuanță specială se referă la libertatea de mișcare transfrontalieră a bunurilor și serviciilor din domeniul apărării și asigurarea funcționării neîngrădite a lanțurilor de aprovizionare în spațiul comunitar, ComE angajându-se ca, până la finele anului 2017, să adopte noi recomandări reglementări pentru autoritățile naționale de achiziții, în sensul de a se încuraja transparența frontierelor și asigurarea accesului IMM-urilor la procedurile de achiziții și transferuri, respectiv la lanțurile de aprovizionare.

Etapă declanșării implementărilor

Consiliul European din martie 2017 a salutat progresele³¹ privind trecerea la implementări în câteva domenii, cum ar fi aplicarea Planului de Acțiune a Apărării Europene și Planului de Implementare a Strategiei Globale, anunțând analize periodice privind parcursul implementărilor în viitor. În ceea ce privește PESCO, dezvoltarea de capacități civile, remodelarea capacităților militare sau cooperarea cu partenerii externi, statele membre sunt invitate să se angajeze în eforturile comune de implementare a deciziilor și măsurilor stabilite, astfel încât să fie posibilă încadrarea în termenele stabilite.

După o primă evaluare, se poate afirma că progresul cel mai rapid și relevant a fost atins în domeniul augmentării structurilor de management al crizelor și pentru susținerea operațiilor militare. A fost adoptat conceptul "Capacități operaționale de planificare și conducere a misiunilor și operațiilor"³² PSAC". Acest lucru creează condițiile pentru stabilirea procedurilor interne distincte de funcționare a lanțurilor militare și civile de comandă și control, necesare pentru a asigura o legătură sistematică între comandanții sau liderii din teren și structurile SEAE de coordonare centrală în situații de criză, pentru direcționarea și îndrumarea acestora pe probleme politice sensibile care pot apare pe durata misiunilor, respectiv pentru realizarea controlului politic al PSAC la nivel strategic asupra misiunilor și operațiilor. „Capacitatea militară de planificare și conducere” (MPCC) se va constitui în completare cu „Capacitatea civilă de planificare și conducere” (CPCC) deja existentă. *MPCC va fi o structură permanentă la nivel strategic pentru misiuni militare de tip "non-executiv", va fi creată și va funcționa în cadrul EUMS (având ca director pe directorul general al EUMS) și va activa sub controlul Comitetului Politic și de Securitate. MPCC și CPCC vor constitui împreună „Celula întrunită de coordonare a sprijinului” (JSCC)³³, care va deține toate funcțiile importante de sprijin pentru a maximiza nivelul de coordonare civil-militar și de cooperare în cadrul misiunilor și operațiilor PSAC. Ambele structuri vor deveni operaționale până la finele anului 2017, urmând ca prima evaluare a activității concrete să se realizeze de către CE până la sfârșitul anului 2018.*

Implicații și oportunități pentru România

Așadar, instituțiile europene au elaborat o listă complexă de proiecte ambițioase de-a lungul ultimilor ani, ceea ce, pe de o parte, reflectă o mobilizare remarcabilă pentru dezvoltarea pilonului de apărare și securitate, ignorat constant nefiresc de mult timp. UE a fost forțată să acționeze de complexitatea fără precedent de extinsă a mediului regional și internațional de securitate. De ineficacitatea unor instrumente nefuncționale sau perimate pentru a impune și menține un climat normal de securitate, pentru a stinge conflicte sau a preveni eșuarea unor state măcar din vecinătățile sale tradiționale. Un imperativ devine mai clar: ca și NATO, Uniunea dorește să consolideze substanțial capacitatea sa de adaptare³⁴ la mediul geostrategic în schimbare, cu provocări care afectează în diferite moduri și proporții statele membre, dar și vecinătățile estică și sudică, ambele zone fiind în definitiv sursele celor mai periculoase amenințări din partea unor actori statali sau non-statali concreți, cu atacuri convenționale sau teroriste, cibernetice, hibride, ca să nu mai vorbim de riscurile de securitate atașate migrației necontrolate. Pare o certitudine faptul că UE nu acționează precipitat și de natură a se înscrie pe o traiectorie ostentativă sau provocativă pentru potențialii adversari externi, ci în mod rațional, articulat pe o viziune pe termen scurt și mediu. Nivelul general de ambiție este evident cel al construcției unei Uniuni Europene puternice, ceea ce corespunde cu certitudine intereselor fundamentale ale României, indiferent de ancora analitică folosită pentru o astfel de evaluare.

Indiferent de modelul de dezvoltare care va fi adoptat pentru proiectul european (desigur cu excepția trecerii la module regionale de integrare, sau mai grav al fragmentării), România ar trebui să acționeze prin toate mijloacele aflate la dispoziție, cu fructificarea tuturor oportunităților, în direcția susținerii unității, coeziunii și pentru dezvoltarea unei Uniuni cât mai sigure și prospere. În situația în care practic niciun stat nu mai poate acționa singur pentru menținerea securității, supraviețuirii și prosperității sale, statul român ar trebui să fie interesat de asigurarea succesului politicilor de natură să contracareze evoluții care ar putea

afecta arhitectura fundamentală, principiile și valorile de bază ale blocului european.

Pe de altă parte, luând în calcul lipsa evidentă de apetență politică manifestată în timp de multe state membre de a angaja resurse materiale, financiare sau umane în dosare de politică externă și securitate deschise de UE, precum și posibilitatea suficient de ridicată ca inerția de sistem sau reticențe politice suplimentare să tempereze negativ energiile acționale imprimate de Bruxelles, sunt de așteptat unele limitări³⁵ privind capacitatea de atingere a nivelurilor de ambiție decise, în termeni de obiective și termene de îndeplinire. Implementarea riguroasă a noilor planuri nu va fi posibilă decât printr-o modificare adecvată a culturii politice, o cultură care să nu mai fie bazată pe reacție (și aceea de multe ori întârziată), ci pe atitudini pro-active, pe agilitate, flexibilitate strategică și solidaritate.

România, stat membru al UE plasat la extremitatea flancului estic al Uniunii, este, fără niciun dubiu și obiectiv privind, unul dintre statele cele mai afectate și mai expuse în noile circumstanțe de securitate. Această realitate de necontestat este confirmată deja de preocupările și angajamentele Alianței, centrate pe consolidarea apărării teritoriului românesc și al celorlalți aliați de pe flancul estic. Această situație a provocat și va genera și pe mai departe desigur preocupări extrem de serioase autorităților române.

Principiile pe care se bazează securitatea în spațiul european fiind suficient de clare, pentru România și pentru oricare alt stat membru rămâne însă valabil un adevăr indubitabil: apărarea consolidată a unui stat membru depinde eminamente de nivelul capabilităților deținute și de cel al angajării politice. Acest fapt constituie deja o provocare în sine pentru fiecare guvern național și, pe cale de consecință, pentru guvernul statului român, indiferent de culoarea politică. În plus, ar trebui să fie bine înțeles că UE a realizat că, datorită particularităților sistemului său de securitate, are nevoie de NATO, deoarece la această etapă, nu poate acționa pe cont propriu mai ales pe dimensiunea militară a apărării³⁶. De aici și cuvântul de ordine „complementaritate”, consacrat de ultimele aranjamente comune de apărare și securitate UE-NATO. În context, trebuie consemnat un

detaliu de referință pus în evidență de acordul politic UE-NATO de la Varșovia din 2016, și anume potențialul de excepție³⁷ al cooperării prin completarea instrumentelor de securitate de tip *soft* și *hard power*, puterii militare și chiar a diplomației celor două organizații. În al doilea rând, este evidentă disponibilitatea și determinarea politică a NATO pentru a sprijini UE în gestionarea unor crize, dar și pentru a susține partenerii comuni, ceea ce înseamnă congruență de sinergie în proiecția securității și stabilității. Această abordare politică a cooperării UE-NATO va fi foarte convenabilă României și altor state care își permitau cu dificultate luxul unei duplicări a eforturilor pe cei doi vectori. Complementaritatea va oferi în mod sigur oportunități de selecție rațională și pragmatică a contribuțiilor statului la cele două organizații și va aduce beneficii multiple.

Anul 2017 reprezintă un bun moment ca, la nivel național, să se realizeze o analiză privind participarea la programele UE în domeniul apărării, de văzut proiectele care au mers și au răspuns necesităților naționale și în context colectiv (recomandându-se deci a fi continuate), un moment propice pentru inventarierea capacităților noastre reale de angrenare în programele europene de apărare și măsura în care instituțiile europene și ceilalți membri au apreciat expertiza și contribuțiile române. Totodată, această etapă aduce o șansă rară, dacă nu unică, pentru state fără statut de mare putere, dar interesate real de proiecte și inițiative europene pentru apărare cu anumită anvergură, aceea de a stabili cu mult curaj ce se dorește să construim și cum să fie abordate mai bine proiectele care vor fi lansate la nivel UE în următorii ani.

Atât timp cât tratatele europene și Uniunea ca atare nu se dezintegrează, nu se destramă și câtă vreme UE există într-o formulă funcțională cu un număr mai mare sau mai mic de membri, imperativul care ar trebui să guverneze comportamentul național este cel al implicării pentru aprofundarea integrării europene, inclusiv pe dimensiunea apărării. Cu atât mai mult cu cât politica europeană echilibrată și de angajare a României o face să fie considerată una dintre puținele țări “frecventabile” din Est în probleme de politică externă și securitate europeană.

Trebuie folosită la maxim și oportunitatea de reflecție dată de situația dificilă în care se află UE pe fondul clivajului³⁸ Vest-Est, clivaj care rămâne unul problematic pe fondul insuficienței timpului necesar integrării, și la care instituțiile europene caută acum soluții. Un bun efort de analiză ar putea genera contribuții inovative, atât de necesare relansării proiectului european. Deoarece pur și simplu România nu are alternativă la UE și, prin urmare, chiar dacă nu deține pârghii puternice de a influența reconfigurarea proiectului european și Europei pe ansamblu, ar trebui să determine și să promoveze politici pentru a sprijini evoluții favorabile ale UE, pentru deblocarea mecanismelor și resorturilor necesare rezolvării problemelor deschise și pentru interzicerea riscului dezintegrării proiectului european sau a riscului regionalizării abordărilor europene prin concentrare exclusivă asupra problemelor interne și zonelor adiacente unor state.

În aceeași logică, ar trebui menținută o participare performantă la formatele deja accesate, la politicile și eforturile comune dedicate consolidării apărării europene. Simultan, ar trebui investigate în detaliu și determinate nu numai capacitățile de angajare în misiuni și operații viitoare, ci și oportunitățile de angrenare în domenii de „nișă” și, mai important în această fază, modalitățile optime de participare la dezvoltarea de capacități pentru apărare, la integrarea industriei europene de apărare și constituirea pieței unice a apărării. O atenție specială ar trebui acordată acțiunilor de fructificare la nivel național a mecanismelor de finanțare din fonduri comune a dezvoltării apărării, mai ales a celor din Fondul european de apărare, printr-o înțelegere rafinată a particularităților celor două “ferestre” de finanțare pentru cercetare și capacități. Aceasta deoarece, cel puțin la nivel teoretic, există posibilitatea unor implicații negative pentru România, cu precădere din perspectiva ca și integrarea europeană mai profundă pe linie de apărare și securitate să se realizeze într-o geometrie variabilă, sau, ca să parafrazăm din Declarația de la Roma (martie 2017), „cu ritmuri și intensități diferite acolo unde va fi necesar”. Ar apare deci condiții de decuplare a României de la anumite proiecte, linii și adâncimi de integrare europeană. Analiza mai atentă a conceptului

„ferestrei de capabilități” este suficientă pentru a intui implicații de acest gen.

În ceea ce privește implicarea în abordările europene a vecinătăților³⁹, fără orice discuție, Zona Extinsă a Mării Negre și Balcanii de Vest trebuie să prevaleze în opțiunile de interes major pentru partea română. Dar nu ar trebui manifestat dezinteres sau tratament superficial pentru implicări în zone de interes special pentru alte state membre. Aceasta dacă se dorește ca statele membre care au evaluări diferite asupra relevanței amenințărilor din zonele de interes pentru România să fie solidare, să manifeste susținere politică și să se angajeze cel puțin în virtutea principiului reciprocității și asistenței mutuale în acțiuni de răspuns comun la crize sau conflicte în spațiul de interes strategic pentru România.

Din perspectiva sarcinilor care vor reveni României pe palierul de apărare și securitate pe durata preluării președinției semestriale a Consiliului UE, în pregătirea acestui exercițiu de maximă răspundere și vizibilitate la nivel european s-ar impune clarificarea sau soluționarea mai multor aspecte legate de participarea română în cadrul Uniunii. Dimensiunea apărării și securității este foarte importantă, pentru că aici pot apare oportunități reale pe care acest domeniu le prezintă pentru România, ca de exemplu oportunități pentru cercetarea științifică și tehnologică, respectiv pentru industria română și pentru integrarea în viitoarea piață europeană a apărării.

În loc de concluzii

♦ Având în vedere degradarea progresivă a mediului de securitate la frontierele externe, cu precădere în vecinătățile de est și de sud ale Uniunii, problematica constituirii Uniunii Europene a Apărării a devenit în prezent una de maximă importanță și stringentă. În acest proces complex, statele membre și instituțiile europene au deopotrivă mari responsabilități. Totuși, experiențe anterioare de lansare a unor proiecte de mare anvergură, cum ar fi cele de tip “grand strategy”, arată că rezultatele implementărilor concrete nu s-au ridicat la nivelul proiecțiilor declarate oficial, producând insatisfacții, dezamăgiri și reduceri abrupte ale încrederii în instituțiile europene. Există chiar o imagine imprimată în opinia publică din statele

membre - și înregistrată ca atare de partenerii și adversarii externi, care caracterizează tendința UE de abordare a marilor proiecte de maniera “over-promise and under-deliver”, ceea ce se traduce prin incapacitatea de materializare a proiectelor anunțate. Un exemplu în acest sens merită menționat. Deși prin Tratatul de la Lisabona (TUE) se solicita dezvoltarea unor capacități corespunzătoare pentru derularea de misiuni civile și militare PSAC, statele membre nu au dovedit voința politică pentru atingerea acestor obiective. Articolul 42 din TUE solicita formarea graduală a unei politici coerente de apărare a UE, construirea de structuri care să gestioneze domeniul apărării, politici centrate pe realizarea de capabilități și armamente, recomandându-se complementaritate și susținere reciprocă în acest domeniu cu NATO. Pentru materializarea acestor cerințe, instituțiile europene au acționat cu fermitate abia în ultimii ani. Cauzele apariției unor astfel de limitări pot fi multiple. Practicile anterioare arată că, pentru a-și menține prerogativele politice în materie de angajamente concrete, statele membre au exersat puterea prin intermediul CE, organism interguvernamental care deține preeminență în raport cu celelalte instituții europene. Există și evaluări care critică de exemplu Comisia că, și în cazurile în care deținea pârghiile necesare și controlul suficient asupra mecanismelor și procedurilor, a avut rezerve și ezitări serioase în plan acțional din teama de a produce neplăceri sau de a intra în contradicții ori dispute cu guvernele naționale. Prin urmare, se pune problema dacă pot apare limitări în cazul acestui proiect. Desigur nu pot fi excluse eșecuri. Acum se creionează totuși o situație nuanțat diferită. Chiar dacă statele membre au fost tentate anterior să marginalizeze instituții ale UE în gestionarea unor dosare contemporane de securitate, în contextul actual internațional este mai mult decât bine venită creșterea rolului politic al instituțiilor europene, ca de exemplu rolul Parlamentului European, în modelarea politicii comunitare externe și de securitate prin intermediul actelor specifice. Noua conjunctură este confirmată de deschiderea vizibil tot mai mare a CE față de celelalte instituții europene.

♦ Statele UE au redus foarte mult în ultimele decenii cheltuielile militare, chiar în con-

dițiile în care state precum Rusia sau China au imprimat niveluri fără precedent de modernizare a armatelor lor. Deși UE deține, pe ansamblu, locul doi în lume la volumul cheltuielilor militare⁴⁰, se înregistrează rămăneri semnificative în urmă față de SUA și cheltuieli militare ineficiente pe fondul fragmentării pieței. În multe cazuri apare duplicarea de capacități, sau menținerea unor deficiențe pronunțate pe linie de interoperabilitate și existența unor zone tehnologice neacoperite, care periclitează realizarea de capacități critice de apărare, sau de capacități de următorea generație. Contrar recomandărilor din ultimii trei ani de a fi inversată tendința cheltuielilor de apărare, se mențin deficite substanțiale ale investițiilor în apărare, care agravează impactul asupra industriei și pieței europene de apărare. Rezultă că problemele actuale nu pot fi depășite fără politici de stat dedicate apărării și securității și fără angajarea de investiții financiare naționale și comune în domeniul apărării. În condițiile în care nu se poate cere companiilor industriale europene, nici măcar celor mai puternice, să facă singure investiții în cercetare și tehnologii de vârf, acoperind astfel dezinteresul statelor membre, nu pot fi așteptate noi proiecte industriale majore, programe europene majore pentru apărare, sau o piață europeană a apărării competitivă.

◆ Avantajele economice și de altă natură ale cooperării sunt mai mult decât evidente, dar, cu toate acestea, statele membre se confruntă cu obstacole semnificative în sincronizarea proceselor de planificare a apărării și în dezvoltarea unor capacități noi și moderne. Apar limitări inerente în ce privește convergența intereselor pentru achiziții de materiale militare sau cu dublă destinație, dezvoltarea programelor colaborative în domeniul apărării dovedindu-se în cele din urmă una delicată și cu sensibilități politice. Cooperările sunt încă limitate, ceea ce împiedică consolidarea bazei industriale europene de apărare, deoarece deciziile privind lansarea de programe de achiziții sau de cercetare-dezvoltare de noi tehnologii militare constituie deopotrivă prerogative și responsabilități ale statelor membre. Deciziile și construcțiile instituțiilor europene nu pot înlocui eforturile și politicile națiunilor. Pot însă asigura un rol catalizator și stimulator pentru

cooperare și abordări comune a multiplelor probleme existente în acest domeniu, cum ar fi funcționarea industriei de apărare pe piața unică europeană și integrarea pieței apărării, elaborarea de opțiuni noi sau orientări pentru proiectele pe care statele nu le pot realiza independent, pentru micșorarea numărului de duplicate, sau pentru noi investiții.

■ Lipsa de sincronizare a statelor membre privind procesele de planificare a apărării, și implicit a planificării achizițiilor, are, de asemenea, impact negativ asupra utilizării instrumentelor europene specifice. Pe de o parte, au fost înregistrate cheltuieli naționale ineficiente sau întâzieri în lansarea și derularea unor programe colective. Pe de altă parte, practica arată că se poate ajunge la suprapuneri în cheltuielile publice sau duplicarea de capacități. În absența angajării în programe colaborative europene, statele care au bugete militare mai modeste se pot confrunta cu situații prohibitive atunci când optează să investească singure pentru realizarea unor capacități de apărare complexe și costisitoare. În plus, lipsa de sincronizare a contribuțiilor financiare individuale duce la întâzieri considerabile în lansarea și desfășurarea programelor de colaborare. Cu toate acestea, este foarte probabil ca instituțiile europene să nu forțeze (nici) în viitor voința politică a statelor membre. Este însă previzibil că acestea se vor angaja să susțină mai substanțial facilitarea, cel puțin prin mecanismele EDA, a transferurilor de materiale cu destinație militară, sau asigurarea asistenței mutuale în situații de criză și conflict.

◆ O discuție specială poate fi aceea privind rolul IMM-urilor în cadrul pieței europene unice de apărare, precum și antrenarea acestora în circuitele economice cu susținere financiară. La nivel teoretic, dar și practic, IMM-urile sunt considerate a face parte din „coloana vertebrală” a bazei industriei europene, prin oferta largă de produse și servicii pe care le pot genera. Aceasta se referă și la bunurile și serviciile destinate apărării sau cu dublă destinație pe care IMM-urile le pot produce. Prin urmare, starea de lucruri actuală justifică interesul special al instituțiilor europene pentru finanțarea IMM-urilor din fondurile dedicate apărării. În fond, sunt vizate și chestiuni colaterale importante pentru economia și prospe-

ritatea statelor membre UE, cum ar fi crearea de noi locuri de muncă și creșterea economică. Susținerea acestui tip de întreprinderi este cu adevărat benefică în condițiile în care s-au dovedit a fi și cele mai vulnerabile în ceea ce privește capacitatea de a accesa comenzi și a absorbi capital pentru noi investiții. Mai ales în situații în care se confruntă cu dificultăți curente de a face performanță pe fondul apariției unor schimbări tehnologice de mare anvergură, greu de acoperit fără investiții financiare și umane pe măsură. Pe lângă reticențele marilor companii de a le implica în condiții de risc, IMM-urile se pot confrunta și cu probleme de finanțare, deoarece instituțiile financiare monitorizează cu mare atenție riscurile pe care le prezintă și, în multe situații, nu acceptă să le susțină financiar. De aceea, o asistență financiară europeană consolidată și dedicată ar putea avea efecte stimulatoare atât asupra operatorilor financiari naționali, cât și asupra angrenării reale a IMM-urilor în circuitul economic industrial destinat apărării.

◆ În condițiile economiei de piață, o cotă importantă din achizițiile publice pentru apărare ale statelor membre se face încă în afara cadrului procedural recomandat la nivel UE. Autoritățile naționale fac apel la mecanisme de compensare de tip offset, iar sub-contractările se realizează uneori fără licitații competitive. În domeniul transferurilor, se constată că există încă în UE diferite sisteme cu o largă varietate de licențiere, cu particularități notabile ale cerințelor naționale pentru certificarea companiilor și cu o utilizare diferențiată a excepțiilor.

◆ În ceea ce privește BREXIT, toate debaterile importante ocazionate de acest dosar au inclus referiri la impactul negativ pe care îl poate avea asupra abilității UE de a acționa la nivel strategic, sau asupra construirii unei politici externe și de securitate puternice și credibile. Este evident că BREXIT marchează o discontinuitate geopolitică regretabilă în raporturile occidentale, dar un simplu exercițiu de memorie reamintește că partenerul britanic a blocat în mod particular inițiativele și progresul construcției apărării europene și, în general, aprofundarea integrării în UE. Este suficient să reamintim că a mers până la blocarea inițiativelor de a se crea un cartier militar

general al UE. Tocmai de aceea, subiectul „a closer, more integrated EU” a fost anatema celor pro-BREXIT, ca și a mișcărilor populiste și antieuropene. Prin contrast, maniera politică în care a fost abordată Agenda 2017 a apărării și securității europene contrazice sau atenuază temerile cercurilor politice și analitice europene pe acest subiect. Oricum, departe de a marginaliza efectele negative invocate, se poate exprima cu optimism reținut speranța că Marea Britanie va rămâne cuplată la problematica complexă a securității europene prin mecanismele NATO și aranjamentele politice bilaterale sau multilaterale la care participă.

Note

¹ „Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy”, 2016, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, accesat pe 10 aprilie 2017.

² „Press-release Tusk-Juncker-Stoltenberg” <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/12/13-tusk-juncker-stoltenberg-opinion/>, 13 decembrie 2016.

³ „Declarația liderilor a 27 de state membre și a Consiliului European, Parlamentului European și Comisiei Europene. Declarația de la Roma”, https://ec.europa.eu/romania/news/declaratie_comuna_roma_2017_ro, 25 martie 2017.

⁴ *Ibidem*.

⁵ “The Joint Communication of 11 December 2013 by the VP/HR and the Commission” entitled ‘The EU’s comprehensive approach to external conflicts and crises’ (JOIN(2013)0030), http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131211_03_en.pdf, accesat pe 15 aprilie 2017.

⁶ “European Council Conclusions of 19/20 December 2013”, EUCO 217/13, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/140214.pdf, accesat pe 15 aprilie 2017.

⁷ “Joint Declaration of 8 July 2016 by the Presidents of the European Council and the Commission and the Secretary-General of NATO”, Varșovia, 2016, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133163.htm, accesat pe 3 aprilie 2017.

⁸ *Ibidem*.

⁹ „Group of Personalities report on European Defence Research (GoP)”, European Union Insti-

tute for Security Studies, <https://www.eda.europa.eu/info-hub/press-centre/latest-news/2016/02/25/group-of-personalities-publishes-report-on-the-preparatory-action-for-csdp-related-research>, 25 februarie 2016.

¹⁰ "European Council Conclusions of 19/20 December 2013", EUCO 217/13, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/140214.pdf, accesat pe 15 aprilie 2017.

¹¹ „Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “Towards a more competitive and efficient defence and security sector”, COM (2013) 542 final, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex:52013DC0542>, 24 Sept 2013.

¹² “Capability Development Plan”, www.eda.europa.eu/what-we-do/eda-priorities/capability-development-plan, accesat pe 13 aprilie 2017.

¹³ *Ibidem*, i.e. technologies, skills, industrial manufacturing capacities.

¹⁴ „European Parliament Resolution of 13 April 2016 on “The EU in a changing global environment – a more connected, contested and complex world”, www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do, accesat pe 18 aprilie 2017.

¹⁵ Commission report of 24 June 2014 entitled “A new Deal for European Defence”, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+COMPARL+PE-584.127+01+DOC+PDF+V0//EN&language=EN>, accesat pe 17 aprilie 2017.

¹⁶ “The final conclusions of the interparliamentary conferences on the common foreign and security policy (CFSP) and the common security and defence policy (CSDP) of the Hague of 8 April 2016”, https://www.senato.it/application/xmanager/projects/leg17/file/Final%20conclusions%20IPC%20CFSP%20CSDP%206-8%20April%202016%20The%20Hague_def.pdf.

¹⁷ “The State of the Union 2016: “Towards a Better Europe – A Europe that Protects, Empowers and Defends”, Bratislava, 14 September 2016, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3042_en.htm.

¹⁸ „Bratislava Declaration of Roadmap”, www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/09/16-bratislava-declaration-and-roadmap, 16 septembrie 2016.

¹⁹ „Council Conclusions on implementing the EU Global Strategy in the area of security and defence”, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/11/14-conclusions-eu-global-strategy-security-defence/>, 14 November 2016.

²⁰ „Implementation Plan on Security and Defence”, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf, 14 November 2016.

implementation_plan_st14392.en16_0.pdf, 14 November 2016.

²¹ „The Foreign Affairs Council Conclusions on The potential of inclusive Permanent Structured Cooperation (PESCO)”, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/com_2016_950_f1_communication_from_commission_to_inst_en_v5_p1_869631.pdf, 14 Nov 2016.

²² „European Parliament resolution of 22 November 2016 on the European Defence Union” (2016/2052(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0435+0+DOC+XML+V0//EN>, accesat pe 20 aprilie 2017.

²³ *Ibidem*.

²⁴ European Parliament Study, “The Future of EU defence research”, 2016, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU\(2016\)535003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/535003/EXPO_STU(2016)535003_EN.pdf), accesat pe 4 aprilie 2017.

²⁵ „European Council Conclusions on the Implementation of the Joint Declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization”, 6 dec 2016, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15283-2016-INIT/en/pdf>.

²⁶ „Communication from The Commission to The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions on European Defense Action Plan, Bruxelles”, COM (2016) 950 FINAL, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/com_2016_950_f1_communication_from_commission_to_inst_en_v5_p1_869631.pdf, 30 November 2016.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ “European Council Conclusions”, 9-10 March 2017, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2017/03/09-10/>.

³² “Security and Defense: Council reviews progress and agrees to improve support for military missions”, www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/06-defence-security, 6 martie 2017.

³³ www.consilium.europa.eu/en/rss/pressreleases.ashx, accesat pe 20 aprilie 2017.

³⁴ „Building Resilience: The EU’s approach”, www.ec.europa.eu/factsheets/thematic/EU_building_resilience_en.pdf, accesat pe 20 decembrie 2016.

³⁵ [www.bing.com/EU+limits+of+integratin&src=IE-TopResult &FORM](http://www.bing.com/EU+limits+of+integratin&src=IE-TopResult&FORM), accesat pe 3 februarie 2017.

³⁶ L. Speranza, „Now is The Time To Put EU-NATO Cooperation Back on the Agenda”, www.atlanticcouncil.org/now-is-the-time-to-put-eu-na-to-cooperation-back-on-the-agenda, 2 februarie 2016.

³⁷ www.neweurope.eu/taking-eu-nato-cooperation-to-a-new-level/, accesat pe 10 aprilie 2017.

³⁸ www.irishtimes.com/east-west-divide-in-the-eu-is-growing-deeper, accesat pe 4 aprilie 2017.

³⁹ Michael E. Smith, „Implementing the Global Strategy Where It Matters Most: The EU’s Credibility Deficit and the European Neighbourhood”, *Contemporary Security Policy*, Vol. 37, nr 3, 2016, p. 446-460, at p. 452, 2016, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13523260.2016.1240467?journalCode=fcsp20>.

⁴⁰ www.europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-foreign-and-security-policy-SIPRI Military Expenditure Database 2015, accesat pe 17 aprilie 2017.

ABSTRACT

It is a fact that the EU Project is going through a very complex period. Also reality is that EU has integration deficits in several areas, including the integration dimension of defense and security. In the last three years these problems have been put back on the table, particularly the need for Europe to have strong and credible foreign and security strategy and to act strategically. It has established a new and ambitious agenda for European defense and security. Moreover, now the Union has a great “Global Strategy”, has projections for a more visible and efficient Common defense and security policy – CSDP, has a concrete and comprehensive decisions of the European Parliament, European Council and Commission in order to ensure development of civilian and military capabilities, to improve integration of the European defense industry, integration of defense market, to ensure adequate financial investment for the European industrial base, for research and technology advancement. What would be the logical next steps in the area? Certainly the difficult stage of the implementations. Responding appropriately to these questions and challenges the Union may even avoid the next strategic surprises. The Union must have capacity for autonomous action, backed up by credible military and civilian capabilities, the capacity to decide to use them, in order to respond to external crises and conflicts. The Union’s future depends on having strong, autonomous, sustainable and convincing defense and security means and policies.

Keywords: global strategy, resilience, European integration, CSDP, defense capabilities, defense market, defense industry, security investment, research, technology, autonomous action

Cristian Alexandru Eremia is the International Security Environment Program manager within the Institute for Political Studies of Defense and Military History of Bucharest. He is specialized in Wider Black Sea Area and Middle East strategic studies, European and Transatlantic defense and security studies.

Evoluții ale mediului de securitate din regiunea Mării Negre între criza ucraineană și cea turcă (I)

Șerban Pavelescu

Cel de-al doilea deceniu al secolului al-XXI-lea aduce în planul general al securității internaționale și în cel particular, regional, al securității europene un spațiu cel puțin periferic din punct de vedere al interesului și implicațiilor evoluțiilor sale pentru mediul internațional de securitate. Regiunea Lărgită a Mării Negre, mai cu seamă odată cu izbucnirea crizei ucrainene în noiembrie 2013, trece linia de la statutul de spațiu de tranzit și de interfață între civilizații și puteri la acela de regiune cu potențial destabilizator și generator de riscuri de securitate suficient de importante cu impact de substanță asupra mediului internațional de securitate de natură să justifice dezbateri în mediile de specialitate asupra instalării la nivelul sistemului relațiilor internaționale a unui nou război rece.¹ Evenimentele în curs în spațiul ex-sovietic sunt potențate și amplificate la nivel regional de evoluțiile pe care le înregistrăm la nivelul altui actor major al regiunii – Turcia. Aflat în plin proces de restructurare și redefinire a regimului politic intern și a posturii sale politice externe în planul relațiilor internaționale, regimul de la Ankara s-a confruntat, în vara anului 2016, cu o criză majoră. Tentativa de lovitură de stat eșuată pusă la cale de elemente ale forțelor armate și cercuri civile aparținând structurilor aparatului de stat și societății civile opuse regimului Erdogan și cursului imprimat acțiunii politice interne și externe a statului turc de către acesta are, prin mutațiile pe care le antrenează în plan intern și extern în legătură cu regimul politic și poli-

tica externă a statului turc, un impact profund asupra mediului de securitate regional ce se cumulează cu cel al evenimentelor anterior enunțate.

Situația din Turcia, reconsiderările produse în politica externă rusă, una din expresiile acestei transformări fiind criza ucraineană, prezența și postura adoptată de organisme internaționale de securitate (UE, NATO, OSCE) în spațiul Mării Negre în legătură cu crizele în discuție și cu celelalte evoluții în curs în acest areal geopolitic și geostrategic, toate acestea la un loc concură la conturarea unui tablou complex și fluid al riscurilor asociate mediului de securitate regional cu implicații ce depășesc nivelul dezbaterii asupra securității și insecurității la nivel regional pentru a exercita o influență semnificativă asupra mediului de securitate și sistemului relațiilor internaționale în ansamblul său.

Având drept obiectiv inventarierea evoluțiilor înregistrate în spațiul de securitate al Mării Negre în ultima jumătate de deceniu și evaluarea riscurilor și amenințărilor de securitate rezultante precum și a impactului pe care acestea îl exercită asupra mediului de securitate regional și general european, demersul nostru propune mai multe paliere de analiză. Un prim nivel îl reprezintă evoluțiile înregistrate și mai ales legăturile procesuale existente între crizele înregistrate în intervalul temporal de referință și evoluțiile generale post-Război rece din regiune. Un al doilea palier îl reprezintă analiza crizelor în discuție, a resorturilor

cauzale și posibilelor lor evoluții ulterioare. În fine, o a treia și ultimă componentă este cea care își propune o evaluare a stării actuale de securitate în regiunea lărgită a Mării Negre și posibilele legături cauzale și evoluții probabile ale acesteia cu evaluarea impactului pe care riscurile și amenințările de securitate regionale pot să îl exercite asupra stării generale de securitate la nivelul continentului european și asupra mediului de securitate și sistemului relațiilor internaționale.

1. Regiunea Lărgită a Mării Negre – un spațiu geopolitic incert conjugat cu un mediu de securitate fluid

Spațiu de trecere și comunicare între civilizații și puteri, Marea Neagră a cunoscut o coagulare tardivă ca spațiu geopolitic și geostrategic distinct. Conceperea sa ca un areal unitar pe harta relațiilor internaționale intervine după mai bine de un deceniu de la sfârșitul Războiului Rece² în contextul în care spațiul Mării Negre beneficiază de un interes strategic și geopolitic reînnoit suscitât de procesele de lărgire a NATO și UE prin cooptarea unora dintre statele riverane acestui areal. Până atunci, fie că a fost vorba de anii Războiului Rece, fie că a fost vorba de ultimul deceniu al secolului XX, acest areal a reprezentat mai degrabă, atât pentru organizațiile internaționale în cauză cât și pentru statele regiunii, o zonă de tranziție de la fosta Europă de Est către spațiul ex-sovietic, un loc de delimitare și partajare a unor interese economice, politice ori militare între puterile dominante ale sistemului relațiilor internaționale. Având jumătate din aria sa de cuprindere situată în spațiul ex-sovietic, intrată foarte devreme în cadrul sferei de interese vitale ale Federației Ruse prin intermediul „vecinătății apropiate”³ și instrumentelor de implementare ale acestei doctrine, fie că ele s-au numit Comunitatea Statelor Independente⁴ ori Uniunea Euro-asiatică, Regiunea Lărgită a Mării Negre cunoaște un curs aparte de evoluție și structurare a mediului de securitate regional. Fără a evita riscuri importante de securitate rezultante din tranziția post-comunistă a statelor arealului, de la cele de natură economică la cele de natură politică și socială, regiunea se confruntă cu multiple riscuri

rezultante din moștenirea imperială sovietică.⁵ Dezvoltarea economică și socială inegală, dependența cvasi-absolută în ceea ce privește materiile prime și desfacerea produselor finite de piața fostei puteri imperiale, existența unor puternice minorități ruse și rusofone pe teritoriul statelor succesorale Uniunii Sovietice și a unor forțe militare importante subordonate Moscovei, slăbiciunea structurilor administrativ-statale și a celor național-identitare, vicisitudinile proceselor de construcție națională și reacțiile disproporționate ale minorităților mai sus-menționate și ale Rusiei la orice tentative de reformă și restructurare societală de natură să conducă la o emancipare față de fosta putere imperială, se constituie în tot atâția factori de risc și amenințări la adresa securității și stabilității statelor și regiunii în ansamblul său.⁶

În acest context, de la bun început, spațiul Mării Negre s-a partajat între o zonă acoperită de interesul și sprijinul unor organisme internaționale de securitate precum NATO și UE (fosta Europă de Est, statele baltice, spațiul balcanic, Turcia) și o zonă gri în care interesele prioritare ruse, deși recunoscute mai degrabă tacit decât de jure, au prevalat. În acest context, spațiul ex-sovietic rămâne într-o zonă a incertitudinii și insecurității. Unul dintre cele mai grăitoare exemple ce pot fi invocate în context este cel al modului în care au fost gestionate conflictele inter și intra-statale din regiune prin comparație cu spațiul balcanic aflat în directă vecinătate a Uniunii Europene. Prezența europeană și euro-atlantică în regiune este, în primul deceniu post Război Rece și la începutul secolului al-XXI-lea, marginală și extrem de discretă față de problemele de securitate cu care se confruntă statele spațiului ex-sovietic. Principala forță implicată în gestionarea situațiilor conflictuale, de multe ori fiind și parte implicată în acestea, rămâne Federația Rusă care exercită un cvasi-monopol asupra menținerii și impunerii păcii în regiune fie direct fie sub umbrela OSCE⁷.

Rezultanta directă este o stare de insecuritate și incertitudine cronică cu puternice influențe asupra evoluției statelor regiunii și asupra coerenței și coeziunii structurilor național-statale, politice, economice ori militare.

Răsturnarea de proporții indusă în mediul internațional de securitate de atentatele din septembrie 2011, modificarea de conținut și,

mai ales de ordine ierarhică a galeriei riscurilor de securitate prezente și active la nivelul acestuia are și ea implicații asupra mediului de securitate regional și asupra securității și strategiilor de securitate naționale. Este de notat că, în pofda faptului că terorismul se impune ca preocupare de securitate pentru statele regiunii, galeria factorilor de risc care rămân relevanți la nivelul strategiilor și preocupărilor de securitate a statelor regiunii continuă să includă, alături de factorii deja invocați legați de procesele în curs de construcție administrativ-statală și național-identitară, problemele relative la criminalitatea transfrontalieră și cele relative la perpetuarea unor focare de criză în interiorul ori la frontierele regiunii (conflicte „înghețate” îndeosebi dar și vecinătatea cu spațiul Marelui Orient Mijlociu și conflictele din acest spațiu geopolitic și geostrategic) și a unor situații de dependență, îndeosebi în domeniul energetic, față de terțe părți dispuse să utilizeze această dependență în instrumentarea unor obiective de politică externă (Rusia).

Extinderea către Est a Uniunii Europene și NATO a adus, odată cu valorile de aderare din anii 2004-2007, Regiunea Lărgită a Mării Negre și problemele de securitate asociate acestuia în interiorul și sub directa atenție a acestor organizații internaționale. Dincolo de aprehensiunile și atitudinea în cel mai bun caz rezervată a Moscovei care a receptat extinderea acestor organisme internaționale drept o imixtiune directă într-o arie de interese de securitate vitală pentru sine⁸, extinderea a introdus cu putere problematica de securitate a estului european și a arealului Mării Negre pe agenda de securitate a Uniunii Europene și NATO. Dezbateră care a urmat a opus unei viziuni moderate, înclinate spre dialog și dispusă la a lua în considerare punctele de vedere și poziția rusă, viziune împărtășită de majoritatea statelor din nucleul inițial al construcției europene, poziția cu mult mai intransigentă față de Rusia și politica externă și securitate a statelor est-europene nou integrate, cu deosebire a acelor aflate în directă proximitate a spațiului ex-sovietic și direct afectate de evoluțiile mediului de securitate regional.⁹ Un rol important în structurarea poziției acestora din urmă l-a avut istoria comună și memoria ocupației ori dominației ruse și sovietice.

Războiul ruso-georgian, acțiunile militare și politice ale Federației Ruse în contextul conflictului militar și mai ales implicațiile pentru celelalte conflicte „înghețate” ale regiunii pe care intervenția rusă și recunoașterea unilaterală a secesiunii Abkhaziei și Osetiei de Sud le-au adus a condus la o tensionare extremă a mediului de securitate regional și la o creștere exponențială a riscurilor și amenințărilor de securitate pentru statele spațiului ex-sovietic. Aceasta cu atât mai mult cu cât speranța unei umbrele de securitate pe care o aduceau procesele integrative europene și euroatlantice fusese deja refuzată acestor state de către NATO și Uniunea Europeană. Parteneriatul estic european¹⁰ precum și cooperarea întărită euroatlantică¹¹ propuse statelor regiunii reprezentau o amară consolă pentru state precum Georgia ori Ucraina, prinse între interesele concurențiale ale Rusiei și ale mai sus menționatei organizații internaționale.¹²

2. Între criza ucraineană și cea turcă. O regiune confruntată cu o severă deteriorare a balanței sale de securitate

2.1. Criza ucraineană

Decizia președintelui ucrainean Victor Yanukovich de amânare a procedurilor de semnare a acordului de asociere cu Uniunea Europeană în noiembrie 2013 reprezintă punctul inițial de combustie pentru etapa actuală a crizei din Ucraina. În contextul unor manifestații extrem de puternice pro-europene și a unei puternice crize economice și financiare, hotărârea acestuia de a accepta pachetul de propuneri prezentat de președinția rusă ce includea, alături de un împrumut de 15 miliarde de dolari și o reducere cu 30% a facturii energetice, impunerea aderării Ucrainei la Uniunea Euroasiatică (17 decembrie 2013),¹³ au condus la amplificarea, până dincolo de orice posibilitate de control și conciliere, a clivajului profund¹⁴ existent în societate între centrul și vestul spațiului ucrainean și partea de est și sud-est a aceluiași areal. Escaladarea conflictului a dus atât la confruntări violente cât și la un transfer de credibilitate și autoritate de la administrația

de stat către manifestanții pro-europeni, precum și la o polarizare a comunității internaționale cu o preferință evidentă a statelor occidentale pentru manifestanți și a Rusiei pentru administrația Yanukovich.¹⁵ Violențele dintre manifestanți și trupele pro-guvernamentale cunosc o escaladare în cursul lunii ianuarie 2014, cu un maximum între 18-20 februarie 2014, când sunt înregistrați zeci de morți și răniți în confruntări. În acest context, președintele Yanukovich decide să părăsească Kievul, la 21 februarie 2014, după semnarea unui acord vizând detensionarea situației cu liderii opoziției. La 22 februarie 2014 președintele este demis de către Parlamentul convocat în ședință de urgență. Sunt desemnați un guvern și un președinte interimar în persoana lui Oleksandr Turchynov¹⁶. Percepția publică a autorităților provizorii, discursul public al acestora, măsurile adoptate în primă urgență în cadrul Radei (precum cea vizând abrogarea legii asupra utilizării limbilor minorităților în administrația de stat – 23 februarie 2014) și nu în ultimul rând acțiunea politică, militară și propagandistică rusă conduc la declanșarea unor ample proteste împotriva guvernului în estul și sudul Ucrainei.¹⁷

Confruntată cu perspectiva pierderii nu numai a influenței în Ucraina dar și cu o amenințare directă a intereselor sale militare strategice din Crimeea, Rusia intervine direct în peninsula procedând, în cursul lunii februarie 2014, pe fondul unor acțiuni separatiste ale guvernului republicii autonome și ale municipalității Sevastopolului inspirate și sprijinite de ea, la ocuparea militară a provinciei și la blocarea tuturor instalațiilor și forțelor guvernamentale ucrainene.¹⁸ La 17, respectiv 18 martie 2014, Moscova procedează la recunoașterea independenței și incorporarea Crimeii în cadrul federației. Ulterior, în estul Ucrainei se dezvoltă, cu susținerea fățișă a Moscovei, mișcări separatiste al căror scop declarat era desprinderea teritoriilor din Donbass și Donețsk de statul ucrainean. De notat că, spre deosebire de cazul Crimeii, Rusia refuză să recunoască declarațiile de independență ori cererile de anexare, susținând ferm integritatea teritorială a Ucrainei dar solicitând abandonarea modelului statului unitar în favoarea unuia federal în care entitățile autoproclamate din

Est să capete statut de largă autonomie.¹⁹ Permanențizarea conflictului care se instaurează din a doua jumătate a anului 2014 reușește, fie că Ucraina va accepta ori nu propunerile Moscovei, să bifeze toate punctele de pe agenda de securitate a Moscovei. Chiar dacă ostilă de o manieră radicală, Kievul rămâne prizonierul intereselor ruse, conflictul "înghețat" din teritoriile sale estice precum și diferendul teritorial cu vecinul rus făcând imposibilă nu numai îndeplinirea criteriilor de acedare în UE ori NATO dar și reconstrucția administrativ-statală, economică, politică ori militară și depășirea situației de criză profundă în care se regăsește societatea ucraineană în acest moment.

Răspunsul comunității internaționale la evoluțiile înregistrate în Ucraina în anii 2013-2014 a fost unul care a acuzat, inițial, din plin surpriza strategică. Evoluția rapidă a evenimentelor din Crimeea din februarie – martie 2014 și anexarea acestui teritoriu ucrainean la Rusia în martie 2014 a beneficiat de un răspuns limitat din partea statelor occidentale și a principalelor instituții de securitate ale spațiului euro-atlantic. Dincolo de avertismente și condamnări individuale ale statelor Uniunii Europene și NATO a evoluțiilor din spațiul ucrainean și a agresiunii ruse din Crimeea și, ulterior, estul Ucrainei, măsurile concrete de retorsiune și descurajare adoptate cuprind sancțiuni îndreptate împotriva unor persoane și instituții considerate responsabile în susținerea cursului politic agresiv rus din Ucraina. Măsurile adoptate de către UE²⁰, coordonate cu cele adoptate de Statele Unite ale Americii²¹, însumează trei valuri de sancțiuni ce evoluează progresiv în dimensiuni și acțiune.

Măsuri similare sunt adoptate în acord cu UE și Statele Unite ale Americii inclusiv de către alte state ale lumii aparținând continentului european și nu numai precum Norvegia, Elveția, Australia, Japonia, Canada, etc.

La nivelul instituțiilor majore cu vocație în domeniul securității internaționale reacția la evenimentele din Ucraina a fost una contradictorie. Pentru UE²², lipsa unei reale politici externe și de securitate comune a făcut ca asumarea unei poziții coerente comune să revină statelor membre și să ia forma deciziilor negociate ale Consiliilor șefilor de stat și de guvern ori celor

ale miniștrilor de externe. Reacția UE, în aceste condiții, s-a pretat la critici extrem de dure vizând atât lentoarea cât și caracterul limitat al acțiunilor politice externe (sancțiuni) specifice gestionării crizei. Aceasta este explicația pentru care, cu excepția deciziilor de impunere a sancțiunilor împotriva Federației Ruse și a demersurilor pentru susținerea procesului de asociere cu UE a Ucrainei, prezența Uniunii Europene este una marginală în tabloul mai larg al eforturilor comunității internaționale de gestionare a crizei ucrainene.²³

La nivelul NATO, ciocnirea de interese și, mai ales, percepțiile diferite ale implicațiilor crizei ucrainene pentru securitatea statelor membre a fost una vizibilă și care a divizat comunitatea euroatlantică. Nevoia de răspuns la riscurile de securitate implicate de evoluțiile din spațiul ex-sovietic și de contrabalansare a ceea ce a fost perceput ca o schimbare majoră de postură și acțiune politică externă la nivelul Federației Ruse a condus, inițial, la adoptarea unui set de măsuri limitate vizând întărirea securității statelor est-europene membre ale Alianței²⁴. Ele erau, de asemenea, gândite a conferi credibilitate garanțiilor de securitate implicite asociate statutului de membru al Alianței Nord-Atlantice și se doreau a avea un rol disuasiv.

În același timp au fost adoptate o serie de măsuri de retorsiune la adresa Federației Ruse considerată vinovată de agresiune și violare a suveranității și integrității teritoriale a Ucrainei. În aprilie 2014, reuniunea la nivelul miniștrilor de externe ai statelor Alianței Nord-Atlantice²⁵ adopta o declarație de condamnare în acest sens împotriva Federației Ruse precum și o serie de măsuri destinate descurajării cursului acțiunii politice și militare ruse considerate un factor de risc major la adresa stabilității și coerenței mediului regional de securitate și a securității naționale a statelor partenere ori asociate NATO. Ele cuprindeau întreruperea relațiilor la nivel civil și militar ale Alianței cu Rusia, intensificarea relațiilor de parteneriat cu Ucraina și alte state ale spațiului ex-sovietic în scopul sporirii capacității combative și a nivelului de pregătire a forțelor armate ale acestor state precum și sporirea prezenței militare NATO în statele ce constituie frontiera estică a

Alianței prin creșterea numărului de exerciții comune dar și prin desfășurarea de forțe maritime aeriene și terestre în aceste state.

Summit-ul NATO din septembrie 2014²⁶ dădea măsura limitelor asumării unei opțiuni de răspuns militar la riscurile de securitate la adresa statelor membre asociate cursului politicii externe și de securitate ruse. Demersurile statelor est-europene aflate la limita spațiului ex-sovietic de constituire a unei prezențe militare semnificative permanente pe teritoriile lor ca măsură de descurajare a unei posibile agresiuni ruse au fost temperate de poziția statelor occidentale, îndeosebi de rezervele Germaniei și Franței asupra caracterului constructiv al unei astfel de decizii și pericolului de escaladare a situației tensionate din regiune posibil a fi antrenat de o astfel de măsură. Era evidentă, în acest context, și o dorință prezentă de respectare, chiar dacă relevanța sa scăzuse considerabil odată cu evoluțiile recente ale relațiilor bilaterale și cu modificarea de curs și conținut a acțiunii politice și militare ruse în regiune, a prevederilor Actului fondator NATO-Rusia, semnat în 1997 în condițiile extinderii Alianței Nord-Atlantice în arealul est european, ce prevedea angajamentul asumat de aceasta de a nu desfășura forțe militare permanente în regiune.²⁷ Era decisă, totodată, întărirea cooperării și colaborării cu statele partenere NATO și sporirea măsurilor de sprijin a acestora în scopul modernizării forțelor lor armate. Cadrele acestui sprijin nu au depășit însă nivelul furnizării de echipamente și mijloace non-letale pentru dotarea forțelor armate laolaltă cu misiuni de instrucție și derularea de exerciții comune cu armatele statelor în discuție. S-a luat, de asemenea, decizia de extindere a susținerii eforturilor statelor partenere de asigurare a securității lor în mediul virtual. Susținerea demersurilor ucrainene de asigurare a unei securități cibernetice întărite a fost asumată de către România în cadrele colaborării multilaterale asigurate de Parteneriatul pentru Pace.²⁸ Livrarea de armament și muniții laolaltă cu implicarea directă a unor forțe NATO în conflictul ucrainean ori desfășurarea de astfel de forțe, în afara granițelor Alianței, în spațiul ex-sovietic, erau și rămăneau excluse ca opțiuni viabile de acțiune strategică ale Alianței.²⁹

Perpetuarea situației de criză din Ucraina și înghețarea pozițiilor părților implicate în conflict și în gestionarea acestuia au creat o preocupare sporită în rândul statelor est-europene aflate în prima linie a unui posibil nou „război rece”. În acest context, pe fondul căutărilor unor soluții pentru sporirea capacității de descurajare și de apărare comună, în pregătirea summit-ului de la Varșovia din septembrie 2016, un summit regional NATO a fost organizat la București în noiembrie 2015 pentru coordonarea și concretizarea unei poziții comune a statelor din regiune confruntate cu sporirea majoră a amenințărilor și riscurilor la adresa securității lor naționale și a celei regionale în ansamblul său.³⁰ Era solicitată amplificarea prezenței NATO și a statelor occidentale, cu deosebire a Statelor Unite, în regiune și sporirea eforturilor de structurare a unei posturi defensive în regiune de natură a descuraja o posibilă extindere a agresiunii ruse din Ucraina. Aceasta pe fondul înrăutățirii situației din Ucraina și a multiplicării avertismentelor și nemulțumirilor Rusiei la adresa statelor regiunii, cu deosebire la adresa Poloniei și României, state gazdă ale elementelor înaintate ale scutului anti-balistic dezvoltat de Statele Unite și pus sub umbrela NATO.

Summit-ul de la Varșovia (8-9 iulie 2016) reprezintă, în acest context, un compromis între doleanțele stringente ale statelor est-europene față de riscurile de securitate induse în mediul regional de securitate de către postura asertivă și agresivă rusă în spațiul ex-sovietic, parte în procesul de reafirmare a statutului de supraputere de către Moscova și preocupările statelor occidentale de a nu provoca și de a nu escalada o situație de securitate complexă.³¹ În consecință, măsurile adoptate la acest summit reprezintă minimul posibil pentru a întări flancul estic al Alianței Nord-Atlantice în contextul în care desfășurarea și dezvoltarea prezenței militare a NATO în regiune fuseseră deja etichetate de către Federația Rusă drept o încălcare a acordurilor și angajamentelor precedente reglementând relația dintre Alianță și Moscova și drept un subiect determinând adoptarea de măsuri de răspuns.³² Este prevăzută desfășurarea permanentă, în sistem de rotație, a patru batalioane multinaționale în zona statelor baltice și a Poloniei. În sud, pe te-

ritoriul României sunt create două comandanamente înaintate ale Alianței destinate a încadra și facilita desfășurarea de trupe în condițiile unei agresiuni militare. De asemenea, la inițiativa statului român este decisă crearea unei brigăzi multinaționale³³. În completare este decisă creșterea măsurilor de sprijinire a statelor partenere ale Alianței din vecinătatea imediată a frontierelor sale și sunt exprimate solidaritatea și susținerea pentru Ucraina.

*
* * *

Vârful de lance al acțiunii politice occidentale destinate gestionării crizei ucrainene l-a constituit acțiunea comună a statelor europene vizând medierea și soluționarea pe calea negocierilor a conflictului din spațiul ucrainean. În acest context, Germania, secondată de Franța și, într-o mai mică măsură, de alte state europene, a jucat un rol proeminent în angajarea și, ulterior, în derularea de negocieri între autoritățile de la Kiev, forțele separatiste din estul Ucrainei și Moscova. Rațiunile pentru această stare de lucruri sunt:³⁴ creșterea puterii statului german și a proeminenței sale în planul sistemului relațiilor internaționale și în cadrul comunității europene după unificare, relația privilegiată pre-existentă în raporturile cu Federația Rusă, importanța vitală a crizei pentru interesele germane din regiune precum și relativa retragere ori scădere de putere politică a altor puteri europene, îndeosebi Franța și Marea Britanie. Se adaugă la aceasta și o reorientare vizibilă a Statelor Unite către alte spații strategice însoțită de o retragere parțială cel puțin a acestora din afacerile europene. Eforturile de gestionare a crizei în aceste condiții au prezentat câteva caracteristici fundamentale rezultând din profilul specific al puterii germane a momentului (relativa slăbiciune în plan militar) și din constrângeri de ordin politic intern prezente, de altfel, și în alte state ale comunității europene³⁵. Prima dintre aceste dimensiuni este evidenta preferință pentru spațiile diplomatice și economice și efortul de a evita cu orice preț o escaladare în termeni militari a crizei. O a doua dimensiune este etapizarea și amplitudinea măsurilor punitive adoptate în cadrul structurilor europene la adresa Federației Ruse.

Negocierile pentru o soluție diplomatică a crizei ucrainene au conținut mai multe etape. Prima dintre acestea o constituie negocierile în format trilateral de la Geneva³⁶ (Statele Unite, Uniunea Europeană, Federația Rusă) finalizate printr-un protocol semnat de către părți la 17 aprilie 2014 conținând măsuri destinate detensionării situației din Ucraina. Cursul evenimentelor din primăvara și vara anului 2014 a făcut necesară reluarea și amplificarea demersurilor diplomatice sprijinite de către Germania și Franța ca principale state europene având capacitatea și posibilitatea de negociere cu Moscova. Rezultatul acestor tratative l-a constituit derularea, sub auspiciile OSCE, la Minsk, de negocieri în format trilateral, Ucraina, Rusia, OSCE, finalizate cu un prim protocol semnat de către părți și reprezentanții separatiștilor din regiunile Donețsk și Lugansk (5 septembrie 2014)³⁷. Stabilind un armistițiu și un set de măsuri concrete vizând asigurarea încetării luptelor și soluționarea pe cale politică a conflictului, primul acord de la Minsk nu a fost în mare parte respectat, luptele continuând în estul Ucrainei. Un acord durabil de armistițiu va fi semnat abia la 11 februarie 2015³⁸ după o nouă rundă de negocieri și cu implicarea directă și medierea Germaniei și Franței care, alături de OSCE, au supervizat desfășurarea negocierilor și semnarea acordului de armistițiu în discuție. Mai mult decât atât, în contextul dezvoltării și structurării unui veritabil sistem de sancțiuni la nivelul UE îndreptat împotriva Federației Ruse, ridicarea parțială ori totală a acestora a fost condiționată de implementarea prevederilor acordului de armistițiu mai sus citat.

2.2. Concluzii și consecințe

Evaluată în termeni de eficacitate, de obiective și de îndeplinirea acestora, acțiunea comunității internaționale de gestionare și contingentare a crizei ucrainene se prezintă cu un bilanț discutabil. Pe de o parte, cel puțin în parte, obiectivele propuse inițial de către comunitatea internațională, nu au fost atinse și sunt puține șanse în momentul de față să fie îndeplinite – Crimeea a fost anexată și a devenit parte integrantă a Federației Ruse care s-a grăbit să sporească prezența sa militară și politică în această regiune. Este greu de crezut, oricare va fi soluția finală negociată a conflictului

în curs din Ucraina, că peninsula Crimeea va reveni sub autoritatea Kievului. De asemenea, cele mai multe dintre prevederile protocoalelor ori acordurilor succesive negociate și semnate sub patronajul OSCE și cu medierea Statelor Unite, Franței ori Germaniei, sunt încă literă moartă față de realitatea unui conflict încă activ. Trupele ruse, chiar dacă într-un număr limitat, sunt încă prezente pe teritoriul ucrainean iar Kievul nu a obținut controlul propriilor sale frontiere estice nemaivorbind de o detensionare de substanță a situației în teren în spațiile aflate sub controlul separatiștilor rusofoni. Situația actuală aduce îngrijorător de mult cu situațiile cu care s-au confruntat și se confruntă alte state ale spațiului ex-sovietic precum Azerbaidjan, Georgia, Republica Moldova. Conflictul din estul ucrainean este pe cale să se transforme într-un „conflict înghețat” iar odată cu aceasta speranța integrării europene și euroatlantice se îndepărtează tot mai mult împlinind obiectivele politice și strategice ale Moscovei.

De cealaltă parte a balanței se cuvine să notăm faptul că eforturile conjugate și stăruitoare ale comunității internaționale au reușit transferarea conflictului din sfera sa exclusiv militară în spațiul dialogului politico-diplomatic. Conjugate cu sistemul de sancțiuni impuse Rusiei ca răspuns la agresiunea sa împotriva statului suveran și independent ucrainean, aceste demersuri s-au soldat cu încheierea unor acorduri ce au condus la o detensionare fie ea și parțială a situației conflictuale și au oferit spațiul și timpul necesare pentru găsirea unor soluții la criza în discuție și pentru consolidarea și restructurarea puterii politice de la Kiev. Alegerile prezidențiale și cele legislative au conferit legitimitate și suport popular schimbării revoluționare de regim de la Kiev. Mai mult decât atât, însuși procesul de negociere a unei soluții diplomatice precum și acordurile semnate au contracarat în mare măsură și slăbit poziția rusă de negare/nerecunoaștere a schimbării revoluționare de putere politică de la Kiev ce înlăturase regimul Yanukovich favorabil Moscovei, obținând recunoașterea de facto a schimbării din partea Federației Ruse. Mai mult decât atât, instituirea unui regim de sancțiuni ce s-a dovedit în timp semnificativ ca urmări asupra economiei Federației Ruse

și coroborarea acestuia cu progresele obținute în implementarea acordurilor de la Minsk (februarie 2015) reprezintă un câștig important pe termen mediu și lung în eforturile de gestionare și soluționare a crizei ucrainene. Conjugat cu evoluțiile pe termen mediu ale pieței hidrocarburilor, sancțiunile internaționale pot să erodeze într-o măsură semnificativă reziliența și resursele ruse și să oblige Moscova în angajarea reală într-un proces de soluționare reală pe cale negociată a conflictului din estul Ucrainei. Dependența structurilor separatiste apărute în spațiul est-ucrainean de susținerea constantă financiară, politică, economică și militară a Moscovei face credibilă posibilitatea unui acord pe termen mediu și lung. Este necesar însă ca Moscovei să i se ofere o soluție viabilă și credibilă pentru retragere, fără de care orice concesie din partea sa este puțin credibilă date fiind costurile în termeni politici implicate de o astfel de decizie.

În același timp, deschiderea în această manieră a unui nou focar de criză în Regiunea Lărgită a Mării Negre reprezintă o înrăutățire semnificativă a situației de securitate regionale și nu numai. Implicațiile crizei ucrainene depășesc în acest context cu mult granițele acestui spațiu și se afirmă ca factori de risc cu impact important la nivel european și global. Criza din Ucraina și mai ales modul în care s-a structurat și dezvoltat acțiunea politică și militară rusă în regiune pune în discuție și dă valoare de precedent cu conotații cel puțin îngrijorătoare multora dintre evoluțiile post Război Rece din spațiul Mării Negre și cel balcanic. Relativizarea suveranității naționale și dreptul de ingerință în afacerile interne ale unui stat suveran în contextul apărării drepturilor omului și nevoii de împiedicare a unei acțiuni represive a respectivului stat împotriva unei părți sau a totalității populației ce s-a impus pe agenda internațională post Război Rece³⁹ în contextul crizelor din spațiul ex-iugoslav și Rwanda este preluată și transformată într-unul din punctele de structurare a discursului justificativ al acțiunii politice și militare ruse⁴⁰. Se adaugă, în acest context, și referiri directe la o altă chestiune ce a ținut agenda internațională a începutului secolului al-XXI-lea – intervenția și, ulterior, accederea la independență a provinciei sârbe Kosovo (1999, respectiv 2008)⁴¹.

Toate acestea duc la structurarea unui discurs ce preia și retranscrie în cheie potrivită intereselor propagandei ruse teme importante și subiecte de dezbatere ale agendei internaționale insistând pe existența și validitatea precedentului în relațiile internaționale în maniera politicii de mare putere și geopoliticii secolului al-XIX-lea și XX. O astfel de abordare a relațiilor internaționale și a relațiilor bilaterale cu statele spațiului „vecinătății apropiate” și cu alte state aparținând sferei sale de interese face din Federația Rusă un factor de risc în sine la adresa stabilității, coerenței mediului regional de securitate și a securității naționale a statelor vizate. Reintoarcerea la limbajul și la conduita acțională a Războiului Rece este, în context, o consecință inevitabilă și o reacție validă din partea statelor vizate la situația de fapt, cu atât mai mult cu cât experiența anilor postbelici este vie în memoria acestor state la fel ca și consecințele situației geopolitice și geostrategice a epocii.

Criza ucraineană, de asemenea, prin manifestarea și conținutul acțiunii politice și militare ruse, anunță o relativizare dusă până la extrem a suveranității și stabilității tuturor statelor aparținând spațiului ex-sovietic. Parte a moștenirii imperiale, aceste state au largi minorități ruse ori rusofone pe teritoriile lor, care posedă, mulțumită unei politici asertive agresive a Moscovei, pașapoarte și cetățenie rusă. Dreptul la intervenție invocat de Moscova în contextul crizelor din Georgia și Ucraina precum și modul în care s-a structurat și dezvoltat această intervenție înseamnă în acest context că aceste minorități reprezintă o „coloană a cincea” sui-generis în interiorul statelor vizate de interesele ruse iar abaterea de la conduita prescrisă de fosta putere imperială atrage după sine automat o intervenție ruinătoare pentru construcția național-statală și politic-administrativă a acestor țări. Doctrina ce emerge în context este cu mult mai radicală decât o alta activă în acest spațiu și în cel central-est european în anii Războiului Rece (doctrina Brejnev, a suveranității limitate⁴²).

Starea de confruntare deschisă în care se prezintă la momentul de față relațiile Federației Ruse cu Uniunea Europeană și NATO, reacția extremă și disponibilitatea utilizării forței militare, politice și economice în contracararea

proceselor de extindere ale ultimelor două în estul european văzut ca partea unui *glacis* strategic fundamental de către Moscova se traduc într-o tensionare la extrem a mediului de securitate regional atât la nivelul regiunii Mării Negre cât și la interfața de fricțiune dintre blocurile de interese politice, economice și strategice opuse. Rezultanta este o stare de instabilitate și insecuritate extreme și apariția încă unui factor de natură să greveze asupra proceselor de construcție național-identitară și administrativ-statală din țările regiunii confruntate deja cu efectele unor procese de tranziție și reformă societală mult întârziate și dificile.

Note

¹ Dezbateră asupra subiectului demarează la doar câteva luni după izbucnirea crizei din Ucraina pe fondul tensiunilor diplomatice dintre statele occidentale și Rusia în legătură cu implicarea acesteia din urmă în criză, în speță anexarea Crimeii și sprijinirea mișcărilor separatiste din Donețsk și Dobass. Acțiunile politice și militare ruse precum și măsurile punitive adoptate de către statele Uniunii Europene și NATO care au atins dimensiunile unui veritabil război economic s-au concretizat într-o scindare și regroupare a spectrului politic internațional similară epocii Războiului Rece minus dimensiunea politico-ideologică asociată situației conflictuale de atunci. O primă luare de poziție în chestiune aparține lui Robert Legvold, *Managing the New Cold War. What Moscow and Washington can learn from the last one*, în "Foreign Affairs", July-August 2014. Vezi și J.L. Black, Michael Johns, eds., *The Return of the Cold War*, Routledge, London and New York, 2016 *passim*.

² Avem în vedere studiul cercetătorilor Ronald D. Asmus, Bruce P. Jackson, *The Black Sea and the Frontiers of Freedom*, în *Policy Review*, iunie 2004, <http://www.hoover.org/research/black-sea-and-frontiers-freedom>, accesat pe 10 aprilie 2017.

³ Definit ca atare în documentele relevante ale politicii de securitate și apărare a Federației Ruse încă din primii ani ai epocii post Război Rece (1993). Vezi asupra subiectului și asupra evoluțiilor strategiei de securitate și apărare a Federației Ruse în ultimul deceniu al secolului XX, Alexei G. Arbatov, *The transformation of Russian Military Doctrine: Lessons learned from Kosovo and Chechnya*, *The Marshal Center Papers*, nr. 2, iulie 2000.

⁴ Pentru o analiză a primului deceniu de existență al acestei organizații regionale și a rolului pe care îl ocupă în strategia de securitate regională

rusă și a influenței exercitate asupra proceselor de construcție național-statală din statele spațiului ex-sovietic vezi Richard Sakwa, Mark Webber, "The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and Survival", în *Europe-Asia Studies*, vol. 51, nr. 3, May 1999, p. 379-415.

⁵ Leonid Polyakov, "New Security Threats in the Black Sea Region" în Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze, eds., *The Black Sea Region. Cooperation and Security Building*, EastWest Institute, ME Sharpe, Armonk, New York, London, 2004, p. 184-230.

⁶ Pentru o analiză a fenomenelor identitare vezi Zbigniew Wojnowski, "The Soviet people: national and supranational identities in the USSR after 1945", în *Nationalities Papers*, vol. 43, nr. 1, 2015, p. 1-7 și urm. Vezi și James Hughes, Gwendolyn Sasse, *Comparing Regional and Ethnic Conflicts in Post-Soviet Transition States*, în "Regional and Federal States", vol. 11, nr. 3, 2001, p. 1-35.

⁷ Dov Lynch, *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS. The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, Macmillan, London, 2000.

⁸ Jeffrey Mankoff, "Russia and the West: Taking the Longer View", în *Washington Quarterly*, vol. 30, nr. 2, 2007. Elias Gotz, "It's geopolitics stupid: explaining Russia's Ukraine policy", în *Global Affairs*, vol. 1, nr. 1, 2015, p. 3-10.

⁹ Avem în vedere în context, în primul rând, Polonia și statele baltice extrem de active în impunerea pe agenda de securitate europeană și euroatlantică a problemelor de securitate reprezentate de Rusia și evoluțiile din spațiul ex-sovietic. Pe poziții, mai puțin vocale dar similare în conținut, se situează și România. Dinamica demersurilor și percepția asupra riscurilor de securitate asociate prefacerilor suferite de politica externă și de securitate rusă de pinde, în context, de măsura în care eforturile ruse de consolidare a pozițiilor sale dominante în spațiul ex-sovietic și de extindere a influenței sale asupra statelor din vecinătatea "vecinătății sale apropiate" interferează cu preocupările de securitate ale primelor. Deja la nivelul anului 2008, în contextul războiului din Georgia, acțiunea politică și militară externă rusă este percepută și reflectată ca atare drept o amenințare de securitate de primă importanță circumscrișă spațiului est-european și regiunii Mării Negre, în mod particular. Pentru Polonia și preocupările sale de securitate față de Rusia vezi Stanislaw Parzymies, "Les preoccupations de la Pologne et d'autres pays d'Europe Centrale dans le domaine de la securite", în *Ares*, vol. 15, nr. 3, 1996, p. 25-32. Vezi și Jacques Rupnik, *Les pays d'Europe du Centre-Est face a la crise ukrainienne* în Jean-Pierre Page, "Tableau du bord des pays d'Europe centrale

et orientale et d'Eurasie 2014", vol. 1 Europe centrale et orientale, *Les Etudes du CERI*, nr. 209, Sciences Po, Paris, decembre 2014. Pentru statele baltice vezi Janina Sleivyte, *Russia's European Agenda and the Baltic States*, Rutledge, New York, London, 2010, cu deosebire capitolul *The Russian Factor in Baltic security*, p. 117-156. În cazul României riscul de securitate reprezentat de către Federația Rusă este consemnat ca atare în strategia de securitate națională, *Strategia națională de apărare a țării în perioada 2015-2019. O Românie puternică în Europa și în lume*, București, 2015.

¹⁰ Parteneriatul Estic a fost însoțit de un pachet financiar și de încheierea unor acorduri de asociere și cooperare cu UE, principala nemulțumire a statelor cărora li se adresează (statele spațiului ex-sovietic în cazul demersului de față) este aceea că instrumentul pare mai degrabă unul de temporizare și excludere decât unul de includere cum este cazul unei alte regiuni sensibile rămasă pentru moment în afara granițelor UE – Balcanii de Vest. În cazul acestora din urmă acordurile semnate cu UE includ această dimensiune a integrării. Dimitrios Triantaphyllou, "The European Union and the Black Sea Region in Search of a Narrative or a New Paradigm", în *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, vol. 16, nr. 3, 2014, p. 286-299.

¹¹ În cadrul summit-ului NATO de la București, candidaturile Ucrainei și Georgiei la integrarea euroatlantică au fost respinse în pofida lobby-ului puternic de care beneficiaseră nu numai din partea Statelor Unite dar și din partea unor state aparținând spațiului est-european și nu numai. Planurile de parteneriat întărit propuse acestor state precum și extinderea colaborării politice și militare reprezentau în context paliative destinate a îndulci pilula amară a victoriei punctului de vedere rus exprimat ca atare în cadrul summit-ului de respingere a ideii extinderii adresată statelor spațiului ex-sovietic. Hans Mouritzen, Anders Wivel, *Explaining foreign policy international diplomacy and the Russo-Georgian War*, Lynne Rienner Publishers, Boulder Colorado, 2012. Stanley Kober, "NATO: The End of the Permanent Alliance", în *Global Dialogue*, vol. 11, nr. 1/2, Winter/Spring 2009, p. 74-81.

¹² Michael Johns, *Caught between Russia and NATO. The EU during and after Ukrainian Crisis*, în J.L. Black, Michael Johns, eds., *Op.cit.*, p. 26-40.

¹³ Reuters Special Report, Elizabeth Piper, *Why Ukraine spurned the EU and embraced Russia*, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-russia-deal-special-report-idUSBRE9B10DZ20131219>

¹⁴ Serhiy Kudelja, "The Sources of Continuity and Change of Ukraine's incomplete State", în *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 45,

nr. 3-4, 2012, p. 417-428. Vezi și Mykola Riabchuk, *Ukraine's 'muddling through': National identity and postcommunist transition*, loc.cit., p. 439-446.

¹⁵ Richard Savka, *Frontline Ukraine: crisis in the bordeland*, I.B. Tauris, London, 2015, p. 44 și urm.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Robert H. Wade, "Reinterpreting the Ukraine conflict. The Drive for Ethnic Subordination and Existential Enemies", în *Challenge*, vol. 58, nr. 4, 2015, p. 361-371. Tracey German, Emmanuel Karagiannis, "The Ukrainian crisis: sub-state and non-state actors", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 16, nr. 1, 2016, p. 1-5.

¹⁸ J.L. Black, Michael Johns, eds., *Op.cit.*, p. 245-250.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23-24.

²⁰ Primele sancțiuni sunt adoptate la 17 martie 2014 prin decizia Consiliului extraordinar al miniștrilor de externe ai statele UE. Ele includ o listă de 21 de oficiali a căror conturi și proprietăți sunt înghețate și cărora li se restrânge dreptul de călătorie în statele occidentale. Se adaugă acestora interzicerea importurilor din Crimeea și a legăturilor economice cu persoane ori firme din acest teritoriu urmare a anexării sale ilegale de către Rusia (23 iunie 2014). Un al doilea val de sancțiuni survine în contextul escaladării conflictului din estul Ucrainei (25 iulie 2014). În acest context Consiliul European (16 iulie 2014) decide întărirea sistemului de sancțiuni la adresa Federației Ruse prin adoptarea unui pachet de sancțiuni economice. Măsurile sunt implementate odată cu 30 iulie 2014. Un al treilea val de sancțiuni este anunțat în septembrie 2014 și adoptat ca atare la 28 noiembrie 2014 în contextul negocierilor pentru semnarea unui armistițiu în Ucraina. Totodată, era adoptate măsuri adiționale de întărire și extindere a cuprinderii sancțiunilor în curs. La 13 martie 2015, respectiv 5, 19 și 22 iunie 2015 era extinsă perioada de valabilitate a sancțiunilor adoptate în 2014 până în ianuarie 2016. Ulterior, în iulie și decembrie 2016, sancțiunile au fost prelungite pentru încă un an de zile European Council, *EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine*, <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/>, consultat la 20 aprilie 2017.

²¹ După ce, la 6 martie 2014, președintele american Barack Obama semna un ordin executiv ce făcea posibilă adoptarea de sancțiuni împotriva unor instituții și persoane implicate în subminarea independenței și integrității teritoriale a Ucrainei, un prim set de sancțiuni era adoptat la 16 martie 2014. La 20 martie 2014 lista persoanelor și instituțiilor supuse regimului sancțiunilor era mărită fiind inclusă, pentru prima oară și o instituție (Bank Ros-siya). Două alte valuri de sancțiuni sunt adoptate la

28 aprilie, respectiv 17 iulie 2014. La 11 septembrie 2014, în conjuncție cu Uniunea Europeană, Statele Unite procedează la impunerea unui set de sancțiuni mai severe și la lărgirea numărului persoanelor și companiilor vizate. Sancțiunile, la fel ca și în cazul Uniunii Europene, sunt prelungite ca termen de aplicare pe parcursul anilor 2016 și 2017. Pentru o cronologie a regimului sancțiunilor impuse de Statele Unite Federației Ruse în contextul conflictului din Ucraina vezi *The Ukraine Crisis Timeline*, Center for Strategic and International Studies, <http://csis.org/ukraine/index.htm>, consultat la 20 aprilie 2017.

²² Julie Dempsey, "Europe's Pathetic Lack of Foreign Policy Ambition", în *Strategic Europe*, 7 August 2015, <http://carnegieeurope.eu/strategieurope/?fa=60952>, consultat la 5 iunie 2015.

²³ Adrew Wood, "Russian and Western Expectations", în Keir Giles, Philip Hanson, Roderic Lyne, James Nixey, James Sherr, Andrew Wood, *The Russian Challenge*, The Royal Institute of International Affairs, Chatham House Report, June 2015, p. 50-58.

²⁴ Jonathan Marcus, *NATO readjust as Ukraine crisis looms*, BBC Europe, 5 February 2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31137760>, consultat la 10 august 2015.

²⁵ Nigel Chamberlain, *Meeting of NATO Foreign Ministers in Brussels 1 April 2014: Enhanced support for Ukraine and further expansion still on the table*, "NATO Watch", 13 August 2015, <http://www.natowatch.org/node/1447>, consultat la 15 august 2015.

²⁶ *Rolul NATO în actualul context internațional*, <http://www.mae.ro/node/1570>, consultat la 15 august 2015.

²⁷ Deciziile summit-ului includeau astfel o serie de noi inițiative destinate recalibrării capacităților Alianței la noile evoluții ale mediului internațional de securitate, precum: Construirea Capacității de Apărare, Platforma de Interoperabilitate și Inițiativa privind Forțele Conectate, laolaltă cu creșterea graduală a bugetelor pentru apărare a statelor NATO vizând atingerea țintei a minimum 2% din PIB. În ceea ce privește dislocarea de o manieră permanentă de forțe militare NATO pe teritoriile statelor est-europene măsură solicitată de acestea, ea era înlocuită cu decizia de constituire a unei forțe de reacție rapidă prin contribuția voluntară a statelor membre și prin implantarea în spațiul est-european a șase centre de comandă și control avansate (două dintre acestea pe teritoriul României) destinate coordonării desfășurării acestei forțe. În caz de nevoie NATO va înființa două centre de comandă și control în România. „Dușa: Sunt măsuri istorice. Unitățile vor avea

un rol cheie pentru legătura dintre forțele naționale și cele NATO”, 5 februarie 2015, <http://www.mediafax.ro/politic/nato-va-infiinta-doua-centre-de-comanda-si-control-in-romania-dusa-sunt-masuri-istorice-unitatile-vor-avea-un-rol-cheie-pentru-legatura-dintre-forțele-naționale-si-cele-nato-13806568>, consultat la 15 august 2015.

²⁸ *Informaticienii români apără Ucraina de atacurile cibernetice (media)*, 13 mai 2015, <http://www.agerpres.ro/externe/2015/05/13/informaticienii-romani-apara-ucraina-de-atacurile-ciberne-tice-media-17-06-25>, consultat la 1 iunie 2015.

²⁹ Livrarea de arme și muniții Ucrainei a reprezentat și continuă să reprezinte un punct de dezbateră în cadrul NATO. Față de pozițiile partizane ale acestora livrări susținute de considerente legate de nevoia de a egaliza șansele și de a oferi o șansă forțelor militare ucrainene de a lupta în condiții egale cu forțele separatiste și ruse, pozițiile celor care se opun și au obținut până în prezent ca aceste livrări să nu fie efectuate sunt legate de argumente relative la o posibilă escaladare dramatică a conflictului și la o reacție disproporționată a Federației Ruse care ar putea trece de la „războiul prin intermediari” la conflictul militar deschis. Voice of America, News / Europe: *NATO General: West Should Consider Arming Ukraine*, 22 March 2015, <http://www.voanews.com/content/reu-west-should-consider-all-tools-including-arms-for-ukraine-nato-general/2690321.html>, consultat la 1 iunie 2015.

³⁰ *Administrația prezidențială confirmă pentru Calea Europeană.ro: România va găzdui un summit regional NATO în luna noiembrie la București*, www.caleaeuropeană.ro/administratia-prezidentiale-confirma-pentru-caleaeuropeana-ro-romania-va-gazdui-un-summit-regional-nato-in-luna-noiembrie/, consultat la data de 24 aprilie 2017.

³¹ *Summary of two days of the NATO Summit in Warsaw*, www.mfa.gov.pl/en/foreign_policy/nato_2016/summary_of_two_days_of_the_nato_summit_in_warsaw;jsessionid=230FA928770D, consultat la data de 22 aprilie 2017.

³² Nelli Babayan, "The return of empire ? Russia's counteraction to transatlantic democracy promotion in its near abroad", în *Democratization*, vol. 22, nr. 3, 2015, p. 438-458.

³³ www.mae.ro/node/36635, consultat la data de 22 aprilie 2017.

³⁴ Elizabeth Pond, Hans Kundnani, "Germany's Real Role in Ukraine Crisis", în *Foreign Affairs*, March/April 2015. Vezi și Olga Burlyuk, Natalia Shapovalova, "Veni, vidi, ...vici ? EU performance and two faces of conditionality toward Ukraine", în *East European Politics*, vol. 33, nr. 1, 2017, p. 36-55.

³⁵ James Nixey, "Russian Foreign Policy Towards the West and Western Responses", în Keir Giles, Philip Hanson, Roderic Lyne, James Nixey, James Sherr, Andrew Wood, *Op.cit.*, p. 33-39.

³⁶ Joerg Forbrig, *CNN Opinion: Why Geneva accord on Ukraine is tactical victory for Russia*, 20 April 2014, <http://edition.cnn.com/2014/04/20/opinion/opinion-ukraine-forbrig>, consultat la 10 mai 2015.

³⁷ *Press statement by the Trilateral Contact Group*, Organization for Security and Co-operation in Europe, Kiev, 2 September 2014, <http://www.osce.org/home/123124>, consultat la 10 mai 2015.

³⁸ Elizabeth Pond, Hans Kundnani, *Op.cit.*, Dr. Bruno Tertrais, "France and the Ukraine Crisis: A Delicate Balancing Act", 10 March 2014, http://www.europeanleadershipnetwork.org/france-and-the-ukraine-crisis-a-delicate-balancing-act_1265.html, consultat la 10 mai 2015.

³⁹ Pentru o discuție asupra modului în care a evoluat și s-a structurat în sistemul relațiilor internaționale discursul și practica relative la suveranitatea națională în secolele XIX-XX vezi Bertrand

Badie, *Un monde sans souveraineté. Les Etats entre ruse et responsabilité*, Fayard, Paris, 1999. În ceea ce privește dezvoltarea ideii intervenției umanitare și a dreptului de intervenție în cazul nerespectării ori comiterii de infracțiuni grave în legătură cu drepturile omului vezi Fabian Klose, *The emergence of humanitarian intervention. Ideas and practice from the nineteenth century to the present*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 2016.

⁴⁰ Erna Burai, *Parody as Norm Contestation. Russian Normative Justifications in Georgia and Ukraine and Their Implications for Global Norms*, în "Global Society", vol. 30, nr. 1, 2016, p. 67-77.

⁴¹ Ronald D. Asmus, *The Kosovo Precedent*, în Ronald D. Asmus, *A Little War that Shook the World. Georgia, Russia and the Future of the West*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 105-134.

⁴² Pentru "doctrina Brejnev" și implicațiile sale pentru suveranitatea și independența statelor blocului sovietic în anii Războiului Rece vezi Terry L. Thompson, *Ideology and policy: the political uses of doctrine in the Soviet Union*, Westview, Boulder Colorado, 1989.

ABSTRACT

The study proposes an analysis of the security environment of the Greater Black Sea Area in the light of the consequences of two of the major crises of area in the last decade of the XXIth century. Both of those crises – the conflict in Ukraine and the aborted military coup in Turkey – are analyzed in depth with their roots, past premises and present developments examined. For each of them, an extensive discussion is provided about the role and the impact on the balance of risks and threats on the regional and European level. A correlation and a study on the impact of those crises on the regional and European security environment ends this demarche.

Keywords: security, Black Sea region, Russia, Ukraine, instability, risks, threats, conflicts

Șerban Liviu Pavelescu este cercetător științific gradul II în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și doctor în istorie al Universității București

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ

De la Obama la Trump: dinamica „reset-ului” ruso-american și dilemele reangajării strategice cu Rusia

Carmen Sorina Rîjnoveanu

Alegerea lui Donald Trump ca președinte al SUA anticipează modificări semnificative cu privire la poziționarea de ansamblu a SUA privind marile dosare de securitate globală. La nivelul dezbaterilor strategice se observă un scepticism tot mai pronunțat relativ la evoluția dinamicilor de putere și impactul acestora asupra configurării/reconfigurării parametrilor de funcționare a ordinii internaționale și, implicit, asupra angrenajului competiției hegemonice globale.

Un subiect central de interes îl constituie viitorul relațiilor ruso-americane și modul în care noua administrație Trump își va defini agenda strategică față de Rusia. Declarațiile și opiniile exprimate de noul președinte, precum și postările constante pe contul său de twitter ne oferă câteva indicii care, în esență, pot fi citite ca anunțând un posibil proces gradual de re-evaluare a raporturilor Moscova-Washington. În lipsa unei agende de politică externă foarte clară și coerentă, anticipata deschidere față de Rusia, pe fondul unor declarații controversate privind rolul NATO și viitorul UE, a generat, însă, preocupări serioase în rândul aliaților europeni cu privire atât la evoluția arhitecturii de securitate continentală, cât și la dinamica relației transatlantice.

Este important de menționat că interesul noii echipe de la Casa Albă față de o posibilă „resetare” a relațiilor ruso-americane nu constituie o inovație strategică. După 1990, această tendință a influențat, într-o măsură mai mică sau mai mare, toate administrațiile

americane care s-au succedat la Washington. Ultima încercare, și poate și cea mai amplă ca impact și implicații, i-a aparținut președintelui Obama. Din această perspectivă considerăm util să analizăm modelul „reset-ului” inițiat de administrația Obama și să explicăm rațiunile în baza cărora a fost articulată agenda de politică externă americană, precum și implicațiile generate de modificarea de abordare asumată de Washington începând cu 2009. În construirea demersului analitic pornim de la asumția că filosofia care a stat la baza conceptualizării „reset-ului” avansat de președintele Obama nu mai corespunde imperativelor și realităților de securitate post-2014, în primul rând datorită revenirii în logica amenințării militare și a politicii de putere. Cu alte cuvinte, de ce revenirea la o politică de acomodare a Rusiei ar putea, sub administrația Trump, avea consecințe mult mai profunde asupra geografiei de securitate continentală? Deopotrivă important, modul de construire a dialogului cu Rusia în perioada Obama rămâne un model viabil de acțiune care poate oferi noii administrații americane elemente de reflecție și inspirație.

Agenda strategică a administrației Obama

Instalarea noii administrații Obama la Casa Albă (ianuarie 2009) a marcat începutul unui proces de reformulare a configurației de securitate continentală. Paradigma acțională

propusă de președintele Obama a însemnat o distanțare evidentă de viziunea unilateralistă a erei Bush prin promovarea unei noi narațiuni axată pe multilateralism, reactivarea instituțiilor globale și dezvoltarea parteneriatelor strategice ca modalități de gestionare a rolului și puterii SUA în afacerile globale¹. Într-o abordare conceptuală mai specifică, tipologia acțională a administrației Obama poate fi definită ca multilateralism nominal care, în fapt, este asociată unui tip de bilateralism, punctual și selectiv, pe relația cu marile puteri în gestionarea dosarelor strategice globale². Este ceea ce Tomáš Valášek a denumit construirea „unei Pax Americana în baza unui nou tip de management” al relațiilor internaționale³. În esență, SUA au procedat la o nouă geografie a implicării SUA în gestionarea afacerilor internaționale și o nouă tipologie de raportare la dinamica jocurilor de putere europene. SUA au înlocuit activismul unipolar, subsumat unei politici hegemonice-unilateraliste de proiecție globală, cu o nouă abordare doctrinară identificată prin strategia de tip „angajare selectivă” și „*leading from behind*”. În fapt, SUA au propus o nouă viziune de gestionare a securității europene în baza a două coordonate centrale: pe de o parte, sporirea angajării aliaților în gestionarea spațiilor de referință și derogarea responsabilităților de securitate la nivel regional/local⁴, iar pe de altă parte cooperarea strategică cu Rusia ca modalitate de reamenajare a paradigmei de securitate europene (în logica multilateralismului nominal).

Agenda relațiilor cu Rusia a fost motivată de un proces gradual de reșezare a priorităților strategice și de politică externă asumate de administrația Obama. Vectorul central l-a constituit gestionarea marelui „joc” asiatic generat de ascensiunea rapidă a Chinei. În această logică s-a înscris adoptarea de către SUA, la 5 ianuarie 2012, a noului document strategic *Defense Strategic Guidance* menit să stabilească coordonatele centrale și obiectivele principale de acțiune ale SUA pe scena globală⁵. Din perspectivă geopolitică, semnificația noii agende de politică externă americană era evidentă. În primul rând, Europa își pierduse centralitatea sistemică de care a beneficiat în ultimii 500 de ani. În esență, aceasta a însemnat convingerea împărtășită la nivelul decizi-

onal de la Washington că situația generală de securitate din Europa nu conținea un risc major care să amenințe în mod credibil postura strategică globală a Americii, iar marile puteri europene dispuneau de potențialul necesar, în termeni economici, militari și tehnologici, de a-și gestiona problemele de securitate în spațiul de referință. În al doilea rând, echilibrul de putere în sistem a cunoscut o mutație de mari dimensiuni prin afirmarea regiunii Asia-Pacific ca centru al economiei mondiale și, implicit, terenul de desfășurare al competiției hegemonice a secolului XXI. După cum afirma secretarul de stat Hilary Clinton, regiunea Asia-Pacific constituia centrul de gravitație economic și strategic al lumii în secolul XXI: „secolul 21 va fi *secolul Pacific* al Americii, o perioadă de angajare și parteneriat fără precedent în această regiune dinamică și complexă”⁶.

Pornind de la aceste realități, Washington-ul a recurs la o revizuire de ansamblu a tipologiei implicării la nivel global care a fost desenată în logica strategiei „*off-shore balancing*”. Fundamentată de profesorul american Christopher Layne în articolul „From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future Grand Strategy” publicat în 1997⁷, strategia „*offshore balancing*” a căpătat proeminență crescută la nivelul analizelor strategice americane începând cu sfârșitul anilor ‘2000. În esență, noua abordare strategică a fost construită pe două coordonate majore: pe de o parte, angajarea puterilor regionale în asumarea de responsabilități extinse în gestionarea securității în zonele lor de interes nemijlocit, iar, pe de altă parte, intervenția SUA doar în condițiile în care există riscul ca o singură putere să obțină dominația asupra unei zone de interes strategic vital și să modifice balanța de putere regională⁸. În acest fel, SUA puteau evita riscul a ceea ce istoricul american Robert Kennedy a denumit „supraextinderea imperiului”⁹ și concentrarea doar pe direcțiile strategice de interes prioritar.

Consecință a noii filosofii de politică externă, președintele Obama a inițiat un amplu plan de măsuri având ca obiectiv central recalibrarea prezenței militare americane pe cele două direcții, considerate acum secundare, respectiv Europa și Orientul Mijlociu. Un prim pas l-a constituit decizia președintelui

Obama, anunțată la 26 ianuarie 2012, de a adopta o nouă schemă de organizare a dispozitivelor militare americane în Europa. Aceasta a însemnat dezactivarea a 2 brigăzi de luptă din Germania, respectiv o reducere, cu peste 8000 de militari, a trupelor desfășurate și o reducere graduală cu încă 2500 de militari pe o perioadă de 5 ani¹⁰. Aceasta a determinat, implicit o contracție a forțelor militare din Europa cu până la 10.200 de militari până în 2014, numărul total al forțelor americane staționate pe continentul european ajungând la aproximativ 64.000 de militari¹¹. Concomitent, a fost anunțată decizia privind reducerea substanțială a bugetului de apărare al SUA cu 487 miliarde de dolari pe o perioadă de 10 ani. Decizia din 13 martie 2013 privind anularea celei de-a patra faze de implementare a scutului EPAA (considerată, de altfel, cea mai avansată tehnic datorită tipului de rachete SM-3 care urmau a fi amplasate până în 2020 în Polonia) a confirmat noua arhitectură de limitare a responsabilităților Americii în afacerile de securitate europene. Concomitent cu retragerea din Europa, America a inițiat procesul de retragere din Orientul Mijlociu: în decembrie 2012 a fost finalizată retragerea din Irak, pentru ca la summit-ul NATO de la Chicago (mai 2012) să fie adoptat calendarul retragerii forțelor din Afganistan care includea transferul de responsabilitate către autoritățile afgane începând cu anul 2014.

Dinamica politicii de „reset” în era Obama

Mutațiile generate de noua configurație de putere în zona asiatică și imperativul adaptării strategiei americane la noile dinamici de securitate ne ajută să decelăm raționamentele care au motivat lansarea dialogului strategic cu Rusia începând cu anul 2009.

Două dintre obiectivele majore de politică externă asumate de președintele Obama au vizat semnarea unui nou acord privind controlul armelor nucleare și soluționarea dosarului nuclear iranian. Acestea erau menite să faciliteze pe de o parte, stabilizarea echilibrului strategic în Europa (așadar reconfirmarea status-quo-ului continental și evitarea revenirii în logica confruntauțională cu Rusia¹²), iar, pe de altă

parte, prevenirea unor potențiale turbulențe regionale în spațiul Orientului Mijlociu. În ambele cazuri, angajarea dialogului cu Rusia a fost considerată un instrument central în atingerea obiectivelor asumate. În această configurație integrăm decizia SUA de reșezare a paradigmei relaționare cu Rusia și deschiderea față de o politică a cooperării și parteneriatului cu Moscova.

Angajarea „reset-ului” a fost anunțată de vice-președintele Joe Biden la 7 februarie 2009, în cadrul conferinței de securitate de la München. La 6 martie 2009, ministrul de externe Sergei Lavrov și omologul său american Hilary Clinton au apăsă, în mod simbolic, butonul de „reset”, ceea ce a semnalat angajamentul celor două părți de a construi un nou tip de relație bazată pe cooperare și co-angajare în gestionarea securității continentale. Conform noii viziuni propuse de Washington, „Rusia și America pot, chiar dacă există diferențe pe anumite dosare, să coopereze atunci când interesele lor coincid”¹³.

La rândul său, Kremlinul avea două obiective majore pe relația cu SUA, respectiv stoparea construirii scutului anti-rachetă din Cehia și Polonia și sistarea sprijinului pentru o eventuală extindere a NATO în spațiul fost-sovietic. În februarie 2009, președintele Obama i-a transmis o scrisoare secretă președintelui rus Dmitri Medvedev în care a sugerat că SUA sunt dispuse să revizuiască planul de implementare a scutului anti-rachetă în Europa Centrală în schimbul cooperării Rusiei pentru stoparea programului nuclear al Iranului¹⁴. Două luni mai târziu, în aprilie 2009, la Londra, președinții SUA și Rusiei, Barak Obama și Vladimir Putin au anunțat acordul cu privire la angajamentul comun de a încheia un nou tratat de reducere a arsenalului nuclear până la sfârșitul anului 2009¹⁵. La 17 septembrie 2009, Obama a anunțat decizia retragerii scutului anti-rachetă bazat pe rachete cu rază lungă de acțiune din Polonia și Cehia și înlocuirea acestuia cu un nou sistem axat pe interceptori cu rază scurtă de acțiune localizați cu prioritate pe flancul sud-estic al NATO, versiune denumită *European Phased Adaptive Approach* (EPAA). Decizia a permis o dinamizare a relațiilor pe direcția Washington-Moscova confirmată prin semnarea, la 8 aprilie 2010, a Tratatului START II.

Ca răspuns la inițiativa americană, președintele rus Dmitri Medvedev a acceptat să abandoneze planul privind instalarea de rachete Iskander în Kaliningrad și a deschis spațiul aerian al Rusiei pentru a facilita stabilirea unui nou coridor de aprovizionare a trupelor NATO din Afganistan. Cooperarea ruso-americană a facilitat, de asemenea, adoptarea în iunie 2010 a rezoluției ONU pentru impunerea de sancțiuni împotriva Iranului menite să stopeze activitățile nucleare dezvoltate de Teheran. În martie 2011, Rusia a permis adoptarea rezoluției Consiliului de Securitate al ONU, propusă de SUA pentru impunerea unei zone de interdicție aeriană împotriva Libiei, acțiune care a jucat un rol cheie în îndepărtarea de la putere a regimului Gaddafi. Urmând linia „reset-ului”, SUA au jucat un rol important în inițierea procesului de normalizare a relațiilor dintre Rusia și NATO, întrerupte în urmă războiului din Georgia, consemnat la summit-ul NATO de la Strasbourg/Kehl (aprilie 2009). La summit-ul NATO de la Lisabona (noiembrie 2010) a fost extinsă invitația adresată Rusiei de a participa la discuțiile privind instalarea sistemului anti-rachetă al NATO în Europa, opțiune care răspundea „interesului statelor membre NATO de a construi un parteneriat strategic cu Rusia”¹⁶. Sprijinirea includerii Rusiei în discuțiile privind implementarea EPAA a semnalat o coordonată definitorie a agendei de politică externă a președintelui Obama, respectiv prioritizarea stabilității strategice prin angajarea Rusiei ca formulă de reconfigurare a arhitecturii de securitate continentală.

Implicații ale „reset-ului” ruso-american

Într-o perspectivă generală de analiză, putem decela câteva dinamici de impact generate de asumarea politicii de “reset” cu Rusia pe fundalul unei ample re-orientări strategice către zona Asia-Pacific.

O primă dinamică s-a manifestat prin apariția unei stări de incertitudine strategică resimțită la nivelul spațiului European, evident cu deosebire în cazul aliaților pro-atlanticiști localizați pe flancul estic al NATO/UE, așadar

în imediata proximitate a Rusiei. Pentru statele din Europa Centrală (EC), noua abordare conceptuală strategică a SUA a indus două riscuri majore: tendința de acomodare a Rusiei și posibila abandonare a aliaților regionali. Ambele ipoteze au fost percepute ca fiind potențial generatoare de schimbări profunde ale topografiei strategice a spațiului ponto-baltic punând întreg flancul estic într-o postură de vulnerabilitate strategică față de Rusia. Corelate, aceste temeri regionale au generat o criză la nivelul orientării atlanticiste regionale care a constituit corolarul fundamental al evoluției de securitate a spațiului CE după 1990. În esență, dinamica atlanticistă regională s-a bazat pe un nivel crescut de încredere față de capacitatea hegemonului american de a asigura securitatea și protecția statelor din EC, de a contracara amenințarea rusească, de a neutraliza ambițiile geopolitice ale marilor puteri europene și a asigura un descurajant credibil împotriva oricăror amenințări la adresa securității aliaților regionali (amenințarea din partea Rusiei ocupând un loc central în calculele strategice regionale). Anunțul privind relansarea dialogului strategic cu Moscova dublat de decizia Washington-ului de retragere a scutului au exacerbât temerile de securitate regionale. Pe cale de consecință, statele regionale (cu deosebire relevant fiind rolul jucat de Polonia) au procedat la o re-evaluare a opțiunilor de politică externă, obiectivul central fiind acela de a contracara efectele retragerii americane și posibilul impact al acesteia asupra agendei de securitate a Rusiei în regiune. Trei direcții de acțiune au fost cu deosebire evidente: activizarea eforturilor în vederea configurării unui front comun de cooperare al statelor regionale în baza unei geografii variabile și complementare a alinierilor regionale având ca nucleu central Grupul de la Vișegrad; „pivotarea” către Germania ca strategie de responsabilizare a Berlinului în asumarea unui rol proeminent pe dimensiunea securității și apărării și, implicit, creșterea preeminenței UE ca actor de securitate pe scena continentală; intensificarea eforturilor în vederea racordării Ucrainei la spațiul de securitate occidental prin semnarea acordului de asociere cu UE, așadar asigurarea unei zone „tampon” între flancul estic al NATO/UE și Rusia.

O a doua dinamică a vizat afirmarea hegemoniei germane și reactivarea jocurilor de putere pe direcția Berlin-Moscova. Dezangajarea SUA corelată cu adâncirea crizei euro și declanșarea crizei datoriilor suverane au modificat profund parametrii configurației de putere continentală și au proiectat Germania în postura de hegemon al Europei. Este important de precizat că decizia SUA de „resetare” a relațiilor cu Rusia a fost primită cu satisfacție la Berlin care avea, astfel, calea deschisă către inițierea propriului „design” de securitate cu Rusia. Este relevantă opinia exprimată, în context, de ministrul de externe german Walter Steinmeier conform căruia noua politică americană oferea o șansă pentru reînvierea cooperării între SUA, UE și Rusia¹⁷. În noua ecuație, strategia germană a fost construită în baza a doi piloni. Primul a avut ca ax central stabilizarea spațiului din vecinătatea estică și extinderea angajării UE pe dimensiunea de securitate considerată și o formulă de compensare a deficitului de securitate lăsat de SUA. Rezultatul a fost sprijinirea inițiativei polono-suedeze privind Parteneriatului Estic (PaE) care a fost lansat de UE la 9 mai 2009¹⁸. Scopul declarat a fost de a sprijini eforturile de democratizare și reformă ale statelor foste sovietice și conectarea mai strânsă a acestora la spațiul de securitate și prosperitate occidental. Motivațiile de natură geopolitică au fost, însă, evidente, având în vedere că noua inițiativă permitea o acțiune *soft* de pătrundere a Occidentului/Germaniei în zona de interes privilegiat a Rusiei. Poziționarea SUA față de inițiativa UE s-a încadrat în aceeași logică geopolitică. Conform informațiilor publicate de *Wikileaks*, Washington-ul admitea implicațiile geopolitice ale PaE susținând că agenda de acțiune a Poloniei și implicarea sporită a UE pe dimensiunea estică contribuie la consolidarea posturii de securitate a SUA și NATO în spațiul estic. În același registru, Washington-ul recunoștea că „PaE precum și alte politici dezvoltate de Polonia în regiune sunt axate pe contracararea resurgenței Rusiei.”¹⁹ Din perspectiva Poloniei, era evident scopul PaE. În cuvintele ministrului de externe polonez, Radosław Sikorski, interesul Poloniei este de a avea o „zonă tampon” în Ucraina și Belarus „care să o despartă de Rusia, iar PaE este gândit în această direcție”²⁰. Cel

de-al doilea pilon al politicii intenționate de Germania a vizat angajarea Rusiei în generarea unui nou dialog de securitate european care să permită o nouă tipologie de gestionare a dosarelor de securitate în spațiul fost-sovietic în baza cooperării Berlin-Moscova concomitent cu sporirea relațiilor economice și comerciale ruso-germane în logica interdependențelor multiple ca tactică de menajare a susceptibilităților Rusiei față de politica germană în Est. În viziunea unor analiști, orientarea germană a reflectat o tendință de „bilateralizare” a relațiilor cu Rusia, inclusiv prin stabilirea unor înțelegeri directe cu aceasta în detrimentul NATO și SUA²¹. Semnarea Memorandumului de la Messeberg (iunie 2010), bunăvoința Berlinului față de propunerea Moscovei privind Tratatul de Securitate Europeană, precum și inițiativa Germaniei de a constitui un Comitet de Politică de Securitate Rusia-UE, condus de Înalțul reprezentat pentru politică externă al UE și ministrul rus de externe, fără participarea NATO și/sau SUA sunt câteva exemple care au semnalat reconfigurarea „jocului” ruso-german în contextul apariției unui „vacuum” de putere indus de retragerea SUA.

A treia dinamică a fost strâns conectată ascensiunii geopolitice a Rusiei. Motivația acestui tip de comportament poate fi explicată prin apelul la predicțiile teoretice (neo) realiste conform cărora percepția asupra slăbiciunii hegemonului va accelera, inevitabil, tentațiile contestatate anti-hegemonice ale puterilor aflate în ascensiune. În această logică, politica de „reset” propusă de SUA a fost mai puțin identificată cu o formă de stabilizarea a balanței strategice cât, mai ales, cu imaginea unui declin al puterii americane. Din perspectiva Moscovei, „resetul” inițiat de SUA concomitent cu „pivotarea” acesteia către Asia a semnalat un proces evident de reducere a interesului american în afacerile de securitate europene. O astfel de traiectorie a deschis noi oportunități pentru Moscova de a „umple” vidul de securitate lăsat de dezangajarea SUA prin revizuirea de ansamblu a parametrilor de structurare a ordinii continentale. Agenda de obiective a Moscovei s-a conturat pe câteva coordonate centrale: reducerea influenței SUA în Europa, stoparea extinderii estice a NATO, abandonarea ecuației de putere post-

bipolară bazată pe supremația occidentului și agrearea unui nou algoritm al relațiilor de putere pe scena internațională care să permită construirea unui sistem pan-european de securitate. Elementul definitoriu al acestei reazășări structurale a fost redefinirea statutului Rusiei și proiectarea acesteia ca vector central de putere pe scena internațională simultan cu limitarea rolului SUA în afacerile europene. În această nouă ecuație, relația Berlin-Moscova a căpătat o importanță sporită în calculele strategice ale Kremlinului. Propunerea Medvedev privind Tratatul de Securitate European (noiembrie 2009) și lansarea inițiativei de creare a unui spațiu economic comun de la "Lisabona la Vladivostok" (noiembrie 2010)²² s-au încadrat în această logică de acțiune. Dacă aplicăm predicțiile geopolitice, aceasta din urmă ar fi însemnat o *mare alianță soft* ruso-germană îndreptată împotriva hegemonului american, dar și o strategie de limitare a efectelor PaE și a pătrunderii UE/Germaniei în spațiul fost sovietic. Accelerarea "jocurilor" de putere ruso-germane pe fundalul reducerii angajării americane a încurajat revenirea activismului rusesc în spațiul fost sovietic. În mai puțin de 2 ani de la lansarea „reset-ului”, Rusia a reușit să-și consolideze prezența economică și influența strategică în „vecinătatea apropiată”. Aceasta s-a concretizat prin instrumentalizarea schimbării de orientare la Kiev prin revenirea unui regim de orientare pro-rusă urmare a eșecului „Revoluției Portocalii”; crearea Uniunii Vamale Rusia-Belarus-Kazahstan (ianuarie 2010); decizia Armeniei de a renunța la semnarea Acordului de Asociere cu UE (septembrie 2013); semnarea acordului de extindere a contractului privind menținerea bazei militare navale rusești la Sevastopol în Crimeea, pentru o perioadă de 25 de ani, până în 2042; extinderea, în august 2010, a acordului privind menținerea bazei militare rusești în Armenia până în 2044.

O a patra dinamică care poate fi identificată a fost legată de pierderea graduală de către NATO a relevanței strategice și a rolului de vehicul în proiectarea securității și stabilității în spațiile din imediata vecinătate estică. Deschiderea față de Rusia, susținută de SUA, concomitent cu angajarea dialogului strategic NATO-Rusia pe problematica scutului anti-

rachetă au ridicat două chestiuni: viitorul politicii de extindere estică a Alianței, care constituia un obiectiv major al agendei de securitate a aliaților estici, și coeziunea agendei de securitate aliată în condițiile riscului apariției unor diferențe de percepție privind potențiala amenințare rusească (tendința SUA de a ignora avertismentele aliaților din EC cu privire la agenda revizionistă a Moscovei). Mai mult, retragerea SUA din Europa a adus în discuție credibilitatea NATO care s-a fundamentat, încă de la înființarea sa, pe certitudinea prezenței militare americane și angajării Americii în apărarea aliaților europeni. Deopotrivă important, deficitul de capacități și nivelul redus al alocărilor bugetare pentru apărare au pus sub semnul întrebării capacitatea aliaților europeni de a compensa o posibilă dezangajare americană și de a menține coerența relației transatlantice. În aceste condiții, exista riscul ca NATO să nu-și mai poată îndeplini obligațiile de apărare față de aliați și de a exercita rolul unui descurajant credibil împotriva amenințării rusești.

Poziționarea SUA în contextul „reset-ului” cu Rusia.

Câteva concluzii

Evaluând dinamica care s-au succedat pe scena europeană și globală începând cu anul 2009 este evident că „reset-ul” cu Rusia promovată de administrația Obama nu a însemnat priorizarea relațiilor cu Moscova în detrimentul relației transatlantice. Cooperarea strategică cu Rusia a fost rezultatul unui complex de factori care au modelat agenda de politică externă americană având ca ax central imperativul reevaluării posturii globale a hegemoniei americane. Aceasta trebuie înțeleasă pe câteva coordonate: dificultatea de a menține o angajare extinsă pe multiple fronturi, ascensiunea zonei Asia-Pacific ca noul centru global de putere, necesitatea gestionării mai eficiente a resurselor necesare pentru stabilizarea economică internă și o mai mare disciplină fiscală pentru depășirea efectelor crizei economice. La nivel strategic, mobilizarea eforturilor către Asia a impus reconfigurarea implicării în Europa și Orientul Mijlociu. Inițierea „reset-ului” ruso-

american a fost, din această perspectivă, considerat un mijloc/instrument care să permită SUA implementarea unei agende mult mai ample de politică externă, nu un obiectiv în sine.

Deschiderea față de Rusia a fost integrată viziunii mai complexe de prioritizare a arealului Asia-Pacific și de responsabilizare a aliaților pe celelalte spații de referință. Administrația Obama a avut grijă să nu compromită securitatea europeană, relația transatlantică sau rolul SUA în afacerile continentale. În această ecuație, câteva dezvoltări sunt cu deosebire importante. În primul rând, Washingtonul a încurajat UE să-și asume responsabilități sporite și să se afirme ca un actor proeminent pe dimensiunea de securitate și apărare. Este adevarat că extinderea estică a NATO a fost trecută pe un plan secund, dar SUA au sprijinit inițiativa PaE, precum și eforturile UE în direcția consolidării stabilității în spațiile de vecinătate estică și sudică. În al doilea rând, după anularea scutului anti-rachetă în varianta Bush, SUA au dezvoltat un nou sistem de apărare – *European Phased Adaptive Approach* – axat pe interceptori cu rază scurtă de acțiune localizați cu prioritate pe flancul sud-estic al NATO. În noua arhitectură de apărare imaginată de Washington, România și Polonia urmau să devină vectori centrali în ansamblul re-configurării prezenței militare americane în Europa. În cursul anului 2011 a fost definitivată arhitectura de desfășurare a proiectului prin semnarea acordului cu România (13 septembrie 2011), Turcia (14 septembrie 2011) și Polonia, prin reconfirmarea acordului anterior semnat în 2010²³. Scutul anti-rachetă a devenit expresia angajamentului SUA față de securitatea și apărarea aliaților europeni. Deopotrivă important, îi permitea Americii menținerea ascendentului strategic în dinamica securității europene. Tot ca formă de asigurare a aliaților de la frontiera estică cu privire la angajamentele americane, SUA au luat o serie de măsuri pentru a atenua impactul deciziei de retragere a scutului anti-rachetă în varianta Bush. În acest sens, au fost decise desfășurarea de rachete Patriot în Polonia, consolidarea prezenței navale în porturile de la Baltica, Gdansk și Gdynia, desfășurarea pe bază de rotație de avioane F-16 și avioane de transport Hercules C-130 de la bazele din Germania.

În al treilea rând, importanța relațiilor transatlantice a fost recunoscută ca fiind un pilon central al agendei strategice și un interes fundamental de securitate al Americii. În cadrul summit-ului NATO de la Lisabona (noiembrie 2010), președintele Obama a reiterat importanța centrală a art. 5 al Tratatului de la Washington, sprijinul față de crearea unui sistem anti-rachetă al NATO prin integrarea sistemului de apărare american și a reiterat rolul crucial al relațiilor politice și militare dintre SUA și Europa.

În al patrulea rând, Washington-ul a urmărit cu atenție dinamica „jocului” ruso-german și a contracarat potențialele proiecte care ar fi pus în discuție arhitectura de securitate post-Război Rece. Refuzul de a accepta Tratatul de Securitate al lui Medvedev s-a încadrat în această logică acțională.

Ceea ce a primat în calculele americane a fost convingerea că Europa nu se mai confruntă cu amenințări existențiale care să necesite o prezență militară substanțială americană. Singura potențială amenințare, respectiv Rusia, era „neutralizată” prin promovarea „reset-ului” și angajarea acesteia în dialogul strategic ruso-american. Mai mult, aliații europeni dispuneau de resursele necesare și potențialul militar pentru a asigura o gestionare eficientă a spațiului proxim de referință. SUA au încurajat eforturile integraționiste la nivelul UE care să permită statelor membre o valorificare mai eficientă a resurselor și dezvoltarea în comun de capacități și programe de apărare. În același timp, construirea unei relații apropiate cu Rusia pe dosare punctuale a urmărit reducerea presiunilor Rusiei asupra Europei, în timp ce dialogul strategic a fost menit să încurajeze un comportament predictibil din partea Moscovei. Cu alte cuvinte, recunoașterea de către Rusia a ordinii internaționale post-bipolare.

Cooperarea strategică propusă Rusiei de către SUA nu a „domolit” ambițiile geopolitice rusești, și nici nu a produs mai multă stabilitate la granița estică a UE/NATO. Dimpotrivă, a generat o accelerare a agendei de proiecție de forță în spațiul fost sovietic concomitent cu intensificarea acțiunilor Moscovei de angajare a Germaniei ca parte a unei strategii mult mai ample de reducere a influenței SUA în afacerile

europene și de slăbire a legăturilor de securitate cu aliații din Europa Centrală.

Implementarea „reset-ului” cu Rusia s-a dovedit o strategie inadecvată pentru a gestiona complexele realități de putere din Europa. În acest sens, putem desprinde două posibile asumptii: pe de o parte, incertitudinile cu privire la angajarea puterii hegemon americane a impulsionat puterea-revizionistă Rusia să încerce impunerea propriului *design* de securitate continental, iar, pe de altă parte, nesiguranța cu privire la agenda SUA a accentuat dilemele de securitate și a reactivat jocurile geopolitice pe fundalul unei stări accentuate de confuzie strategică. Nu este mai puțin adevărat că strategia cooperării sectoriale ruso-americane și-a dovedit utilitatea practică și a permis încheierea unor acorduri importante menite să faciliteze gestionarea unor dosare internaționale complicate și potențial generatoare de tensiuni sistemice.

Donald Trump – incertitudinile unui nou început

La momentul scrierii acestui articol (ianuarie-februarie 2017) este, încă, dificil de evaluat cum își va defini noua administrație Trump modul de angajare în gestionarea securității europene și, implicit, agenda de acțiune față de Rusia.

Indiciile oferite în timpul campaniei electorale, dar și în perioada antemergătoare inaugurării propriu-zise au fost interpretate în mediile de analiză ca anunțând o tendință de reșezare a paradigmei relaționare cu Moscova în logica cooperării și pragmatismului geopolitic. Trump și-a făcut cunoscute intențiile încă din iulie 2016 când s-a întrebat retoric, în cadrul unei conferințe de presă: „nu ar fi frumos dacă ne-am înțelege bine cu Rusia?”. Ideea a fost reluată și după obținerea victoriei în alegerile prezidențiale. Rapoartele serviciilor de informații americane care au dezvăluit implicarea Rusiei în subminarea procesului electoral american au generat o reacție ambivalentă din partea președintelui Trump. Pe de o parte, și-a exprimat neîncrederea față de dezvăluirile care incriminau direct Rusia. Pe de altă parte,

și-a menținut abordarea axată pe interesul față de o eventuală apropiere ruso-americană. Într-o postare pe twitter datată 7 ianuarie, Trump a subliniat că: „A avea o relație bună cu Rusia este un lucru bun, nu unul rău. Numai proștii sau naivii cred că e un lucru rău”²⁴. De altfel, Trump nu a ezitat să-și exprime admirația față de Putin pe care l-a descris în numeroase rânduri în termeni elogioși fiind considerat „un tip inteligent” sau „un adevărat lider”²⁵.

În cadrul interviului acordat simultan revistelor Bild și Times la 16 ianuarie 2017, Donald Trump a avansat o serie de opinii care au sporit starea de confuzie cu privire la agenda de acțiune relativ la securitatea europeană²⁶. Trei dintre ele au fost cu deosebire importante. În primul rând nu a exclus posibilitatea ridicării sancțiunilor împotriva Rusiei ca parte a unei posibile înțelegeri strategice. În al doilea rând, a declarat NATO ca fiind o alianță „depășită”, avertizând asupra necesității reformării acesteia ca o condiție pentru menținerea interesului și angajării SUA. În al treilea rând și-a exprimat reticența față de viitorul Uniunii Europene despre care a declarat că este un „vehicul pentru Germania”, o corporație care acționează ca o piedică în calea identității statelor membre. Mai grav, Trump nu a exclus o posibilă dezintegrare a UE, printr-un domino tip Brexit și a avansat ideea încheierii unui acord comercial cu Regatul Unit, propunere care intră în contradicție cu regulile existente în interiorul UE. Convorbirea telefonică Trump-Putin din 28 ianuarie 2017 nu a adus mai multe clarificări. Conform comunicatului emis de Kremlin, cei doi lideri au discutat despre posibilitatea stabilizării relațiilor dintre cele două țări. Alte probleme abordate au vizat restabilirea legăturilor comerciale, terorismul internațional, situația din Ucraina și Peninsula Coreea, precum și coordonarea acțiunilor militare împotriva ISIS și a altor grupări teroriste din Siria²⁷.

Acest complex de declarații și opinii semnalează două posibile trenduri de evoluție: pe de o parte, deschiderea unor negocieri cu Rusia, iar pe de altă parte, o reconfigurare a tipologiei de angajare a SUA în afacerile de securitate europene.

Întrebarea centrală este în ce măsură natura declarațiilor și acțiunilor noului președinte american poate fi interpretată ca anunțând o

schimbare majoră de paradigmă pe direcția Moscova-Washington și care ar fi consecințele unei astfel de dinamici?

Rusia – o altfel de amenințare

Este evident că Rusia anului 2017 este diferită de cea din 2009 când președintele Obama și-a asumat inițiativa “reset-ului” ruso-american. Această distincție este evidentă și o putem argumenta pornind de la două realități. Prima este aceea că prin agresiunea împotriva Ucrainei și anexarea Crimeei (18 martie 2014), Rusia s-a poziționat ca amenințare directă la adresa ordinii continentale și a status-quo-ului teritorial postbelic. Pentru prima dată de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, Rusia a recurs la forță armată pentru a modifica harta Europei semnalând revenirea în logica competiției hegemonice, a rivalității geopolitice și a politicii sferelor de influență. Aceasta a însemnat, totodată, încălcarea angajamentelor asumate și violarea prevederilor unor acorduri care au constituit fundamente centrale ale ordinii internaționale post-bipolare: Charta de la Paris (1990), Memorandumul de la Budapesta (1994), Actul Fondator NATO-Rusia (1997), precum și Actul Final de la Helsinki (1975). Cu deosebire important, agresiunea Rusiei în Ucraina a modificat profund arhitectura strategică la granițele spațiului occidental. Explicația rezidă atât în efectele imediate ale proiecției de putere a Rusiei asupra stabilității și securității regionale, cât și în apariția unui focar de incertitudine cu privire la agenda geopolitică a Moscovei și la intențiile sale revizioniste. Din această perspectivă anul 2014 poate fi considerat un moment de ruptură geopolitică. Cea de-a doua realitate este aceea că odată cu intervenția militară în Siria, Rusia s-a afirmat ca actor central în „jocurile” de putere globale și o voce definitorie în configurarea algoritmului strategic al Orientului Mijlociu. După cum afirma expertul rus Dmitri Trenin, implicarea în Siria a consemnat revenirea Rusiei în Orientul Mijlociu pentru prima dată după sfârșitul Războiului Rece anulând, totodată, monopolul folosirii forței militare deținut, după 1990, de SUA²⁸. Nu poate fi ignorat faptul că Rusia deține un arsenal nuclear impresionant (cel mai

extins din lume), beneficiază de un bazin uriaș de resurse naturale, iar statutul de membru permanent în cadrul Consiliului de Securitate al ONU îi asigură dreptul de a decide asupra marilor chestiuni care vizează gestionarea securității internaționale.

Intervenția în Ucraina și angajarea militară în Siria au permis reconfigurarea substanțială a geografiei poziționării geopolitice a Rusiei. Moscova a inițiat un amplu plan de acțiuni având ca scop consolidarea proiecției de putere de-a lungul întregii frontiere estice a NATO, pe centura strategică ponto-baltică prin extinderea infrastructurii militare pe un aliniament strategic desfășurat din Marea Baltică până în Marea Neagră și Marea Mediterană. Acțiunile Rusiei au inclus: militarizarea accelerată a celor două bastioane strategice- Sevastopol în Marea Neagră și Kaliningrad în Marea Baltică; desfășurarea de ample manevre și exerciții militare prin mobilizarea unui număr impresionant de forțe și capacități la granița sa vestică; extinderea construcției de sisteme A2/AD de excludere, aeriene, maritime sau terestre, care pot bloca accesul forțelor NATO în puncte strategice vitale și pot interzice intervenția acestora în apărarea aliaților de la frontiera estică; lansarea unor vaste operațiuni de dezinformare, propagandă și război informațional cu scopul de a slăbi solidaritatea și coerența de acțiune a NATO/UE.

Sub presiunea amenințării Rusiei, la nivelul NATO s-a inițiat cea mai complexă reșezare strategică de la sfârșitul Războiului Rece având ca obiectiv central întărirea aliniamntului de apărare estic. Summit-urile NATO din Țara Galilor (4-5 septembrie 2014) și Varșovia (7-8 iulie 2016) au semnalat o modificare substanțială de abordare la nivelul tipologiei de acțiune a NATO pe două coordonate centrale: reasigurarea aliaților și implementarea de acțiuni coordonate care să asigure un descurajant credibil împotriva Rusiei. În acest sens au fost adoptate o serie de măsuri practice precum: Planul de Acțiune de Urgență/Readiness Action Plan (RAP), Forța Operațională de Reacție Foarte Rapidă /Very High Readiness Joint Task Force (VJTF), crearea a 6 Unități de Integrare a Forțelor NATO (NIU) localizate pe teritoriile Poloniei, Țărilor Baltice, României și Bulgariiei. Urmare a deciziei summit-ului NATO de la

Varșovia, 13 țări vor contribui la desfășurarea a patru batalioane multinaționale care vor fi amplasate în Polonia și Țările Baltice totalizând 4000 de militari²⁹. Mai mult, pe 12 mai 2016, a fost inaugurat și declarat operațional scutul anti-rachetă de la Deveselu asigurând certitudinea prezenței militare aliate/americane pe flancul sud-estic al NATO. Această amplă reconfigurare de forțe a fost cu atât mai importantă cu cât a semnalat reangajarea fermă a SUA în securitatea și apărarea europeană și consolidarea Alianței ca vector central al garantării securității euro-atlantice. Proiecția de putere a Rusiei și răspunsul Occidentului au generat cea mai gravă criză de securitate europeană de la sfârșitul Războiului Rece.

În acest context, politica de re-angajare a Rusiei nu poate ignora două realități evidente apărute după 2014: pe de o parte, existența unor agende ireconciliabile de interese și obiective de securitate între Moscova și Washington, iar, pe de altă parte, contestarea frontală de către Rusia a status-quo-ului sistemic occidental. Pe cale de consecință, consolidarea NATO și angajarea militară americană în asigurarea apărării aliaților europeni au căpătat o importanță crucială nu numai în modul de construire a strategiei de gestionare a raporturilor cu Rusia, dar și în stabilirea parametrilor de funcționare a ecuației de putere continentale și a dinamicii de perspectivă la nivelul relațiilor transatlantice.

Ce tip de relație Rusia-SUA în era Trump?

Fostul ambasador american la Moscova, Michael McFaul a atras atenția că, spre deosebire de agenda asumată de administrația Obama, în cazul noului președinte american abordarea față de Rusia nu reflectă o viziune clar articulată de politică externă³⁰. Cu alte cuvinte, restabilirea dialogului cu Rusia nu constituie un obiectiv de politică externă credibil dacă nu este integrat unei strategii coerente de acțiune. Înțelegem prin strategie modul în care un stat își definește obiectivele, resursele și mijloacele/instrumentele intenționate pentru atingerea obiectivelor stabilite. În această logică de gândire, diplomatul american a arătat că „relații mai

bune cu Rusia” nu trebuie să fie un obiectiv, ci mai degrabă un mijloc de promovare a intereselor naționale și de securitate americane. Președintele Obama a avut o listă clară de obiective pentru realizarea cărora cooperarea cu Rusia a fost tratată contextual, în funcție de beneficiile reale ale unui astfel de demers. De aici o anumită confuzie generată de luările de poziție ale lui Trump, în sensul în care rămâne neclar în ce măsură interesul față de relații „bune” cu Rusia va fi sau nu integrat într-un ansamblu mai larg privitor la securitatea continentală și relațiile transatlantice și cum va fi acesta construit ca parte a unei strategii clare de acțiune.

În cazul Rusiei nu este dificil să identificăm agenda de obiective față de SUA. Acestea pot fi decelate pe mai multe direcții de acțiune: ridicarea sancțiunilor economice; acceptarea sferei rusești de influență în spațiul fost-sovietic și, implicit, stoparea extinderii estice a NATO; recunoașterea „unificării” Crimeei; renunțarea la implementarea scutului anti-rachetă și stabilizarea balanței strategice; impunerea propriei soluții în Siria. Miza o constituie recunoașterea Rusiei ca mare putere și, implicit, o voce definitorie în afacerile de securitate globale. Analizând implicațiile potențiale ale acestor obiective, este greu de presupus că administrația Trump va accepta un compromis care să genereze un nou „reset” ruso-american pe modelul celui din 2009 sau o schimbare radicală de paradigmă pe relația Moscova-Washington. Această realitate nu exclude, însă, posibilitatea inițierii unor demersuri concertate care să genereze un dialog extins ruso-american. Din această perspectivă, este important modul în care președintele Trump își va defini obiectivele de politică externă. În baza discursurilor și luărilor de poziție ale președintelui american putem identifica două obiective majore. Primul se referă la lupta împotriva terorismului și imperativul eradicării ISIL/Daesh considerat cea mai mare amenințare la adresa securității SUA. Cel de-al doilea are în vedere re-evaluarea relațiilor cu China. Criticile la adresa politicii economice și comerciale a Beijingului, punerea în discuție a politicii „unei singure Chine”, precum și avertismentele cu privire la proiecția de putere a Chinei în Marea Chinei de sud-est semnalează un nou tip de activism al SUA pe zona Asia-Pacific. Problematika

securității europene și presiunile geopolitice exercitate de Rusia în imediata vecinătate a flancului estic al NATO/UE nu s-au remarcat ca teme majore de preocupare pe agenda noului lider american.

Conform unei analize publicate de Eurasia Group, un influent think-tank american de politică externă, filosofia discursivă a lui D. Trump în linia "America First" anunță un trend mai degrabă unilateralist în politica externă. Aceasta se traduce prin asumarea unor acțiuni independente de politică externă, formulate în baza interesului strict național, fără a lua în considerare interesele sau pozițiile altor state sau aliați. Analiza ajunge la concluzia că abordarea lui Trump privind alianțele și instituțiile multinaționale este mai degrabă tranzacțională ceea ce se traduce prin faptul că acțiunile de politică externă sunt motivate de obținerea unor avantaje pragmatice, și mai puțin de apărarea/respectarea unor principii, valori și norme internaționale³¹. O astfel de abordare poate deschide calea unui nou tipar de comportament față de Rusia. Riscul este acela ca Washington-ul să trateze relația cu Rusia independent de imperativele de securitate ale aliaților europeni inclusiv prin ignorarea unor angajamente asumate la nivel bilateral sau ca parte a responsabilităților de alianță.

În această configurație, angajamentul SUA față de securitatea europeană și modul de raportare la Rusia devin elemente esențiale pentru a descifra posibile perspective de evoluție a relației ruso-americane. Elementul de noutate îl constituie faptul că, spre deosebire de administrațiile americane anterioare, pentru care relația cu Rusia a fost subordonată imperativului consolidării relației SUA-Europa și prezervării sistemului de securitate occidental, această certitudine nu mai pare la fel de validă în cazul președintelui Trump. În acest sens se încadrează și avertismentul transmis de președintele Consiliului European, Donald Tusk, în cadrul unei scrisori deschise adresate liderilor UE în care menționează "declarațiile" îngrijorătoare ale noii administrații americane ca o posibilă amenințare la adresa securității Europei³².

Așadar, care ar putea fi perspectivele de evoluție pe direcția Moscova-Washington? În acest sens pot fi identificate două posibile

scenarii. **Într-un scenariu pozitiv**, Trump va urma linia Obama post 2014, respectiv va încuraja cooperarea sectorială cu Rusia, pe arii unde există interese comune sau care pot fi armonizate în funcție de conjunctura internațională. În această direcție se încadrează lupta împotriva terorismului, soluționarea crizei din Siria, dosarul iranian, problematica nord-coreeană, controlul armamentelor. În același timp, SUA își va menține o poziție fermă față de Rusia în ceea ce privește acțiunile agresive din estul Europei și va continua pe linia consolidării relației transatlantice, apărării aliaților europeni și contracarării agendei geopolitic-revizioniste a Rusiei. Cu alte cuvinte, asigurarea aliaților, descurajarea Rusiei și preservarea status-quo-ului continental rămân cheia de boltă a agendei politice a Washington-ului relativ la securitatea europeană și, implicit, la platforma de construire a relațiilor cu Rusia. La 11 ianuarie, în cursul audierilor în Congres pentru ocuparea postului de secretar de stat, Rex Tillerson a transmis un mesaj încurajator în acest sens recunoscând că: „Aliații noștri din NATO au dreptate să fie îngrijorați de resurgența Rusiei”, având în vedere acțiunile Rusiei în Ucraina, Crimeea și Siria”³³. De asemenea, declarațiile noului secretar al apărării american, generalul James Mattis, în contextul reuniunii miniștrilor apărării NATO (15-16 februarie 2017), unde a reafirmat importanța rolului NATO și angajamentul SUA față de aliați, au fost menite să atenueze anxietățile europenilor cu privire la declarațiile președintelui Trump relativ la potențiala dinamică ruso-americană. Este neclar, însă, în ce măsură și cum vor influența aceste declarații de asigurare concepția de politică externă a noii administrații americane.

Scenariul negativ pornește de la asumția că Trump va fi interesat să ajungă la o înțelegere de natură strategică cu Rusia. Într-o astfel de eventualitate, SUA vor opta pentru reluarea dialogului cu Moscova pornind de la prioritizarea dosarelor de interes comun, și adoptarea unui ton conciliant pe zonele de divergență. Asta ar putea duce la o mai mare "relaxare" în ceea ce privește acțiunile Rusiei în Europa. Implicațiile unei astfel de abordări sunt evidente pe direcții multiple ce țin de securitatea europeană, rolul NATO, apărarea aliaților, constru-

irea spațiului de securitate din vecinătatea estică. În numeroase ocazii, președintele Trump a subliniat importanța cooperării cu Rusia în gestionarea amenințării teroriste și lupta împotriva Daesh, indicând practic o posibilă coordonată a reluării dialogului ruso-american. Declarații recente relevă și o nouă posibilă direcție de acțiune pe relația cu Moscova. În cadrul interviului din 15 ianuarie, Trump a introdus o posibilă temă de discuție cu partea rusă : "Există sancțiuni împotriva Rusiei- să vedem dacă putem face o serie de înțelegeri bune cu Rusia. **Printre altele, cred că armele nucleare ar trebui reduse în mod substanțial, aceasta poate fi o parte [a înțelegerii].**"³⁴

O astfel de propunere poate fi interpretată ca un indiciu al disponibilității Washington-ului pentru negocieri cu Moscova. Deopotrivă, introducerea în discuție a chestiunii armelor nucleare este cu deosebire importantă pentru Rusia. Din perspectiva Moscovei, un dialog ruso-american pe acest subiect este o miză strategică majoră care, în esență, vizează configurarea unui nou echilibru strategic în Europa și, implicit, problematica scutului anti-rachetă american. În ipoteza revenirii la un dialog strategic exclusiv ruso-american, geografia de securitate europeană ar putea cunoaște o perioadă de schimbări majore. Ambiguitatea este întreținută și de confuzia indusă de afirmațiile lui Trump cu privire la Alianța Nord-Atlantică și proiectul integraționist al UE. Trump nu a ezitat să condiționeze protecția aliaților de nivelul contribuțiilor la apărarea comună avertizând că țările aliate ori platesc mai mult, inclusiv pentru deficiențele din trecut, ori trebuie să se apere singure. Deși și-a exprimat sprijinul față de consolidarea NATO, a solicitat adaptarea acesteia „pentru a înfrunța amenințările la adresa țărilor noastre, precum extremismul violent și terorismul”. Firește că dosarul luptei împotriva terorismului nu constituie o noutate la nivelul acțiunii strategice fiind un obiectiv major asumat în cadrul NATO după 11 septembrie 2001. Ceea ce atrage atenția este conectarea necesității de a reforma Alianța cu cea a luptei împotriva terorismului, o direcție importantă de cooperare cu Rusia. În același timp, președintele Trump a evitat constant orice referire la amenințarea pusă de acțiunile agresive ale Rusiei în estul Europei.

Continuând în logica scenariului negativ, Trump ar putea lua în considerare, ca parte a unor eventuale negocieri cu Rusia, o posibilă reducere a anvergurii desfășurărilor de trupe NATO pe flancul estic, ceea ce nu exclude o anumită concesie legată de componenta scutului anti-rachetă din Polonia. Unii analiști sugerează că Trump i-ar putea oferi Rusiei libertate de acțiune într-o mare parte a spațiului ex-sovietic în schimbul unui angajament al Moscovei că nu se va amesteca în Europa³⁵. O astfel de acțiune ar avea însă efectul unei mișcări tectonice asupra securității europene în ansamblu.

Concluzii

Este evident că Rusia și SUA vor continua să marcheze în mod definitoriu dinamica ordinii sistemice. Este prematur, la acest moment, să formulăm perspective clare de evoluție cu privire la configurarea relațiilor ruso-americane în era Trump. Ce va prima în calculele strategiilor americani pe relația cu Rusia? „Reset-ul” lui Obama a mizat pe cooperarea sectorială cu Rusia, pe arii de interes comun, fără a fi pusă în discuție angajamentul SUA față de relația transatlantică și apărarea aliaților europeni. Dezangajarea Americii din Europa a încurajat însă ambițiile geopolitice ale Moscovei. În contextul intervenției Rusiei în Ucraina și eșecului politicii de „reset”, strategia Obama s-a axat pe binomul dialog și descurajare pentru a gestiona relațiile cu Rusia concomitent cu adoptarea de măsuri practice pentru reasigurarea aliaților europeni.

Așa cum s-a întâmplat și în cazul administrațiilor anterioare, este de așteptat ca dosarul relațiilor cu Rusia să constituie un punct de interes major pentru noua echipă de conducere de la Washington. Clarificarea agendei de politică externă și stabilirea clară a obiectivelor și mijloacelor care urmează a fi folosite sunt cu atât mai importante în condițiile în care noua administrație trebuie să gestioneze relația cu o Rusie diferită față de cea din 2009. Două dinamici sunt cu deosebire importante: pe de o parte, Rusia s-a afirmat ca o amenințare majoră la adresa securității euro-atlantice, iar, pe de altă parte, și-a consolidat postura de actor global dobândind o voce definitorie în gestionarea

marilor dosare strategice internaționale. Această nouă realitatea necesită o abordare complexă a relațiilor cu Rusia care să includă deopotrivă fermitate, prudență și comunicare³⁶.

Considerăm că reactivarea amenințării geopolitice a Rusiei face improbabil un „reset” de amploare care să determine o nouă tendință de dezangajare din afacerile europene. Schimbarea ecuației de putere la granița estică a Occidentului impune cu necesitate menținerea unei prezențe consolidate SUA/NATO, iar în acest sens există angajamente ferme din partea SUA față de aliați. După cum afirma comandantul trupelor americane în Europa, generalul Ben Hodges, „atunci când trimiți soldați, plus tancuri, aceasta înseamnă un angajament pe termen lung”³⁷. În joc sunt nu numai responsabilitățile de alianță, ci credibilitatea SUA, viitorul parteneriatelor strategice bilaterale și soarta relației transatlantice toate fiind gândite ca parte a unei strategii care depășește opțiunile politice de moment ale administrațiilor americane și care ține de interesele de securitate ale Americii și de rolul ei pe scena globală.

În încercarea de a identifica o posibilă platformă de reactivare a dialogului ruso-american, două posibile direcții pot fi avute în vedere. Prima este aceea că este necesară menținerea unei formule de cooperare Moscova-Washington care să faciliteze detensionarea situației de securitate în Europa, prevenirea unor posibile incidente de natură militară, gestionarea cu atenție a divergențelor, precum și gestionarea dosarelor de tensiune la nivel internațional. O dimensiune centrală a acestei cooperări este reprezentată de inițierea unor eforturi concertate care să prevină escaladarea cursei înarmărilor – un Război Rece 2.0 –, așadar evitarea unor dezechilibre periculoase la nivelul balanței strategice continentale. Cea de-a doua direcție privește trasarea unei linii roșii în stabilirea termenilor unui compromis cu Moscova. O astfel de linie roșie ar însemna ca SUA să continue angajamentele privind desfășurarea de forțe și consolidarea apărării flancului sudic, inclusiv în ceea ce privește proiectul scutului anti-rachetă, să sprijine un rol activ al NATO ca fundament al ordinii de securitate occidentală și să impună Rusiei încetarea acțiunilor considerate provocatoare la granițele Alianței.

Marea dilemă rămâne însă modul în care noul președinte Trump își va formula imperatiile și interesele de securitate în Europa. Dincolo de o anumită stare de confuzie generată de intențiile exprimate de Washington, nu se poate ignora faptul că există dezacorduri fundamentale între Rusia și SUA cu privire la modul de construire a ordinii de securitate europeană ceea ce face puțin probabil un compromis în termenii gândiți de Moscova.

Extinderea dialogului cu Rusia, deși o serie de analize nu exclud o mare realiniere strategică ruso-americană³⁸, fără a stabili linii roșii cu privire la agenda geopolitică a Rusiei și fără menținerea unei prezențe militare americane credibile pe continent ar putea avea efecte dramatice asupra *status-quo*-ului de securitate continental.

Note

¹ Ivan Krastev și Mark Leonard (eds), *The spectre of a multipolar Europe*, The European Council on Foreign Relations, October 2010, 55-56; Barak Obama, „Renewing American leadership”, *Foreign Policy* 86:4 (July/August 2007): 4.

² J.G. Ruggie, „Multilateralism: the anatomy of an institution”, *International organization*, 26 (3/1992): 561-598

³ Tomáš Valášek, „Central Europe and Obama: Is the ‘Special Relationship’ Over?”, *Center for European Policy Analysis*, 3 December 2010, <http://www.cepa.org/content/central-europe-and-obama-%E2%80%98special-relationship%E2%80%99-over>, accesat 12 august 2014.

⁴ Vezi mesajul adresat de președintele Obama, la 3 aprilie 2009, cu privire la necesitatea responsabilizării Europei, *Remarks by President Obama at Strasbourg Town Hall*, 3 April 3 2009, The White House, Office of the Press Secretary, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-obama-strasbourg-town-hall>, accesat 10 noiembrie 2014.

⁵ *Sustaining US global leadership: priorities for 21st century*, Department of Defense (White House, Washington, 3 January 2012), 3-16.

⁶ Hillary Rodham Clinton, *America’s Pacific Century*, Remarks at East-West Center, Honolulu, HI, 10 November 2011, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm>, accesat 3 noiembrie 2014

⁷ Christopher Layne, „From Preponderance to Offshore Balancing: America’s Future Grand Strategy”, *International Security* 22:1 (Summer, 1997): 86-124.

⁸ Christopher Layne, „The (Almost) Triumph of Offshore Balancing”, *The American Interest*, 27 January 2012, <http://nationalinterest.org/commentary/almost-triumph-offshore-balancing-6405>, accesat 27 iunie 2014; Stephen Walt, „Offshore balancing: An idea whose time has come”, *Foreign Policy*, 2 November 2011, <http://foreignpolicy.com/2011/11/02/offshore-balancing-an-idea-whose-time-has-come/>, accesat 27 iunie 2014; Barry Posen, „Pull Back. The Case for a Less Activist Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, January/February 2013: 1-9; Benjamin Schwarz and Christopher Layne, „A New Grand Strategy” *The Atlantic*, January 2002, <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2002/01/a-new-grand-strategy/376471/>, accesat 27 iunie 2014.

⁹ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*. București: Polirom, 2011, 453-470.

¹⁰ Luke Coffey, „Withdrawing U.S. Forces from Europe Weakens America”, *Issue Brief #3947* on National Security and Defense, The Heritage Foundation, 23 May 2013, <http://www.heritage.org/research/reports/2013/05/withdrawing-us-forces-from-europe-weakens-america>, accesat 19 septembrie 2014.

¹¹ Luke Coffey, *The Future of U.S. Bases in Europe-A View from America*, 11 February 2014, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?lang=en&id=176506>, accesat 22 septembrie 2014; Andrew Cottley, *Security in 21st century Europe* (New York: PalgraveMacmillan, 2012), 72-73.

¹² Entuziasmul „resetului” a generat reacții neașteptate și din partea unor experți americani. Fostul consilier pe probleme de securitate american, Zbigniew Brzezinski a sugerat într-un articol publicat în *Foreign Affairs*, că este necesar un tratat între NATO și CSTO, vezi Zbigniew Brzezinski, „What next for NATO”, *Foreign Affairs* 88:5 (2009); Charles A. Kupchan a susținut că este momentul să se pună în discuție o eventuală aderare a Rusiei la NATO, Charles A. Kupchan, „NATO’s Final Frontier”, *Foreign Affairs*, May/ June 2010, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2010-05-01/natos-final-frontier>, accesat 3 februarie 2015.

¹³ *Remarks by Vice President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy*, Office of the Vice President, The White House, 7 February 2009, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy>, accesat 5 noiembrie 2014.

¹⁴ Peter Baker, „Obama Offered Deal to Russia in Secret Letter”, *The New York Times*, 2 March 2009, <http://www.nytimes.com/2009/03/03/washington/03prexy.html>, accesat 6 septembrie 2014.

¹⁵ Julian Borger, „Barack Obama and Dmitry Medvedev promise nuclear arsenal deal by end of

year”, *The Guardian*, 1 April 2009, <http://www.theguardian.com/world/2009/apr/01/us-russia-nuclear-deal>, accesat 13 octombrie 2014; Peter Baker, „Obama Resets Ties to Russia, but Work Remains”, *The New York Times*, 7 July 2009, http://www.nytimes.com/2009/07/08/world/europe/08prexy.html?_r=0, accesat 10 octombrie 2014.

¹⁶ „Active Engagement, Modern Defence”, *Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*, Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon, 19-20 November 2010, http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf, accesat 14 februarie 2015; Steven A. Hildreth, Carl Ek, *Missile Defense and NATO’s Lisbon Summit*, Congressional Research Service, January 11, 2011, 2, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/R41549.pdf>, accesat 14 februarie 2015.

¹⁷ Frank-Walter Steinmeier, „Russia and Germany: Common History Never Ends”, 6 May 2009, <http://en.interaffairs.ru/gc/20-russia-and-germany-common-history-never-ends.html>, accesat 23 octombrie 2014.

¹⁸ PaE a vizat implementarea unui amplu proces de reforme, economice, instituționale și democratice în statele din spațiul fost-sovietic care să permită semnarea unor acorduri de asociere la UE, fără ca aceasta să presupună o posibilă aderare la structurile europene. PaE a inclus șase state din spațiul fost-sovietic, respectiv Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Georgia, Republica Moldova și Ucraina.

¹⁹ Andrew Rettman, „Polish Government deeply fearful of Russia, US cable shows”, 8 December 2010, <https://euobserver.com/news/31462>, accesat 3 iunie 2015.

²⁰ „Poland: a natural US ally on Eastern policy”, 12 December 2008, https://www.wikileaks.org/plusd/cables/08WARSAW1409_a.html, accesat 13 ianuarie 2016.

²¹ Vladimir Socor, „Meseberg Process: Germany Testing EU-Russia Security Cooperation Potential”, *Eurasia Daily Monitor* 7:191 (22 October 2010), http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37065&no_cache=1#.V5zW3TWD-DE9, accesat 1 septembrie 2014.

²² Vladimir Putin, „From Lisbon to Vladivostok: Putin Envisions a Russia-EU Free Trade Zone”, *Der Spiegel*, 25 November 2010, <http://www.spiegel.de/international/europe/from-lisbon-to-vladivostok-putin-envisions-a-russia-eu-free-trade-zone-a-731109.html>, accesat 18 august 2014.

²³ Valerie A. Pacer, *Russian Foreign Policy under Dmitri Medvedev 2008-2012* (New York: Routledge, 2016).

²⁴ <https://twitter.com/realdonaldtrump>, 7 January 2016, accesat la 8 ianuarie 2016.

²⁵ „Donald Trump praised Vladimir Putin on the national stage again – here’s what it all means”, 10 September 2016, <http://www.businessinsider.com/donald-trump-vladimir-putin-strong-leader-obama-2016-9>, accesat 8 ianuarie 2016.

²⁶ “Donald Trump’s first UK post-election interview: Brexit a ‘great thing’”, in the *The Guardian*, 16 ianuarie 2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/15/trumps-first-uk-post-election-interview-brexit-a-great-thing>, accesat 17 ianuarie 2017.

²⁷ “Trump and Putin discuss stabilizing ties, Kremlin says”, 29 January 2017, <http://edition.cnn.com/2017/01/28/politics/trump-calls-putin-world-leaders/>, accesat 30 ianuarie 2017.

²⁸ Dmitri Trenin, „A Five-Year Outlook for Russian Foreign Policy: Demands, Drivers, and Influences”, 18 March 2016, <http://carnegie.ru/2016/03/18/five-year-outlook-for-russian-foreign-policy-demands-drivers-and-influences/ivkm>, accesat pe 20 martie 2016.

²⁹ “Warsaw Summit Communiqué” Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, accesat 4 august 2016; “NATO Summit decides to strengthen presence on Alliance’s Eastern Flank”, 9 July 2016. http://www.msz.gov.pl/en/p/msz_en/news/nato_summit_decides_to_strengthen_presence_on_alliance_s_eastern_flank accesat 12 iulie 2016.

³⁰ Michael McFaul, “How Trump can play nice with Russia”, *Foreign Policy*, 6 January 2017, <http://foreignpolicy.com/2017/01/06/how-trump-can-play-nice-with-russia-without-selling-out-america/>, accesat la 7 ianuarie 2017.

³¹ Ian Bremmer, Cliff Kupchan, “Risk 1: Independent America”, 3 January 2017, <http://www.eurasiagroup.net/live-post/risk-1-independent-america>, accesat la 4 ianuarie 2017.

³² “United we stand, divided we fall”: letter by President Donald Tusk to the 27 EU heads of state or

government on the future of the EU before the Malta summit, European Council, 31 January 2017: 1.

³³ “Tillerson and Rubio spar over ‘resurgent Russia’ and scope of Moscow threat”, 11 January, <http://www.cnbc.com/2017/01/11/tillerson-cites-resurgent-russia-tries-to-draw-fine-line-with-threat-from-moscow.html>, accesat la 13 ianuarie 2015.

³⁴ “Donald Trump’s first UK post-election interview: Brexit a ‘great thing’”, in the *The Guardian*, 16 ianuarie 2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/15/trumps-first-uk-post-election-interview-brexit-a-great-thing>, accesat 17 ianuarie 2017.

³⁵ “NATO allies lock in U.S. support for stand-off with Russia”, 9 February 2017, <http://uk.reuters.com/article/uk-usa-trump-nato-idUKKBN15O1BU>, accesat la 11 februarie 2017.

³⁶ Eurgén Rumer, Richard Sokolski, Andrew S. Weiss, *Guiding principles for a sustainable US policy towards Russia, Ukraine, and Eurasia: key judgments from a joint task force*, 9 February 2017, <http://carnegieendowment.org/2017/02/09/guiding-principles-for-sustainable-u.s.-policy-toward-russia-ukraine-and-eurasia-key-judgments-from-joint-task-force-pub-67893>, accesat 11 februarie 2017.

³⁷ “NATO allies lock in U.S. support for stand-off with Russia”, 9 February 2017, <http://uk.reuters.com/article/uk-usa-trump-nato-idUKKBN15O1BU>, accesat la 11 februarie 2017.

³⁸ “Donald Trump seeks a grand bargain with Vladimir Putin”, 11 February 2016, <http://www.economist.com/news/leaders/21716609-it-terrible-idea-donald-trump-seeks-grand-bargain-vladimir-putin>, accesat la 11 februarie 2016.

ABSTRACT

The dynamic of Russian-American relations stands as a core vector in shaping the systemic power configuration. The „reset” policy promoted by president Obama, although ended in failure, showed that the cooperation with Russia is possible and desirable in managing specific/sectorial issues. The new president Trump may seek a renewed dialogue towards Moscow but, nevertheless, the new threats posed by Russia requires a more balanced approach which needs to avoid the mistakes of the previous „reset”. As part of this equation, a substantial military engagement of the American forces in Europe and credible deterrence measures on the Eastern flank should not be compromised as part of a potential strategic “getting along” with Russia.

Keywords: Russia, USA, reset, strategy, military, deterrence, engagement, cooperation

Carmen Sorina Rijnoveanu (PhD in political science) is a scientific researcher with the Institute for Political Studies of Defense and Military History, Ministry of National Defense. She was a member of the Permanent Secretariate of the Greater Black Sea Area Working Group with the PFP Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes. She is a member of the Conflict Studies Working Group of the PFP Consortium and member of the Executive Board of the International Commission of Military History. She is specialized in regional security, trans-Atlantic relations and security studies.

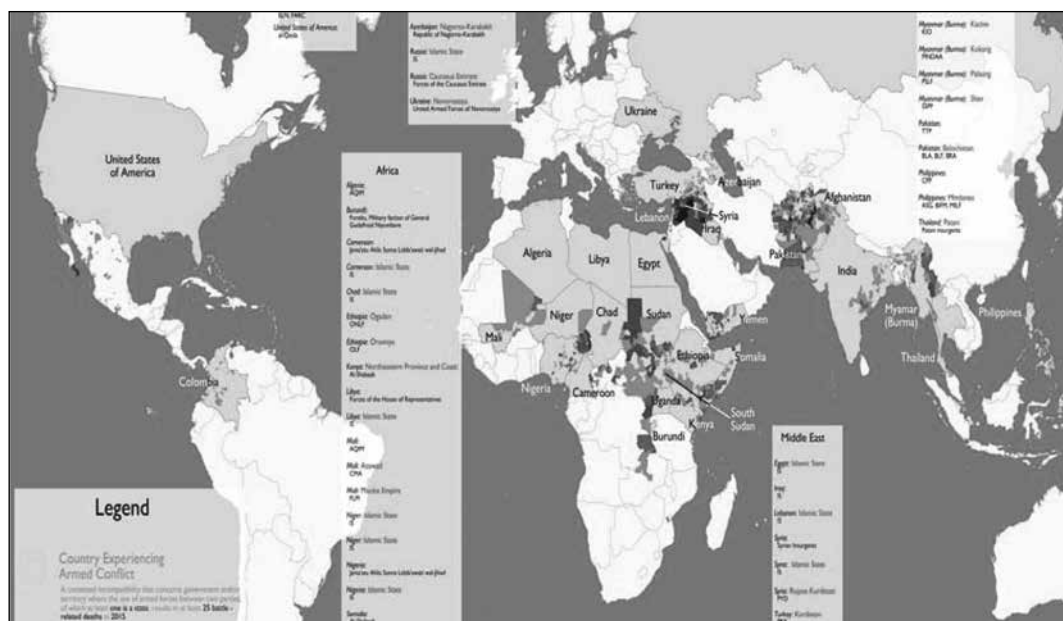
Războaie civile și state eșuate în Orientul Mijlociu și Africa de Nord: rolul și responsabilitatea Occidentului în stabilizare și reconstrucție

Șerban Filip Cioculescu

Secolul XX va rămâne probabil în conștiința colectivă ca fiind epoca celor mai mari carnagii produse de mintea și de mâna omului, pentru că ni se pare improbabilă ipoteza delanșării unui război nuclear în viitor și al auto-anihilării speciei umane.¹ Cele două războaie mondiale dar și regimurile totalitare fasciste și comuniste au produs zeci de milioane de victime, număr explicabil atât prin virulența ideologiilor colective cât și prin avansul tehnologiei și evoluțiile specifice războiului epocii industriale. În realitate, mai ales prima jumătate a secolului trecut a fost epoca de apogeu a distrugerilor și crimelor în masă, prin comparație a doua jumătate fiind mai pașnică, cel puțin dacă judecăm după numărul de victime. Războiul Rece nu a dus la o ciocnire frontală a celor două mari blocuri rivale ci la o suită de proxy wars și conflicte interne violente în Asia, Africa și America Latină, alimentate de interesele super-puterilor. Între 1914 și 1991 au fost uciși direct sau indirect circa 187 milioane de oameni, conform istoricului britanic Eric Hobsbawm.² Probabil că un observator neutru, eventual unul venit de pe altă planetă, ar deduce că după asemenea dezastre la scară planetară, omenirea va reuși să evite pe viitor conflictele cu dimensiune militară. Însă există studii antropologice și psihologice care ne arată că ființa umană ar putea avea o tendință spre agresivitate și că în definitiv conflictul este inerent naturii umane, deoarece puținătatea resurselor și percepția rivalității creează premisele confruntării iar aceasta poate escalada necontrolat.³

Finalul Războiului Rece a diminuat semnificativ probabilitatea izbucnirii unui război interstatal în care să fie angrenate marile puteri. După cum arăta John Mueller în studiul său consacrat *Retreat from Doomsday*, statele cu rang de mare putere, cele dotate cu arme nucleare, pun pe primul plan prosperitatea cetățenilor și consideră războiul un eveniment negativ. Puterea economică a devenit de regulă mai importantă uneori decât cea militară iar satisfacerea intereselor naționale nu se mai face prin campanii militare de cucerire.⁴ Asistăm în ultimii ani la o resurgență a conflictelor civile armate, generatoare de victime și mari distrugereri materiale, cu precizarea că o parte dintre ele au și o dimensiune transnațională sau implică intervenția camuflată a unor actori statali externi – a se vedea cazul conflictelor militare din Ucraina de Est și Siria.

Tipul actual de conflict ce domină zdrobitor arena internațională este cel intern, denumit în mod generic “război civil”. Desigur, au existat asemenea conflicte în interiorul unor entități statale sau pre-statale încă din Antichitate – să ne gândim la numeroasele războaie sângeroase din interiorul republicii și imperiului roman (de exemplu războiul din anii 49-45 î.d.C. ori „anul celor cinci împărați” în 193 D.C.) sau la cele din Imperiul Bizantin (exemplu: cei 20 de ani de anarhie între 695-717, războiul dintre Artabasdos și Constantin între anii 741-743). Psihologia colectivă, recursul la mituri ale suferinței și gloriei din trecut, îndoctrinarea și manipularea maselor de că-

Violența organizată pe glob în anul 2015
 (http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/595/c_595102-l_1-k_map16.png)

tre elite fără scrupule explică parțial virulența sanguinară a unor războaie civile cu motivație etno-religioasă, pe lângă rivalitatea obiectivă pentru resurse valoroase (pământuri, metale prețioase, hidrocarburi, ape etc).⁵

Însă există opinia larg împărtășită că globalizarea și finalul Războiului Rece au mărit substanțial probabilitatea războaielor civile pe fondul eșuării unor state fragile post-coloniale, mai ales din Africa și Orientul Mijlociu. Cele două superputeri – SUA și URSS – au încetat din 1991 să mai „sponsorizeze” o parte dintre statele-satelit africane și asiatice, pe unii dictatori locali cândva necesari în logica Războiului Rece; de aceea regimurile acestora au fost fragilizate iar opoziția internă a obținut acces la arme și le-a contestat cu succes monopolul puterii. Războiul civil este corelat de mulți experți, în linia deschisă de cercetători din cadrul grupului “Economics of Political and Criminal Violence din cadrul Băncii Mondiale⁶, cu sărăcia, lipsa educației, slaba mobilitate socială și abundența unor resurse „prădabile”.⁷ Astfel, lipsa democrației, sărăcia, proasta guvernare, polarizarea etno-religioasă (tribalismul)⁸, granițele contestate, grupurile identitare transnaționale, resursele valoroase

și vecinătățile „rele” sunt elementele ce conduc spre o mare probabilitate de a izbucni războaie civile, apoi de a reizbucni periodic. Un raport al filialei britanice a Transparency International arată că „mișcările radicale cum ar fi rețeaua Stat Islamic prosperă atunci când oamenii își pierd toată încrederea în cei care sunt la putere, când responsabilii profită de sărăcia majorității, când poliția exploatează mai degrabă decât să protejeze și când oportunitățile economice sunt acaparate de o minoritate”.⁹ Statul Islamic nu s-ar fi putut afirma și nu ar fi avut atâția susținători în Irak dacă regimul de la Bagdad, dominat de șiiți, nu ar fi acceptat numeroase discriminări și violențe contra sunniților, populație minoritară numeric dar care în vremea dictatorului Saddam Hussein era în poziția dominantă în stat.

Elementele materiale specifice globalizării și avansului științei și tehnologiei au ca efect și amplificarea efectelor conflictelor interne. Avioanele și autostrăzile permit transportarea de arme și muniție către țările afectate de război civil, pentru că există cerere. Binomul „lăcomie-frustrare” (*greed-grievance*) a fost folosit inițial de P. Collier și A. Hoeffler spre a explica declanșarea unor războaie civile, argumentând

că motivația beligeranților are la bază frustrări, iar dorința de a „epura” adversarul se traduce prin necesitatea de a captura resurse exploataabile (*primary commodity predation*) spre a continua lupta și a priva inamicul de asemenea resurse, folosind desigur și finanțarea prin diasporele active.¹⁰ Sărăcia împinge anumite grupuri identitare să se revolte spre a avea acces la resurse de care sunt private, resursele oferă oportunitatea finanțării războiului dar totodată sărăcia limitează și resursele statului, făcându-l mai puțin eficace în lupta cu gherilele.¹¹ Iar luptele nu fac decât să redistribuie resursele între grupurile mulțumite și cele frustrate, care astfel vor avea continuu motivația de a continua războiul spre a recupera o parte mai mare, primind și ajutor transnațional, prin diaspore. Diasporele sunt a doua mare sursă de finanțare pentru grupurile insurgente, dar și unele state terțe pot finanța rebeli.¹² Locurile predilecte unde se desfășoară aceste conflicte sunt în salba de state slabe sau chiar eșuate din Africa și Asia, dar desigur că și Europa a căzut pradă violențelor sectare și o poate face din nou – a se vedea cazul Bosniei Herțegovina și mai recent cel al Ucrainei, pe lângă o serie de conflicte asimetrice de tip „înghețat” în Republica Moldova, Georgia, Azerbaidjan. Observăm din statistica *Uppsala Conflict Data Program* că a crescut semnificativ numărul conflictelor militare din lume la nivelul anului 2014 – e vorba de 40, dintre care 11 sunt considerate războaie (adică cu minim 1000 de decedați) și numai unul singur e de tip inter-statal dar cu număr mic de victime (India vs Pakistan, ciocniri periodice în zona Kașmirului). Așadar e vorba de zece războaie civile. Prin comparație, în 2013 erau doar șase războaie, așadar o creștere de circa 18%.¹³ Deși e o cifră mult mai mică decât cea din 1988, când se semnalau 16 războaie, și chiar față de anii 1991-1994 (ex: 51 conflicte active în 1991)¹⁴, totuși creșterea este reală față de anii ‘2000 când trendul fusese constant descrescător.¹⁵ Șapte dintre conflictele existente în 2013 se stinseseră în 2014 dar cel din Siria avea să escaladeze necontrolat (mai ales prin venirea a numeroși combatanți străini și armamente, muniție trimise de state terțe); de asemenea luptele din Ucraina de Est (implicând atât gherile substatale cât și forțe paramilitare ale Rusiei) s-au soldat până în

mai 2016 cu circa 9000 de decedați (și peste un milion de refugiați externi), însă fără a afecta populația și statul într-o măsură similară cu ce s-a întâmplat în Siria – peste 200.000 de morți la finele lui 2014 și 450.000 la mijlocul lui 2017.

Războaiele civile sunt conflicte militare ce au loc în interiorul unei entități de tip statal, fie între un guvern și diferite formațiuni de rebeli, fie între diverse facțiuni rebele¹⁶ (uneori după prăbușirea guvernului central și instaurarea anarhiei), pentru controlul puterii, teritoriului și resurselor sau pentru formarea unui nou stat, prin secesiune.¹⁷ Modelele explicative iau în calcul variabile precum PIB și rata sa de creștere, anocrație (amestecul de trăsături democratice și autoritariste într-un regim politic), exportul de resurse de tip petrol, gaze etc, fracționalizarea etnică, populația și structura acesteia, prezența unor populații de religie musulmană, terenul etc.¹⁸

Trebuie să existe voința colectivă de a lupta și un nivel minim de pregătire din partea tuturor facțiunilor implicate, altfel dacă doar una atacă iar cealaltă suportă pierderile este vorba de masacru nu de luptă. De asemenea, trebuie deosebite războaiele civile autentice de acțiunile de gherilă, insurgență, contrainsurgență ce implică doar o mică fracție a populației unui stat, fiind vorba mai ales de un conflict de joasă intensitate, localizat și limitat. De pildă ce se întâmplă acum în Afganistan și Mali, unde miliții islamiste luptă contra unor guverne centrale slabe, acestea din urmă ajutate de puteri din exterior, constituie mai degrabă insurgență decât război civil, pragul despărțitor fiind numărul de minim 1000 de victime cauzate direct de lupte.¹⁹ Colin Gray arată că guvernele nu acceptă să acorde adversarilor asimetrice interni statutul de combatanți deoarece ar însemna să le recunoască o anume legitimitate, implicit acceptând că sunt situații când acestea nu mai posedă de facto monopolul violenței legitime. Dar adversarul de tip asimetric, inițial dezavantajat de puținătatea resurselor militare și a combatanților, obligat să combine tactici precum terorismul și gherila, odată ajuns la paritate de putere militară cu guvernul poate deveni un adversar simetric, capabil să înfrunte armata oficială chiar în câmp deschis.²⁰ De fapt nici nu e absolut necesară paritatea materială de putere – uneori tactici active de surprinde-

re și un moral mult mai bun decât al trupelor regulate pot face diferența. Este ceea ce s-a întâmplat cu grupul Daesh: inițial nucleu terorist și de gherilă în Irak (radicali sunniți), aplicând tactica „lovește și fugi” contra forțelor guvernamentale și a milițiilor šiite, ulterior când a capturat armament de la armata irakiană și a ajuns să se bazeze pe minim 20.000 de combatanți a putut produce niște înfrângeri catastrofale armatei irakiene în 2014-2015, trecând la ofensivă și în Siria și reușind să controleze un vast teritoriu și o populație de milioane de persoane în aceste țări.

Logica urii și a fricii conduce către efectul de spirală al violenței.²¹ R.c. nu reprezintă ceva nou la scara istoriei: încă din Antichitate sunt cunoscute asemenea conflicte pline de violență, de pildă războaiele civile din Republica și apoi Imperiul Roman. Și după pacea westfalică au existat conflicte civile extrem de grave precum războiul civil englez din anii 1642-1651 sau cele generate de Revoluția Franceză din 1789, în Vandeea (insurecția contra-revoluționară din 1793-1796) și Bretania (revolta Chouan-ilor), spre a nu mai vorbi de marele război civil din SUA.

Conform statisticilor furnizate de programul de cercetare *Correlates of War*²², războaiele civile au fost mai numeroase decât cele interstatale după anul 1945 (terminarea celui de al Doilea Război Mondial), iar trendul s-a accentuat după Războiul Rece. Între 1946 și 1997 au existat circa 108 războaie civile și 11,4 milioane de decedați, față de 23 de războaie interstatale și 3,3 milioane de morți pe câmpul de luptă. O altă statistică, a Băncii Mondiale, arată că între 1945 și 2005, războaiele civile au ucis circa 20 de milioane de persoane și au transformat alte 67 de milioane în refugiați. J.D. Fearon și D.D. Laitin, profesori la Universitatea Stanford, au contabilizat între 1945 și 1999 de cinci ori mai multe războaie interstatale decât intra-statale și de cinci ori mai multe victime în cazul celor intra-statale.²³

Așadar, războaiele civile au fost mult mai vizibile decât cele inter-statale, ca frecvență și letalitate.²⁴ Să fie vorba de tendința generală de diminuare a conflictelor dintre state, pe fondul perimării ideilor geopolitice clasice, a naționalismului și a descurajării nucleare sau se constată o exacerbare a tensiunilor centrifuge din

state multi-naționale și/sau multi-religioase cu slabă capacitate economică și administrativă și lipsa unei identități colective solide? Ted Robert Gurr alături de alți cercetători a demarat de peste două decenii un proiect de inventariere și clasificare a „minorităților în situație de risc” („*minorities at risk*” – *the AMAR project*), anume acele grupuri etno-religioase care sunt supuse discriminării și persecuțiilor în state de pe tot globul și de aceea sunt mai ușor de mobilizat pentru lupta de independență națională și secesiune.²⁵

Primul efort sistematic de a înțelege cauzele socio-economice ale războaielor civile după finalul Războiului Rece a aparținut unui grup de experți universitari mai ales americani, reușiți sub egida Băncii Mondiale, în cadrul proiectului „*Economics of Political and Criminal Violence*”. Ulterior, cercetările au devenit din ce în ce mai complexe, incluzând și factorii identitari, geografici, militari etc.

Se știe că războaiele civile sunt mult mai greu de finalizat decât cele inter-statale, pentru că părțile combatante trăiesc pe același teritoriu și nu acceptă decât extrem de greu compromisurile față de linia maximalistă invocată de liderii lor. Statistic, multe r.c. încheiate se reaprind la un moment dat pentru că nu s-a reușit corectarea cauzelor. Luptele au adesea un aspect sectar, bazat pe eliminarea fizică a adversarului. Scenariile tipice sunt: victoria totală a uneia dintre părți care apoi va asigura guvernarea, o soluție negociată prin care rebelii acceptă să lase armele primind în schimb garanții de siguranță a vieții și funcții în stat, sau intervenția masivă a unui actor extern (organizație, stat sau grup de state) care asigură o pace durabilă. Sri Lanka, Liban și Columbia, respectiv Republica Centrafricană sunt exemple tipice pentru fiecare din aceste scenarii. În ce privește secesiunea, se cunosc atât cazuri în care războaie civile s-au încheiat prin apariția unui nou stat de tip Kosovo, cât și situații în care sub egida ONU s-a negociat o pace între grupurile identitare rivale, păstrând unitatea teritoriului (Bosnia-Herțegovina, Irak).

Una dintre strategiile folosite cu predilecție de rebeli în războaie civile este terorismul. Scopul este de a demoraliza guvernul, armata și partea de populație ce susține guvernul. Se consideră că terorismul e mai eficient contra

unui guvern democratic decât a unui autoritarist deoarece liderii democrației țin cont de sensibilitățile poporului. În autocrații, șansa de a determina guvernul să facă concesii rebelilor, la presiunea populației, e mai mică.²⁶ De asemenea, adesea rebelii fac apel la comunitatea internațională spre a le susține cauza, ei arată că sunt supuși unor acte de violență și încălcarea a dreptului umanitar, unor acte de genocid sau crime contra umanității. Dacă adversarul acestor rebeli e un guvern autocratic precum cel al lui Bashar Assad în Siria, credibilitatea e mai mare și se găsesc guverne străine care să sprijine rebelii²⁷ – de pildă SUA, Turcia, Arabia Saudită în acest caz. În februarie și martie 2017, jihadiști din cadrul ISIS și Al Nusra au detonat centuri cu bombe și I.E.D.-uri în Damasc (cartierul Bab al Saghir) spre a le arăta oficialilor guvernamentali că nu există zone sigure, protejate de violențe, mai ales în cartiere populate predominant de šiiti.²⁸ Ei au atacat ținte civile și non-civile ale unui regim dictatorial sau mai bine spus “anocratic” adică democratic în plan electoral și nedemocratic în ce privește accesul opoziției la exercițiul real al puterii. Din toate grupările ce luptă contra regimului Assad, doar câteva comit acte teroriste dirijate contra civililor, mai frecvent, și anume islamistii cei mai duri.

În cazul Libiei, Franța, Marea Britanie și SUA au sprijinit clar rebelii anti-Gaddafi și de asemenea statele NATO care au contribuit la efortul militar din prima parte a anului 2011. Rebelii care sunt în căutarea unui sprijin mai larg din partea populațiilor locale și au obiective politice largi se feresc de acte teroriste care riscă să le alieneze sprijinul (de pildă Armata Siriană Liberă), în schimb rebelii sectari (de pildă ISIS, Al Nusra, Hezbollah)ucid fără probleme civili, știind că segmentul de populație pentru care luptă va rămâne alături de ei.²⁹

Războaiele civile post-Război Rece au loc acum exclusiv în state slabe (*weak states*) care eșuează (*failed states*), cu deficit de coeziune internă, cu resurse puține alocate inegalitar, marcate de diversitatea etno-religioasă extrem de prost gestionată. E vorba mai ales de state provenite din decolonizare, ale căror granițe sunt percepute ca arbitrare de către o parte a cetățenilor dar și de către țări vecine. Siria a fost

provincie (Vilayat) otomană dar transformarea în stat independent nu a rezolvat problema nevoii de autonomie a kurzilor din Nord, nici tensiunile dintre sunniți și šiiti. Adepții unui Califat islamic sunnit nu acceptă granițele între multe state din MENA, pe care le consideră un produs al înțelegerii puterilor europene, de tipul acordului Sykes-Picot din 1916.

Existența unor granițe resimțite ca „nedrepte” de către unele grupuri identitare dispersate transfrontalier în mai multe state învecinate, granițe ce nu pot fi modificate din cauza opoziției comunității internaționale, și în lipsa unui inamic extern puternic care să coaguleze identitar națiunea, sporesc probabilitatea unui conflict intern. Asemenea războaie vizează fie să producă schimbarea de regim politic, în beneficiul unor grupuri identitare (rebelii sirieni sunniți nu mai acceptă dominația elementului alawit reprezentat de familia Assad), fie direct secesiunea teritorială (cazul Kuridstanului).³⁰ În cazul Siriei, de exemplu, rebelii care contestă guvernarea regimului Bashar al Assad au dorit desigur de la început înlăturarea acestuia și transferul puterii politice dinspre grupul šiit-alawit către cel sunnit, dar neputând atinge acest obiectiv, din cauza sprijinului extrem mai consistent primit de Damasc (mai ales din partea Rusiei), s-ar mulțumi cu secesiunea și crearea unui „Sunnistan” separat. La rândul său, Assad, înainte de intervenția Rusiei, s-ar fi mulțumit probabil cu un mini-stat pe coasta mediterană, pe axa Damasc-Alep, decât să risce să piardă tot controlul teritorial în beneficiul adversarilor săi.

În Asia și Africa, cele mai multe state slabe și eșuate nu numai că nu au reușit să elimine centrele de putere locale și să impună autoritatea guvernelor, dar populațiile nu au adesea un sentiment național și nici inamici externi puternici care să le permită închegarea unei identități naționale prin mecanismul războiului bazat pe ostilitatea față de pericole asociate alterității aflate în exterior.³¹

Decolonizarea a produs state postcoloniale adesea nefuncționale din punct de vedere politic și economic, care se abat de la modelul weberian de stat – e vorba de „monopolul folosirii legitime a forței fizice pentru impunerea ordinii”. Un stat funcțional, la nivelul minim,

controlează resursele necesare aplicării violenței legitime, beneficiază de loialitatea majorității cetățenilor și colectează destui bani din taxe (mobilizarea resurselor fiscale).³² Statele slabe, neputând colecta destule resurse fiscale nici nu pot oferi cetățenilor bunuri colective care să îi facă loiali, din contră, se vor confrunta cu proteste și nemulțumiri.³³ Proasta guvernare, corupția, risipirea resurselor pot duce și la repetarea războaielor civile în unele state, pe când instituțiile politice și juridice solide previn asemenea fenomene și limitează comportamentul abuziv al elitelor executive.³⁴

Slăbiciunea statelor postcoloniale din Africa și Orientul Mijlociu („beneficiarele” unor frontiere artificiale, trasate de fostele puteri coloniale, fără a ține cont de distribuția etno-religioasă a populațiilor) se manifestă mai ales prin imposibilitatea de a controla acțiunile unor actori nestatali, adesea transnaționali-clanuri, mafii, miliții etnice, mercenari, teroriști etc. Nu întotdeauna statele reușesc să controleze societățile aflate pe teritoriul național, sunt cazuri în care revoltele grupurilor sub-naționale limitează grav capacitatea de guvernare și legitimitatea statelor, precum și capacitatea economiei capitaliste de a amesteca elementele stratificate ale societăților tradiționaliste.³⁵ Așa cum demonstrează Joel Migdal de la Universitatea Washington, multe state slabe sau chiar eșuate din Africa, provenite din decolonizare și în care liderii locali (*strongmen*, șefi de trib, lideri militari) au primit direct resurse de la ex-puterea colonială, se confruntă cu mișcări societale extrem de puternice care le contestă dreptul la violență legitimă (în sensul weberian al termenului) în relația cu populația și la controlul teritoriului național și al resurselor. Statul și societatea pe care o guvernează nu constituie neapărat un tot unitar, așa cum doctrina naționalistă de tip occidental ne-a lăsat să credem: uneori tensiunile se manifestă iar societatea se întoarce contra statului, în lupta pentru resurse și putere.³⁶

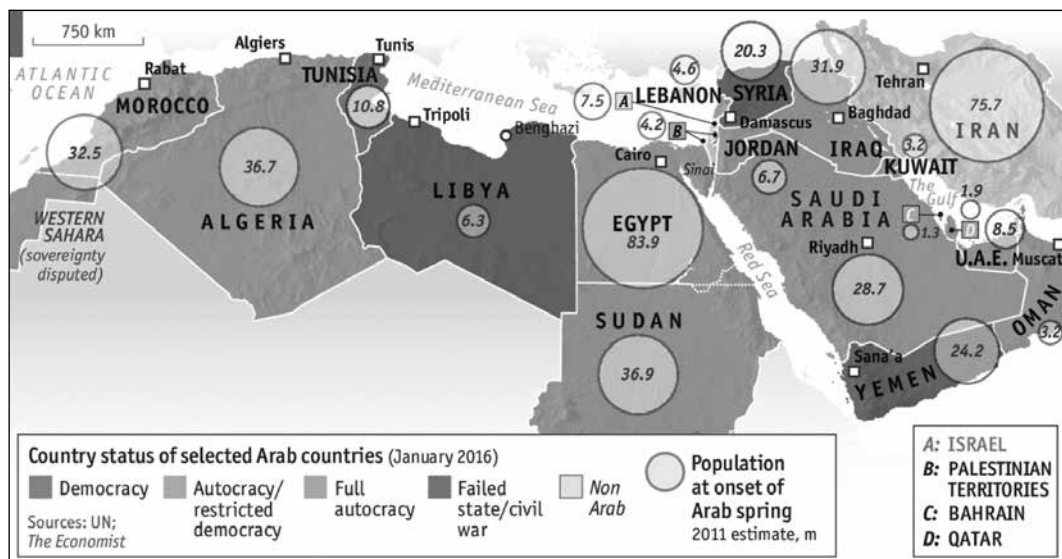
Probabilitatea de declanșare a unor războaie civile e dependentă de variabile precum „polarizarea” etnică și religioasă, geografia (munții și pădurile pot favoriza gherilele), urbanizarea, democrația și educația (mai ales accesul bărbatilor la educația secundară), discrepanțele

economice³⁷ și mobilitatea socio-economică a grupurilor subnaționale.³⁸ Statele care au cunoscut deja războiul civil, cu numeroase victime, au o probabilitate sporită de a cunoaște din nou episoade de război civil, mai ales dacă au și granițe poroase și minorități transnaționale cu bază în state vecine, slabe sau revizioniste. Grupurile etnice/religioase rivale nu prea acceptă să negocieze împărțirea puterii cu guverne dominate de alte grupuri etnice sau religioase, pentru că lipsește încrederea reciprocă și din cauza „demonizării” la nivelul reprezentărilor mentale.³⁹

Vecinătatea este de asemenea un puternic factor explicativ. Rebelii ce participă la războaie civile adesea găsesc sanctuare și sprijin în state vecine, unde același grup etnic conduce statul sau unde grupuri identitare similare cu cel al rebelilor ocupă o poziție privilegiată. Astfel rebelii albanezi ai UCK (Armata de eliberare a Kosovo) au găsit sprijin și adăpost temporar peste munți în Albania, rebelii ruandezi din etnia Hutu s-au refugiat în R.D. Congo după ce au pierdut războiul tribal cu milițiile Tutsi iar separatiștii din Donețk și Luhansk (Ucraina de Est) nu ar putea să își mențină pozițiile fără sprijin activ al Rusiei.

Orientul Mijlociu și Africa de Nord – conflicte societale multiple și destructurare statală

Orientul Mijlociu și Africa de Nord (MENA) este un subcomplex de securitate⁴⁰ marcat actualmente de o serie de războaie civile, pe linii de falie etno-religioasă și cu implicarea unor actori statali și non-statali din regiune și nu numai. Arealul respectiv este caracterizat prin existența unor falii etno-religioase conflictuale, prin radicalizare religioasă, violență societală, explozie demografică, instabilitate socio-economică și contrast mare între bogați și săraci. Conflictele dintre sunniți și șiiți sunt o constantă în state ca Irak, Siria, Yemen, iar țări puternice le susțin: Arabia Saudită, Qatar, Turcia respectiv Iran. Intervențiile din exterior, precum cea a Rusiei de partea Iranului și președintelui sirian Bashar Assad, a Turciei în favoarea rebelilor sunniți moderați, contribuie

Sursa: (<http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2016/01/daily-chart-8>)

la escaladarea războaielor civile din MENA, la prelungirea și nivelul crescut de letalitate.

Enunțul conform căruia Primăvara Arabă a eșuat și s-a transformat în «iarnă» arabă tinde să devină în Occident o axiomă la modă. La fel este descrisă situația și în Rusia ori China, de către analiștii din mainstream. Pornită din agitația segmentelor sărace ale populațiilor, mai ales din zona urbană, această revoltă a avut printre cauze nu doar intoleranța crescândă la dictaturi, la abuzurile și ineficiența administrativă a unor regimuri osificate, la corupția galopantă, la șomaj, la urbanizarea rapidă, haotică, ci și succesiunea unor recolte cerealiere proaste (pe fondul schimbărilor climatice globale)⁴¹, apoi creșterea prețurilor bunurilor de consum, în țări arabe cu șomaj masiv și exces de populație tânără.⁴² MENA (Orientul Mijlociu și Africa de Nord) este una dintre regiunile lumii cu cele mai mari importuri de hrană iar în 2010 seceta a redus oferta de grâne din Rusia, Ucraina și Argentina, ridicând rapid prețurile la nivel mondial.⁴³

Încă din iarna anului 2006 Siria s-a confruntat cu o secetă severă astfel că până în 2009 producția agricolă scăzuse cu mai mult de jumătate și punând un milion de locuitori vulnerabili în situația de foamete. Seceta a ucis atunci cam 85% din vitele fermierilor sirieni din nord-est, golindu-le fântânile de apă. Între

2006-2009 se estimează că seceta și recolte insuficiente au dus la migrarea forțată a mai mult de 1,5 milioane de fermieri sirieni.⁴⁴ Ei s-au îndreptat spre orașe mari precum Alep, Damasc și Homs. După cum a afirmat fostul secretar de stat din SUA, John Kerry, *"It's not a coincidence that immediately prior to the civil war in Syria, the country experienced its worst drought on record."*⁴⁵ Regimul de la Damasc poartă o parte din vină prin managementul prost al agriculturii. Așadar încrucișarea condițiilor legate de penurie alimentară și secetă cu rivalitățile etno-religioase și resentimentele față de abuzurile unui regim dictatorial explică violența revoltei.

De Primăvara Arabă ne despart abia șase ani, timp probabil insuficient spre a identifica rădăcinile adânci ale fenomenului. Evident este un fenomen complex, ale cărui cauze majore credem că le deslușim în general fără probleme, dar ale cărui meandre ascunse și factori ce țin de acțiunile unor personalități politico-religioase sunt încă greu de deslușit cu precizie. Izbucnită cu violență la cumpăna anilor 2010-2011, în mai multe state din Orientul Mijlociu și Africa de Nord, P.A. poate fi descrisă ca o tentativă a unei părți a populațiilor de a schimba regimuri dictatoriale, corupte, uneori extrem de represive și de a aplica necesarele reforme politico-economice pe care

dictatorii le-au împiedicat decenii la rând. Vorbim aşadar de lipsa de libertate (resimţită de o parte a populaţiilor), osificarea regimurilor autoritariste, şomajul şi decăderea economică, inegalitatea socio-economică foarte mare dintre elitele care monopolizau puterea şi oamenii obişnuiţi, corupţia generalizată şi lipsa de perspective socio-economice pentru grosul populaţiilor locale pe termen mediu.⁴⁶

Analizele au arătat că în Egipt şi Tunisia, presiunea maselor şi dezertarea unei părţi a aparatului de stat în tabăra protestatarilor au condus la căderea pe cale paşnică a dictatorilor şi organizarea de alegeri democratice (cu toate că statul egiptean a cunoscut ulterior o lovitură de stat militară contra preşedintelui ales în 2012, Mohamed Morsi, şi s-a instituit o dictatură militară care a suprimat opoziţia şi a anulat tranziţia spre democraţie, cu sprijin din partea monarhiilor conservatoare din Golf, care se temeau de radicalizarea islamică a maselor), în schimb rezistenţa extremă a guvernelor faţă de cererile legitime ale maselor, violenţa sângeroasă contra civililor, aveau să conducă în Libia şi în Siria la războaie civile. Cele două state au în comun faptul că erau republici conduse de dictatori ce se revendicau din ideologii pretins de stânga, reformiste şi care se distanţaseră clar de mesajul islamist, aplicând persecuţii dure contra islamiştilor. Ulterior şi Yemen (care deja avusese parte de război civil între republicani şi monarhişti în intervalul 1962-1970) s-a afundat într-un război civil sângeros, pe fondul intervenţiilor din exterior ale Arabiei Saudite şi Iranului, state angajate într-un *proxy war* (război prin interpuşi) acerb pe teritoriul yemenit. Trebuie precizat că tot Arabia Saudită a intervenut în anul 2011 alături de Emiratele Arabe Unite trimiţând circa 2000 de militari în Bahrain spre a apăra elitele politice sunnite contestate stradal de mase mari de şiiţi, despre care nu ştim exact în ce măsură au fost sprijinite sau instigate de cercuri radicale din Iran. Aşadar saudiţii şi aliaţii lor din Golful Persic au aplicat o strategie de *containment* contra insurecţiilor şiiite ce riscuau în opinia lor să favorizeze avansul geopolitic al Teheranului.

Se remarcă totuşi faptul că monarhiile tradiţionale din MENA (*Middle East and North Africa*) au reuşit să evite ca tulburările izbuc-

nite subit să se transforme în război civil, cazurile clasice fiind Iordania şi Maroc unde protestele stradale au fost gestionate constructiv, cu moderaţie. Asemenea state nu au avut nevoie de sprijin militar extern ca să gestioneze tulburările interne. De asemenea, Arabia Saudită, stat monarhic ultra-conservator şi care blochează aproape total emergenţa formelor politice democratice, a reuşit să nu treacă prin mari valuri de proteste populare oferind beneficii economice din redevenţe petroliere majorităţii populaţiei, de asemenea dovedind un grad mărit de activism în politica externă, inclusiv prin intervenţii militare destinate să stăvilească expansiunea geopolitică (reală sau doar percepută) a Iranului.⁴⁷

În schimb, republici fragile, aflate în tranziţia către democraţie, precum Irak şi Liban se află din nou aproape de re izbucnirea unor războaie civile. Luptele purtate de armata irakiană, având corpul ofiţeresc preponderent şiiit, contra islamiştilor regrupaţi sub flamura Daesh (acronim arab pentru „Stat Islamic”) contribuie la polarizarea crescândă pe criteriul religios a populaţiei, deoarece jihadiştii ce aspiră la formarea unui Califat sunt musulmani sunniţi într-o ţară în care şiiţii sunt mai numeroşi dar sunniţii constituie şi ei o parte importantă a populaţiei. Clivajul sunniţi-şiiţi este unul definitoriu pentru societatea irakiană actuală, după cum şi în Siria, Kuwait, Liban sau Bahrain este foarte important. Nu doar state corupte şi despotice se confruntă cu mişcări populare de contestare: Turcia, un exemplu de reuşită democratică – de fapt singura democraţie funcţională (la standarde occidentale) din MENA, alături de Israel – s-a confruntat cu dese atacuri teroriste ale Daesh şi ale PKK iar în iulie 2016 o parte a armatei a încercat un puci contra preşedintelui republicii R.T. Erdogan. Eşecul puciului a fost urmat de acţiuni represive extrem de dure ale regimului de la Ankara contra elementelor liberale, a celor „guleniste” (musulmane moderate) şi a minorităţii kurde. Referendumul din 15 aprilie menit a spori mult puterile preşedintelui în dauna guvernului şi parlamentului, câştigat la limită de tabăra prezidenţială, va diviza şi mai mult societatea turcă. Cu o populaţie scindată, polarizată (pro şi anti-Erdogan si AKP, partidul aflat la guvernare), cu o economie în de-

clin vizibil, cu zeci sau sute de mii de oameni arestați și dați afară din posturi și o opoziție tot mai hărțuită, acest stat se află probabil destul de aproape de un război civil a cărui izbucnire desigur că ar prelungi durata de viață și a celui din Siria vecină și ar inunda țările UE cu noi valuri de imigranți. Alternativa fiind o dictatură prezidențială aproximativ la fel de nocivă.

După cum arăta profesorul american Daniel Byman de la Universitatea Georgetown, războiul civil este deja un element pre-existent în Orientul Mijlociu extins, fiind de amintit conflictele din Algeria, Egipt, Iran, Irak, Iordania, Libia, Liban, Oman, Siria și Yemen. E vorba de războaie în general repetitive, ciclice, care produc efecte de *spill over* în vecinătăți (prin deplasările forțate sau voluntare de populație peste granițe), ele duc la radicalizarea unor segmente largi ale populației și întăresc sau slăbesc guvernele, crează noi lideri din care unii se legitimează doar prin radicalism și violență.⁴⁸ S-a constatat că statele vecine vor să profite de țara aflată în conflict intern, de pildă spre a avea acces la resursele ei, ori intervin ca nu cumva războiul să se întindă peste graniță și pe teritoriul lor, astfel încât, de regulă, se ajunge la transformarea războaielor civile în „războaie regionale.”⁴⁹

Omogenitatea etnică și/sau religioasă a populațiilor, favorizarea unor grupuri de către dictatori în detrimentul altora dar și tribalismul din aceste societăți au favorizat sau au inhibat tendința acestor conflicte socio-economice și politice de a escalada spre război civil. Așa cum se arată în capitolul dedicat războaielor civile din acest volum, factorii determinanți par a fi existența statelor „slabe”, a unor resurse ce pot fi prădate, a elementului multi-etnic și multi-religios pe un teritoriu dat, a mitologiilor colective negative și a traumelor istorice, de asemenea contează mult și inegalitățile socio-economice persistente asociate unor anumite grupuri, resentimentele și prezența armelor în sânul populației etc.⁵⁰ S-a demonstrat că, uneori, între comunitățile etnice rivale ce își dispută un teritoriu pe care îl locuiesc împreună, amestecate, sporește riscul declanșării unui război civil din cauza mecanismului de „dilemă a securității societale” (etnică și/sau religioasă).⁵¹ Cu alte cuvinte frica reciprocă de anihilare, ca urmare a unui atac surpriză, îndeamnă taberele ostile să treacă la atac. De aceea, se șterge granița dintre războiul de apărare și cel de atac iar

epurarea etnică poate ajunge să fie o strategie inclusiv „defensivă” (preventivă) contra unui potențial agresor.⁵² În cazul sirian, prezența în vestul țării, în zona intens populată, precum și în nord, a grupurilor alawite, sunnite, šiite, creștine respectiv arabe și kurde, aflate practic în zone ce se suprapun și se intercalează, fără un spațiu geografic despărțitor, cu rol de tampon, sporește sentimentul de frică și este propice unui război civil bazat pe frica reciprocă de anihilare.⁵³ În tot Orientul Mijlociu conflictul latent dintre sunniți și šiiti s-a amplificat după războiul din Irak (2003), fiind instrumentalizat de țări precum Arabia Saudită, Turcia ori Iran. Atât conflictul din Siria cât și cele din Irak (2003-2007) au avut și au o puternică dimensiune religioasă, data fiind tendința de epurare sectară a unor populații vulnerabile.

Trebuie luat în calcul și pattern-ul postulat de cercetătorul Stuart Kaufman, care presupune existența unor mitologii negative bazate pe ostilitatea istorică între grupuri identitare, teama reciprocă de exterminare sau izgonire din spațiul de viață, și mobilizarea maselor de către factorul politic, prin instrumentalizarea fricii și urei.⁵⁴ Studii recente arată că existența unor clivaje identitare lingvistice aduc o probabilitate mai mare de război civil decât dispu-tele religioase.⁵⁵

Efectul cel mai vizibil al acestui fenomen ce afectează MENA, mai ales după declanșarea Primăverii Arabe (2010-2011) este numărul extrem de mare al refugiaților, atât al celor externi cât și a persoanelor deplasate intern. Înalțul Comisariat al ONU pentru refugiați se arată extrem de alarmat de numărul-record de imigranți din lume, atât cei economici cât și cei generați de războaie. Raportul anual al UNHCR intitulat *Global Trends Report: World at War*, din iunie 2015, indica faptul că „world displacement” (numărul de persoane refugiate în toată lumea) atinsese un record nedorit la finalul anului 2014, anume 59,5 milioane persoane, față de 51,2 milioane în 2013 și 37,5 milioane în 2004. Se arată că una din 122 de persoane pe glob este fie refugiată, fie „internally displaced” ori în căutare de azil. De aceea, Înalțul Comisar ONU pentru Refugiați, António Guterres a afirmat că „*We are witnessing a paradigm change, an unchecked slide into an era in which the scale of global forced displacement as well as the response required is now clearly dwarfing anything seen before*”⁵⁶ Siria singură

a produs peste 4 milioane de refugiați și alte milioane de deplasați interni la o populație de circa 19 milioane locuitori (estimare pentru ianuarie 2017).⁵⁷ Numeric, Africa a cunoscut recent cele mai multe conflicte soldate cu refugiați (circa opt), dar Orientul Mijlociu, deși are mai puține (trei războaie civile în curs), a înregistrat un număr mai mare de refugiați. În Siria și Yemen un număr mare de persoane vulnerabile, inclusiv copii, se confruntă cu mari lipsuri alimentare și deficit de asistență medicală, din cauza prelungirii încheștărilor militare.

Mai trebuie spus cu sinceritate că Iranul și Arabia Saudită poartă o bună parte din responsabilitatea prelungirii războaielor civile și insurgențelor din Irak, Siria și Yemen. Cele două state dominate de ramuri extremiste ale religiei islamice sponsorizează grupuri politice antagoniste, instruiesc armate sau grupuri de gherilă și chiar se implică cu trupe și tehnică de luptă în aceste conflicte. Până acum Arabia Saudită a eșuat masiv în Yemen și Siria având însă succes în Bahrain, în timp ce Iranul a beneficiat de sprijinul Rusiei în Siria și a consolidat temporar pozițiile šiitilor Houthi din Yemen, prevenind zdrobirea lor de către bombardamentele saudite și chiar americane. Pe termen lung după cum se afirmă în unele cercuri politice și analitice, acțiunea politico-religioasă și militară a Teheranului și Ryadului ar putea precipita un război religios de zeci de ani în Orientul Mijlociu, pe falia sunniți-șiiti. Qatarul a trimis și el mult armament rebelilor sirieni sunniți, în valoare de mai multe miliarde de USD, colaborând direct cu saudiții și americanii, dar a patronat și sponsorizat în noiembrie 2012 crearea Coaliției Naționale pentru Forțele Siriene Revoluționare și de Opoziție. Ulterior Arabia Saudită a preluat controlul asupra Coaliției numindu-l în fruntea sa pe Ahmed Jarba în locul islamistului moderat Moaz Al Khatib. Turcia a sprijinit la rândul ei grupări sunnite, inclusiv unele radicale, spre a grăbi prăbușirea regimului baathist de la Damasc, dar a eșuat. În cele din urmă a ajuns la un acord cu Rusia și Iran spre a contribui la finalul războiului civil sirian. Evident, fără sprijinul militar masiv al Rusiei nu credem că președintele sirian Assad s-ar fi putut menține la putere, cel iranian nefiind suficient. De asemenea Rusia a blocat în C.S. al ONU mai multe rezoluții prin care regimul președintelui Assad era condamnat pentru crime contra umanității și se apli-

cau sancțiuni. În acest fel a contribuit direct la prelungirea suferințelor poporului sirian. E cunoscut în literatura dedicată războaielor civile că intervenția unor state terțe în favoarea unor grupuri rebele duce la prelungirea războiului și caracterul său mai violent, pe lângă dificultatea sporită de a îl finaliza.⁵⁸

Președintele SUA Trump ar dori să elimine ISIS dar fără a mai sponsoriza masiv miliții arabe siriene și irakiene, folosind bombardamente aeriene, drone și consilieri militari, încercând uciderea liderilor așa-zisului Califat. Probabil că va ajuta în mod selectiv grupările ce contribuie direct la distrugerea forțelor ISIS, coordonându-se cu saudiții. Forțele kurde YPG sunt un element central al strategiei anti-ISIS, ele având spirjin dublu – din partea SUA dar și a Rusiei. Dar tot Trump pare decis să impulsioneze și prăbușirea regimului Assad de la Damasc, pe care îl consideră la fel de nociv în plan moral ca și Daesh.

Un mare război religios al zonei MENA nu poate fi exclus. Masacrele, schimbările de granițe și fluxurile de refugiați ar fi consecințele cele mai ușor de anticipat. De altfel războiul din Siria a avut ca efecte sporirea dramatică a imigrației spre Europa și ascensiunea ISIS

Revoltele contra dictatorilor în societăți tribale (mozaicate) ca element catalizator al războiului civil

Siria, Libia și Yemen au cunoscut zeci de ani de dictatură, înapoiere economică și reprimare, fapt ce a generat multe resentimente și frustrare în rândul majorității populațiilor. Evenimentele revoluționare din Tunisia, soldate cu alungarea președintelui-dictator Ben Ali la cumpăna anilor 2010-2011 au generat frământări revoluționare în aceste state conduse tot cu mână forte, pe fondul declinului economic și al urbanizării accelerate, ce se suprapuneau peste creșterea demografică constantă. Așadar tineri numeroși, veniți de la sate în orașe mari unde nu găseau locuri de muncă sau găseau dar sub nivelul lor de pregătire și aspirație, afundându-se în sărăcie cronică. Turismul, puternic limitat de suspiciunile autorităților față de străini și dificultatea obținerii vizelor, nu a adus venituri substanțiale bugetului și nici nu a

creat destule locuri de muncă, în timp ce agricultura producea mult pentru export.

Siria avea toate „ingredientele” unui stat care se confrunta cu riscul de război civil: multi-etnică, multi-religioasă, cu un procent mare de populație tânără preponderant urbană, șomaj ridicat și dictatură. S-a remarcat faptul că protestele izbucnite în martie 2011 la Dara'a, oraș aflat pe râul Yarmuk, lângă granița cu Iordania, au avut drept motiv abuzurile specifice regimului republican al președintelui Bashar Assad și al Partidului Baath față de mari părți ale populației. Câțiva copii care au desenat graffiti-uri antiguvernamentale pe clădiri publice, inspirați de evenimentele recente din Tunisia, Libia și Egipt, au fost arestați, bătuți, torturați de forțele de ordine, iar grupuri de sirieni au ieșit imediat să protesteze, fiind atacate de armată cu gloanțe de război. Masacrele din lunile martie-iuni 2011 au fost comise mai ales de *shabiha* („fantomă” în limba arabă), forțe paramilitare de șoc. Regimul nu a putut izola orașele ce treceau prin insurecții deoarece foarte mulți sirieni aveau acces la telefoane mobile, internet, televiziune prin satelit, astfel că rebelii s-au putut coordona între ei, chiar fără o conducere centrală. După cum spune D. Kilcullen, cunoscut expert în insurgență, conectivitatea a amplificat violența și a limitat posibilitatea de ripostă eficientă a guvernului.⁵⁹ Președintele Assad permisesese accesul larg al populației la aparatură electronică de comunicație și la internet între 2002 și 2010, neconsiderând că acest lucru i-ar periclita puterea politică și regimul dictatorial. Un studiu al Băncii Mondiale arată că între 2002 și 2012 rata de creștere a folosirii telefoanelor mobile în acea țară a fost de 2347% în timp ce în SUA creștea doar cu 83%! Rata folosirii internetului a crescut și ea cu peste 800%, mai mare decât cea din Egipt, Libia sau Tunisia și mult peste cele 27% creștere în SUA, în aceeași perioadă.⁶⁰

Însă știm acum, la șase ani după declanșarea revoltelor stradale, că doar o parte a populației s-a solidarizat cu manifestanții pro-libertate, nu au existat ca în Egipt și Tunisia grupuri active și pan-naționale ale societății civile, sindicate, care să dea credibilitate și reprezentativitate protestelor. În Siria protestele nu au avut o conducere, lideri cunoscuți și respectați la nivel național, ierarhie, ci au fost generate mai ales de tineret urban în stare de șomaj și sărăcie (inclusiv cu studii superioare dar fără

loc de muncă și locuință proprie), fără participarea semnificativă a clasei de mijloc și a intelectualilor liberali, cum a fost cazul la Cairo și în Tunis. Protestatarii au cerut condiții de viață mai bune, anularea monopolului politic al Partidului Arab Socialist Baath și limitarea prerogativelor constituționale excesive ale șefului statului.⁶¹ Trebuie precizat că Daraa se confrunta de câțiva ani cu diminuarea resursei de apă pe motiv de secetă persistentă și administrare deficitară a infrastructurilor, dar și cu un aflux de populație din alte zone.

Conform CIA Factbook, la o populație de circa 22.457.336 locuitori, arabii constituie 90,3% din total, iar kurzii, armenii, circazienii, turcomanii etc. doar 9,7%. Printre arabi, beduinii constituie o ramură aparte. Musulmanii sunniți sunt 65% (din care 8% kurzi), cei alawiți, ismailiți și druzi 16%, creștinii 10%, plus circa 1% evrei. Alawiții sau nusayriții sunt grupul non-sunnit cel mai numeros, adică circa 11-12% din toată populația.⁶² Vârsta medie a locuitorilor este de 22,7 ani iar populația între 0 și 24 de ani constituie 54% din total.⁶³ Circa o treime din populația siriană nu e de religie islamică iar kurzii, care sunt aproape toți musulmani nu aparțin în schimb grupului arab, ei reprezentând circa 10% din populație.⁶⁴ Și sunniții, majoritari la Est și Sud de zona litorală, au în mijlocul teritoriului lor „pungi” populate de creștini, alawiți și ismailiți. Creștinii (ortodocși afiliați Patriarhului din Antiohia, majoritari, dar și latini și puțini protestanți) formează maxim 10% din populație. Arabii sunniți extremiști sunt iritați de faptul că aproximativ 25% din sirieni nu sunt musulmani sunniți ci potențiali eretici – e vorba de druzi și alawiți, iar președintele ar fi trebuit să fie sunnit (conform Constituției), deoarece šiiti sunt considerați în general apostatați și riscă pedeapsa capitală dacă nu acceptă convertirea la ramura sunnită, dominantă în Islam.⁶⁵ Constituția Siriei (adoptată în 1973) afirmă că toate religiile trebuie respectate și se garantează libera practicare a cultelor cu condiția să nu prejudiceze ordinea publică. Rebelii sunniți radicali se folosesc de apartenența lui Assad și a familiei sale la Islamul alawit ca să îl denunțe ca eretic (*Nusayri*) și prin urmare lider nelegitim. Țara este în mod evident foarte „mozaicată”, fiind alături de Irak și Liban printre cele mai clivate state arabe, în plan etno-religios. Cei mai mulți evrei au emigrat deja acum două

decenii. Mai trebuie spus că peste un million de irakieni au fugit din țara lor și s-au instalat în Siria ca refugiați de război, între 2004 și 2010, punând presiune pe orașe deja aglomerate, cu lipsuri de rezerve de apă și alimente, cu șomaj crescut. Mai ales în Damasc dar și în Alep, Homs și Hama s-au instalat valuri de refugiați. De asemenea fuga multor irakieni sunniți în Siria a accentuat conflictul sectar dintre sunniți și șiiți. Cu alte cuvinte ei au fugit din Irak din cauza acestor conflicte religioase și le-au exportat involuntar în țara care i-a găzduit. Totuși acești refugiați (teoretic fără drept de muncă dar angrenați neoficial în diverse activități) au contribuit la dublarea PIB-ului Siriei între 2004 și 2010, ajungând la 60 miliarde USD. Însă din cauza afluxului de consumatori pe piață prețurile bunurilor de consum și locuințelor au crescut accelerat, în detrimentul sirienilor săraci, fapt ce a mărit tentația acestora de a se revolta contra guvernului în 2011.

Siria este un stat ale cărui granițe au fost trasate, cam cum e regula aproape generală în Orientul Mijlociu, de către fostele puteri coloniale. Franța a fost cea care a controlat în perioada interbelică destinele și configurația Siriei și Libanului, folosindu-se de sistemul de mandate creat prin Societatea Națiunilor, respectând în parte deciziile Acordului Sykes-Picot din 1916, între Paris, Londra și Petrograd. Nordul provinciei otomane a Siriei a ajuns sub stăpânirea Parisului până la independența din 1946 – de altfel Franța a cedat abuziv Turciei o provincie otomană Sangeacul Alexandretta (denumirea actuală e Hatay) în 1939, înainte de proclamarea ca stat independent a Siriei, stat care ulterior a revendicat fără success acest pământ (ceea ce explică și relațiile tradițional proaste dintre Damasc și Ankara). De asemenea, Siria a fost văduvită de Înălțimile Golan de către Israel, după ce participase la mai multe războaie în alianță cu alte state arabe, contra Israelului. Aceste războaie urmăriseră de fapt distrugerea totală a statului evreilor, anexarea de facto fiind un fel de „pedeapsă” administrată poporului sirian și o metodă de a vulnerabiliza în plan strategic Siria. Probabil că Israelul ar fi dispus să retrocedeze regiunea ocupată doar dacă la Damasc ar veni un regim extrem de prietenos față de interesele sale sau dacă ar obține numeroase garanții de securitate. Ambele sunt scenarii extrem de improbabile. În 2014-2017, Tel Aviv-ul a atacat de câteva ori prin surprin-

dere ținte de pe teritoriul sirian, mai ales depozite de arme și carburanți controlate de Iran și Hezbollah, spre a diminua puterea adversarilor săi existențiali cei mai redutabili (și mai ales transferul de produse strategice dinspre Teheran spre Hezbollah), dar fără a declara război Siriei. De altfel între cele două state, implicate în trei războaie majore, nu a fost semnat un acord de pace ci doar unele de armistițiu. Imposibilitatea de a recupera aceste teritorii și de a continua să unifice identitar națiunea prin asumarea rolului de adversar istoric al Israelului (alături de Egipt și ulterior de Iran) a contribuit și ea la delegitimarea regimului Assad și a Partidului Baath, de guvernământ⁶⁶, la fel ca și retragerea armatei siriene din Liban în aprilie 2005, la presiunea comunității internaționale.

Între 1958 și 1961, Siria a fost într-o uniune cu Egiptul, formând Republica Arabă Unită, o construcție efemeră. Hafez al Assad a devenit președinte, ca lider al Partidului Socialist Baath și ca reprezentant al grupului religios alawit (ramură a šiismului). Fiul său, Bashar, a ajuns președinte în anul 2000, iar în 2005 a acceptat retragerea forțelor siriene din Liban, unde se aflau din 1976. În mai 2007, Bashar a dobândit, tot prin referendum, al doilea mandat de președinte. El a creat avantaje politice și economice clare pentru populația de confesiune islamică alawită și pentru susținătorii săi din Armată și administrația statului. Prezența forțelor militare rusești în Siria, din toamna anului 2015, este un factor decisiv în supraviețuirea regimului Assad. Rusia are, de asemenea, contractori privați (mercenari), în Siria, unii fiind uciși în luptele contra ISI și a altor forțe sunnite de gherilă, între ianuarie și martie 2017.⁶⁷ Iran și Hezbollah sprijină tot regimul de la Damasc pe când Turcia, Qatar și Arabia Saudită ajută cu bani și arme forțe Sunnite antiguvernamentale.

Un factor esențial în Siria este „tribalismul”. Locuitorii, mai ales cei din zona rurală, dar în mod latent și cei din aria urbană, sunt afiliați unor triburi și clanuri, iar alianțele acestora constituie adesea un „liant” pentru coagularea facțiunilor combatante în războiul civil. Tribalismul nu se manifestă doar în zona de Est, mai puțin dezvoltată, ci în toată țara și influențează clar politicile de securitate ale guvernului, buna guvernanță și dezvoltarea economică.⁶⁸ În Siria există confederații tribale dar și triburi separate, clanuri, familii largite, acestea fiind unitatea de bază.

În anii 2012-2014 lupta anti-dictatură a fost confiscată treptat de miliții tribale și religioase care nu aveau legitimitate la nivel național și nici proiecte credibile de democratizare și reconstrucție a societății (*nation-building*). O bună parte din populație a rămas loială dictatorului, și nu e vorba strict de cei care aveau avantaje socio-economice majore precum militarii și membrii serviciilor de inteligențe. Cum se poate explica deriva către conflict armat intern? În primul rând prin aceea că societatea siriană este una extrem de mozaicată în plan etnic și religios, identitatea națională fiind mai puțin pregnantă decât cele tribale și religioase. Diversitatea etno-religioasă a populațiilor a fost gestionată de cei doi Assad (tată și fiu, actualul și fostul președinte) prin punerea în vârful piramidei politice și economice a minorității alawite în dauna majorității sunnite. Alawiții sunt o ramură a șiiților, una care este considerată eretică de către sunniții rigoriști deoarece adepții săi venerază sfinți și cred în reîncarnare, iar personajul istoric Ali e considerat nu doar ginerele lui Mahomed ci și întruparea sa ulterioară.

Când Siria s-a proclamat stat independent, sunniții majoritari au acceptat coabitarea cu șiiții și creștinii pe baza premisei ca președintele republicii va fi întotdeauna un musulman, ceea ce implica alegerea în fruntea statului a unui sunnit – *Sunnah* e de fapt ortodoxia islamică, modelul ideal oferit de Profetul Mahomed tuturor credincioșilor. Dar nu s-a ajuns la acest lucru deoarece dictatura Partidului Baath a adus la putere lideri alawiți iar suniții au fost marginalizați politic dar parțial și economic. În 2011 protestele au luat rapid o tentă sectară, ceea ce a împiedicat coalizarea generală a populației contra dictatorului Assad – o mare parte dintre sirieni a rămas în stare de pasivitate sau tacit a sprijinit regimul.⁶⁹ Destul de repede, multe dintre milițiile rebele au primit sprijin din partea unor actori statali externi interesați în eliminarea regimului Assad sau care doreau să ajute arabi de aceeași confesiune religioasă, însă și Assad a primit sprijin deoarece Iranul nu dorea ca Arabia Saudită, și E.A.U. ori Turcia să se impună în acest *proxy war* tot mai violent. Opoziția siriană s-a dovedit extrem de fragmentată și incapabilă să opună un front unit regimului de la Damasc, ceea ce a ajutat acest regim să supraviețuiască până când Rusia a intervenit masiv în sprijinul

său. (Situția seamănă cumva cu cea din Libia, unde milițiile au proliferat în lupta contra lui Gaddafi și după aceea.) Mai mult, unele forțe rebele siriene au luptat mai ales între ele pentru controlul teritoriului și resurselor, slăbind presiunea asupra armatei siriene. Consiliul Național Sirian, entitate recunoscută de statele occidentale, nu a avut controlul asupra acestor forțe, nu a reușit să le instrumentalizeze în lupta contra lui Assad, fiind vorba de sute de grupări armate de gherilă. Nu a reușit evident nici să negocieze eficient în numele tuturor acestor forțe din care multe nici nu îl recunoșteau. Chiar dacă Armata Liberă Siriană, formată mai ales din dezertori care au părăsit forțele armate, s-a supus ordinelor CNS, jihadiștii au continuat să lupte în mod independent atât contra armatei naționale cât și a altor rebeli, scopul lor fiind forjarea unui stat islamic, a unui califat sau măcar a unui emirat. Jihadiștii au atras destul de rapid și mulți combatanți străini care aveau agenda lor personală legată de prestigiu, bani și ideologie. Un război civil e mai ușor de terminat când rebelii formează un singur grup sau doar câteva grupuri, și când au strategii și resurse în comun, de asemenea când nu au sponsori externi.⁷⁰ Siria din contra are toate condițiile interne și externe pentru un război prelungit. De asemenea, neexistând o intervenție a NATO sau a unei coaliții ad-hoc de state occidentale contra forțelor guvernamentale (după modelul din Libia), rebelii nu au nici o șansă să conteste supremația aeriană și navală a regimului Assad. Acesta ar fi putut fi probabil înfrânt doar dacă toate grupările rebele se uneau sub un comandament unic în 2012-2013, înainte de intervenția ISIS și a Rusiei în teatrul de luptă.

Un fapt important și care trebuie menționat e acela că majoritatea ofițerilor și subofițerilor armatei siriene a rămas loială președintelui și partidului unic, la fel și serviciile de informații și celelalte structuri de forță ale statului. Mari-le orașe din zona de vest, pe litoralul mediteranean, au rămas sub controlul regimului Assad, excepția fiind Alepul în nord-vest, o vreme divizat de facto între armată și rebeli până la recucerirea de către armată. Milițiile kurde denumite YPG (*Yekîneyên Parastina Gel* sau Unităție de Protecție Populară) au ocupat zone întinse în nord și nord-est, alungând islamii ISIS, Al Nusra și alte gherile tribale sunnite, ajungând rapid în conflict diplomatic

și apoi militar cu Turcia, stat ce a trimis forțe în nordul Siriei spre a ajuta forțe sunnite antiguvernamentale. La mijlocul lunii aprilie, când finalizăm acest studiu, în timp ce SUA cooperează doar sporadic cu Rusia în distrugerea ISIS și a Califatului creat de liderul acestuia, iar în martie au avut loc atacuri teroriste majore în capitala Damasc, produse de agenți ai Hay At Tahrir a Sham (HTS, grupare filială a Al Qaeda), s-au semnalat tentative de reconciliere și armistițiu sub egida Rusiei, Turciei și a unor state occidentale. S-au înmulțit cazurile de atacuri aeriene soldate cu victime colaterale acuzate fiind inclusiv SUA și se fac pregătiri pentru desfășurarea a 1000 de soldați americani în nordul Siriei spre a ajuta Forțele Democratice Siriene (SDF). Nu se întrevede pe termen scurt un acord mediat de cei cinci membri permanenți ai C.S. al ONU, eventual alături de Germania și Turcia, spre a pune capăt complet luptelor. Probabil una dintre cele mai spinoase probleme care dezbină statele implicate în conflictul sirian e soarta lui Assad: să mai fie sau nu liderul Siriei post-război civil? Moscova și Teheranul nu acceptă deocamdată să renunțe la acest președinte acuzat de crime de război (inclusiv de folosirea de gaze de luptă). Iar prin alegeri libere e greu de crezut că poate pierde puterea, deoarece Assad va cere ca guvernul său să le organizeze, pe lângă faptul că milioane de sirieni refugiați în alte țări ar avea dificultăți majore în a vota.

Un actor atipic și extrem de puternic în Siria e **Statul Islamic** (Daesh, ISIL sau ISIS, numit până în 2014 „Statul Islamic în Irak și Levant”), grupare formată din extremiști sunniți care vin din numeroase națiuni de pe cel puțin trei continente. Provenind dintr-o aripă a Al Qaeda (AQI sau al-Qaida în Iraq, fondată și condusă de jihadistul iordanian Abu Musab al-Zarqawi), combatanții ISIS au trecut granița din Irak în Siria și în 2014 au cucerit o mare parte a teritoriului din nordul și centrul Siriei, unindu-l cu teritoriile deja controlate în Irak. Liderul actual al grupului, autoproclamatul kalif Al Bagdadi, a denunțat acordurile Sykes-Picot semnate de puterile europene (Franța, Marea Britanie) în 1916 și a modificat de facto granițele, anunțând formarea unui califat (stat teocratic în care liderul politic e și liderul credincioșilor musulmani). Însă acesta e recunoscut doar de o mică parte a musulmanilor sunniți din lume, și nu de marii teologi arabi

din Ryad, Cairo și alte capitale importante. ISIS a obținut succese militare uimitoare contra armatei irakiene (dominate numeric de șiiți) și a celei siriene (având corpul ofițeresc preponderant šiit/alawit), a ocupat teritorii și a obținut acces la resurse precum petrol, baraje hidrografice, uzine și fabrici. Astfel a devenit o grupare bogată, mult peste alte grupări insurgente din Siria și Irak. Succesul Daesh a rezultat din combinația dintre fanatismul religios (revoluționar), sprijinul multor sunniți arabi sătui de abuzurile și crimele comise de șiiți și alawiți, cooptarea unor foști ofițeri superiori ai ex-dictatorului irakian Saddam Hussein, și evident finanțarea acoperită dar masivă din partea unor cercuri din Arabia Saudită, Qatar, E.A.U. și probabil și Turcia.⁷¹ ISIS reprezintă de fapt și un răspuns local la starea de vid de protecție și de securitate resimțită de comunitățile sunnite în relația cu Bagdadul și Damascul, unde dominația šiitilor (respective a alawiților) e evidentă.⁷² Se constată că războiul aerian purtat de coaliția anti-ISIS nu răspunde deficitului de protecție, ba dimpotrivă întărește legătura ombilicală existentă între ISIS și comunitățile sunnite. Daesh reușește de cel puțin trei ani să atragă mii de tineri radicalizați din toată lumea, inclusiv din state UE ca Franța, Belgia, Marea Britanie și Germania, beneficiind de un aparat de propagandă dezvoltat prin rețele sociale. Nu atât sărăcia îi impinge pe unii tineri occidentali să se alătore ISIS ci conflictual ideologic și sentimentul de alienare cauzat de neintegrarea lor cultural-identitară în societățile liberal-democratice.⁷³

Pe lângă foști ofițeri irakieni baathiști au sosit în Siria și numeroși combatanți ceceni, dagestanezi (cetățeni ai Federației Ruse) și din alte state ex-sovietice (Uzbekistan, Kazahstan etc), mai ales după anul 2013, în total circa 2000-4500, aceștia dovedindu-se combatanți foarte valoroși și buni comandanți militari.⁷⁴ Gherilele islamiste ale „Emiratului Caucazian”, învinse de trupele rusești de commando în Caucazul de Sud, au preferat adesea să se refugieze în Siria, Irak și alte zone de conflict din Orientul Mijlociu.

Bombardamentele coaliției anti-islamiste au și rolul să diminueze resursele economice și să distrugă linia de comandă și infrastructura critică, astfel încât Daesh să nu mai poată plăti salarii atractive luptătorilor străini. ISIS a

demonstrat că un grup transnațional non-statal poate învinge pe câmpul de luptă, în bătălii successive, timp de luni de zile, armata unui stat, Irak, ce fusese reorganizată de SUA (și de câțiva aliați din NATO), grație fanatismului, finanțării din exterior, a conducerii unice (de tip leninist) și a organizării eficiente de tip militar.

Daesh și-a mutat forțe și în Libia (la Sirte, pe coasta Mediteranei), în Yemen și Afganistan, recrutând combatanți locali, atrăgându-i prin salarii și alte avantaje. Dar în 2015-2017 ISIS s-a aflat sub atacuri aeriene și terestre continue din partea SUA, Franței, Marii Britanii, Arabiei Saudite, Turciei și mai rar ale Rusiei și Iranului, pierzând o mare parte a teritoriului și populației pe care le controla anterior. Pierderea orașului Mosul din Irak și a așa-zisei capitale Raqqa din Siria va da probabil o lovitură grea grupului islamist, dar chiar rămas fără bază teritorială acesta poate comite atentate în Europa și în alte zone, folosind rețelele de jihadiști, combatanții vest-europeni ce vor reveni după război în țările de origine. În mod similar, cei proveniți din spațiul rusesc vor încerca să atace ținte din Federația Rusă, în cazul în care vor reuși să se întoarcă. Un califat virtual poate continua să recruteze adepți prin media sociale și să comită acte teroriste dure. Un alt grup islamist violent poate apărea oricând, copiind modelele de organizare și de atac ale Al Qaeda și Daesh, dacă nu vor fi remediate cauzele ce au generat furia și frustrarea arabilor sunniți din regiunea Golfului Persic. În plus teritoriul eliberat de sub Daesh va trebui ocupat concret de forțe militare și de o administrație civilă eficientă. Se știe că în ultimii doi ani teritoriile irakiene eliberate de sub ISIS au fost disputate între învingători: luptătorii arabi sunniți, milițiile kurde și paramilitarii šiiti loiali regimului de la Bagdad. Forțele Peșmerga ale Guvernului Regional al Kurdistanului (KRG) au avut ciocniri sângeroase cu *Popular Mobilisation Force (PMF) militia* (al-Hashd al Shaabi), grupare armată šiită.⁷⁵ Șiștii irakieni susțineau că de fapt kurzii practică purificarea etnică, alungând mulți locuitori arabi din orașul Kirkuk, zonă bogată în petrol, și pe care unii lideri kurzi vor să o include într-un viitor posibil stat kurd independent. Și în lupta pentru Mossul, liderii milițiilor sunnite au

cerut forțelor šiite să nu intre în anumite cartiere sunnite ale orașului spre a evita conflicte armate cu bază religioasă, mai ales că PMF e sprijinită de Corpul Gărzilor Revoluționare iraniene Corp (IRGC), forțele de elită Quds. Chiar și eliberarea orașului sirian Raqqa de sub ISIS ar putea genera lupte pentru supremație între YPG (sprijinite de SUA), armata siriană ajutată de forțe ruso-iraniene, și Armata Liberă Siriană sprijinită de trupe turcești.

Să reținem că ISIS e grup terorist dar terorismul e doar o tactică. Scopul proclamat de „calif” e să formeze un mare stat religios (bazat pe Sharia, legea sacră a Coranului), cu toți musulmanii sunniți din lume, din Maroc până în Bangladesh. Oferirea de servicii sociale, medicale și spirituale în teritoriile ocupate a avut rolul de a face din Daesh un adevărat stat acceptat de cetățenii săi, nu doar temut. Trebuie să spunem și că atrocitățile și abuzurile comise de Daesh contra civililor creștini, yazigi, šiiti au distras atenția opiniei publice și a unor guverne de la crimele comise de regimul Assad, transformându-l pe dictatorul sirian într-un partener acceptabil de discuții. Or să nu uităm că Obama, ex-președintele SUA, promisese să treacă la acțiune militară dacă Assad va folosi arme chimice contra locuitorilor civili. Deși acesta a recurs la atacuri chimice, SUA s-a abținut în 2013 de la intervenție, fiind negociat un acord de dezarmare NBC a Siriei cu ajutorul Rusiei.⁷⁶ Pacifismul administrației Obama și refuzul de a ataca Siria, desi existau motive valabile, au produs iritare și frustrare la Ankara și Ryad, deoarece saudiții și turcii speraseră să se debaraseze de Assad și regimul său prin instrumentalizarea SUA. Prezența agresivă a ISIS a contribuit probabil la dorința lui Obama de a evita o nouă acțiune militară asemănătoare cu atacarea Irakului de către SUA și Marea Britanie în 2003. Retrospectiv, retragerea americană din Irak avea să lase un gol de putere imediat valorificat de către Iran și apoi de ISIS, de forțele kurde, accentuându-se falia sectară dintre arabii sunniți și šiiti, și dintre arabi și kurzi si ajungându-se la un joc de sumă nulă pentru teritorii, populații și resurse.⁷⁷ Realizând eroarea, americanii au trimis forțe speciale, instructori și medici militari în Irak și Siria, de asemenea bombardând intens pozițiile

jihadiștilor și ajutând la eliberarea unor orașe-cheie de sub așa-zisul Califat.

Acum în Siria dezastrul umanitar a luat deja proporții uriașe. Înaltul Comisariat al ONU pentru Refugiați (UNHCR) a arătat pe 30 martie a.c. că numărul refugiaților sirieni în Turcia, Liban, Iordania, Irak și Egipt a depășit cifra de cinci milioane, pentru prima dată în cei șase ani de conflict în Siria. Din cei 22 milioane de sirieni existenți în 2011, când s-a declanșat conflictul, jumătate și-au părăsit casele și o parte și țara. Peste cinci milioane au fugit în alte state, mai ales Turcia (2,8 milioane), Liban (1 milion) și Iordania (700.000). Iar șase milioane și trei sute de mii sunt refugiați interni în alte regiuni ale Siriei.⁷⁸ Se încearcă procedura de *resettlement* pentru măcar 10% din cele cinci milioane, adică măcar 500.000 dar sunt tot mai puține țări dispuse să îi accepte pe termen lung. Iar atacurile cu armă chimică s-au răspândit, dovadă uciderea cu gaze toxice, cel mai probabil de către armata siriană, a circa 70 de civili în orașul Khan Shaykhun, pe 4 aprilie anul curent.

Tot tribal este și **Yemen**, stat înapoiat, cu o economie agrară de subzistență, afectată de cicluri lungi de secetă. Populația sa este mai numeroasă ca a Siriei, peste 27 milioane de locuitori pe o suprafață de 527,968 km² iar locuitorii tineri (cu vârsta între 1 și 25 de ani) formează circa 62% din populația preponderent rurală (doar 34,6% trăiește în mediul urban).⁷⁹ O țară săracă, prost guvernată, în care nemulțumirile acumulate de masele paupere au favorizat în mod cert conflictul. Astfel, grupări de opoziție printre care se găseau și rebelii šiiti Houthi (din grupul Zaydi Shia), minoritari, au reușit să îl alunge pe președintele cleptocrat și foarte longeviv al țării Ali Saleh, revoltându-se și ei tot în februarie 2011, iar armata a tras asupra manifestanților pe 18 martie 2011 în capitală ucigând zeci de protestatari. După un atentat cu bombe care l-a rănit grav, Saleh a fost înlocuit de facto de către politicianul Mansour Hadi, care în 2012 a preluat oficial funcția supremă în stat. Însă šiiti zaydi houthi l-au izolat pe Hadi, gonindu-l în orașul sudic Aden, ocupând în septembrie 2014 și capitala Sanaa. Ulterior (din martie 2015), ca reacție la succesele tactice ale šiitilor și în ajutorul lui Hadi a intervenit o coaliție arabă sunnită a statelor

din Golf, condusă de Arabia Saudită, aceasta bombardând aerian masiv pozițiile šiitilor și ajutând forțele guvernamentale, din teama ca Iranul să nu ajungă să controleze tot statul. Teheranul ajută așadar cu arme și instructori pe rebelii šiiti Houthi. Populația Houthi îl sprijină pe fostul președinte Ali Abdallah Saleh și forțele lor armate au păstrat controlul asupra capitalei Sanaa. Bombardamentele saudite masive au lovit adesea zonele civile, fiind extrem de distrugătoare (amintind ce cele ale Rusiei în Siria). Ca reacție, Teheranul a intensificat și el sprijinul pentru grupul Houthi. Atât iranienii cât și saudiții consideră că tabăra adversă e de fapt un pion al statului dușman, nefiind dispuși să accepte ideea că există o ostilitate de tip sectar nealimentată inițial din exterior – Yemen a mai avut parte de război civil și chiar de divizare teritorială înainte de 1990 iar revolta populațiilor Houthi a început din 2003 după ce Saleh sprijinise politic atacarea Irakului de către SUA. În acest fel, asistăm la un război indirect saudit-iranian în micul stat yemenit: saudiții sunt în război cu un grup religios din alt stat, sprijinit masiv de Iran și în aproape trei ani nu au putut da lovitura decisivă taberei Houthi-Saleh.

Trebuie să precizăm și că Iranul nu cultivă oficial šiismul de tip Zaydi ci pe cel duodeciman, deci probabil nu are un control și pe linie religioasă asupra rebelilor. În plus, majoritatea populației sunnite din Yemen nu aderă la curentul Salafist (extremist) ci la o ramură mai tolerantă numită Shafi, de asemenea tribalismul tradițional implică relații mai ales pe orizontală, de cooperare, opuse centralismului piramidal specific Statului Islamic. Probabil din acest motiv, ISIS a avut un succes redus în această țară, spre deosebire de Al Qaeda în Peninsula Arabă (AQPA/AQAP).⁸⁰ AQPA a fost ajutată de raidurile saudite și a cucerit porturi din sudul țării, pe când ISIS a atacat ținte civile sau oricum accesibile (de exemplu militari activi și în rezervă care așteptau la coadă să încaseze soldele/pensiile în Aden). Între cele două structuri teroriste există o stare de conflict latent, Al Qaeda criticând ISIS pentru violențele inutile contra unor civili nevinovați. De precizat că forțe tribale au învins zdrobitor în 2012 AQAP în zone precum Shabwa și Abyan, cu ajutor al armatei yemenite și cu

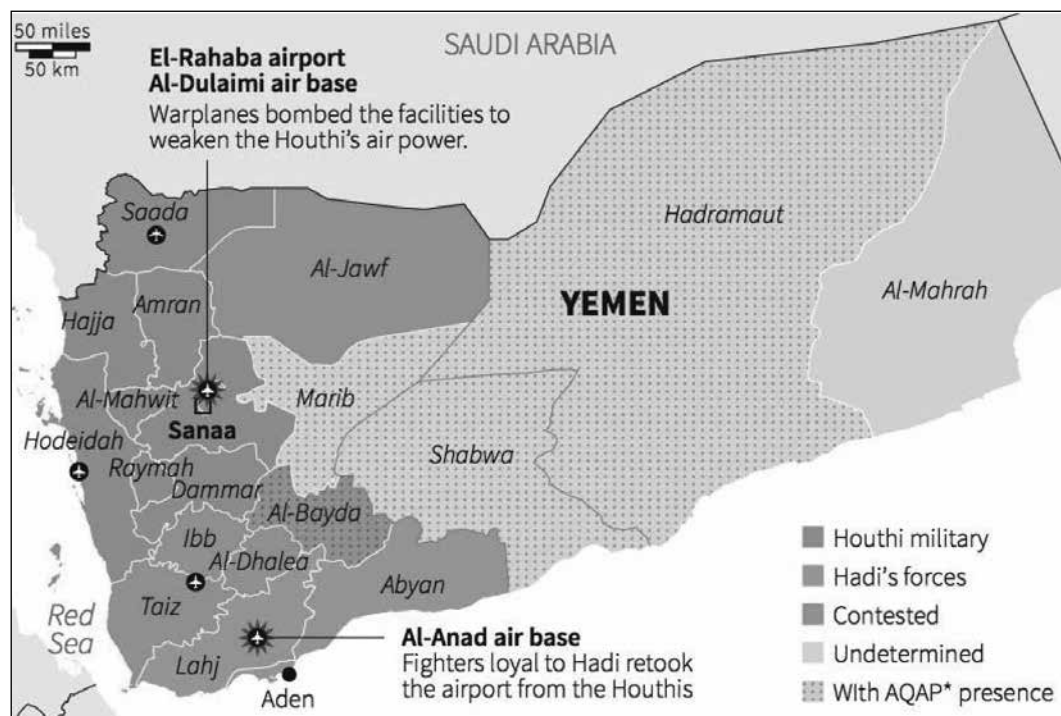
sprijin american discret. De aceea, AQAP a învățat să coopereze cu structurile tribale și să le respecte, spre deosebire de ISIS care vrea să domine politic și să își impună regulile fără compromis.⁸¹ AQAP a ajuns să controleze în 2013-2014 porțiuni extinse din zona de coastă, orașul port Mukalla și zona de coastă numită Hadramawt, acumulând resurse pe care le-a păstrat și după ce a pierdut zonele respective.

Iar Ryadul a reușit să formeze o coaliție largă, alături de Emiratele Arabe Unite, Bahrein, Egipt, Iordania, Kuweit, Qatar, Sudan dar fără Oman și Liban⁸², sperând să contracareze ascensiunea șiismului susținut de Iran și Iraq – pe termen lung falia sunniți-șiiti ar putea alimenta noi focare de război civil în state care conțin ambele grupuri. Trei tururi de negocieri mediate de ONU nu au dus la nici un rezultat, din contră tensiunile sectare, geografice și geopolitice s-au adâncit.

Peste un sfert dintre yemeniți, respectiv șapte milioane de persoane, sunt mai mult ca oricând în pragul foametei, a declarat Jamie McGoldrick, coordonatorul umanitar al ONU în Yemen. Potrivit declarațiilor oficia-

lului ONU, „17 milioane de persoane nu sunt în prezent în măsură să se hrănească în mod corect”, femeile și copii fiind cei mai afectați.” Șapte milioane de yemeniți nu știu de unde le vine următoarea masă și sunt mai mult ca niciodată aproape de foamete”, a spus coordonatorul ONU.⁸³ De asemenea, bolile contagioase generate de mizerie fac ravagii. O generație întreagă de tineri se pierde, la fel ca și în Siria și Libia, mulți neavând alternative în afara „meseriei” de soldat/rebel/mercenar, fără acces la educație. Nu se întrevede pe termen scurt o încetarea a războiului civil, mai ales că susținătorii externi ai facțiunilor ostile nu au încă interesul să ajungă la un acord.

În ce privește **Libia**, țară situată în Africa de Nord, de religie islamică sunnită, locuită de o multitudine de triburi arabe, berbere dar și de populații nomadice tuarege, și cu un influx masiv de africani negri veniți din vecinătatea sudică, cu o suprafață foarte întinsă, aproximativ 1.759.540 km pătrați, ocupând al șaptesprezecelea loc în lume, dar populată de numai circa 6,5 milioane locuitori (din care circa un milion de imigranți), totul a început ca o re-

<http://www.businessinsider.com/these-maps-show-where-yemens-conflict-could-be-heading-2015-3>

voltă a unor segmente progresiste ale societății contra dictatorului Muammar Gaddafi.⁸⁴ Libia e împărțită tradițional în triburi, peste 140, fiecare controlând anumite teritorii, pe axa Est-Vest.⁸⁵ Cele mai mari triburi sunt Ben Salim, din estul țării și Ben Hilal, din zona de Vest. Doar circa 15% din populație nu are afiliere tribală.⁸⁶

Dictatura președintelui Muammar Gaddafi a fost una lungă și dură. Deși a încercat teoretic să amelioreze viața oamenilor de rând prin proiecte precum Great Man Made River (aquaduct lung de 2800 de km. care transporta apa din acviferul nubian aflat în subsolul deșertic către marile orașe), prin oferirea gratuității în educație și sănătate și a unor prețuri subvenționate la energie, în realitate regimul său eliminase complet drepturile și libertățile omului, fiind extrem de represiv. Jamahiriya era pe hârtie o republică a poporului dar în realitate toată puterea era concentrată în mâinile liderului suprem.

Scânteia revoltei a fost în 15 februarie 2011, când, la început doar câțiva avocați și judecători, apoi mulțimi mari de oameni au protestat întâi în Benghazi, apoi și în Ajdabiyah, Darnah și Zintan, contra arestării avocatului de 39 de ani Fathi Terbil (Fatih Turbel), liderul unui grup civic ilegal de apărare a drepturilor omului. Acesta era deja bine-cunoscut în Benghazi pentru că apăra interesele rudelor victimelor celor peste 1200 de persoane ucise de forțele de securitate libiene în închisoarea Abu Salim în 29 iunie 1996. Regimul dictatorial folosea tortura pe scară largă, dar și execuțiile sumare spre a pedepsi atât opoziții „laici” cei mai activi cât și pe „islamiști”. În pofida trimiterii armatei și a unor grupuri paramilitare loiale lui Gaddafi, în primăvara anului 2011 insurgenții s-au organizat și au început să facă rost de armamente, de asemenea și-au mărit rândurile cu numeroși dezertori, atacând cu predilecție unitățile militare și clădirile oficiale. În acest fel au făcut rost rapid de muniție și arme, chiar înainte să înceapă și țările occidentale să le livreze armamente.

Avocații anti-regim au format rapid Consiliul Național de Tranziție, guvernând de facto zonele eliberate de către rebeli de sub autoritatea guvernului. Semnalând dorința de schimbare politică, state precum Franța și Marea

Britanie aveau să recunoască Consiliul Național de Tranziție (CNT) ca fiind guvernul legitim al Libiei, fapt ce a accelerat dezertarea multor militari, trecerea de partea rebelilor a numeroși oficiali de rang mic și mediu și reducerea drastică a sprijinului populației pentru Gaddafi. Liderii tribali din Cirenaica au recunoscut primii legitimitatea CNT. De asemenea, diverse facțiuni islamiste precum al-Harakat al-Islamiyah al-Libiyah s-au alăturat rebelilor contribuind la nimicirea armatei și unităților paramilitare gaddafiste.

În primele săptămâni de război civil s-au creat grupuri de insurgenți, dotați la început doar cu armament ușor preluat din dotarea militarilor capturați sau dezertori, acești rebeli revoluționari („thuwwar”) au format numeroase miliții ori s-au alăturat celor deja existente, atacând unitățile militare și clădirile oficiale, jefuind depozite de arme abandonate și instaurând haosul⁸⁷. Chiar și în orașele din Est, au avut loc ciocniri sporadice cu adepții lui Gaddafi, dar numărul acestora s-a împușinat treptat. Specificul acestui război civil polimorf e că deși revolta a plecat din zona de Est (Benghazi), nu a existat un grup rebel dominant sau un lider carismatic care să devină cumva conducătorul acceptat de majoritatea populației din țară, de aceea lupta anti-regim a fost dusă de numeroase grupuri, cu afiliere tribale și sensibilități socio-economice diferite.

De cealaltă parte, odată izbucnite violențele, dictatorul a ordonat armatei (demoralizată, nepregătită de luptă, drastic redusă prin dezertări și distrugeri) precum și mercenarilor africani (mai ales tuaregi dar și negri din statele vecine de la sud) și unor indivizi eliberați din pușcării să reprime prin orice mijloace revolta, cu tunuri, tancuri, aviație și muniție de război, așa cum de altfel mai procedase și în trecut. Forțele paramilitare conduse de doi dintre fiii lui Gaddafi, Khamis și Mutassim, erau de fapt forța de șoc a regimului. A fost un calcul eronat, după cum s-a văzut. Mai mulți ofițeri superiori, miniștri și ambasadori libieni au demisionat și s-au declarat solidari cu rebelii. Numeroase unități militare au trecut și ele de partea cealaltă, slăbind capacitatea de reziliență a regimului și aducându-le arme rebelilor.

Rebelii au asediat și apoi au ocupat capitala Tripoli în august 2011. Total depășit de situație,

Gaddafi a dat vina pe drogurile halucinogene și pe infiltrarea Al Qaeda printre opozanții săi. În plus, folosirea armamentelor grele pe străzile libiene, contra civililor, a determinat ONU să voteze două rezoluții prin care autoriza instituirea unei zone de interdicție aeriană (*no fly zone*), a unui embargo terestru, naval și aerian pe armamente, blocarea fondurilor oficiale și proclama necesitatea supremă a protejării civililor în fața violenței regimului gaddafist. Prin Rezoluția 1973 din martie 2011, Consiliul de Securitate al ONU se poate spune că autoriza practic recursul la forță contra regimului Gaddafi, spre a apăra populația civilă de crimele comise de guvern. Nu Consiliul de Securitate al ONU a creat forțele de intervenție, ci NATO, o organizație de securitate regională euro-atlantică, care din motive umanitare a folosit masiv forța militară pe continentul african, fără a aștepta vreo „autorizare” din partea Uniunii Africane, bazându-se pe decizia C.S. al ONU. Dar în plan legal, NATO a acționat cu mandat din partea ONU, situație diferită de alte intervenții precum cea din Kosovo în 1999. Rusia condusă de președintele D. Medvedev s-a abținut în 2011 de la vot în C.S. al ONU, fapt reproșat ulterior de premierul și actual președinte V. Putin deoarece în opinia sa Occidentul a beneficiat de lipsa de vigilență a Rusiei. Bombardamentele NATO au distrus baza materială a armatei libiene, favorizând clar rebelii organizați în miliții puternice, dar s-a comis eroarea majoră de a nu se asigura o prezență a unei forțe de stabilizare post-conflict similară cu SFOR din Bosnia sau ISAF în Afganistan.

Pe tot parcursul războiului civil, opoziția libiană formată din diverse grupuri insurgente, miliții, triburi, coagulate prin religie, prin legături de sânge sau prin apartenența la anumite regiuni s-a consolidat, singurul liant fiind ura față de regimul dictatorial gaddafist și dorința de a îl schimba rapid.⁸⁸ La fel ca și în Siria, nu a existat o conducere centralizată, un comitet de coordonare sau un lider supra-tribal care să conducă revolta. În Libia, revolta inițială s-a transformat în revoluție și într-un sângeros război civil care a arătat fragmentarea extremă a societății și utilizarea doar a puterii *hard* de către dictator, în lipsa culturii dialogului politic de conciliere.⁸⁹ Consiliul Național de Tranziție

avea să declare Libia stat liber, după ce Gaddafi fusese capturat și ucis de revoluționari în Sirte, orașul său natal, pe 20 octombrie 2011. După alungarea regimului Gaddafi din păcate Libia ca stat s-a afundat în haos, numeroase miliții au ajuns să își dispute teritoriul, cele mai multe cu bază tribală dar și grupuri islamiste, unele transnaționale precum gherilele afiliate generic Al Qaeda și cele care luptau pentru Statul Islamic.

Așadar la începutul anului 2011, replica foarte violentă a regimului a generat escaladarea ostilităților, deoarece rebelii au comis în replică și ei numeroase atrocități, spre a se răzbuna pe populațiile care îl susțineau pe dictator sau spre a demoraliza trupele acestuia. Zvonurile dar și dovezile privind activitatea mercenarilor negri și tuaregi folosiți de regim, au produs o dorință de răzbunare din partea rebelilor, care a luat uneori forma masacrelor comise aleatoriu contra unor simpli imigranți cu pielea neagră sau a unor tuaregi care nu aveau nici o implicare în violențe. Sute sau mii de prizonieri au fost ținuți în condiții grele, torturați, bătuți, unii fiind dați dispăruți definitiv. Bände de revoluționari și bătăuși («beltagya») au constituit forța de șoc a unor triburi sau miliții conduse de noii seniori ai războiului.⁹⁰ Pe de altă parte, mercenarii tuaregi și negri au început în vara anului 2011 să dezerteze masiv, luând cu ei numeroase arme sofisticate și muniție din depozitele abandonate ale armatei libiene. Cei mai mulți s-au îndreptat către Mali, de unde proveneau și au reușit să se pună în serviciul unei mișcări separatiste «Mișcarea pentru eliberarea Azawad-ului», grup ce a ocupat în martie 2012 orașele din nord⁹¹, fiind apoi învins de trupele franceze trimise în ajutorul guvernului malian. Alții au integrat rândurile Al Qaeda din Magreb, comițând atantate teroriste contra trupelor ONU (110 morți în 4 ani de misune MINUSMA) și maliene, dar și în Algeria și Tunisia. Jihadiștii beneficiază de granițe permeabile, spații deșertice greu de controlat și de sprijin transnațional plus găsirea de adăpost în țări vecine cu probleme similare cu ale Mali. MINUSMA a devenit din păcate cea mai periculoasă misiune a ONU prin pierderile de vieți umane.⁹² Astfel, căderea regimului Gaddafi prin eliminarea bruscă și necontrolată a structurilor de forță ale armatei și serviciilor

de intelligence și prin producerea unor fluxuri de combatanți (și arme) necontrolabile către vecinătăți, a destabilizat profund nu doar țări fragile precum Mali dar și Tunisia, Egipt și Algeria, state mult mai funcționale.

Cum se prezintă acum situația de securitate? Deși există un guvern legal la Tripoli, recunoscut de comunitatea internațională (premierul Fayez al-Sarraj conduce Libia pe hârtie din martie 2016), autoritatea îi e contestată de așa numita Armată Națională Libiană a generalului Kalifa Haftar, un personaj extrem de puternic, fost oficial gaddafist, și care acum are și sprijinul clar al Rusiei. Haftar a avut întreveneri cu ministrul rus al apărării, inclusiv pe portavionul rusesc Amiral Kuznețov, în ianuarie 2017, după ce în iunie 2016 fusese invitat la Moscova unde s-a întâlnit și cu Serghei Lavrov, ministrul rus de externe. Pe 13 martie 2017 s-a semnalat în presa americană că trupe ruse de commando au fost văzute pe zona de graniță dintre Egipt și Libia, fapt negat de Moscova. Ulterior s-a aflat că era vorba de o unitate de mercenari ruși sau poate soldați fără însemne oficiale⁹³ asemănători cu cei ce au invadat Crimeea în cadrul războiului hibrid din februarie 2014, aceștia plecând din Sidi Barrani și ajungând în estul Libiei unde se pare că au curățat de mine antipersonal un teren. Rusia a încercat că îl convingă pe Haftar să colaboreze cu guvernul din Tripoli spre a elimina ISIS din Sirte, dar fără success. ISIS avea să fie izgonit din acest oraș la începutul acestui an prin eforturile separate ale mai multor miliții dar și ale guvernului, beneficiind și de prezența unor consilieri francezi, britanici și americani. Grupul a ajuns de pildă să aibă în Libia probabil doar câteva sute de adepți care se ascund la sud de linia țărmului și comit sabotaje asupra rețelelor de curent electric și ocazional asupra aquaductului Great Man-Made River Project.

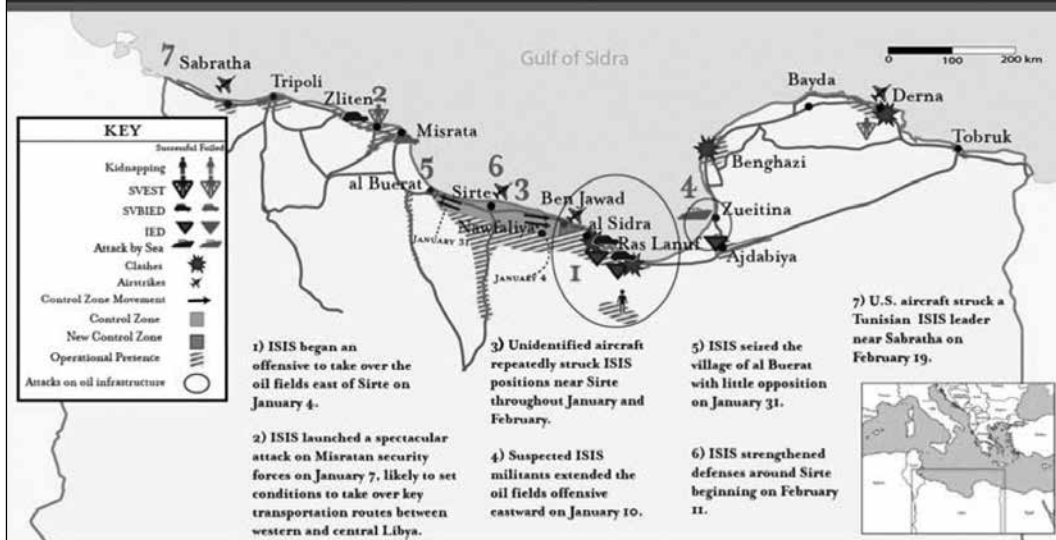
Mai grav e că Haftar a creat de facto un guvern paralel, bazându-se pe opoziția triburilor din Cirenaica (Est) față de controlul puterii în epoca gaddafistă de către triburile din Tripolitania (Centru-Vest). Parlamentul de la Tobruk, recunoscut internațional și dominat de Haftar, se opune recunoașterii autorității guvernului Sarraj (*Government of National Accord*). La finalul anului 2016, forțele haftariste au cucerit porturile petroliere Ras Lanouf, Es Sider și

Brega și bazinul petrolifer Syrte, asigurându-și controlul economic asupra țării deoarece peste 65% din totalul țiteiului libian se află în aceste teritorii. „Armata națională libiană” – denumire dată forțelor lui Haftar – poartă și ea lupte grele cu Brigada de Apărare de la Benghazi, forță apărută din gruparea Al Qaeda din Magrebul Islamic, nefiind stăpână așadar pe toată zona Cirenaicii cum pretinde.

Nici intervenția puterilor occidentale – Franța, Marea Britanie, Italia, SUA, plus cea a ONU – nu a reușit să ducă la acceptarea de către Haftar a guvernului de la Tripoli. De asemenea, milițiile din Misrata și Zintan controlează teritorii vaste la est și vest de Tripoli și deșertul din Sud, neacceptând să se subordoneze nici guvernului Sarraj nici autorității lui Haftar. Credem că Rusia ar putea fi tentată să repete în Libia intervenția sa militară masivă din Siria (începută în septembrie 2015), dar depinde de reacția Occidentului și de situația economică a Moscovei, precum și de finalizarea cât mai rapidă a conflictului sirian.

Occidentul – ce poate face și cum? Avantaje și limite într-o lume ce tinde să devină post-occidentală

Ceea ce numim în mod generic Occident, adică țările NATO și UE, ne apare în prezent ca fiind divizat și slăbit de crize și disensiuni interne. UE se confruntă cu ascensiunea naționalismului și populismului, cu ieșirea Marii Britanii, cu scenariul divizant al Europei cu mai multe viteze, dar și cu riscurile generate de Rusia și terorismul islamist. NATO e și el confruntat cu dificultăți financiare – doar cinci state au atins pragul de 2% din PIB pentru apărare, nivelul minim solicitat la Summitul din Țara Galilor în 2014. De asemenea e provocat de o Rusie tot mai decisă să controleze autoritar Europa de Est, flancul estic al Alianței. Și asta în condițiile în care Administrația prezidențială Trump din SUA ar putea reduce cheltuielile și implicarea militară în beneficiul aliaților, fiind adepta unei redirectionări a puterii militare către contracararea Chinei. Prezența forțelor rusești în Siria (Latakia, Tartous) a permis Moscovei să proiecteze putere în zona Me-

ISIS is executing a sophisticated, multi-front campaign against Libya's oil facilities, demonstrating the organization's growing capability abroad. President Obama reportedly ruled out significant military intervention against the group as of February 18. The administration opted to continue intermittent strikes against ISIS leaders in Libya instead, such as the strike on an ISIS leader in western Libya on February 19. This surgical approach is unlikely to defeat the group, which maintains more than 5,000 fighters and is reinforced by leadership sent from Iraq and Syria. Libyan ground forces are also unlikely to expel ISIS from its areas of control. ISIS's safe haven in Libya will allow it to survive even if it is defeated in Iraq and Syria. ISIS will use its Libyan base to exacerbate regional disorder and likely to attack Europe.

By Claire Coyne, Emily Estelle, and Harleen Gambhir
with support from Charles Cohn and Sarah Crockett

Prezența ISIS în Libia – 2016

(http://www.understandingwar.org/sites/default/files/FEB%202016%20ISIS%20in%20Libya%20Map-01_0_3.png)

diterana-Orientul Mijlociu și să creeze zone de *anti-access area denial* (A2/AD) prin care limitează marja de manevră a americanilor și altor state NATO, de asemenea formând zone de interdicție aeriană și navală prin baterii de rachete defensive S 300 și S 400 dar și prin cele ofensive Kalibr și SS 26 Iskander. După cum arată unii experți regionali, distrugerea de către armata siriană, ajutată de ruși și iranieni, a forțelor opoziției moderate a împins resturile acesteia către cooperarea cu grupări jihadiste, mai determinate și mai bine dotate militar. Același efect l-a avut și bombardarea intensă de școli, spitale în Alep și alte orașe unde existau focare de rezistență anti-Assad. Nu doar Rusia a bombardat agresiv școli și spitale din Alep, oraș martir al Siriei, ci și aviația militară a SUA a atins accidental clădiri în care se găseau civili, în timpul asediului orașului irakian Mosul.⁹⁴ În același timp loviturile rusești contra ISIS au fost sporadice și neconvingătoare, mai degrabă menite să ajute tot armata siriană să recucerească puncte strategice decât să salveze civilii asupriți de islamști. Strategia regimului Assad – “*starve or surrender*” – a dislocat oricum sute de mii sau milioane de sirieni de la casele lor, unii ajungând să fie refugiați nu doar în alte țări dar chiar pe alte continente!

Pe de altă parte, așa cum au demonstrat-o mai multe episoade de război civil și genocid din anii '90 ai secolului trecut – Bosnia-Herțegovina, Ruanda – Occidentul nu a fost mereu dornic sau capabil să intervină spre a gestiona situații preconflictuale cu potențial de transformare în conflicte grave, și nici nu a intervenit când abia se declanșaseră episoadele violente și s-ar fi putut găsi o soluție de calmare a tensiunilor. Masacrele și acțiunile genocidare rămase fără intervenții credibile în favoarea civililor amenințați vor împovăra multă vreme

bilanțul umanitar al Occidentului. Căruia i-au lipsit, în doze variabile, strategiile și doctrinele adecvate, instrumentele juridice și militare, sau voința politică. De aceea, un prim pas trebuie să fie cunoașterea în detaliu a situației din teren, în statele slabe și prost guvernate ce pot servi ca bază de declanșare a unor conflicte sângeroase. Trebuie să fie pregătiți experți regionali, care să înțeleagă situația etno-religioasă, economică, culturală și politică a acelor țări și popoare, să le vorbească limbile și dialectele. Marile universități din SUA și țările UE trebuie să aibă mai multe centre de formare a experților, în cooperare cu institutele și fundațiile de profil.

Mecanisme eficiente de detectare și *early-warning* trebuie concepute sau doar ameliorate acolo unde există. UE și NATO au deja sisteme de analiză a datelor și mecanisme instituționale de intervenție, în diferitele faze ale conflictului, OSCE are un mecanism de detectare a conflictelor verificat. Este necesară cooperarea cu organizațiile regionale de tip OSCE, Uniunea Africană, Liga Arabă, Consiliul de Cooperare al Golfului, dar și cu societatea civilă locală (ONG-uri, think tank-uri etc). Pe 25 februarie a.c. Comitetul parlamentar pentru afaceri arabe al Egiptului a recomandat reprimirea Siriei în Liga Arabă la cinci ani după ce a fost expulzată pentru violențele criminale comise contra propriilor cetățeni.⁹⁵ Dar și alocările de fonduri păentru civili sunt importante. Astfel în aprilie, Germania s-a angajat să ofere un ajutor umanitar suplimentar de 1,169 de miliarde de euro (1,25 miliarde de dolari) pentru sirienii afectați de conflictul din țara lor după cum a declarat ministrul de externe german Sigmar Gabriel. De asemenea va oferi 1,3 miliarde pentru sirieni în următorii trei ani, cu condiția să existe o tranziția pașnică a puterii în stat.

UE are un interes direct în stabilizarea și pacificarea centurii de instabilitate din MENA, sub auspiciile Politicii Europene a Vecinătății, lucru ce reiese clar din Strategia Globală de Securitate Europeană, din Concluziile Consiliului Afaceri Europene din 17 octombrie 2016 și din concluziile summitului de la Roma din 25 martie 2017: sunt evidențiate „cele cinci priorități ale acțiunii externe a UE identificate în strategie: consolidarea securității și a sectorului apărării, investițiile în reziliența statelor

și societăților situate la răsărit și la sud, elaborarea unei abordări integrate a conflictelor și a crizelor, promovarea și sprijinirea sistemelor regionale de cooperare și consolidarea unei guvernante la nivel mondial fondate pe dreptul internațional, inclusiv pe principiile din Carta ONU și din Actul final de la Helsinki.”⁹⁶ Conceptul de „reziliență” (a statelor și societăților de la Est și Sud de UE) este de fapt esența acțiunii propusă de către Strategia Globală a UE, lucru ilustrat în acest citat “Fragility beyond our borders threatens all our vital interests. *“By contrast, resilience – the ability of states and societies to reform, thus withstanding and recovering from internal and external crises – benefits us and countries in our surrounding regions, sowing the seeds for sustainable growth and vibrant societies. Together with its partners, the EU will therefore promote resilience in its surrounding regions. A resilient state is a secure state, and security is key for prosperity and democracy. But the reverse holds true as well.”*⁹⁷ Declarația de la Roma din 25 martie conține în punctul 5 al agendei de lucru următoarea prevedere: “*A stronger Europe on the global scene: a Union further developing existing partnerships, building new ones and promoting stability and prosperity in its immediate neighbourhood to the east and south, but also in the Middle East and across Africa and globally.*”⁹⁸ Din păcate UE are nevoie de acțiuni concrete, care să îmbine puterea hard cu cea soft, spre a modela evoluția societăților din statele vecine și a ajuta la găsirea unui modus vivendi în societățile cuprinse de conflicte civile.

În ceea ce privește NATO, deși Conceptul Strategic adoptat la Lisabona e anterior declanșării Primăverii arabe (toamna anului 2010 față de iarna 2010-primăvara 2011), din textul său ca și din alte documente strategice precum Declarația șefilor de stat și de guvern de la Summitul din Varșovia (iulie 2016) sau declarația secretarului general Stoltenberg la conferința de Securitate de la Munchen din februarie 2017 reiese preocuparea pentru stabilitatea vecinătăților.

“To keep our people safe, NATO is also projecting stability beyond our borders. Responding to the turmoil on NATO’s borders in the Middle East and North Africa, the Alliance is

helping to train security forces in partner countries like Jordan and Tunisia. Because when our neighbours are more stable, we are more secure."⁹⁹

La Varșovia, în vara anului trecut, liderii europeni, nord-americani și canadieni afirmau:

*"Our security is also deeply affected by the security situation in the Middle East and North Africa, which has deteriorated significantly across the whole region. Terrorism, particularly as perpetrated by the so-called Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL)/Da'esh, has risen to an unprecedented level of intensity, reaches into all of Allied territory, and now represents an immediate and direct threat to our nations and the international community. Instability in the Middle East and North Africa also contributes to the refugee and migrant crisis."*¹⁰⁰

Despre situația din Siria, liderii aliați afirmă următoarele:

*"We call on the Syrian regime to fully comply with the provisions of all relevant United Nations Security Council Resolutions (UNSCRs), and to immediately take steps for a genuine political transition in accordance with UNSCR 2254 and the 30 June 2012 Geneva Communiqué. We underline that stability and security cannot be reinstated in Syria without a genuine political transition to a new, representative leadership, based on an inclusive and Syrian-led political process. In this vein, we support the political process under the auspices of the UN and the efforts of the International Syria Support Group to assist the political process. We call for full implementation of the humanitarian provisions of the UNSCR 2254 and the Cessation of Hostilities (CoH) agreement. We strongly condemn the violations of the CoH, in particular by the regime and its supporters. These violations constitute a serious hindrance for the political process. We call upon the parties to the CoH to remain committed to the agreement and its full implementation."*¹⁰¹

În martie 2017, premierul Libiei a adresat o cerere către secretarul general al NATO pentru sprijin în realizarea construcției instituțiilor de apărare (*defense institutions building*), iar SG adjunct, Rose Gottemoeller, a făcut imediat un apel la Rusia să susțină guvernul legitim recunoscut de ONU și comunitatea internațională.¹⁰² Iar S.G. al NATO a participat

pe 22 martie a.c. la reuniunea Coaliției Globale de Contracurare a ISIS, la Departamentul de Stat al SUA. Coaliția cuprinde toate statele membre NATO și supervizează antrenarea forțelor armate din Afganistan și Irak de către instructori din cadrul țărilor NATO, de asemenea folosirea de avioane AWACS în sprijinul eforturilor coaliției ce ajută Irakul să elibereze orașul Mossul de sub ocupația ISIS. SUA și aliații europeni doresc de asemenea eliberarea în cursul anului curent a orașului Raqqa, proclamat capital de așa-zisul califat islamic.

Adevărul este că deși ISIS a pierdut în ritm galopant teritoriile pe care le ocupase în 2014-2015, negocierile pentru pace pentru Siria trenează, șansele de pace sunt legate mai ales de înțelegerea între marile puteri regionale și cele din afara zonei, urmând ca fiecare putere să își convingă clienții (adică milițiile, gherilele și guvernul) să renunțe la luptă, iar riscurile de fragmentare teritorială definitive sunt reale. ISIS va pierde probabil Raqqa până în vara acestui an dar Occidentul trebuie să pună la punct o strategie de a capta bunăvoința unor largi segmente ale populației de religie islamică din lume, prin programe de propagandă, ajutor economic, soluții alternative de canalizare a violenței. Simpla aplicare a puterii militare probabil că nu e suficientă.

După eșecul armistițiului de la Geneva, negocierile de pace continuă sub umbrela ONU, la Astana¹⁰³, și cu participarea ca garanți (sponsori) a Rusiei, Turciei și Iranului în timp ce SUA nu se regăsește direct în formatul de negociere desi Rusia și Kazahstan au trimis invitație de participare pe adresa administrației prezidențiale Donald Trump. Totuși cele trei state nu pot fi considerate de bună credință și cu rol de arbitru deoarece sunt implicate direct în lupte cu trupe și susțin diverse tabere dintre cele aflate în conflict, așadar nu sunt credibile în rolul de *honest broker*. Moscova a pus presiune asupra Damascului să accepte o nouă constituție dar fără success. Tot Rusia se pare că e singura care a avut discuții pe rând și cu guvernul sirian și cu rebelii. Turcia a cerut în mod expres să nu fie invitat la discuții Partidul Uniunii Democratiue a Kurzilor (PYD), de asemenea nici grupările jihadistice cele mai violente – Statul Islamic și Jabhat Fatah al Sham – nu au fost chemate la discuții. Pe 15 martie

discuțiile de la Astana s-au finalizat fără rezultate palpabile, rebelii retrăgându-se și acuzând Rusia și Iran de sprijinire ostentativă a guvernului de la Damasc și violare a încetării focului convenite în decembrie 2016. Totuși s-a convenit cu majoritatea participanților că se va reîncerca reluarea negocierilor pe 3-4 mai. Spre deosebire de formatul Geneva la care participau diplomați și politicieni, la Astana s-a reușit aducerea la negocieri a liderilor unor grupuri rebele moderate.

Credem că Rusia și SUA, fiind copreședinți ai Grupului Internațional de Sprijin pentru Siria - structură care reunește țările cu influență și interese în Siria – ar trebui să dea imboldul esențial pentru ca și Turcia, Iran, Arabia Saudită ori Qatar să își îndemne clienții (milițiile și liderii tribali) să accepte pacea. Reprezentantul special al ONU pentru Siria, Staffan De Mistura a trimis pe 25 martie a.c. scrisori miniștrilor Afacerilor Externe ai Iranului, Rusiei și Turciei, amintindu-le că au garantat încetarea focului, intrată în vigoare la 30 decembrie anul trecut în Siria, și cerându-le să „întreprindă eforturi urgente pentru a menține” acest regim. Este deja clar că după eliberarea orașelor Mossul și apoi Raqqa și după ce în Iraq forțele armate irakiene conduse de americani vor ataca spre Ninive și Kirkuk ca să distrugă și ultimele bastioane jihadiste și să îl ucidă pe autoproclamatul kalif, așa cum a spus secterarul de stat american Tillerson, va urma un *deal* între SUA, Rusia, Turcia, Iran, Arabia Saudită, privind condițiile păcii, granițele, salvarea refugiaților și întoarcerea acestora la casele lor.¹⁰⁴ Tot Tillerson se pronunță, pe 22 martie a.c., pentru zone de protecție (*safe heavens*) unde refugiații să poată aștepta în liniște și cu acces la hrană și apă, finalizarea luptelor și revenirea acasă. Credem că vor apărea probleme mai ales între Rusia și Iran pe de-o parte și Turcia plus Arabia Saudită pe de altă parte, pentru trasarea sferelor de influență în Siria și Irak, de asemenea între Turcia și entitățile kurde din Irak și Siria, mai ales SDF, deoarece o mare parte a kurzilor vor tinde către autonomie și chiar statalitate ca atare. Linia de graniță geopolitică turco-arabă va rămâne un subiect de conflicte pentru multă vreme de acum înainte, la fel ca și cea dintre sunniți și șiiți, la scara întregului Orient Mijlociu.

În acest timp, în Libia guvernul legal nu reușește să se impună în dauna milițiilor din Vest și a guvernului rebel din Cirenaica iar Yemenul se afundă în violență sectară, sărăcie maximă, subdezvoltare în timp ce Iran și Arabia Saudită duc o luptă pe viață și pe moarte pentru hegemonie iar islamii proliferază în zonele unde statul nu mai are control.

Nu în ultimul rând, după cum arată Richard N. Haas suveranitatea în vremea de azi nu mai poate fi concepută în paradigmă pur westphalică adică doar ca drept la non-ingerință în afacerile interne din partea actorilor statali externi deoarece globalizarea a creat interdependență între națiuni și a accentuat efectul transnațional al unor factori de risc majori precum terorismul, poluarea și migrația masivă. Ea trebuie reconceptuată sub forma „obligațiilor suverane” în cadrul „ordinii mondiale 2.0.” – fiecare națiune trebuie să respecte granițele celorlalte, să nu se recurgă la forță armată contra altor state, să nu se încurajeze secesiunea teritorială a unor minorități non-naționale și terorismul etc.¹⁰⁶

Este evident că Occidentul nu poartă propriu-zis vina de a fi contribuit la declanșarea Primăverii arabe și nici a războaielor civile și haosului ce i-au urmat în numeroase state din MENA. Însă dorința de libertate și demnitate, de prosperitate, a maselor de oameni simpli se bazează și pe modelul socio-economic al democrației liberale de sorginte vestică. Parteneriatele create de SUA și NATO cu statele din MENA au contribuit cumva la ameliorarea condițiilor economice locale dar nu în mod fundamental. Nu au putut ajuta popoarele să scape de tirani violenți și de clase politice corupte și ineficiente. Motive mari de optimism nu sunt. Profesorul Mark Lynch de la Universitatea George Washington afirmă că ciclul violențelor declanșate de Primăvara arabă nu s-a terminat, că valurile de agresivitate și terorism religios vor continua, și mai multe state vor eșua, statele care au trecut prin experiențe revoluționare nu au reușit să corecteze cauzele structurale ale furiei populare ci doar s-au restaurat forme de autoritarism dinastic sau militar, cu excepția notabilă a Tunisiei. Mai afirmă că sectarismul tribal și religios e mai intens și definește identități ireconciliabile, democrația a fost discreditată în ochii multor arabi onești

iar mișcările islamiste sunt mai dispersate, mai violente și mai puțin tentate de idea de compromis cu elitele aflate la putere.¹⁰⁷ În opinia lui Lynch, SUA nu au aliați reali între arabii din MENA, nu au valori comune cu elitele autoritariste și nici cu radicalismul maselor, fiind disprețuite de tinerii arabi progresiști pentru intervenția agresivă și chiar ilegală din Irak iar acum nu pot să își recapete influența în țările arabe nici dacă se implică militar și economic masiv, de aceea, spune Lynch, mai bine se abțin și evită implicarea direct în MENA. Washingtonul nu a intervenit militar contra regimului Assad în Siria în august 2013 dar nici nu a împiedicat state ca Arabia Saudită, Turcia, Qatar să înarmeze rebeli care au comis atrocități, la fel ca și forțele armate oficiale.¹⁰⁸ Momentan SUA aduce noi contingente de forțe în nordul Siriei, cooperând cu Turcia și cu forțele kurde SDF (care includ și YPG): trupe de rangeri și artilerie marină. În Siria, forțele de gherilă susținute de Washington depun eforturi să avanseze spre Raqqa dar s-au oprit la finale lunii martie lângă barajul hidroenergetic Tabqa pe Eufrat. ISIS va fi probabil distrus dar e posibil ca alte organizații similare să apară în regiunea MENA dacă nu începe o reformă autentică a statului și societății în țările respective.

SUA păreau să fi renunțat la obiectivul de a înlătura regimul Assad din Siria, după cum afirmase și Nikki Haley, ambasadorul American la ONU. Trump a anunțat ulterior că Assad a trecut peste mai multe „linii” roșii când a autorizat recursul la gaze toxice în atacul din orașul Khan Shaykhun (provincia Idlib), pe 4 aprilie, soldat cu optzeci de morți iar Haley a spus pe 6 aprilie la o reuniune de urgență a Consiliului de Securitate al ONU: „Când Națiunile Unite eșuează în mod constant în misiunea lor de acțiune colectivă, există momente în viața statelor când suntem obligați să acționăm noi înșine”. Au urmat în noaptea dintre 6 și 7 aprilie bombardamente americane cu zeci de rachete de croazieră care au distrus total baza militară siriană Shayrat (provincia Homs) de unde porniseră avioanele siriene acuzate că au utilizat gazele toxice. Evident, Assad a negat continuu paternitatea atacului chimic iar Rusia, marele său sprijinitor, a dat vina pe rebeli, afirmând că ei stocaseră gazele de luptă în containere iar aviația militară siriană le-a lo-

vit fără să știe ce conțin. Moscova a repins ca de fiecare data (de opt ori între 2012 și aprilie 2017), în C.S. al ONU, proiectul de rezoluție ce condamna regimul de la Damasc pentru crime contra civililor, apoi a condamnat atacurile americane considerându-le o agresiune. Așadar Trump a făcut ceea ce Obama a ezitat în 2013 (când în Congres majoritatea republicanilor și unii democrați se opuseseră ideii de atac în scop umanitar).¹⁰⁹ Ceea ce e mai grav e că Assad nu mai concepe acum decât victoria contra rebelilor, afirmând că aceștia refuză negicierea însă după bombardamentele americane șansele sale de a rămâne la putere s-au diminuat semnificativ.¹¹⁰ Iar Trump a încercat să demonstreze că America nu tolerează crime în masă, e interesată de soarta Orientului Mijlociu iar prin atacarea intereselor rusești în Siria probabil că președintele american a încercat să calmeze anchetele interne ale FBI referitoare la implicarea Rusiei în sprijinul campaniei sale electorale. În mod surprinzător, președintele R.P. China a condamnat și el orice folosire a armelor chimice în conflict, dar fără a nominaliza pe Assad sau regimul său.

De asemenea, este perceptibilă o anumiță încrâncenare discursivă a Washingtonului contra Iranului, socotit unul dintre principalii vinovați ai continuării luptelor din Siria și marele destabilizator al securității în zona Golfului. Ca reacție, Iranul aduce mai multe trupe și arme în Yemen și probabil și în Irak, ceea ce îngreunează suplimentar misiunea Washingtonului.¹¹¹ În mod semnificativ și ministrul francez de externe Marc Ayrault îl consideră pe Assad criminal de război, astfel că Moscova are dificultăți în a-l susține în continuare.

Sprijinul financiar dat de comunitatea internațională este vital. În februarie 2016 la Londra donatorii internaționali au promis 12 miliarde USD iar pe 5 aprilie 2017 donatorii adunați la Bruxelles au promis 6 miliarde USD sprijin umanitar pentru anul curent. ONU solicitase 8,1 miliarde USD pentru 2017 iar UE s-a angajat și ea să ofere 1,3 miliarde euro anual.¹¹² Dar după cum spunea pe 4 aprilie la Bruxelles Federica Mogherini, Înalțul Reprezentant UE pentru afaceri externe și Securitate, Uniunea nu va dona bani indiferent de cine și cum va controla puterea în Siria, o aluzie clară că o victorie a lui Assad cu sprijin militar rusesc ar

putea lăsa Siria fără sprijin financiar: “*We do not imagine in any possible way that there can be a situation where the European Union takes the bill regardless of any kind of political dynamic*”¹¹³

Cum de a eșuat Primăvara Arabă? Pentru că, ne mai spune spune Lynch, regimurile autoritare și corupte s-au aliat cu părți din propria populație și cu puteri străine (state și grupări non-statale) reușind să înăbușe cererile legitime de reformă democratică și economică. Iar Kenneth Pollack dă vina pe polarizarea etno-religioasă marcată a Siriei și Iranului, pe lângă lipsa culturii democratice. Însă, pe termen lung, despotismul, fie și luminat, nu poate bloca emergența revendicărilor legitime ale acelei părți a populației, în general tinerii cu nivel de educație peste mediu, care își doresc reformă socio-economică și transformare politică. Singura problema este, în opinia noastră, că nu toți tinerii arabi ce se opun dictaturilor sunt adepții democratizării autentice; unii ar dori regimuri populare islamiste, de tipul celui pe care Frăția Musulmană (și ex-președintele Muhammed Morsi, exponentul său tipic) a încercat să îl consolideze în Egipt în anii 2012-2013. Alții chiar un califat islamic de tipul celui revendicat de teroristul Al Bagdadi, liderul ISIS. Însă desigur că există și adepți ai democrației liberale, chiar dacă nu într-un totu calchiat după cea occidentală. Lupta reală se va purta între reformiști și conservatori, cu participarea revoluționarilor violenți – tabăra victorioasă va încerca în final să renegocieze cu masele noi forme de contract social sau, în cazul islamistilor, să își impună punctul de vedere cu arma într-o mână și Coranul în cealaltă.

Occidentul trebuie să fie pregătit să sprijine mișcările populare de tip democratic și să se ferească de intervenții care nu pot conduce la remodelarea radicală a granițelor și națiunilor din MENA, însă nu trebuie să refuze sprijinul umanitar pentru cei care au nevoie. E adevărat că Administrația prezidențială D. Trump din SUA dorește să taie masiv cheltuielile SUA pentru operațiile ONU de pace-keeping (o reducere de sute de milioane de USD), ceea ce ar putea periclita pe termen lung și refacerea post-conflict a țărilor din MENA care acum trec prin război civil.¹¹⁴ America e de zeci de ani principalul finanțator al ONU. Chiar dacă

SUA, actorul dominant în plan economic și militar al Occidentului, va adopta tot mai clar politici izolaționiste și se va feri de implicare în MENA, țările europene membre NATO și UE trebuie să fie mai direct interesate de finalizarea războaielor civile și prevenirea izbucnirii unor noi, deoarece fenomene precum migrația masivă și terorismul riscă să afecteze și mai grav edificiul UE și legitimitatea acestuia în ochii populațiilor europene.

Note

¹ Părți din acest text au fost publicate inițial în volumul *Fața întunecată a globalizării. Războaie civile, state eșuate și radicalizare religioasă în lumea contemporană*, coordonatori Serban F. Cioculescu, Silviu Petre, Octavian Manea, Ed. Rao, București, 2016. E vorba de fragmente din studiile „Războaiele civile în epoca globalizării: măsurarea dezastrului umanitar” (pp. 33-70), „Dictatură, revoluție și război civil în Libia. Cauze, lecții învățate și scenarii de viitor” (pp. 264-309) și „Infernul cotidian din Siria: un război civil „sectar”, puternic susținut din exterior” (pp. 219-263), în acesta din urmă fiind coautori S. Petre și O. Manea.

² E. Hobsbawm, *The Age of Extremes. A History of World 1914-1991*, Michael Joseph, London, 1994.

³ A se vedea, de exemplu, K. Lorenz., *On aggression*, New York: Harcourt Brace & Company, 1963. Sunt însă și autori care arată că în cazul comunităților umane organizate factorii majori ce explică existența sau absența predilecției pentru agresivitate față de alte comunități sunt de natura preponderent culturală. Vezi și <http://www.projmed.com/2015/05/is-human-aggression-an-instinct-or-something-which-we-learn/>, accesat pe 30 martie 2017.

⁴ John Mueller, *Retreat from Doomsday. The Obsolescence of Major War*, Basic Books, editia a treia, 1996, p. 219.

⁵ Ho-Won Jeong, *Understanding Conflict and Conflict Analysis*, Sage, Los Angeles – London, 2008, p. 47.

⁶ Cei mai cunoscuți sunt universitarii Paul Collier, Anke Hoeffler și Nicholas Sambanis.

⁷ Djankov, S. and M. Reynal-Querol (2010) “Poverty and Civil War: Revisiting the Evidence,” *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 92, No. 4, November.

⁸ Horowitz, Donald L., *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 1985

⁹ „Marele punct de cotitură: corupția și apariția extremismului violent”, Transparency International, citat în articolul „Corupția a favorizat apariția mișcărilor radicale precum SI sau Boko Haram, potrivit unui raport Transparency International”, Raluca Manga, <http://www.mediafax.ro/externe/coruptia-a-favorizat-aparitia-miscarilor-radical-precum-si-sau-boko-haram-potrivit-unui-raport-transparency-international-16169258>, 24 februarie 2017.

¹⁰ DeRouen, Karl and Jacob Bercovitch. 2008. “Enduring Internal Rivalries: A New Framework for the Study of Civil War.” *Journal of Peace Research* 45(1): 43–62.

¹¹ *Idem*, Collier și Hoeffler, World Bank Research Development Group – Policy Research Working Paper 2355, p. 26. Vezi și Jack S. Levy, William R. Thompson, *Causes of war*, Wiley Blackwell, 2010 – capitolul Civil war, p. 188.

¹² Paul Collier, Nicholas Sambanis (editors), *Understanding Civil War*, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2005, Washington DC, volume 2: Europe, Central Asia, and Other Regions, pp. 6–7.

¹³ Therese Pettersson, Peter Wallensteen, “Armed conflicts, 1946–2014”, *Journal of Peace Research* 2015, Vol. 52(4) 536–550 – Uppsala Conflict Data Program.

¹⁴ *Ibidem*, p. 537. Autorii arată că și numărul diadelor conflictuale a crescut de la 48 la 53 în 2015 față de 2014.

¹⁵ Vezi și Harbom, Lotta and Peter Wallensteen. 2009. “Armed Conflicts, 1946–2008.” *Journal of Peace Research* 46(4): 577–587.

¹⁶ Hanne Fjelde and Desirée Nilsson, “Rebels against Rebels: Explaining Violence between Rebel Groups”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 56, No. 4 (August 2012), pp. 604–628. Somalia și RD Congo sunt exemple tipice pentru conflictele dintre rebeli, în lipsa autorității unor guverne centrale. Desigur, acest lucru e valabil doar pentru anumite perioade din desfășurarea acelor războaie civile cu fond puternic tribal. Dar studiul menționat sugerează că cel mai adesea grupurile rebele se confruntă pentru teritorii și resurse, deoarece cel care le obține va avea mai multă putere în lupta contra forțelor guvernamentale.

¹⁷ Besley, T.J., T. Persson, and H. Street (2008) “The Incidence of Civil War: Theory and Evidence”, NBER working paper. Pentru o încercare de definiție a r.c., vezi Sambanis, Nicholas. 2004. “What Is Civil War? Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition.” *Journal of Conflict Resolution* 48(6): 814–858.

¹⁸ N. Sambanis, What is civil war, *op.cit.*, p. 854.

¹⁹ Pentru o analiză a activităților de gherilă și insurgență vezi mai ales Colin S. Gray, *War, Peace and International Relations*, Routledge, New York, 2007, pp. 245–263. Vezi și Lacina, Bethany and Nils Petter Gleditsch. 2005. “Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths.” *European Journal of Population* 21(2/3): 145–166.

²⁰ *Idem*, p. 247.

²¹ Stathis N. Kalyvas, *The Logic of Violence in Civil War*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 20.

²² Singer, J.D. (1987) “Reconstructing the Correlates of War Dataset on Material Capabilities of States,” *International Interactions*, Vol. 14, pp. 115–31.

²³ Fearon, J.D. and D.D. Laitin (2003) “Ethnicity, Insurgency, and Civil War,” *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 01, pp. 75–90.

²⁴ N. Sambanis, “A Review of Recent Advances and Future Directions in the Quantitative Literature on Civil War,” *Defence and Peace Economics*, Vol. 13, No. 3, 2002, pp. 215–243.

²⁵ AMAR Project, http://www.cidcm.umd.edu/mar/amar_project.asp, accesat pe 5 aprilie 2016. E vorba de grupuri identitare aflate în situație de risc privind drepturile omului și de conflict îndelungat (*protracted*), grupuri ale căror membri își percep viața ca determinată de apartenența la grupul respectiv iar acesta trebuie să conțină cel puțin 100.000 de membri și să reprezinte minim 1% din populația țării respective. Lista grupurilor etnice conținute în MAR este disponibilă în studiul lui Birnir, Johanna K., Jonathan Wilkenfeld, James D. Fearon, David Laitin, Ted Robert Gurr, Dawn Brancati, Stephen Saideman, Amy Pate, and Agatha S. Hultquist. 2015. “Socially relevant ethnic groups, ethnic structure and AMAR.” *Journal of Peace Research* 52(1), 2015, pp. 110–115.

²⁶ Jessica A. Stanton, „Terrorism in the Context of Civil War”, *The Journal of Politics*, Vol. 7, no. 4, Oct. 2013, pp. 1009–1022. Vezi mai ales p. 1012.

²⁷ *Idem*, pp. 1012–1013.

²⁸ <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/11/damascus-bombings-leave-dozens-dead-syria>, accesat pe 12 martie 2017.

²⁹ Stanton, *op.cit.*, p. 1013.

³⁰ B. Atzili, “When good fences make good neighbors”, *International Security*, Winter 2006–2007, vol. 31, nr. 3.

³¹ Robert H. Jackson, *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993

³² D.A. Bräutigam, “Introduction: Taxation and State-Building in Developing Countries” in D.A. Bräutigam, O.H. Fjeldstad and M. Moore (Eds.), *Ta-*

xation and State-Building in Developing Countries, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, pp. 1-33.

³³ D.A. Bräutigam, "Building Leviathan: Revenue, State Capacity and Governance", *Institute of Development Studies Bulletin*, 33(2), 2002, pp. 10-20.

³⁴ Barbara F. Walter, "Why Bad Governance Leads to Repeat Civil War", *Journal of Conflict Resolution*, October 2015, 59, pp. 1242-1272

³⁵ Joel S. Migdal, *Strong Societies and Weak States: State-society Relations and State Capabilities in the Third World*, Princeton NJ, Princeton University Press, 1988.

³⁶ Joel S. Migdal, *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another* (New York: Cambridge University Press, 2001. Migdal se bazează pe opinia lui John Breuilly. Vezi John Breuilly, *Nationalism and the State*, Chicago: University of Chicago Press, 1994

³⁷ Blattman, C. and E. Miguel (2010) "Civil war", *Journal of Economic Literature*, Vol. 48, No. 1, pp. 3-57.

³⁸ Levent Dinckal, Theory and Empirics of Civil War, 9 March 2011, https://economics.wustl.edu/files/economics/imce/levent_dinckal_thesis_0.pdf.

³⁹ Jack S. Levy, William R. Thompson, *Causes of war*, Wiley Blackwell, 2010, p. 194.

⁴⁰ The Middle East and North Africa: Change and Upheaval, Strategic Security Analysis, 2015, No. 11, <http://www.gcsp.ch/News-Knowledge/Publications/The-Middle-East-and-North-Africa-Change-and-Upheaval-2015>.

⁴¹ Ines Perez, „Climate Change and Rising Food Prices Heightened Arab Spring”, <http://www.scientificamerican.com/article/climate-change-and-rising-food-prices-heightened-arab-spring/>, 4 March 2013.

⁴² David W. Lesch, Mark L. Haas *The Arab Spring: Change and Resistance in the Middle East*, Westview Press, Colorado, 2013, p.3.

⁴³ *Idem*.

⁴⁴ Simon Adams, How Climate Change Intensifies Mass Atrocities, http://www.huffingtonpost.com/entry/from-global-warming-to-genocide-warning-climate-change_us_583ddcc1e4b048862d73fbab, 29 noiembrie 2016.

⁴⁵ *Idem*.

⁴⁶ Vezi de pildă Dumitru Chican, *Jihad sau drumul spre Djanna*, Ed. Corint, București, 2011, p. 208.

⁴⁷ Mihai Pătru, „Strategia Arabiei Saudite pentru Generația Y: reformă și intervenționism militar”, în Serban F. Cioculescu, Silviu Petre, Octavian Manea (coord), *Fața întunecată a globalizării. Războaie civile, state eșuate și radicalizare religioasă în lumea contemporană*, Ed. Rao, București, 2016, pp.

331-358. Autorul descrie astfel situația din statul saudit: „Însă ceea ce contează pe termen lung pentru generația tânără din care 29,43% nu au un loc de muncă sunt efectele concrete ale măsurilor propuse de MbS și modul în care promisiunile sale devin realitate. Atragerea populației și, în mod special, a tinerilor prin programe economice este doar o componentă a strategiei regimului de la Riad. Liderii saudiți se folosesc și de presiunea exercitată de amenințările externe, fie că este vorba de aspirațiile hegemonice ale Iranului sau pericolul fenomenului terorist, asigurând populația că doar regimul Al-Saud este capabil să îi protejeze. Intervenționismul de care Arabia Saudită a dat dovadă în plan extern îi servește regimului de la Riad în plan intern, populația fiind conștientă că provocarea regimului sau chiar schimbarea acestuia vor afecta capacitatea statului de a acționa în fața pericolelor externe.” (p. 347).

⁴⁸ Daniel L. Byman, "States in Civil War" in Kenneth M. Pollack (editor), *The Arab awakening. America and the transformation of the Middle East*, The Brookings Institution, Washington, 2011, pp. 213-214.

⁴⁹ *Idem*.

⁵⁰ Vezi Jack S. Levy, William R. Thompson, *Causes of War*, Wiley Blackwell, 2010, pp. 186-204.

⁵¹ Stuart J. Kaufman, "Causes of Ethnic War. A Theoretical Synthesis", comunicare prezentată la Reuniunea Anuală a Asociației de Studii Internaționale, aprilie 1996, San Diego.

⁵² Barry Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", *Survival*, 35 (1), 1993, pp. 27-47.

⁵³ Erik Melander, "The Geography of Fear: Regional Ethnic Diversity, the Security Dilemma and Ethnic War", *European Journal of International Relations*, 15:95, 2009, pp. 95-123. Autorul susține că doar existența unor spații care separă grupurile ostile și ce concentrarea acestora în zone specifice, asigură o oarecare diminuare a sentimentului de frică reciprocă.

⁵⁴ Stuart J. Kaufman, *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001.

⁵⁵ Nils-Christian Bormann, Lars-Erik Cederman, Manuel Vogt, Language, Religion, and Ethnic Civil War, *Journal of Conflict Resolution*, Vol 61, Issue 4, 2017, pp. 744-771.

⁵⁶ "Worldwide displacement hits all-time high as war and persecution increase", <http://www.unhcr.org/558193896.html>, 18 June 2015.

⁵⁷ Syria Population, <http://www.worldometers.info/world-population/syria-population/>, accesat pe 24 februarie 2017.

⁵⁸ M. Lynch, *The New Arab Wars*, Public Affairs, New York, p. 130.

⁵⁹ D. Kilcullen, *Out of the Mountains. The Coming Age of the Urban Guerilla*, Oxford University Press, New York, pp. 220-223.

⁶⁰ *Ibidem*. Raportul este citat de Kilcullen la p. 222.

⁶¹ Majid Rafizadeh, "Why Egypt and Tunisia, but Not Syria?", http://www.huffingtonpost.com/majid-rafizadeh/why-egypt-and-tunisia-but_b_963466.html, accesat pe 20 martie 2017.

⁶² F. Leverett, *op. cit.*, p. 2.

⁶³ Siria, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>, accesat pe 20 mai 2013.

⁶⁴ Raluca Modovan, „Primăvara nisipurilor mișcătoare: note despre implicarea actorilor internaționali în războiul civil din Siria”, in V. Naumescu, *Criza Uniunii Europene și ordinea globală în era Trump*, Ed. Trei, București, 2017, p. 122.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Arthur Goldschmidt Jr, *Creation of the Modern Middle East. Syria*, Chelsea House Publisher, 11nd edition, New York, p. 64.

⁶⁷ Maria Tvetskova, Russia underplayed losses in recapture of Syria's Palmyra, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-casualtie-idUSKBN16T0S4>, accesat pe 22 martie 2017.

⁶⁸ Nicholas A. Heras, Carole A. O'Leary, "The Tribal Factor in Syria's Rebellion: A Survey of Armed Tribal Groups in Syria", *Terrorism Monitor*, Volume: 11, Issue: 13, June 27, 2013, www.jamestown.org.

⁶⁹ K. Pollack, "Introduction", in Kenneth M. Pollack (editor), *The Arab awakening. America and the transformation of the Middle East*, The Brookings Institution, Washington, 2011, p. 5. "In retrospect, part of the reason the protests in Tunisia and Egypt resulted in relatively quick and clean revolutions that succeeded in overthrowing the leaders seems to be the relative homogeneity of their populations. While societal divisions certainly exist in Egypt and Tunisia (divisions that have, in some cases, been enflamed by the success of the revolutions), the protests actually brought disparate groups together in these states, while they tore people apart elsewhere in the region. This made Ben Ali's and Mubarak's regimes more vulnerable to a seemingly unified public outpouring against them: their security forces were less willing to fire on their own people, and the regimes did not have a significant section of the elite automatically behind them."

⁷⁰ Kathleen Gallagher Cunningham, "Actor Fragmentation and Civil War Bargaining", *American Journal of Political Science*, Volume 57, Issue 3, pages 659-672, July 2013.

⁷¹ Lori Plotkin Boghardt, "Saudi Funding of ISIS", <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-funding-of-isis>, 23 iunie 2014.

⁷² Stathis N. Kalyvas, "Is ISIS a Revolutionary Group and if Yes, What Are the Implications?", in *Perspectives on Terrorism*, vol. 9, no. 4, august 2015.

⁷³ Efraim Benmelech and Esteban Klor "What Explains the Flow of Foreign Fighters to ISIS?", *NBER Working Paper* No. 22190, aprilie 2016, <http://www.nber.org/papers/w22190.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017. Aceștia ajung la concluzia că: "Our results show that, in contrast to conjectures made recently by economists and policy makers, economic conditions are not the root causes of the global phenomenon of ISIS foreign fighters. In fact, many foreign fighters originate from countries with high levels of economic development, low income inequality, and highly developed political institutions. If poverty and lack of social equality are not to blame, then why are Western European countries disproportionately significant sources of ISIS foreign fighters? The reason lies in other country characteristics: they are ethnically and linguistically homogenous. In fact, the more homogenous the host country is, the greater difficulty immigrants such as Muslims from the Middle East experience in assimilating. As other research has shown, isolation induces some of them to become radicalized."(p.11)

⁷⁴ Rusia se teme de reintoarcerea acestora la finalul luptelor din Siria, deoarece ar putea comite noi atacuri teroriste. De asemenea se teme de implicarea forțelor sale militare în conflictul sirian, având în minte proaspăt dezastrul din Afganistan, început în 1979 și finalizat după 1989. De aceea, se pare că Moscova a recurs la trupe de ceceni (batalioane speciale), oferite de președintele-dictator filo-rus al Ceceniei, Ramzan Kadirov și trimise din ianuarie 2017 în nord-vestul Siriei spre a menține ordinea în Alep, Latakia, Hmeim și probabil pentru a contracara cumva supremația forțelor iraniene paramilitare șiite (Quds) care sunt detestate de populațiile locale sunnite. Cecenii sunt și ei majoritar sunniți. Vezi J. Brown, "Chechen special forces deployed to Syria to 'protect peace and public order'", <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/chechen-special-forces-in-syria-to-protect-peace-and-public-order-a7559276.html>, 5 februarie 2017.

⁷⁵ Georgios K. Barzoukas, "Planning for a Post-Islamic State Middle East", <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?ots591=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=195908>, 11 februarie 2016.

⁷⁶ Ian Bremmer, *Superpower*, Portofolio Penguin – Random House, Great Britain, 2015, pp. 42-43. Autorul mai arată că începutul Primăve-

rii Arabe a găsit SUA nepregătite și fără o strategie regională clară, iar sprijinul lui Obama pentru reformiștii arabi revoluționari a îndepărtat cumva Arabia Saudită de Washington, fără ca liderii arabi revoluționari să devină/proamericani. Să spunem și că acceptarea ulterior de către SUA a acordului de dezarmare nucleară și control cu Iranul (semnat de președinte în octombrie 2015) a creat și mai multă frustrarea în Arabia Saudită dar și în Israel, cei doi adversari regionali ai Teheranului.

⁷⁷ Henry A. Kissinger, *World Order. Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Press, New York, 2014, p. 289.

⁷⁸ M. Weaver, „Syrian refugees: more than 5m have now fled their country, says UN”, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/30/syrian-refugee-number-passes-5m-mark-un-reveals>, 30 martie 2017.

⁷⁹ The World Factbook – CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>, accesat pe 20 aprilie 2017. Estimările demografice datează din iulie 2016.

⁸⁰ M. Horton, „Why Islamic State Has Failed to Expand in Yemen”, *Terrorism Monitor*, Volume: 15 Issue: 6, <https://jamestown.org/program/islamic-state-failed-expand-yemen/>, 24 martie 2017.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² <http://www.cfr.org/yemen/yemen-crisis/p36488>, consultat pe 22 aprilie 2016.

⁸³ ONU: Șapte milioane de yemeniți sunt în pragul foametei, <http://www.agerpres.ro/externe/2017/02/21/onu-sapte-milioane-de-yemeniti-sunt-in-pragul-foametei-20-02-13>, 21 februarie 2017.

⁸⁴ Libya – CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>, accesat pe 10 ianuarie 2013.

⁸⁵ <https://www.temehu.com/Libyan-People.htm>, accesat pe 15 martie 2016.

⁸⁶ Abdulsattar Hatitah, Asharq Al-Awsat, Libyan Tribal Map: Network of Loyalties that will determine Gaddafi's fate”, <http://www.cetri.be/Libyan-Tribal-Map-Network-of?lang=fr>, 24 February 2011.

⁸⁷ *Idem*, p. 473.

⁸⁸ George Friedman, “From Gadhafi to Benghazi”, *Stratfor*, 18 September 2012, http://www.stratfor.com/weekly/gadhafi-benghazi?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20120918&utm_term=gweekly&utm_content=readmore&elq=1d04e4ea572e4610b486c57c746e7a3c.

⁸⁹ În Libia, puterea în stat era extrem de personalizată, singura alternativă după dispartiția dictatorului fiind chiar unul dintre copiii lui Gaddafi sau, mult mai puțin probabil, un grup de generali din armată. Însă aceștia nu aveau curajul să organizeze un

asemenea complot și nu aveau încredere reciprocă suficientă. Alții erau în exil, precum Muhamad Haftar. Iar armata libiană era foarte slabă, prost antrenată și dotată, fiind doar o anexă a puterii lui Gaddafi. Acesta se baza pe unitățile speciale conduse de fiii săi, mult mai bine antrenate și dotate cu armament.

⁹⁰ Peter Mansfield, *O istorie a Orientului Mijlociu*, revizuită de N. Pelham, traducere de Cornelia Dumitru, Ed. Humanitas, București, 2015, p. 472.

⁹¹ Ricardo René Larémont, “After the Fall of Qaddafi: Political, Economic, and Security Consequences for Libya, Mali, Niger, and Algeria, *Stability: International Journal of Security and Development*, 2(2), p. Art. 29, 2013. DOI: <http://doi.org/10.5334/sta.bq>. Intre 2006 și 2009, conduși de Ibrahim Ag Bahanga, rebelii tuaregi mai încercaseră să producă secesiune în nordul Mali dar fuseseră împiedicați de armată. De asemenea, în Niger, tuaregii organizaseră revolte și lupte pentru independență între 1990-1995 și 2007-2008.

⁹² Peter Yeo, “Al-Qaeda Terror Attack in Mali Reaffirms Importance of American Engagement at the United Nations”, http://www.huffingtonpost.com/peter-yeo/al-qaeda-terror-attack-in_b_14389768.html, accesat pe 4 aprilie 2017.

⁹³ Pavel Felgenhauer, Private Military Companies Forming Vanguard of Russian Foreign Operations, *Eurasia Daily Monitor Volume: 14 Issue: 36*, March 16, 2017, <https://jamestown.org/program/private-military-companies-forming-vanguard-russian-foreign-operations/>. Autorul afirmă că legile din Rusia nu permit existența forțelor de mercenari (Chastnye Voennye Kompaniy – ChVK) dar de pildă compania de mercenari RSB Group este tolerată deoarece e înregistrată în Insulele Virgine Britanice și poate desășura 2000 de paramilitari în teatre de luptă îndepărtate. În fapt e vorba de trupe ce pot participa la război hibrid fără a implica Rusia direct.

⁹⁴ G. Casagrande, K. Weinberger, „Putin's Real Syria Agenda”, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Putin%27s%20Real%20Syria%20Agenda.pdf>, 22 martie 2017.

⁹⁵ <http://www.agerpres.ro/externe/2017/03/28/amnesty-atacurile-aeriene-conduse-de-sua-in-mosul-ar-fi-incalcat-dreptul-international-umanitar-09-05-38>, accesat pe 30 martie 2017. Dar mai trebuie spus că, mai mult ca sigur, membrii ISIS nu au permis civililor să își părăsească casele și orașul, fiind ținuti ca ostatici. Recunoașterea de către militarii americani a producerii de pierderi colaterale în rândul civililor din Irak a urmat la câteva zile după acuzațiile formulate de multe canale mass media. Vezi M. Gordon, *U.S. 'Probably Had*

a Role' in Mosul Deaths, Commander Say, <https://www.nytimes.com/2017/03/28/world/middleeast/iraq-american-airstrike-mosul.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=first-column-region®ion=top-news&WT.nav=top-news>, accesat pe 28 martie 2017.

⁹⁶ „The Arab Summit may bury hatchet with Assad”, <http://app.debka.com/p/article/25944/The-Arab-Summit-may-bury-hatchet-with-Assad>, 1 martie 2017.

⁹⁷ CONCLUZIILE CONSILIULUI PRIVIND STRATEGIA GLOBALĂ PENTRU POLITICA EXTERNĂ ȘI DE SECURITATE A UNIUNII EUROPENE, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13202-2016-INIT/ro/pdf>, accesat pe 21 martie 2017.

⁹⁸ “Shared Vision, Common Action: a Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy”, http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, June 2016, p. 23, accesat pe 22 martie 2017.

⁹⁹ The Rome Declaration – European Council, http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2017/3/47244656633_en.pdf, 25 martie 2017.

¹⁰⁰ Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Munich Security Conference, http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_141632.htm?selectedLocale=en, 20 februarie 2017.

¹⁰¹ Warsaw Summit Communiqué, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 8-9 iulie 2016.

¹⁰² *Idem*, paragraful 28.

¹⁰³ NATO Deputy Secretary General discusses transatlantic security at Brussels Forum, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_142618.htm, accesat pe 28 martie 2017.

¹⁰⁴ Ideea lansării formatului de negocieri Astana i-a aparținut președintelui Kazahstanului Nursultan Nazarbayev, un apropiat al lui Vladimir Putin, în primăvara anului 2015. În mai 2015 președintele kazah s-a întâlnit cu personalități politice internaționale și a lansat un „comitet al înțelepților” spre a superviza inițiativa Astana. Printre aceștia îi menționăm pe Mohamed El Baradei, Bernard Kouchner și Shimon Peres. Grupul s-a reunit în septembrie 2015.

¹⁰⁵ “Tillerson: US to set up zones for refugees in fight against ISIS”, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2017/03/22/Tillerson-US-to-set-up-zones-for-refugees-in-fight-against-ISIS.html>, 22 martie 2017.

¹⁰⁶ R.N. Haas, “World Order 2.0. The Case for Sovereign Obligation”, *Foreign Affairs*, December 2016.

¹⁰⁷ Marc Lynch, *The New Arab Wars*, Public Affairs, New York, pp. 244-245.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 250.

¹⁰⁹ Mai mult, SUA (Departamentul Trezoreriei) au decis pe 24 aprilie 2017 să pună pe lista neagră a persoanelor ce suferă sancțiuni 271 de angajați ai Centrului de Studii Științifice și Cercetare al Siriei (SSRC). Aceștia sunt acuzați că lucrează în cadrul programului de devoltare a armelor chimice. De precizat ca și în iulie 2016 fosta administrație prezidențială Obama sancționase persoane și companii care lucrau cu SSRC.

¹¹⁰ „În orice caz, noi nu avem nicio altă opțiune cu excepția victoriei”, a spus Bashar pe 5 aprilie, negând atacul chimic. M. Moise, “Bashar al-Assad afirmă într-un interviu că nu vede “nicio altă opțiune în afara victoriei” în Siria, <https://www.agerpres.ro/externe/2017/04/06/bashar-al-assad-afirma-intr-un-interviu-ca-nu-vede-nicio-alta-optiune-in-afara-victoriei-in-siria-13-11-52>, accesat pe 6 aprilie 2017.

¹¹¹ Julien Barnes-Dacey, “Six problems with Trump's anti-ISIS strategy”, http://www.ecfr.eu/article/commentary_six_problems_with_trumps_anti_isis_strategy_7257, 28 martie 2017.

¹¹² <https://www.agerpres.ro/externe/2017/04/05/siria-conferinta-de-la-bruxelles-a-promis-ajutoare-umanitare-in-valoare-de-sase-miliarde-de-dolari-in-2017-ue--22-42-41>, accesat pe 6 aprilie 2017.

¹¹³ A. Rettman, Syria attack ‘maybe’ timed against EU conference, <https://euobserver.com/fo-reign/137503>, accesat pe 11 aprilie 2017.

¹¹⁴ <http://thehill.com/policy/international/un-treaties/325483-trump-may-cut-1b-off-un-programsreport>, accesat pe 4 aprilie 2017.

ABSTRACT

There is a tendency in the contemporary world to an increased number of civil (intra-state) wars, while the inter-state military conflicts are the exception not the rule. Most of these civil wars occur in weak or failed states and they are more likely if the states have poor governance, mass poverty, lootable resources, a population heavily divided according to ethno-religious lines and with a mountainous/desert relief. Since 2011, the Arab Spring phenomenon produced huge turbulences in the Middle East and North Africa Region, in some cases even civil wars and the emergence of strong transnational illegal actors like the Islamic State in Iraq and Levant (Daesh). Syria, Libya and Yemen are the MENA countries thorned by domestic bloody wars with a strong external intervention which prolongs the war. In fact Iran, Saudi Arabia, Qatar and Turkey are waging proxy wars, with Russian and US interventions aiming at supporting some local players, eliminate dangerous terrorist groups and sometimes to give humanitarian assistance to the affected populations. The West (EU and NATO states) must be more active and more creative in dealing with such conflicts, otherwise an increased number of immigrants, more humanitarian dramas and terrorist attacks in Europe could be the nefarious effect of strategic passivity.

Keywords: civil war, Arab spring, revolution, religions, militias, Jihad, Middle East, Kurds, West, stabilisation

Șerban F. Cioculescu (doctor în științe politice) este cercetător științific gradul doi la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, de asemenea cadru didactic asociat la Facultatea de Științe Politice a Universității din București.

Towards the Asian Century (I)

Carola Frey

A brief introduction – war-games and simulations

War-games (informal terminology) are in general known as military simulations, and they refer to recreations in which theories of warfare can be tested and refined without the need for actual hostilities¹. A specific part of the academia objects to the term “war-games”, as the concept is used when referring to the civilian hobby. However, sometimes “war-gaming”, “military simulations” and “gaming” are used interchangeably *“and in the latter case, the notion has the meaning of “serious gaming,” not the general sense of gambling”*².

War-games and simulations are found in a wide range of domains, having various forms that imply varying degrees of realism. In the current international order, and the reconsideration of the nature of war, the scope of simulations/war-games has widened to include not only military but also political and social factors, which are seen as inextricably entwined in a realistic warfare model. War-games offer a palpable and powerful insight that prepares international entities for dealing with peculiar and uncertain situations. Conducted thoughtfully such exercises deliver a greater understanding of conflict, a ‘fitness programme for military thinking’ (by practising the conceptual element of fighting power) and better decision makers and decision making.

When defining “war-games” the discussion is far more complicated because the definition

has to be nuanced and adapted through a family of actions, ranging from full-scale field-exercises³ to abstract computerized models that can proceed with little or no human involvement – such as the Rand Strategy Assessment Center (RSAC)⁴. As a general definition, war-gaming can be considered *“as scenario-based planning where a set of ‘actors’ initiate processes to achieve individual goals and objectives. These actors interface using creative processes that introduce variables and responses in the process”*⁵. War-games or simulations attempt to create an *“environment that mimics ‘real life’ and hence attempts to portray a sequence of actions that are likely to occur. The war-game attempts to enable the actors to maximise value while reducing risk and complexity. Simply put, the war-game enables thinkers, planners and executors to validate their strategy while preparing for a crisis”*⁶.

Peter Perla in *The Art of Wargaming*, defined war-games as *“(Adversarial by nature), a warfare model or simulation, using rules, data, and procedures, not involving actual military forces, and in which the flow of events is affected by, and in turn affects, decisions made during the course of those events by players representing the opposite sides”*⁷. Furthermore, according to U.S. army a war-game is *“a simulation, by whatever means, of a military operation involving two or more opposing forces, using rules, data, and procedures designed to depict an actual or assumed real life situation”*⁸.

Although many governments make use of simulations (U.S, China, Japan), both individu-

ally and collaboratively, little information can be found outside the professional circles. Yet modelling is often the means by which governments test and refine their military and political policies. Military simulations are seen as a useful way to develop tactical, strategic and doctrinal solutions, but critics argue that the conclusions drawn from such models are inherently flawed, due to the approximate nature of the models used.

War-games narratives can be construed to be a medium that provides the participants to extend a theoretical framework into a physical world and provide some control⁹. War-games represent an opportunity to manage risk but without risking lives, practise key skills in a joint, combined and interagency context and reveal unintended consequences. They are intended to test assumptions and build confidence and trust in a team and pre-position relationships.

In an ideal manner, war-games should be as realistic as possible—that is, designed in such a way as to provide measurable, repeatable results that can be confirmed by observation of real-world events. The validity of the answer will be greatly enhanced if the problem is looked at dynamically over time and facilitates exposure to the full spectrum of conflict at all levels, current and future.

Each war-games has supporting and associated tools and techniques: experimentation, simulation, operational analysis/ research and red teaming¹⁰. The functioning of any war-game should have in sight precise aims and objectives for the setting and scenario (narrative). The information is collected (and stored) from a generous data base and real events¹¹. Rules, procedures, adjudication and players (and the decisions they make) construct the main workings and allows for the creation and customization of the narrative.

Political-military simulations take a different approach to their purely military counterparts. Since they are largely concerned with policy issues rather than battlefield performance, they tend to be less prescriptive in their operation. However, various mathematical techniques have arisen in an attempt to bring rigor to the modelling process. One of these techniques is known as game theory – a

commonly-used method is that of non-zero-sum analysis, in which score tables are drawn up to enable selection of a decision such that a favourable outcome is produced regardless of the opponent's decision¹². A classical political-military simulation can be manual or computer-assisted and many research organizations and think-tanks throughout the world are involved in providing this type of services¹³. Such games may include geopolitical situations (involving the formation and execution of foreign policy), the creation of domestic political policies, or the simulation of political campaigns¹⁴. They differ from “classical war-games” (military simulations) due to their discouragement or abstraction of military or action elements.

In the following sections we will see how a political simulation is applied on a specific case study. In this simulation (that will be divided in three articles) we explore China's foreign policy interests over five years 2015–2020, and the policy options of other major state actors (the U.S., Russia, Japan, India) in response to Chinese actions. In this first phase of the simulation (which makes the subject of the present paper and will be a great part of the second one), the goal was to identify Chinese foreign policy interests over the five-year period from 2015–2020, and to outline the steps taken by China to obtain this interest. Scenario pages were designed to categorize each interest as either security or economic, describe the key drivers shaping it, outline the steps taken by China to further it, and in some cases indicate if these interests conflict or overlap with the U.S., Russia, Japan or India.

In addition, this specific type of simulation had a definite “background Reading and Research” section. This section was especially design to include research and articles on the simulation's topic for the purposes of preparatory reading and the development of a general familiarity with the simulation's subject and major themes. Among the studies and academic literature, foreign policy and official documents were used.

1. The simulation background

China has pursued a more assertive foreign policy in recent years, and will likely continue on this path given its growing economic and

military power – which includes both conventional and nuclear forces, and an expanding range of global interests. Beijing now has an array of capabilities it can use to achieve these interests, which are concentrated in Asia but extend well beyond.

The great powers have reacted differently to China's new behaviour. Russia has generally not contested China's new assertiveness, and has even sold it some of the weapons the PLA is using to threaten neighbouring states. Since the Ukraine crisis began in early 2014, Russia's greater alienation from the West has led Moscow to pursue even deeper ties with Beijing. Japan has borne the brunt of Chinese pressure, and has sought to increase its economic and military power in return; the United States has encouraged Japan's response and taken additional measures to channel Chinese assertiveness in more constructive ways. Meanwhile, India has fallen between Moscow and Tokyo, remaining wary of Beijing but disengaged from the Japanese-U.S. countermoves. However, all these patterns could change in the coming years depending on China's future policies and other developments.

2. Phase I – Possible scenarios

China's behaviour, policies, official statements, official documents and policies were examined and served as the basis for the system of critical indicators used for scenario building. The effort was intense and the research began with a larger number of critical indicators on three separate time frames: short term (6-12 month), medium term (3-5 years) and long term (10-15 years). In the original version, we elaborated three different compatible and cohesive system of critical indicators and played 30 possible scenarios, identifying also some basic general criteria of probability: based on strong signals – continuity and trends of critical indicators already present today, on weak signals – indicators less relevant but present in today's realities, that are becoming relevant or critical in time, and black swan scenarios – based on events with low probability but with a paramount impact on the evolution of the crisis, if this event occurs. However, the paper covers a small number of illustrative / maker scenarios.

2.1. China and the African opportunities

Summary of Scenario

Given China's increasing reliance on African natural resources, its security interests in Africa have been on the rise in recent year. Now, China has become a major arms supplier to African governments and has at least minimal security relationships with around 50 African countries, based on the "Initiative on China-Africa Cooperative Partnership for Peace and Security", 2012. It has already expanded footprint in the Maldives, and the PLA Navy now has resupply facilities at ports in Djibouti, Oman and Yemen. Beijing will also establish its first overseas naval base in the Indian Ocean island nation of Seychelles (Mahe), and expand its anti-piracy operations in GoG. But, China's involvement in the GoG anti-piracy operations would not necessarily take the same form of involvement off Somalia.

On another hand, Chinese military personnel are now involved in 7 out of 9 UN peace-keeping operations on the continent, the most of any permanent Security Council member (the US has very limited presence in the UN peace-keeping missions in Africa). The PLA also sends military advisers to many of Africa's resource-rich countries, such as Nigeria and Angola, both of which are major oil-producers. It is actively helping the development of an African Standby Force and African Capacity for Immediate Response to Crisis, supporting the collective security mechanisms in Africa, and has an increased involvement in the mediation efforts to stop wars and address hotspot issues. By combining these elements, China secures access to African resources, and in 2020, it would be an all-dimensional participant in the process of peacekeeping and peace-building in Africa.

Drivers (key drivers shaping this foreign policy interest)

Sino-African links have broadened in the past few years. The relationship is now almost as diverse as Africa itself. Also, China today finds itself actively investing in various sectors in Africa.

Role of China's SOE investment in Africa:

Driven by a desire to secure natural resources and tap new markets, PRC state-owned en-

terprises (SOEs) have made large investments throughout Africa. Today, China not only recognizes Africa as a source of energy and natural resources but also as a rapidly expanding market for Chinese goods. Key destinations for Chinese investment include South Africa, Nigeria, and Algeria in sectors such as energy, transportation, and metals.

In addition, China's industries are getting raw materials such as coal from South Africa, iron ore from Gabon, timber from Equatorial Guinea and copper from Zambia. In the financial services sector, China's investments have been mostly in sectors such as infrastructure and energy (oil, mining, gas, etc.). But in recent years, investors have become interested in the services and manufacturing sectors. For instance, China has made one of its major investments through its Industrial and Commercial Bank (ICBC), which has a 20 percent share of Standard Bank-South Africa. As for tourism, many African countries have been granted Approved Destination Status (ADS) in order to enable Chinese tourists to travel to these countries and increase inbound tourism.

Chinese telecoms in Africa also have a strong customer focus. In South Africa for instance, Huawei and ZTE have established partnerships with MTN, which operates in more than 20 African countries.

Through the 12th FYP and "going out" policy, the PRC government has supported Chinese enterprises in establishing a number of pilot SEZs throughout Africa. Today, there are currently six zones under construction or completed, two of which are 100 percent Chinese-owned. Below are three examples of established SEZs, and the broad industry niche each zone supports:

- Zambia: Chambishi & Lusaka subzones, focusing on copper/cobalt processing and garments, food, appliances, tobacco, and electronics.

- Mauritius: Jinfei, focusing on manufacturing (mainly textile, machinery, high-tech), and services (mostly tourism, finance, education).

- Egypt: Suez, focusing on textiles and garments, petroleum equipment, automobile assembly, electronics assembly.

Military and Security Cooperation:

In recent years, Chinese security interests in Africa have been on the rise. Given China's increasing reliance on African natural resources, in particular oil and minerals.

A) Regional Security: In 2012, China launched the "Initiative on China-Africa Cooperative Partnership for Peace and Security" at the fifth Ministerial Conference of FOCAC, with the purpose of deepening cooperation in relevant fields with the AU and African countries. China would actively explore ways to help the development of an African Standby Force and African Capacity for Immediate Response to Crisis, and support the collective security mechanisms in Africa, and is actively involved in the mediation efforts to stop wars and address hotspot issues.

B) Peacekeeping operations: China is a significant provider of troops to UN peacekeeping operations in Africa. Chinese military personnel are now involved in 7 out of 9 UN peacekeeping operations on the continent, particularly, post-conflict stabilization (Mali), medical humanitarian missions (Liberia), ongoing conflict stabilization (South Sudan), and formed a unit of security forces to South Sudan. The PRC also sends military advisers to many of Africa's resource-rich countries, such as Nigeria and Angola, both of which are major oil-producers. Also to Uganda and Sudan. Chinese military relations with Zimbabwe have spanned several decades.

C) Anti-piracy operations: Beijing has a substantial interest in ensuring the safe passage of Chinese exports and imports to and from Africa. Indeed, Chinese vessels and crew have been subject to attack and capture by pirates off the Horn of Africa. China has by far sent 25 batches of fleets, escorting over 8300 Chinese and international vessels in the Gulf of Aden, Somali sea, and the Gulf of Guinea. China is also planning to set up a naval base in the Republic of Seychelles to enhance anti-piracy measures along the eastern coast of Africa.

D) Arms trade (Chinese infrastructure projects-CIP- supervised by the Chinese Ministry of Defense): China has become a major arms supplier to African governments and has at least minimal security relationships with around 50 African countries.

As of November 2014, China has sold armaments and military equipment to 23 out of 53 African countries. Sudan has long been a recipient of arms from China. In 2008 and 2009, the PRC sold Sudan \$23 million worth of artillery and nearly \$11 million worth of tanks and other armoured vehicles to complement the \$1.8 million worth of firearms they had already sold. Recently, China sold \$100 million worth of fighter jets to Sudan, including a dozen supersonic F-7s. Nigeria has bought quantities of weapons too and recently Tanzania has invested in Chinese arms. Namibia and Cameroon have bought arms in smaller numbers so it is really spread throughout the continent. Morocco and Algeria have larger defense budgets than other African countries, China has in the last five years found there markets for its arms and those are probably the most important markets for Chinese arms in Africa right now.

In addition to Sudan, Angola, Burundi, Equatorial Guinea, Eritrea, Ethiopia, Nigeria, Tanzania, and Zimbabwe have purchased weapons from Chinese companies, many of which are state-controlled. Arms sales have helped the PRC gain important African allies in the United Nations. China's arms sales have also been coupled with oil and other raw resource deals.

China has sold jet fighters, military vehicles, and weapons as well as radio-jamming devices to Zimbabwe. Zimbabwe also paid \$200 million for twelve fighter jets and 100 military vehicles, and it spent \$245 million on a dozen K-8 light attack aircraft from China. Furthermore, Zimbabwe purchased six training aircraft for \$120 million from the China Nanchang Aircraft Manufacturing Corporation, which has very close ties to both the PLA and CCP.

Though China's involvement in the African arms trade is relatively small at the present, the transfer of armaments and military technologies has grown, along with the frequency of peacekeeping operations and the increase in military-to-military relations. By combining these elements, China secures access to African resources.

Other drivers are also at work:

- China/ECOWAS “Strategic consultative mechanism”, established in June 2014.

- African Peace and Security Architecture (APSA): development of an African Standby Force and African Capacity for Immediate Response to Crisis, Support to the collective security mechanisms in Africa.

- China-Africa Cooperative Partnership for Peace and Security: launched at the fifth Ministerial Conference of FOCAC, with the purpose of deepening cooperation in relevant fields with the AU and African countries.

Outline (a timeline of the actions China will take to obtain these interests, and when they will occur (between 2015 and 2020))

There are six key steps that are likely to be implemented before 2020 to ensure the successful China's gradualist approach to engagement in African peace and security matters:

1. 2015: China increases support to the AU achievement of the African Standby Force (ASF) and the African Capacity for Immediate Response to Crisis- ACIRC (by the end of 2015), and the collective security mechanisms in Africa. China is also actively more involved in the mediation efforts to stop wars and address hotspot issues.

2. 2016: China has greater activism in multilateral peacekeeping operations. It is cycling more than 2,000 officers and troops through Africa annually, acting as an intermediary for the military elements and civilian law and order, training police, providing anti-drug smuggling training, and disarming and rehabilitating former combatants.

3. 2017: Setting up naval base in the Republic of Seychelles: China completes the establishment of a naval base in Mahe, that will provide the PLAN a platform from which to train and conduct anti-piracy measures along the eastern coast of Africa operations, and augment the PLA's presence in the Indian Ocean.

4. 2018: China's anti-piracy leading role in GoG manifests itself in terms of an increased engagement with GoG regional efforts, supported by Nigeria, with a Sino-Nigerian jointly leading operations.

5. 2019: The PRC is the largest supplier of major conventional arms to sub-Saharan Africa (excluding South Africa), accounting for 60 percent of arms exports to the region. Also, Chinese infrastructure projects (CIP) su-

pervised by the Chinese Ministry of Defense includes the construction of arms factories in many African countries.

6. 2020: China plays an active role in enhancing the voice and representation rights of African countries in international organizations, particularly, the African efforts to join as permanent members of the UN Security Council.

2.3. Australia, a strategic partner?

Summary of Scenario

Having one of the most vibrant economies in the once called Australasia region, Australia is always a country to have in mind when it comes to talking and analysing global geopolitics and economics. And since Australia decided recently to join the China sponsored Asian Infrastructure Investment Bank, it showed that this country is one to be taken into top priority by Beijing without doubt. Also, when it comes to energy issues and mining (rare earths and mineral resources), Australia could play an indispensable role as an ally of China in the region.

Drivers

Economy (Energy, rare earths, mining, etc): Access to Australia's raw materials resources will remain a driver of Chinese foreign economic policy in Oceania and of course in its Australasian sub-region in particular. At the same time, the slowdown in the Chinese economy and the fall in world energy prices has already put on hold or into question some of the resource development projects already agreed. China will be keen to extract maximum benefit profitable from any negotiations with Australia, as with Russia and any other potential supplier, and will leverage its decreased demand and the increased world supply (particular the oncoming globalization of the natural gas market, which until now has been segmented into geographically limited markets for industrial and technical reasons including transportation and the until now limited role of LNG) in order to bargain assiduously with Australia. At the same time, Beijing will be keen to keep Canberra "on the hook" and may even keep imports at a certain level in order to discourage the search for other buyers.

Geopolitics and Security: Being Australia a very geopolitically relevant country considering its size, territory, the leader of Oceania, and a traditional West's ally and of the U.S and the U.K specifically, and also serving as seen recently in Sydney as a potential breeding ground for Islamic extremism and jihadism by ISIS or Al Qaeda, China could feel the need to have Australian as a strategic ally and priority of its foreign policy since China too has its very own Islamic extremism problem with the restive Uighurs in Xinjiang, hence reinforcing bilateral cooperation with Canberra in the military field. Also, being a member of the TPP (Trans-Pacific Partnership) where United States is also a member, on the contrary, this represents a potential threat for China's interest in the geopolitics of the region, which could be an important strategic driver for China to have Australia as a partner and under its trade influence, and even more so including it in the Asian Infrastructure Bank, making it in some way in a dependency status of Beijing for investments, credits and loans. This is a driver of high importance for China to have close Canberra rather to see Australia as a traditional ally of Washington and a beachhead in the Pacific for Chinese geostrategic interests.

Outline

2016-2018: China and Australia through the AIIB will reinforce their economic and financial cooperation, through potential loans if need be to mining companies in Australia in order to develop and carry out major projects in mainland China as well in other parts of the region.

2018-2020: In terms of military cooperation, Australia and China will expand their military and naval drills in the Pacific Ocean, at the same time when the common threats are on the rise such as extremist jihadism, drug smuggling, and piracy at sea, etc.

2.4. Bridgeheads to Europe: Greece and Bulgaria

Summary of Scenario

China will intensify its investments in Bulgaria and Greece, these investments will focus on manufacturing industries and infrastructure facilities. Both countries provide China

cheap production opportunities (labour costs in comparison with European standards) and allow Chinese products, semi-manufactured transported there and finished on site, easier access to Western European markets. China's investment strategy in Bulgaria and Greece will compete with Russian interests, since Russia is also pursuing strategic (economic) interests there. A potent motivation for increased China penetration of Greece is the possibility of 'Grexit'.

Drivers

China is certainly one of Bulgaria's promising up-and-coming trade partners, with annual trade being in and around the \$1 billion mark. It isn't huge by international standards, but it would constitute about 5% of Bulgarian annual exports. In addition, there is already one key Chinese investment in Bulgaria - the Great Wall built a car factory in 2012 that currently operates below capacity, pending the economic recovery in Europe - it has the capacity to produce 50.000 K vehicles per year, but is only currently operating at a fraction of the capacity.

The people of Bulgaria are one factor to consider. The population peaked at 9 million in 1989, with a very large well-educated cohort of experts that emigrated West after the fall of the Berlin wall - to the tune of 1,5-2 million people. Today, the population is below 7 million, with attempts being made to regain the level of the qualified workforce that existed before the return to capitalism. Reforms are seen in higher education (reducing the number of post-sec institutions), two-track secondary education systems are being restored, but it will take about another decade before results from these measures can be seen. Well-qualified personnel is available, but more is needed to fill skills and knowledge gaps in the workforce.

Pipelines are also a factor to consider. Bulgaria has the fortune on being on a geopolitical route that makes it more opportune than the surrounding countries for reaching other markets and states. Unfortunately, projects like South Stream, Nabucco, Burgas-Alexandropolis were not realized, pending mistakes by Bulgarian politicians and outside pressure to forestall Russian influence in Bulgaria (notwithstanding the country's largest refinery is owned by Lu-

kOil). The missed opportunity costs are tens of millions in annual revenue from traffic levies over the multi-decade life of the projects. China will not likely be interested in participating in energy projects going into Europe.

With these factors in mind, there are several drivers for China to pursue increased economic involvement with Bulgaria and Greece.

Interests in Economic Expansion. Economic partnership and investment opportunities are on their own veritable incentives for Chinese interest in Bulgaria and Greece. Scholars have noted that FDI is a significant means of both import and export promotion, and China is keen to expand its economic influence from beyond Asia and into larger swaths of the European market. Given the relatively low cost of labour in Greece and (especially) Bulgaria, these two nations serve as perfect "stepping stones" for China for begin producing and sending its products more widely across Europe. Likewise, by investing in infrastructure projects across Greece and Bulgaria, China will be better poised for more attractive investment opportunities in Western Europe. From a logistical standpoint, China also has a deep interest in strengthening their involvement in European transport related infrastructure in order to smooth the China-EU trade process.

High value-added exports have been gradually taking a larger share of Bulgarian exports over the last several years, and these do constitute one important prospective area of BG-Chinese relations. Today, prospective sectors in the Bulgarian economy are auto parts manufacturing, metals manufacturing, IT outsourcing, agriculture, and potentially, cooperation over Space industries.

Agriculture: China needs agricultural products from Greece for its expanding agro-industry; the same way, Greece farmers, who have lost confidence in the West, will see China as the alternative. Agriculture is therefore one of the prospective areas for Chinese involvement. Bulgaria's agricultural capacity is underutilized, pending more competitive imports of fruits, vegetables and meats from cheaper-producing markets. The primary issue here is the economies of scale, where Bulgaria cannot quite meet the requirements of Chinese market expectations.

Manufacturing. Bulgaria presents a particularly strong offering for China in terms of

manufacturing. By offering low production costs, cheap labor, and a 10% flat tax, Chinese manufacturers (in the car industry, for example) in Bulgaria can serve as a cost-effective launching pad into the EU market, with the Chinese factories completely avoiding expensive customs levies.

The Greek Financial Crisis. With the financial crisis having no end in sight, Greece is now being forced to privatize many of its state-owned operations. This provides China with several lucrative investment opportunities – including roads, railways, shipping ports, and airports. In fact, China has already capitalized on this by investing significantly in the Greek port of Piraeus in an effort to gain easier access to EU markets, and with continued infrastructure investment in the midst of Greek crisis, it could expand on this plan. However, it is important to note that a “Grexit” could in a sense dampen this effort, as Greece would no longer be as significantly linked to the EU market.

A Weakened Europe, and a Weaker Bulgaria: The ensuing financial crisis in Greece has weakened Europe, and the current “kick the can down the road” strategy that the EU has employed makes it a clear possibility that the crisis will continue to bring down the Union’s confidence and capability. China might thus be driven to invest in Bulgaria based on the weakness of the European Union as a whole, offering an alternative pathway (much the same as the opportunity in Greece) when Europe is at its weakest and therefore Bulgaria at its most vulnerable to high-bidders. It is also important to note that Bulgaria is particularly dependent on Greece – much more so than other European countries – and will therefore be very susceptible to spill over from the Greek crisis.

The Gap in Business-related FDI and Europe’s Focus on Infrastructure (Bulgaria). The majority of FDI in Bulgaria comes from European countries funding public infrastructure projects. This form of FDI is naturally welcomed by the Bulgarian government and people, but it also has failed to be accompanied by the kind of lucrative business investments that solid/modern infrastructure is intended to draw in. Therefore, there exists a specialized FDI gap which China might be keen to fill by bringing Chinese investment into business in

Bulgaria. There may not be a dearth in business-related FDI for much longer, with potential competition from Russia being a possible threat to the opportunity, so it would be in China’s best interests to capitalize on the opportunity now.

Bulgaria as the Weakest EU Member. Bulgaria is notably the weakest state in the European Union, with the lowest income, lowest quality of life, and the (arguably) the highest degree of political instability/corruption. This, in addition to the enticing economic qualities mentioned above, makes Bulgaria a primary target for China in itself.

Recent Improvements in Bulgarian Shipping/Transportation. Bulgaria has seen several improvements in infrastructure that make Chinese economic involvement there now a much more worthwhile venture than it previously would have been. The Varna and Burgas ports would be the entry points for China’s Silk Road initiative into Europe, and once there, recent and ongoing infrastructure developments make Bulgaria a well-connected part of the European market in the 21st century and help the shipment of investment-related supplies and Chinese goods:

- The Trakia Highway, a highway project completed in 2013 that spans Bulgaria. The modernization of rail lines through both past and future EU initiatives

- The new Danube Bridge 2 (also known as the New Europe Bridge), a bridge completed in 2013 linking Bulgaria to Romania

- The pending completion of the Hemus Highway, a highway linking Sofia to Varna via the Danube plain.

The Added Benefit of Gaining Influence in NATO Countries. By forging stronger economic links to the two NATO countries of Greece and Bulgaria, China will also make headway on its lasting geopolitical goal of countering the West. Stronger economic ties might in the future lead to stronger geostrategic relations in the future – especially for a Greece increasingly frustrated with its experience in the EU. Should FDI in Greece and Bulgaria grow significantly, China might have some means of leverage over the two nations in multilateral fora such as the EU or NATO. This is doubly true when considering Greece in particular, as

its current economic state leaves it more susceptible to political pressure and will be even more inclined to consider its relationship with China in its foreign affairs.

A lack of Political Sensitivities in the Sino-Greek and Sino-Bulgarian Relationship. When compared to other countries that would geographically stand as “gateways” into EU markets (i.e. Turkey), there is a lack of major political sensitivities between China, Greece, and Bulgaria.

China’s political preference. Bulgaria was the second country in the world to recognize China’s current government as the legitimate power in the country in 1949 and that might play a role in the Chinese calculus for investing in the Balkans.

Outline

Agriculture. This is the near-term prospect for Chinese participation in Bulgaria’s economy, where Chinese investors develop farms and greenhouses on unused properties; they also benefit from the gradually rising price of agricultural land. The time window 2016-17 is when we’ll see highly visible deals from Chinese agricultural investment. Conversely, investment in Greece will focus on food-processing light industry, as Greece does not dispose with the same amount and quality of arable land as Bulgaria.

NW Bulgaria, where the Great Wall plant is, the Black Sea highway, the Varna/Burgas ports and roll on/roll off terminals between Poti in Georgia and the Bulgarian ports in 2017-2019.

2.4. China and the North Korean Regime

Summary of Scenario

As China’s role as a responsible world power increases, likewise the instability and volatility of the North Korean regime also increases. China has little choice but to withdraw almost all of its positive support for the pariah state’s regime as it takes a more stern approach aligned with other world powers. This eventually leads to a consensus with the United States that the Kim regime should be removed from power in order to prevent a total North Korean collapse and a situation where either power is forced to occupy the nation, a situation truly unacceptable to either major power.

Drivers

Regional Stability. More than any other regional challenge, North Korea is the most likely one to lead to a real conflict that could engulf the entire region, something that a rising world power would hope to avoid. This conflict would be on its own border, forcing China to deal with a massive humanitarian crisis that would spill over its own border and threaten internal stability. North Korea taunts China into border conflicts and will persist to do so as long as Chinese relations dwindle in the Korean eye. In recent months, North Korean tanks have faced the north border of the country toward China forcing their hand politically and adding to the instability of the region.

A hostile North Korea intent on building more and more advanced nuclear weapons and delivery systems legitimizes the need for United States ballistic missile defense in the region, threatening China’s own capabilities.

Détente. Working with the Chinese-Japanese detente policy option, closer alignment on the North Korean problem will help work towards this outcome with Japan which has been seeking a greater sense of security with doubt growing about US capability and resolve. China and Japan while having their own differences, can work on removing or dampening one regional security threat. North Korea becomes part of a larger effort by China and the United States to engage positively around the Eurasian landmass and can lead to greater cooperation and more positive outcomes on other contentious issues. East Asia regional Stability is a primary objective of the United States and China’s move to align with other major powers meshes well with this goal and preventing continued nuclear advancement, something no regional power wants.

A South Korea not hyper – focused on possible North Korean aggression will be able to focus more on its economy, much of which is linked to the Chinese economy. China can use this economic clout to leverage South Korea to be more agreeable with its plans to tame the North Korean regime rather than completely remove it, which would lead to chaos.

Mixed. Working towards a more stable regime in North Korea also builds towards removing the legitimizing factor needed for

keeping United States troops stationed at the DMZ, in China's back yard and removing a proverbial nail, keeping the South Korea tied into the United States camp.

Outline

China will continue, over the course of the next five years, to reduce or outright exclude North Korea's presence from various East Asian multilateral processes, as exemplified by China's rejection of North Korea's application to the Asia Infrastructure Development Bank (due to a lack of North Korean transparency over the state of its economy).

The major exception to this will be the continuation of multilateral talks between North Korea and various regional powers over the former's WMD program. In the framework of regional discussions, China will take a less favourable approach toward North Korea and align more with the US and Japan. China will also induce Russia to take a harder position on North Korea, seeing as, while Russia regards the North's weapons program as a threat, it has recently begun to re-calibrate its ties with the DPRK.

2015: China refuses AIIB membership to North Korea.

2016: China presses for the removal of North Korea from the ASEAN regional forum until the country agrees to greater transparency across the board by the regime.

2017: Citing similar transparency and regime stability issues, North Korea is rebuffed in another attempt to lobby for limited access to the Asian Development Bank and the BRICS New Development Bank.

2018: China offers a carrot to North Korea in return for regime reform and a new moratorium on nuclear development. China will facilitate the development of new trade between North Korea and Mongolia, Laos, and Burma, helping to bring vital food supplies into the suffering nation.

By 2020, China will have emerged as the major leader with regard to international negotiations over North Korea. This may cause some tensions with the United States on the Korean peninsula, given that current public opinion in South Korea favors US leadership in the region and remains suspicious of Chinese intentions.

2.5. China in the South China Sea

Summary of Scenario

Between 2015 and 2017 Chinese island reclamation in the South China Sea continued. In 2017, Beijing possesses 6 outposts with airstrips long-enough even for the largest planes in PLAAF inventory and improvements are made to accommodate larger PLAN vessels and by the end of the year Beijing declares long-anticipated SCS ADIZ although it opts for symbolic enforcement for the time being. However, rather than significantly boosting its military presence, China uses its Coast Guard and maritime militia to impose new fait accompli in the South China Sea by preventing fishermen from other claimant states to access large parts of the SCS. US and its regional partners face the same old difficulty how to counter Beijing's approach of salami-slicing. Security cooperation between Vietnam, Philippines and the US further increases. Yet, as long as China stays away from using open force, relying on 'law enforcement' instead, and greater cooperation among other claimants has little impact on the situation on the ground.

Drivers

Chinese base-building and declaration of ADIZ are acts of implied use of force rather than step leading to immediate and permanent military presence of the PLA in the region. Open confrontation would not serve China's interest. However, Beijing is well pre-positioned should the use of force become necessary.

Relying on law enforcement executed by Coast Guard and auxiliary services, Beijing seeks to assert its sovereignty claim without having need to use force, which would inevitably lead to open conflict between China and other claimants backed by the US. Using non-military ways, Beijing leaves the escalation burden on the US and its allies. In practical terms, Chinese approach is a form of economic denial whereby China blocks other claimant to utilize SCS resources.

Outline

In 2015, China "loses" in the Philippines-submitted case before Permanent Court of Arbitration, case that Beijing decided to ignore

anyway, but that is about the only backlash on its way to establish firmer control in the South China Sea (SCS). Island reclamation continues in Spring 2017 and then again halts prior typhoon season. In 2017, Beijing possesses 6 outposts with airstrips long-enough even for the largest planes in PLAAF inventory and improvements are made to accommodate larger PLAN vessels. At the end of 2017, Beijing declares long-anticipated SCS ADIZ although it opts for symbolic enforcement for the time being. US, Philippines', Japanese, and Vietnamese patrol planes fly patrols in an act of defiance and Beijing keep teasing them off in "You Go" manner. But for how long? In a meantime, rather than significantly boosting its military presence, China uses its Coast Guard and maritime militia to impose new fait accompli in the South China Sea by preventing fishermen from other claimant states to access large parts of the SCS while 'allows' commercial vessels uninterrupted access. Despite the traditional narrative also stress the role of hydrocarbon resources as crucial element fuelling the conflict, reality on the ground is that most of the known reserves are outside of contested waters and the reserves are not significant enough to be a factor in Beijing's decision making. Instead, China's approach is driven by sovereignty claim and the de facto control over fishing in disputed waters serves the purpose of demonstrating administrative control over the area.

US and its regional partners face the same old difficulty how to counter Beijing's approach of salami-slicing. Not all is rosy for China in 2020, security cooperation between Vietnam, Philippines, and the US increases to the extent barely different from formal multi-lateral defence arrangement. Yet, China stays away from using open force, relying on 'law enforcement' instead.

2.6. China moves on the Senkaku/Diaoyu Islands

Summary of Scenario

China becomes increasingly determined to wrest control of the Senkaku/Diaoyu from Japan, which it believes to be part of Chinese territory. Beijing provokes a confrontation with Tokyo and responds by landing troops on the main islands.

Drivers

Economic problems in both China and Japan persuade the Chinese to finally act to take control of the islands. The failure of Japanese Prime Minister Shinzo Abe's policies known as Abenomics to revive Japanese economic growth after more than twenty years of economic stagnation helps fuel the perception among Chinese elites that Japan is a nation in long term decline. The fact that Japan's population is growing older and is expected to shrink in the coming decades reinforces this view.

With regard to Japan's American allies, China wagers that the US will weasel out of its defense treaty obligations with Japan, or at least avoid directly engaging Chinese troops, rather than risk escalating the conflict into a potentially bloody and costly war of great powers. This view is bolstered by the fact that the US has no direct interest in the islands themselves, officially holds no position on the issue of their sovereignty, and cannot claim humanitarian reasons for intervention because the islands are uninhabited.

At the same time, the slowing of China's economic growth, combined with growing public anger over official corruption, prompt the CCP to play to nationalist sentiment in order to legitimize its hold on power. Beijing looks for confrontations with foreign powers that it believes it can win. Asserting Chinese control of the Senkaku/Diaoyu islands seems to present just such an opportunity.

Besides their role as a nationalist rallying point and a political tool for Chinese statesmen, the Senkaku/Diaoyu Islands also have some real strategic value to the Chinese. Controlling these islands will allow China to expand its territorial waters and exploit the underwater oil fields in the area around the islands, while also giving China control of a strategic location close to both Taiwan and Japan. Since Japan is the strongest of China's adversaries in its maritime territorial disputes, a decisive victory in the Senkaku/Diaoyu conflict would also solidify the PRC's status as a maritime power.

Outline

Beijing continues its "salami slicing" approach to territorial disputes, sending aircraft

and ships into the waters and air space surrounding the islands on a regular basis. Eventually the leadership in Tokyo decides that it must stand firm against Chinese further encroachments and it authorizes the shoot down of a Chinese drone flying over one of the islands. As it has in the past, China responds by escalating the situation. Chinese fighters engage Japanese military aircraft in the area while an amphibious task force escorted by PLAN vessels land troops on several of the main islands.

2.7. The Revival of Ryukyu Kingdom: China Uses the Okinawa Independence Movement to Stir Divisions in the U.S.-Japan Alliance

Summary of Scenario

Okinawa is within Beijing's First Island Chain and the Achilles' Heel of the U.S.-Japan alliance. As Okinawa's domestic political climate increasingly turns pro-Chinese, Beijing supports the Okinawa independence movement to stir divisions in the U.S.-Japan alliance. China's immediate objective is to drive out the USMC Futenma Air Base out of Okinawa followed by the long-term goal of installing an independent pro-Beijing Ryukyu Kingdom. Although the prospect for Okinawa's independence is marginal, the emerging Beijing-Okinawa axis would be a major nuisance for the U.S.-Japan alliance.

Drivers

Concerning China:

Geopolitical Imperatives

China views Okinawa as a key strategic asset in its First Island Chain. Wielding control over Okinawa would provide China with the ability to disrupt the U.S.-Japan alliance without firing a shot while advancing its maritime strategy in its quest for the Second Island Chain.

Opportunities

For China, Okinawa presents the following major opportunities: anti-U.S.-Japan sentiments; strong historical influence of Chinese culture; and economic opportunities.

Constraints

Beijing is likely fully aware that Okinawa's prospect for independence is marginal. However, supporting the Ryukyu independence

movement would allow China to leave a major thorn in the flesh in Japan's military normalization as well as the evolving U.S.-Japan alliance.

Strategy

Beijing's main objective is to disrupt the U.S.-Japan alliance as Japan's military normalization emerges to challenge China's maritime strategy. China will seek this objective by supporting Okinawa's independence via pro-Chinese elements in the prefecture. Beijing has increasingly made references to its historical ties with its 19th-century Okinawan tributary state known as the Ryukyu Kingdom. Growing evidence suggests China has been using covert action and economic relations to exploit the above opportunities with virtually nothing to lose for Beijing.

Consideration for Okinawa:

Geopolitical Imperatives

Okinawa views itself helpless in great power politics. Its worst-case scenario is to be used by a great power as a bridgehead for homeland defense or overseas expansion. Okinawa's strategic value largely led to the bloody Battle of Okinawa in 1945 as well as the Cold War fortress dominated by the U.S. Forces in Japan. Okinawa's geopolitical imperative is to remove the possibility for the unipolar use of the island as a military fortress by balancing against traditional players, such as Japan and the U.S., with a third power.

Opportunities

Okinawa's historical ties with China allows the prefecture to receive potential support from China. Until the 19th century, Okinawa was once the Ryuku Kingdom, one of China's tributary state consisting of indigenous peoples that are distinct from the mainland Japanese. Frequent misbehaviour by some U.S. servicemen has strengthened Okinawa's anti-base cause over the last two decades, leading the prefecture to be virtually out of control of Tokyo. Although not entirely representative of Okinawa, anti-base elements wield considerable influence over the prefectural politics. The incumbent pro-Chinese governor Takeshi Onaga won his election on an anti-base platform and has successfully unified Okinawa under his cause. Although the majority of Oki-

nawans are reportedly apathetic to politics, lingering memories of WWII, alleged abuses by U.S. servicemen, and effective mobilization of leftist protestors only conspire to strengthen Onaga's anti-base message. Moreover, Onaga's meeting with Chinese Prime Minister Li Keqiang in Beijing in April 2015 bolstered Okinawa's pursuit of independence from Tokyo, suggesting a potential alliance between Beijing and its former tributary state. Onaga further demonstrated his defiance toward Tokyo by opening Okinawa's de facto embassy in Washington, D.C. to directly influence the U.S. Congress, leading to the prefecture's growing public diplomacy in the U.S.

These factors are increasingly leading to the possibility of Okinawa's becoming a renegade prefecture similar to Taiwan or Chechnya.

Okinawa's major source of income is subsidies disbursed by Tokyo. Okinawa's growing defiance toward Tokyo has led to Tokyo's increased subsidies to pacify the recalcitrant prefecture. In 2012, Okinawa depended on Tokyo's subsidies for almost 75% of its prefectural budget. In other words, Okinawa is also economically motivated to perpetuate the ongoing base controversy in exchange for increased prefectural income.

Constraints

Apart from its geostrategic value, Okinawa faces various political obstacles in its quest for Ryukyu independence. Okinawa's main sources of political power derive from Japan's leftist politics as well as potential covert support from China. Moreover, most of Okinawa's claims about bases are premised on loose, if not questionable grounds. For example, Okinawa claims that its economic reliance on U.S. bases has diminished to 5% of its GDP in recent years, thereby justifying the removal of the military facilities. However, this figure does not factor in the economic contributions of U.S. military personnel to Okinawa's local economy, including service industry. If the reality of Okinawan politics is exposed, the prefecture will likely suffer considerable damage to its ability to continue the ongoing political struggle against Tokyo. Furthermore, although growing, its political influence is still marginal on the international stage.

Strategy

Okinawa's immediate objective is to relocate USMC Futenma Air Base to outside of the prefecture. Onaga has been pursuing this aim by strengthening Okinawa's emerging alliance with China, disseminating anti-base propaganda domestically and internationally, and directly challenging Tokyo's and Washington's stances on the prefecture. Over the long-term, however, Okinawa will likely attempt to eliminate both U.S. and JSDF bases and appear to seek Ryukyu independence. By showing the illusion of the Ryukyu independence, Okinawa could kill two birds at the same time: greater Chinese investments and increased subsidies from the desperate Tokyo.

Considerations for Japan:

Geopolitical Imperatives

Japan views Okinawa as the critical bridgehead for influencing the East and South China Seas (ESCSs) as well as homeland defense. ESCSs are crucial to Japan's export-oriented economy because most of its commodities and energy imports pass through these increasingly contentious seas. From Tokyo's perspective, Okinawa is also both the foundation and Achilles Heel of the U.S.-Japan alliance due to the large concentration of U.S. bases in the prefecture. Losing U.S. bases in Okinawa would force Tokyo to dramatically increase its military presence in the prefecture. Moreover, Taiwan would become increasingly vulnerable to Beijing's pressure, potentially leading Tokyo to play a more aggressive regional role. These possibilities are far too costly politically and economically for the debt-ridden nation. Therefore, Japan's geopolitical imperative is to preserve Okinawa as a Cold War-era military fortress by eliminating any third-party interventions in the prefecture's internal affairs.

Opportunities

Tokyo and Washington are largely unified over their position over Okinawa. So long as this consensus remains, the status quo will be maintained in Okinawa.

Constraints

Tokyo has limited options in countering Okinawa's growing defiance other than maintaining the U.S.-Japan consensus on Okinawa's base issues. Onaga's adroit use of anti-base el-

ements has emerged to challenge Tokyo's official line on Okinawa's base problems on the international stage. As Okinawa's base controversy becomes an international issue, Tokyo will likely become increasingly vulnerable to potential diplomatic accidents.

Strategy

Tokyo's imperative is to preserve the U.S.-Japan alliance by relocating USMC Futenma Air Base to the proposed site, Henoko, Okinawa. From Tokyo's perspective, failure to relocate the base to Henoko will almost certainly lead to additional base issues, adding credence to Onaga's controversial cause. However, the more Abe presses forward with his plan, the more backlash will stand in his way. Against this backdrop, Tokyo's only option is to maintain the U.S.-Japan alliance by creating a consensus with Washington over Okinawa's base issues while exposing Okinawa's potential ties with China to undermine anti-base elements in Okinawa and mainland Japan.

The U.S.:

Geopolitical Imperatives

The U.S. views Okinawa as an important bridgehead for its power projection toward Asia and the Middle East. However, The U.S. does not consider itself responsible for managing local politics other than pressuring Tokyo to maintain the U.S. bases. From Washington's perspective, so long as Japan remains an ally, the U.S. could potentially relocate its power projection force, particularly USMC, to nearby islands, such as Guam. Washington believes that USN and JMSDF would be sufficient for protecting the vital sea lanes traversing ESCSs.

Opportunities

Shinzo Abe's government is loyal to the U.S.-Japan alliance. So long as Abe or like-minded politicians are in power in Japan, Washington would content itself with delegating the responsibility for managing Okinawa's base issues largely to Tokyo. Given China's growing military presence in the region, a pro-China regime in Tokyo will be extremely unlikely for the next five years.

Constraints

The U.S. is extremely limited in its ability to pacify Okinawa due to the prefecture's anti-U.S. sentiment. Moreover, there is a slight, yet

crucial schism as to the U.S. position on Okinawa within Washington's policy circles. For example, the Senate recently eliminated the clause designating Henoko as the only relocation site for the Futenma Air Base in its draft for the 2016 National Defense Authorization Act. If such differences emerge in Washington, they could undermine the existing U.S.-Japan consensus on Okinawa.

Strategy

Washington will seek to maintain the existing U.S.-Japan consensus on Okinawa while distancing itself from local politics. While Washington recognizes the importance of USMC in Okinawa for power projection purposes, it also views Okinawa as a Japanese territory to be defended by JSDF. Moreover, the proposed relocation of USMC to Guam as well as defense spending cuts drive Washington to be leery of getting bogged down in local politics in Okinawa. White House and Kantei (Japan's White House) maintain a unified view on Okinawa's base issues through frequent dialogues. However, the Congress may object to the Executive's view on Okinawa, potentially giving an opening for Okinawa to exploit. Given this emerging internal schism, Washington will focus on eliminating domestic differences rather than engaging Okinawa directly.

Anti-Abe elements

Geopolitical Imperatives

Abe's strong leadership has generated unprecedented domestic opposition in Japan's recent political history. The majority of anti-Abe elements are opportunistic leftist activists, such as Revolutionary Marxists, seeking to undermine Tokyo's political legitimacy. They do not have geopolitical concept other than toppling the regime in Tokyo. This non-geopolitical worldview drives anti-Abe elements to stage challenges whenever and wherever opportunities present themselves. However, their lack of concentration of efforts would not allow them to deliver a decisive blow to Abe. Nevertheless, by migrating to or focusing on Okinawa, they could pose a serious threat to Tokyo.

Opportunities

Abe's strong leadership as well as his political longevity are the opportunities to exploit.

As Okinawa becomes an important battleground for opposing Abe's collective security initiative, anti-Abe elements will flock to the prefecture. Moreover, China's possible cover action would help them financially. Lastly, because the young generation of anti-Abe elements are familiar with English and social media, they increasingly become motivated to take the Okinawa issues to the international stage.

Constraints

Anti-Abe elements could easily lose hearts and minds as their questionable tactics as well as their possible ties with radical groups or Beijing are exposed. Moreover, the termination of Beijing's possible funding would disrupt their operations in Okinawa.

Strategy

As Abe's collective security initiative overcomes legal obstacles, anti-Abe elements, such as the Democratic Party of Japan, Japan Communist Party, Japan Socialist Party, the New Diplomacy Initiative, and Students Emergency Action for Liberal Democracy (SEALDs) will likely move to Okinawa to wage their final battle against Tokyo. Because Okinawa's existing anti-base elements, including Revolutionary Marxists groups, hail from the mainland, a mass migration of anti-Abe elements will likely take place. Their physical presence in Okinawa would provide them with access to Okinawan politics as well as possibly funding from Beijing. They will increasingly adopt a three-pronged approach consisting of local protests, disseminating anti-base propaganda both in English and Japanese, and engaging in public diplomacy abroad, particularly in the U.S.

Outline

2017 and beyond: China's efforts will concentrate on driving out the USMC Futenma Air Base. If this objective is achieved between 2017 and 2020, China will shift its focus to supporting Okinawa's independence by installing a pro-Beijing Ryukyu Kingdom. Through covert action, Beijing will most likely encourage a mass migration of anti-Abe elements to Okinawa to solidify the Ryukyu independence movement. China will likely use both political action and economic investments to achieve pro-Chinese political unity in Okinawa as well

as economic dominance of the prefecture by Chinese businesses.

Preliminary conclusions

The scenarios presented so far are difficult situations for the U.S. and its allies. The outcomes reflect the consequences of very different approaches to foreign and military policy. The Chinese move slowly and incrementally enough to forestall action by the United States, Russia, Japan or India. The dynamic seems to echo the wisdom of one of Mao Zedong's favourite central-Asian sayings: *"The dog barks and the caravan moves on..."*

Endnotes

¹ See Thomas B. Allen, *"War Games: Inside the Secret World of the Men who Play at Annihilation"*, New York, McGraw Hill, 1987.

² Peter P Perla and ED McGrady, *"Why War-gaming Works"*, Naval War College Review, 64, 2011, pp. 112-129.

³ For example the U.S. Navy's series of games during the 1920s and 1930s, which helped train the commanders who won the Second World War in the Pacific.

⁴ H. E. Hall, Norman Shapiro, Herbert J Shukiar, *"Overview of RSAC System Software: A Briefing"*, RAND Corporation, 1993.

⁵ Mark Frost, Robb Kurz, and Mark Herma, *"War-gaming: Experience the Future"*, Booz Allen Hamilton: Foreign Affairs, October 2012, p. 86.

⁶ *Ibid.*

⁷ Peter Perla, *"The Art of Wargaming"*, Naval Institute Press, 1990, p. 2.

⁸ US Joint Publication 1, 2013 – Doctrine for the Armed Forces of the United States, 25 march 2013.

⁹ Peter P Perla and ED McGrady, *"Why War-gaming Works"*, p. 118.

¹⁰ Philip Sabin, *"Simulating War"*, 47-67.

¹¹ *Ibid.*

¹² Thomas B. Allen, *"War Games"*, p. 63.

¹³ Rand Corporation, Massachusetts Institute of Technology, Cranfield Institute's Defense Academy, etc.

¹⁴ Leupold, Tom. 2004. *"Spot On: Games get political"*. Article in GameSpot, http://www.gamespot.com/news/2004/08/12/news_6104371.html, accesat pe 2 aprilie 2017.

Abstract

The development of prospective studies and game theory became a crucial activity for many international and national organisation, especially in times of increasing dynamism and complexity. The aim of this article is to present the usefulness of developing foresight by the means of war-games or strategic simulations. "War-gaming", a role-playing simulation of a dynamic situation, has been used mainly by the military, but more recently, it has also been used in the context of competitive intelligence and strategy-testing. The article is divided in two sections. The first section consists of a theoretical presentation of the concept of war-gaming and simulations and its specific elements. The second section is a case study that will focus on a simulation made on China's foreign policy that will highlight the scenarios outlined as products and strategic takeaways of such an apparatus.

Keywords: War-games, strategic simulations, Chinese foreign policy, political simulation, Asia-Pacific region, scenarios, prospective studies.

Carola Frey – Researcher at the Institute for Political Studies of Defense and Military History, Ministry of National Defense, PhD candidate at the National School of Political Studies and Public Administration, Bucharest. She is specialized in conflict analysis, security studies and defense policy.

PUNCTE DE VEDERE

Considerații privind importanța agenților în trecerea de la societatea informațională la societatea cunoașterii

Mădălina Cuc, Adrian Săndiță

Societatea Cunoașterii. Teorii clasice și contemporane ale cunoașterii

Societatea informatică a apărut în România în jurul anilor 1970, fiind definită de automatizarea parțială a proceselor economice și avea ca obiectiv crearea Sistemului Informatic Național, în vederea trecerii către *Societatea informațională*, cu posibilitatea operaționalizării ei odată cu dezvoltarea Internetului.¹ *Societatea informațională* se definește ca fiind societatea unde geneza și consumul informațional reprezintă activitatea principală, fiind și resursa centrală, alături de tehnologiile IT&C, mediul social și mediul ecologic. Structura Societății Informaționale descrie următoarele laturi „tehnologică – infrastructură, servicii, aplicații; economică – noua economie digitală; politico-administrativă – guvernare electronică, socială – calitatea vieții, culturală – interacțiunea cultură-tehnologie, juridică – legislație specifică”²

Teoria cunoașterii începe la Platon care arată în lucrările *Theaetetus* și *Republica*: „cunoașterea este o facultate mentală a omului” fiind definită ca „o reprezentare a conștiinței, definind cea mai înaltă formă de conștiință pe care omul o poate avea”.

Formal, cunoașterea poate fi exprimată astfel: „dacă *P știe că t*, (*P* reprezintă subiectul cunoscător, iar *t* propoziția care este cunoscută) *P* trebuie să fie conștient de ceea ce știe”. În mod echivalent: „dacă *P știe că t*, atunci *P știe că știe că t*” (Platon).

Pe de o parte, „cunoașterea implică credința că ceva este adevărat (*true belief-TB*)”, acest lucru fiind „necesar dar nu și suficient, fiind necesară o justificare”, iar, pe de altă parte, „cunoașterea este credință justificată despre adevăr (*justified true belief- JTB*)” (Platon).

Teoria „contemporană” a cunoașterii extinde teoria cunoașterii, distingând între „cunoașterea propozițională” și „cunoașterea unui loc sau unei persoane sau cunoașterea de a ști să faci un lucru”. A ignora componenta „cunoașterii de a ști să faci un lucru” este o omisiune importantă.

Filosoful Edmund L. Gettier a arătat că factorii cunoașterii dați de teoria JTB (adevăr, credință, justificare) nu sunt suficienți.

Astfel, „*P știe că t*” dacă și numai dacă sunt îndeplinite nu trei, ci mai multe condiții:

1. *t* este adevărat.
2. *P* crede că *t*.
3. *P* este justificat să creadă că *t*.
4. Este necesară o altă condiție.

Condiția (1) este evidentă, considerându-se că **ceea ce este fals nu poate fi cunoaștere** iar ce transformă o credință în adevăr (*true belief TB*) în cunoaștere este siguranța (*reliability*) pe care o prezintă procesul cognitiv care produce credința (încrederea). Astfel „*P* este justificat în a crede că *t* (este adevărat) dacă, și numai dacă, *P* crede că *t* a fost produs de un proces de cunoaștere pe care te poți baza (*reliable*)”³

Apare astfel întrebarea „**cunoașterea este întotdeauna adevăr?**”. Pentru binomul **cunoaștere-adevăr** se consideră că „*P* este

justificat să creadă că t, dacă și numai dacă crezând că t, P nu încalcă datoria lui epistemică, aceea de a urmări adevărul și de a face ceea ce trebuie să facă în căutarea adevărului”.

Cunoașterea privită din punctul de vedere al „informației cu înțeles” poate fi pasivă sau activă. **Un software cu inteligență artificială, devine astfel o „cunoaștere activă”.**

Un „vector al societății cunoașterii” este un instrument care concură la „transformarea societății informaționale într-o societate a cunoașterii”⁴, fiind necesar un număr minim de astfel de vectori pentru declanșarea procesului.

Vectorii tehnologici minimali pentru inițierea procesului sunt:

Internetul de bandă largă – serviciu public universal, prin asigurarea accesului la acest serviciu a fiecărui cetățean, a fiecărei companii/ ONG, a fiecărei instituții publice sau private, în condiții de maximă securitate, cu nivele de servicii de calitate înaltă (SLA/ ITIL) și cu timpi reduși de acces. Este dorit realizarea conexiunii de 1Gbps pentru fiecare cetățean sau angajat.

E-learning 3.0 adaptiv, prin trecerea la sisteme de învățământ virtuale, *centrate pe elev/ student*, bazate pe *evaluarea individuală și adaptarea învățării la nivelul fiecărui individ*, folosind *platforme colaborative de învățare*, atât la *nivel elev/ student-profesor cât și la nivel elev/student-elev/student*, având componente de modelare a elementelor de învățare (gamification), disponibile pe medii mobile (**Mobile learning 3.0**), utilizând dispozitivele preferate ale elevilor (**BYOD**).

Agenți software și agenți software inteligenți, ce vor permite analiza și structurarea datelor BIG DATA ce au avut o evoluție disruptiv-exponențială, crearea de modele, simularea și optimizarea lor, apoi folosirea lor în automatizarea proceselor, atât la nivel economic, cât și al administrației publice, măsurarea convergenței procesului fiind obligatorie.

Inteligența mediului înconjurător prin dezvoltarea **IoT (Internet of Things)**, apoi trecerea la **Cognitive IoT** în toate ramurile sale (Energie, Sănătate, Mediu, Agricultură, Economie, Transporturi etc.)

Nanotehnologiile, care vor deveni principalul suport fizic pentru dezvoltarea agenților software inteligenți precum și pentru proce-

sarea și stocarea informației vitale societății cunoașterii.

Scopul acestei lucrări este descrierea și aprofundarea vectorului tehnologic reprezentat de agenții software, priviți ca factor de schimbare organizațională, de la organizația informațională la noua organizație a cunoașterii.

Societatea cunoașterii „presupune utilizarea și managementul cunoașterii existente sub forma cunoașterii tehnologice și organizaționale, conducând astfel la formarea unei noi economii – economia societății informaționale și a cunoașterii”⁵. Introducerea sintagmei „**knowledge-based economy**” a fost făcută de Romano Prodi, fostul președinte al Comisiei Europene. Wurster și Evans definesc „cheia noii economii bazate pe cunoaștere ca fiind managementului schimbării organizaționale bazat pe **deconstrucție**, ceea ce înseamnă distrugerea structurilor organizatorice vechi, urmată de reconstrucția care va reflecta economia eliberată a informației, reconstrucția trebuind să permită o cât mai mare complexitate și interacțiune a informației, iar organizațiile tradiționale, ierarhice, lente, birocratice și chiar politizate trebuie să treacă prin acest proces”⁶.

Având în vedere toate aceste considerente, devine evidentă **descompunerea societății informaționale în sisteme informaționale, aplicarea vectorilor tehnologici specifici transformării acesteia în societatea cunoașterii realizându-se la nivelul acestor sisteme/ subsisteme informaționale**. Rolul agenților software (intelenți sau simpli) va fi esențial în structurarea datelor existente, analiza lor raportată la principalele fluxuri și procese nou create în urma reconstrucției organizaționale, crearea, simularea și optimizarea noilor *work-flow*-uri, analiza și redefinirea fluxurilor și proceselor după un număr de iterații.

Raportat la domeniul de utilizare propus – acela al sistemelor informaționale, vom defini noțiunea de agent ca fiind o componentă software capabilă să îndeplinească sarcini specifice acestor sisteme, văzute ca medii dinamice.

În majoritatea cazurilor, agentul are un grad semnificativ de autonomie și este dotat cu capacitatea de a alege (sau determina) modul

în care sarcinile ce îi sunt impuse pot fi îndeplinite.

Tehnologiile care stau la baza realizării agenților au trei direcții semnificative de impact. În primul rând, agenții oferă dezvoltatorilor de software o metodă generală și fiabilă de concepere a aplicațiilor, bazată pe elemente distincte și autonome, capabile de comunicare. Pentru realizarea acestui deziderat, au fost concepute noi tehnici și au fost dezvoltati și implementați noi algoritmi capabili să asigure interconectarea agenților, comunicarea cu și între aceștia, standardizarea acțiunilor pe care agenții le pot îndeplini. Apoi, tehnologiile nou apărute stau la baza unui număr mare de modele ce permit simularea unor procese complexe existente în realitate. Modele bazate pe agenți produc rezultate rapide și directe. Modelarea bazată pe agenți oferă posibilitatea de a urmări conexiunile dintre diverse componente ale sistemului și de a identifica posibile interacțiuni rezultate care sunt în general greu detectabile într-un sistem clasic de modelare. Prin modificările aduse unui număr mic de agenți pot fi testate diferite ipoteze și poate fi urmărită modalitatea de adaptare a modelului global în anumite situații.

Agenții și caracteristicile acestora

Tehnologia de programare agent este o zonă de cercetare ce se dezvoltă rapid. Jennings și Wooldridge (1996) consideră că aceasta a avut cea mai rapidă creștere din întreg domeniul tehnologiei informației.⁷ Domeniile în care soluțiile bazate pe agenți sunt aplicate sau sunt în cercetare includ managementul organizațional, managementul rețelei de telecomunicații, controlul traficului aerian, re-proiectarea proceselor de afaceri, data mining, managementul informațiilor, comerțul electronic, educația, bibliotecile digitale, comanda și controlul, bazele de date inteligente etc.⁸

În ultimii ani, mulți cercetători în domeniul agenților au propus o mare varietate de definiții pentru termenul de „agent”. Nwana spunea că există cel puțin două motive pentru care este atât de dificil să se definească exact ceea ce sunt agenții.⁹ În primul rând, termenul este unul larg folosit în viața de zi cu zi și nu este utilizat doar într-un domeniu restrâns. Pe

de altă parte, chiar și în comunitatea software, cuvântul agent este un termen generic pentru un corp eterogen de cercetare și dezvoltare. În ceea ce privește definiția agentului, Nwana afirmă următoarele: „Când este nevoie, definim un agent, ca fiind o componentă software și/ sau hardware care este capabilă să acționeze în scopul de a îndeplini sarcini în numele utilizatorului. Am putea spune mai degrabă că este un termen umbrelă, un meta-termen, care acoperă o gamă de mai multe alte tipuri specifice agenți, definindu-se apoi fiecare din aceștia.”¹⁰

Bradshaw (1997) identifică două abordări pentru definirea unui agent. O primă abordare definește agentul pe baza atribuțiilor pe care acesta trebuie să le îndeplinească, iar cea de a doua, prin descrierea modului în care acesta se comportă.¹¹

Jennings și Wooldridge (1996) definesc noțiunea de agent ca un program capabil să controleze propriile sale decizii și care acționează, pe baza percepției sale, a mediului său, în urmărirea unuia sau mai multor obiective.¹²

Wooldridge definește un agent inteligent drept un sistem care are următoarele patru proprietăți: *autonomie* (agenții funcționează fără intervenția directă a utilizatorilor și au controlul asupra acțiunilor și a stărilor lor interne), *abilitate socială* (cooperează cu utilizatorii sau alți agenți în vederea realizării sarcinilor lor), *reactivitate* (agenții percep mediul și răspund în timp util la schimbările care apar) și *pro-activitate* (agenții nu acționează pur și simplu ca răspuns la mediul în care se află, ei sunt capabili să ofere un comportament obiectiv prin luarea de inițiative)¹³.

Potrivit lui Hayes (1999), un agent este o entitate (fie computer sau uman), care este capabil de a duce la bun sfârșit sarcinile propuse și este parte a unei comunități mai mari de agenți care au o influență reciprocă unul asupra celuilalt. Ideea de bază a acestei definiții este că agenții pot acționa autonom într-o oarecare măsură, dar ei sunt parte a unei comunități în care influențează reciproc¹⁴.

Conform FIPA (*Foundation for Intelligent Physical Agents*), un agent este o entitate software încapsulată cu propria sa stare, propriul său comportament, propriul flux de control și cu proprietatea de a comunica cu terțe entități agenți, alte sisteme și oameni.

Inteligența Artificială Distribuită (DAI) este un subdomeniu al inteligenței artificiale care se ocupă cu rezolvarea problemelor în care agenții interacționează în scopul de a rezolva o problemă comună (Green et. al. 1997).¹⁵ Agenții pot moșteni potențiale beneficii atât din partea DAI: modularitate, viteză, fiabilitate, cât și din partea inteligenței artificiale: operare la nivel de cunoștințe, întreținere, platformă reutilizabilă, independență (Nwana, 1996).¹⁶

Un agent software este un sistem informatic situat într-un mediu care acționează în numele utilizatorului său și se caracterizează printr-un număr de proprietăți (Chira, 2003).¹⁷ Majoritatea cercetătorilor sunt totuși de acord că autonomia este o proprietate esențială a unui agent. Alonso (2002) afirmă despre agenți că autonomia lor este cea care îi definește.¹⁸ În plus, cooperarea între agenți software diferiți poate fi foarte utilă în realizarea obiectivelor pe care un agent le are de îndeplinit.

Proprietățile unui agent au un rol crucial în definirea și descrierea acestuia. Vom încerca în continuare să le enumerăm și să le definim pe cele mai importante:

- *Abilitate socială.* Agenții interacționează cu alți agenți utilizând un limbaj specific de comunicare – agent. Într-un sistem format din mai mulți agenți, fiecare agent are un rol și trebuie să acționeze pentru îndeplinirea rolului său, fie independent, fie în colaborare cu ceilalți agenți (Odell, 2000);¹⁹

- *Abilitatea de delegare.* Un agent poate acționa în numele sau în beneficiul cuiva ca un reprezentant al acestuia (Odell, 2000);²⁰

- *Autonomie.* Agentul poate să acționeze independent cu un anumită controlabilitate a acțiunilor proprii sau a stărilor sale interne (Sycara, 1998);²¹

- *Bunăvoința.* Agenții nu au obiective contradictorii, fiecare agent va încerca întotdeauna, să realizeze ceea ce i s-a cerut (Wooldridge et al., 1998);²²

- *Capacitatea de comunicare* cu alți agenți și/ sau cu alte persoane, într-un limbaj asemănător cu cel uman (Bradshaw, 1997);²³

- *Capacitatea de interpretare.* Un agent are capacitate de interpretare dacă este capabil să interpreteze corect datele preluate de la senzorii săi de intrare (Goodwin, 1993);²⁴

- *Capacitatea de predicție.* Acțiunea unui agent este predictivă dacă modelul pe baza căruia este construit este suficient de precis pentru a permite să prevadă în mod corect modul în care poate realiza sarcina (Goodwin, 1993);²⁵

- *Competitivitate.* Un agent este capabil să se coordoneze cu alți agenți, mai puțin în cazul în care succesul unui agent poate implica eșecul altora (Odell, 2000);²⁶

- *Continuitate temporală.* Agentul este un proces ce rulează continuu. Nu este caracterizat prin corespondența „o singură intrare la o singură ieșire” (Etzioni și Weld, 1995);²⁷

- *Cooperarea și colaborarea.* Agenții sunt capabili să-și coordoneze activitățile cu alți agenți pentru îndeplinirea unor scopuri comune. Agentul cu care colaborează nu are control asupra comportamentului agentului curent. Un agent nu poate obliga alt agent să efectueze o acțiune dacă acesta nu vrea (Odell, 2000);²⁸

- *Coordonarea.* Agentul este capabil de a efectua o activitate într-un mediu partajat cu alți agenți. Activitățile sunt adesea coordonate prin proceduri, fluxuri de lucru sau alte mecanisme de gestionare a procesului (Odell, 2000);²⁹

- *Credibilitate.* Un agent are o personalitate credibilă și o stare emoțională (Odell, 2000);³⁰

- *Flexibilitatea.* Sistemul este receptiv (agenții ar trebui să perceapă mediul lor și să răspundă în timp util la schimbările care apar în el), proactiv și are abilitate socială (Jennings et. al. 1998);³¹

- *Imprevizibilitate.* Un agent este capabil de a acționa în moduri care nu sunt pe deplin previzibile, chiar dacă toate condițiile inițiale sunt cunoscute. El este capabil de comportament nedeterminist (Odell, 2000);³²

- *Inteligența.* Starea agentului este formalizată pe baza cunoștințelor pe care le deține, iar interacțiunea cu ceilalți agenți este realizată printr-un limbaj simbolic (Odell, 2000);³³

- *Învățare sau adaptivitate.* Un agent este capabil să reacționeze flexibil la schimbările din mediul său, să ia, atunci când este cazul, inițiativa în îndeplinirea scopurilor și să învețe, atât din propriile sale experiențe, cât și din interacțiunile cu alte persoane sau agenți (Chira, 2003).³⁴ Adaptarea este un proces individual sau colectiv. Un agent poate fi format din mai

multe componente care contribuie în luarea deciziilor agentului;

- *Mobilitate*. Agentul este capabil să migreze de la o mașină la alta în cadrul sistemului de arhitecturi și platforme diferite (Etzioni și Weld, 1995);³⁵

- *Operează în condiții de incertitudine*. Există foarte multe situații când agentul trebuie să reacționeze în condițiile în care informațiile necesare pentru luarea unei decizii sunt incomplete, ambigue sau eronate;

- *Personalitate sau caracter*. Un agent poate fi dotat cu personalitate și stări emoționale (Etzioni și Weld, 1995);³⁶

- *Proactivitate*. Agenții nu acționează doar ca răspuns la mediul înconjurător, au capacitatea execuției comportamentale orientate pe scop, din proprie inițiativă (Wooldridge și Jennings, 1995);³⁷

- *Raționalitate*. Un agent va acționa în vederea atingerii obiectivelor sale, în măsura în care convingerile sale permit acest lucru (Wooldridge și Jennings, 1995);³⁸

- *Reactivitate*. Agenții percep mediul înconjurător și răspund într-un anumit fel la evoluția mediului (Sycara, 1998);³⁹

- *Transparență și responsabilitate*. Acțiunile agentului trebuie să fie transparente atunci când este necesar, dar trebuie să ofere la cerere un jurnal asupra activităților sale (Odell, 2000);

- *Veridicitate*. Un agent nu va comunica cu bună știință informații false (Wooldridge et al., 1998).⁴⁰

Utilizarea agenților

Agenții au abilitatea de a rezolva probleme care nu au putut fi rezolvate până în acest moment, fie pentru că nici o tehnologie existentă nu putea fi folosită pentru a rezolva problema, fie pentru că soluția a fost considerată prea scumpă, dificilă sau consumatoare de timp și resurse.

Wooldridge și Jennings (1995) realizează următoarea clasificare a problemelor în a căror rezolvare pot fi implicați agenții:

- *sisteme funcționale*: acestea au mai multe intrări și o singură ieșire (de exemplu compilatoarele);

- *sisteme reactive* în care există o interacțiune continuă. Exemplu: orice sistem de control,

sistemele de operare calculator, sistemele de management în rețea. Un astfel de sistem trebuie să poată funcționa independent, de obicei pentru perioade lungi de timp. Aceste sisteme pot fi împărțite în: *sisteme deschise* (*open systems*), caracterizate prin aceea că structura sistemului în sine este capabilă de schimbări dinamice, componentele sale nu sunt cunoscute în prealabil, se pot modifica în timp și pot fi foarte eterogene, *sisteme complexe* pentru a căror manipulare se folosește modularitatea și abstractizarea și *sisteme omniprezente* în care trebuie să existe un parteneriat între program și utilizator pentru realizarea scopurilor.⁴¹

În funcție de gradul de repetitivitate, problemele se pot clasifica în:

- repetitive: agentul rezolvă aceeași problemă în mod repetat;

- cvasi repetitive: agentul rezolvă probleme din aceeași clasă prin analogie;

- unice: rezolvarea fiecărei probleme este unică.

În funcție de gradul de volatilitate (rapiditatea cu care se schimbă problemele primite pentru rezolvare):

- probleme cu oscilații lente;

- probleme cu oscilații rapide.

În funcție de gradul de complexitate:

- probleme simple;

- probleme complexe.

Pentru a măsura performanțele unui agent în rezolvarea unei probleme trebuie stabilite atât teoretic, cât și practic, *eficiența* și *efectivitatea*. Eficiența se referă la viteza cu care se obține soluția, precizia soluției, consumul de resurse și câștigul obținut din rezolvarea problemei. Efectivitatea se referă la capacitatea agentului de a rezolva problema. Testele trebuie să fie eficiente și să acopere toată gama de situații.

Agenții pot îmbunătăți diferite aspecte ale interacțiunii om – calculator prin:

- realizarea autonomă de sarcini;

- ascunderea complexității sarcinilor;

- conducerea unor tranzacții în numele utilizatorului;

- învățarea și pregătirea acțiunilor;

- oferirea de sprijin în luarea deciziilor;

- supravegherea unor evenimente în timp real.

Domeniile în care pot fi folosiți agenții pot fi grupate astfel:

1. Aplicații industriale

▪ controlul proceselor. ARCHON – este un sistem multi-agent folosit pentru managementul transportului de electricitate. Cel mai simplu exemplu în acest sens este un termostat care are un senzor pentru detectarea temperaturii mediului în care este instalat. Acest senzor este direct integrat în mediu și produce ca ieșire două semnale: unul care indică faptul că temperatura este prea scăzută, iar altul care indică temperatura ca fiind cea acceptată. Comportamentul poate fi descris prin următoarele funcții:

- *Prea frig și atunci pornește căldura;*
- *Suficient de cald și atunci oprește căldura.*

Evident, există sisteme mult mai complexe de control ale mediului, cu structuri de decizie mai complicate;

▪ procese de fabricație (asamblare, vopsire etc.) Parunak (1987) descrie YAMS (*Yet Another Manufacturing System*), care are scopul de a manageria eficient sistemul de producție;⁴²

▪ controlul traficului aerian – Kinny et al. descrie un astfel de sistem numit OASIS. Sistemul a fost mult îmbunătățit prin cercetări recente;

▪ Sistemul de control al unui aeroport poate fi realizat cu ajutorul unor agenți de diferite tipuri;

▪ Controlul traficului rutier este o aplicație care poate fi realizată prin folosirea agenților interconectați.

2. Aplicații comerciale

▪ Managementul informațiilor

• *Maxime*. Compus dintr-un sistem de agenți specializați în filtrarea mesajelor electronice. Sistemul învață să acorde prioritate unor anumite mesaje, șterge, transmite, sortează, și arhivează mesajele de poșta electronică în numele unui utilizator (Maes, 1994).⁴³

• *Newt*. Este un program de filtrare a știrilor colectate din Internet. Implementat în C++ pe o platformă UNIX, are ca date de intrare un flux de articole de știri Usenet, iar la ieșire oferă un subset al acestor articole care sunt recomandate utilizatorului. Agentul Newt este programat prin intermediul unor exemple de formare: utilizatorul Newt oferă exemple de

articole care trebuie sau nu să fie citite. Utilizatorul poate fi oricât de precis cu Newt, precizându-i explicit cerințele (de exemplu: vreau toate articolele care conțin termenul *bursa*) (Maes, 1994).⁴⁴

• *Librăria digitală Zuno (ZDL)* este un sistem multi agent care permite unui utilizator să obțină informații din surse dezorganizate de date, cum ar fi World Wide Web, datele proprii ale utilizatorului, colecții de articole publicate etc. Sistemul ZDL acționează atât ca un filtru, cât și ca un culegător de informații (Zuno, 1997).⁴⁵

▪ **Comerțul electronic**, caz în care agenții trebuie să ajute utilizatorul să găsească cea mai bună ofertă de cumpărare de produse. Agentul trebuie să dispună de autonomie, capacitate de învățare și comunicare, reactivitate. Printre acțiunile efectuate de agent am putea avea: memorarea domeniilor de interes ale utilizatorului, filtrarea informațiilor primite la cerea utilizatorului, căutarea de informații specificate de utilizator și asistarea acestuia în luarea deciziilor pentru alegerea celei mai bune oferte.

▪ **Managementul proceselor de business** Managerii unei companii trebuie să ia decizii pe baza unei combinații de judecăți și informații primite de la mai multe departamente. În mod ideal, toate informațiile relevante ar trebui să fie analizate înainte ca hotărârea să fie luată. Însă obținerea de informații pertinente, coerente și până la o dată anume, într-o companie mare, este un proces complex, consumator de timp.

3. Aplicații medicale

▪ Citirea parametrilor și monitorizarea semnalelor vitale ale pacienților;

▪ Sisteme agent care să prognozeze evoluția bolii.

4. Divertisment

Agenții au un rol evident în jocurile pe calculator, teatrul interactiv sau în aplicațiile din realitatea virtuală. Astfel de sisteme tind să fie pline de personaje animate semi-autonome și pot fi implementate în natural ca agenți. De fapt, teoria jocurilor stă la baza celor mai multe aplicații care folosesc agenți.

5. Agenții *software daemons*

Termenul „daemon” provine din sistemul de operare Unix și face referință la un tip predefinit de program (agent), rezident, destinat funcționării continue în fundalul sistemului de operare. Prin utilizarea unui daemon, un program poate furniza rapid informațiile redundante către o aplicație de dimensiuni reduse, pentru a prelua și administra restul de date, de importanță ridicată. Treptat terminologia a fost preluată și în alte sisteme de operare.

Un exemplu este programul X-Windows **xbiff** (Wooldridge și Jennings, 1995).⁴⁶ Acesta monitorizează permanent e-mailul unui utilizator și indică, printr-un icon, dacă are sau nu mesaje necitite. **xbiff** este proiectat să utilizeze în realizarea sarcinilor funcțiile sistemului de operare.

La un anumit nivel de abstractizare, multe dintre aplicațiile agenților de mai sus au trăsături comune. Agenții individuali sunt proiectați și construiți pentru a adopta anumite roluri. Acești agenți sunt autonomi, au scopuri bine definite și sunt receptivi la mediul lor. Ei trebuie să interacționeze cu alți agenți, de obicei în scopul de a-și îndeplini sarcinile. Astfel de interacțiuni sunt o consecință naturală a interdependențelor inevitabile care există între agenți, mediului în care se află și obiectivelor ce trebuie atinse. Cum agenții sunt autonomi, interacțiunile sunt de obicei destul de sofisticate, implicând cooperarea, coordonarea și negocierea. Astfel, pot fi făcute două observații importante cu privire la dezvoltarea de aplicații bazate pe agenți:

- Acțiunile detaliate ale agentului pot fi determinate doar în momentul execuției. Comportamentul individual depinde de interacțiunea complexă între influențele interne și externe ale agentului.

- Deoarece comportamentul agenților individuali nu este unic, determinat în momentul proiectării, comportamentul sistemului ca un întreg poate fi observat doar în momentul execuției.

Reguli de utilizare a agenților

Orice soluții care utilizează agenți trebuie să respecte următoarele deziderate:

- Agenții pot fi utilizați oriunde. Orice program poate fi transformat astfel încât să poată fi privit ca fiind un agent;

- Datele sunt stocate într-o varietate de structuri și sunt manipulate de mai mulți algoritmi;

- Agenții nu trebuie să depindă de un set de acțiuni pe care le efectuează. De obicei, setul de acțiuni pe care agentul le efectuează trebuie să fie un parametru care este luat în considerare în semantică. În plus, orice cadru de acțiune propus trebuie să aibă efecte asupra structurilor de date manipulate de agent;

- Fiecare agent ar trebui să execute acțiuni pe baza unor politici clare de luare a deciziilor. Într-un cadru declarativ, cunoașterea politicilor de decizie a agenților este imperativă;

- Orice cadru de construcție al agenților trebuie să permită acestora efectuarea de raționamente. Această capacitate trebuie să fie privită ca extensie a limbajului agent. Raționamentele sofisticate duc la creșterea exponențială a complexității agenților;

- Orice infrastructură utilizată pentru a sprijini interacțiunea multi agent trebuie să furnizeze două tipuri importante de bariere de securitate care trebuie să asigure confidențialitatea agentului care poate proteja, dacă dorește, informațiile și serviciile sale și confidențialitatea pe partea de infrastructură, astfel încât niciun agent să nu aibă acces la datele sau serviciile pe care nu este autorizat le primească;

- Un punct critic al sistemului de agenți este fiabilitatea. Nu există niciun sistem eficient de implementare a unei condiții de oprire în cazul în care toți agenții eșuează.

- Singura modalitate de a testa aplicabilitatea oricărei teorii este de a construi un sistem software bazat pe acea teorie, care să implementeze un set de aplicații bazate pe teoria respectivă și să prezinte un raport cu privire la experimente realizate. O astfel de implementare trebuie să fie validată printr-un set de aplicații.

Comunicarea între agenți

Comunicarea între agenți se realizează folosind *protocoalele de comunicație sau limbajele de comunicare agent* (Bussink, 2004).⁴⁷ Ambele au avantaje și dezavantaje. În aplicațiile industriale se vor utiliza preponderent protocoalele de comunicare, dar în sistemele în care agenții omogeni pot lucra împreună se folosesc limbajele de comunicare. Baza pentru

evoluția limbajului se găsește în comunicarea umană, limbajul agent fiind format din gramatici și vocabulare, la fel ca orice limbaj uman (Bussink, 2004).⁴⁸

Dificultatea de a gestiona cu precizie coordonarea și comunicarea crește odată cu dimensiunea software-ului bazat pe agenți care urmează să fie dezvoltat. Au fost propuse câteva limbaje de coordonare și de comunicare agent. În continuare se enumeră și se descriu cele mai importante limbaje de comunicare agent în concordanță cu Weiß (2002):⁴⁹

- *ARCOL (ARTIMIS communication language)*: Este limbajul de comunicare care se utilizează în sistemul ARTIMIS. ARCOL are un set mai mic de primitive de comunicare decât KQML, dar acestea pot fi compuse;

- *Domain independent COOrdination language (COOL)*: Acesta vizează în mod explicit, reprezentarea și aplicarea cunoștințelor de coordonare pentru sistemele multi-agent și se concentrează pe regula bazată pe managementul conversației. Limbajele precum COOL au fost gândite ca un sprijin în procesul de coordonare și comunicare;

- *FIPA agent communication language (FIPA-ACL)*: Este un limbaj de comunicare agent care este în mare măsură apropiat de ARCOL. Împreună FIPA-ACL, ARCOL și KQML stabilesc un standard pentru limbajele de comunicare agent;

- *Knowledge interchange format (KIF)*: Este un limbaj logic proiectat pentru a exprima orice fel de cunoștințe și metacunoștințe. KIF este un limbaj de comunicare a conținutului, în timp ce limbaje ca KQML, ARCOL, și FIPA-ACL sunt pentru comunicarea intenției;

- *Knowledge query and manipulation language (KQML)*: Este probabil cel mai folosit limbaj de comunicare agent.

În afară de aceste limbaje importante, au fost propuse multe altele care prezintă proprietăți unice (Weiß, 2002):⁵⁰

- *Interagent communication language (ICL)*;

- *AgentTalk*;

- *Communication and coordination language (CoLa)*;

- *Tuple centres spread over networks (TuCSoN)*;

- *LuCe*;

- *Simple thread language ++ (STL++)*;
- *Strictly declarative modelling language (SDML)*.

Criterii de clasificare a agenților

1. După gradul de inteligență:

- *agenți inteligenți*: pot învăța din experiență, din interacțiunea cu alți agenți etc. și rezolvă probleme complexe;

- *agenți standard*: nu dispun de inteligență și rezolvă probleme relativ simple.

2. După mobilitate:

- *agenți imobili*: nu se pot deplasa în mediu;

- *agenți mobili*: pentru a rezolva sarcina încredințată se pot deplasa în mediu.

3. După mediul în care operează:

- *agenți fizici*: operează în medii fizice (exemplu roboții);

- *agenți computaționali*: operează în mediul software.

4. După modalitatea de cooperare:

- *agenți care cooperează cu alți agenți*: agenții interacționează cu alți agenți pentru rezolvarea problemelor;

- *agenți ce acționează singuri*.

5. După arhitectură:

- *agenți reactivi*;

- *agenți BDI („belief-desire-intention”)*;

- *agenți cu arhitectură logică*;

- *agenți cu arhitectură stratificată*;

- *agenți cu arhitectură hibridă*.

Wooldrige și Jennings (1995) clasifică agenții în:

- *agenți slabi*: au ca proprietăți de bază autonomia, abilitatea socială, reactivitatea și proactivitatea (exemplu: agenții Unix);

- *agenți tari*: pe lângă caracteristicile agenților slabi, mai dispun și de *cunoștințe, intenții, obligații*.⁵¹

Nwana (1996) consideră că agenții trebuie să aibă ca proprietăți minimale: autonomia, cooperarea și învățarea. Acesta clasifică agenții în:⁵²

- *agenți colaborativi*;

- *agenți de interfață*;

- *agenți inteligenți*;

- *agenți mobili*;

- *agenți de informare*;

- *agenți reactivi*;

- *agenți hibridi*.

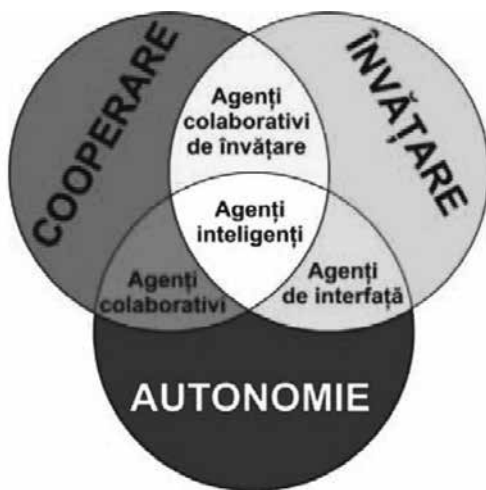

Figura 1 Agenții după Nwana (1996)

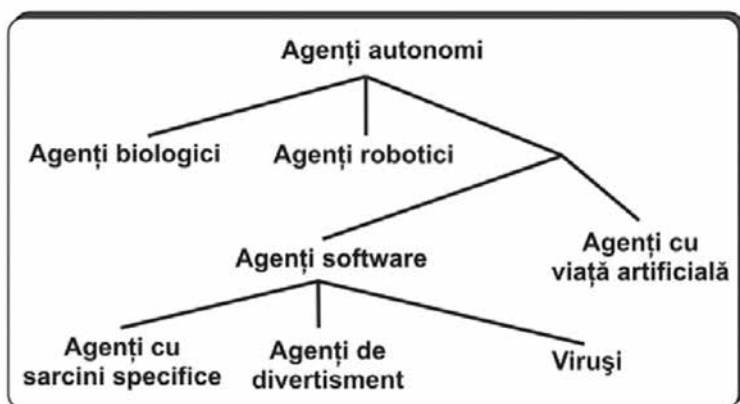

Figura 2. Clasificarea agenților după Franklin și Graesser (1996)

Franklin și Graesser (1996) clasifică agenții după structurile de control, mediul în care acționează (baze de date, fișiere sistem, rețele, Internet), limbajul folosit pentru scrierea lor și domeniul de aplicare.⁵³

Concluzii și dezvoltări ulterioare

Trecerea la societatea cunoașterii de la societatea informațională presupune, alături de alți vectori tehnologici, folosirea agenților software în procesul de

reconstrucție a sistemelor informaționale specifice economiei cunoașterii. Necesitatea de a folosi agenți provine din complexitatea sistemelor informaționale de mari dimensiuni (BIG DATA), care ridică problemele de design pe care tehnologia convențională (modelarea orientată obiect) nu reușește să le abordeze. Modelarea orientată pe agenți aduce o abordare neconvențională a designului sistemului, inclusiv în definirea componentelor și în integrarea sistemului. Diferite aplicații pot impune cerințe diferite privind proiectarea și pot duce la utilizarea mai multor tipuri de agenți.

Bibliografie

1. Axelrod R., „*The Complexity of Cooperation: Agent Based Models of Competition and Colaboration*”, Princeton University Press, New Jersey, 1997
2. Chira C., Tormey D., Roche T., „*An Ontological and Agent Based approach to Knowledge Management within a Distributed Design Environmet*”, Proceedings of Design Computing and Cognition 04, MIT, Cambridge, USA, J.S. Gero (editor), Kluwer Academic Publishers, 2004 pag.437- 456
3. Collier N. J., North, M. J., Vos R. J., „*Experiences Creating Three Implementations of the Repast Agent Modeling Toolkit*”, ACM Transactions on Modeling and Computer Simulation 16(1), 2006 pag.1-25
4. Drăgănescu, M., „*Sistem și Civilizație*”, Colecția „Idei contemporane”, Editura politică, București, 1976
5. Drăgănescu, M., „*Procesarea mentală a informației*”, cap.5 Psihologia agenților inteligenți, în Memoriile Secțiilor Științifice, Academia Română, Seria IV, Tomul XX, 1997 pag.270-272
6. Dretske, F., „*Precis of Knowledge and the Flow of Information*.” In: Hilary Kornblith, ed., „*Naturalizing Epistemology*”. Cambridge: MIT Press
7. Ferguson, I. A., „*Integrated control and coordinated behaviour: a case for agent models*”, Intelligent Agents: Theories, Architectures and Languages (eds M. Wooldridge and N. R. Jennings), LNAI Volume 890, Springer, Berlin, 1995 pag.203-218
8. Gerd W., „*The AOIS Glossary. On Agent-orientation in Information Systems*”, Institute of Informatics, Free University of Berlin, Germany, Edition 0.2, April 2000
9. Hintikka J., „*Knowledge and Belief*”, Cornell University Press, Ithaca, NY, 1962
10. Netlogo, <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/>, accesat 16.12.2014
11. Iantovics B. L., „*Arhitectura agenților inteligenți*”, Referat de doctorat, Universitatea Babeș Bolyai Cluj – Napoca, 2004
12. Kotler P., Keller K. L., „*Marketing Management*”, 12/E. Prentice Hall, 2006.
13. Luck M., McBurney P., Shehory O., Willmott S., „*Agent Technology: Computing as Interaction*”, AgentLink III, 2005
14. Steup M., „*The Analysis of Knowledge*”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2001, dynamic encyclopedia at <http://plato.stanford.edu>.
15. Minar N., Burkhart R., Langton C., Askenazi M., „*The Swarm Simulation System: A Toolkit for Building Multi-Agent Simulations*.” Working Paper 96-06-042. Santa Fe, N.M.: Santa Fe Institute, 1996
16. Moore, R. C., „*A formal theory of knowledge and action*”, In Readings in Planning (eds J. F. Allen, J. Hendler and A. Tate), pp. 480-519. Morgan Kaufmann, San Mateo, CA, 1990
17. Muller J., „*A cooperation model for autonomous agents*”, Intelligent Agents, III (eds J. P. Muller, M. Wooldridge and N. R. Jennings), LNAI Volume 1193, pp. 245-260. Springer, Berlin, 1997
18. Muller J. P., Wooldridge M., Jennings N. R. (eds), „*Intelligent Agents*”, III, LNAI Volume 1193. Springer, Berlin, 1997
19. North J., „*Managing business complexity: discovering strategic solutions with agent-based modeling and simulation*”, Oxford University Press, Ney York, SUA, 2007.
20. Resnick M., „*Turtles, Termites, and Traffic Jams: Explorations in Massively Parallel Microworlds*”, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997
21. Ryszard K., Peter B., Ingo M., Wilhelm R., Bogdan F., Andreas S., „*Developing mobile and intelligent agents in interconnected e-marketplaces*”, Journal of Integrated Design and Proccess Science, Transactions of the SDPS, September, 7 (3), 2003 pag.109 – 123.
22. Thomas S. Wurster, Philip Evans, „*Strategy and the New Economics of Information*”, Harvard Business Review, Sept.-Oct. 1997
23. Wooldrige M., „*Agent – based software engineering*”, IEE Transactions of Software engineering, February, 144(1), pag.26-37, 1997
24. Wooldrige M., „*Intelligent Agents*”, G. Weiss (editor), Multi-Agent Systems, MIT Press, 1999
25. Wooldrige M., „*An Introduction to Multia-agent Systems*”, John Wiley & Sons, LTD, 2002.
26. Symeonidis A.L., Pericles A. Mitkas P.A., „*Agent Intelligence through Data Mining*”, Multi-agent Systems, Artificial Societies, and Simulated Organizations Series, Volume 14, Springer, 2005
27. https://ro.wikipedia.org/wiki/Societate_informatiionala;
28. *** „*Epistemology*”, The New Encyclopedia Britannica, Vol.18, 1994, pag.466-488

Note

¹ Drăgănescu, M., „*Societatea informațională și a cunoașterii. Vectorii societății cunoașterii*”, Editura Academiei Române, București, 2001 pag.2-5.

² Idem.

³ Gettier, E., „*Is Justified True Belief Knowledge?*”, <http://fitelson.org/proseminar/gettier.pdf>, accesat pe 10 ianuarie 2017.

⁴ Drăgănescu, M., *op.cit.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ Evans, P., Wurster S.T., „*Strategy and the new economics of information*”, Harvard Bussiness Re-

view, September-October 1997 Issue, <https://hbr.org/1997/09/strategy-and-the-new-economics-of-information>, accesat pe 10 ianuarie 2017.

⁷ Jennings și Wooldridge, „*Applications of Intelligent Agents*” <http://www.inf.ufes.br/~tavares/dsba/artigos/jennings.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

⁸ Nwana S. H., Divine T. Ndumu, „*A Perspective on Software Agents Research*”, 1996, <https://agents.umbc.edu/introduction/hn-dn-ker99.pdf>, accesat pe 10 martie 2017.

⁹ Nwana H. S., „*The potential Benefits of Software Agent Technology to BT*”, Internal Technical Report, Poject NOMADS, Intelligent Systems Research, AA&T, BT Labs, UK, 1996.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Bradshaw J.M., „*Software Agents*”, <http://agents.umbc.edu/introduction/01-Bradshaw.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

¹² Jennings și Wooldridge, „*Applications of Intelligent Agents*” <http://www.inf.ufes.br/~tavares/dsba/artigos/jennings.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

¹³ Wooldridge M., „*Agents and software engineering*”, 1997 pag.2-3 <http://www.cs.ox.ac.uk/people/michael.wooldridge/pubs/aiia98.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

¹⁴ Hayes, C.C., „*Agents in a nutshell: a very brief introduction.*” IIEE Transaction on Knowledge and Data Engeneering 11(1), 1999 pag.127-132.

¹⁵ Green S., Hurst, L., Nangle, B., Cunningham, D. P., Somers, F., Evans, D. R., „*Software agents: A review*” (Tech. Rep. No.TCS-CS-1997- 06). Trinity College Dublin, Broadcom Éireann Research Ltd. 1997.

¹⁶ Nwana H. S., „*The potential Benefits of Software Agent Technology to BT*”, Internal Technical Report, Poject NOMADS, Intelligent Systems Research, AA&T, BT Labs, UK, 1996.

¹⁷ Chira, C., „*Software agents*”, IDIMS Report, 2003, <http://pan.nuigalway.ie/code/docs/agens.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

¹⁸ Alonso E., „*AI and agents: State of the art*”, AI Magazine, 23(3), 2002 pag.25-29.

¹⁹ Odell J., „*Agents: Technology and usage (Part 1).*” Executive Report, 3(4), 2000.

²⁰ Ibidem.

²¹ Sycara, K.P., „*Multiagent Systems*”, AI magazine Volume 19, No.2 Intelligent Agents 1998, pag. 79-89.

²² Wooldridge, M. et al., „*A Roadmap for Agent Research and Development. Autonomous Agents and Multiagent Systems*”, 1998.

²³ Bradshaw J.M., „*Software Agents*” <http://agents.umbc.edu/introduction/01-Bradshaw.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

²⁴ Goodwin, R., „*Formalizing properties of agents*” (Tech.Rep.) Pittsburg, PA: Carnegie-Melon University, School of Computer Science, 1993.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Odell J., „*Agents: Technology and usage (Part 1).*” Executive Report, 3(4), 2000.

²⁷ Etzioni, O. și Weld, D.S., „*Intelligent agets on the Internet: Fact, fiction and forecast*”, IIE Expert 10(4), 1995 pag.44-49.

²⁸ Odell J., „*Agents: Technology and usage (Part 1).*” Executive Report, 3(4), 2000.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Jennings, N.R. et. al., „*A roadmap of agents research and development.*”, Autonomus Agents and Multi-Agents Systems Journal, 1(1), 1998, pag. 7-38.

³² Odell J., „*Agents: Technology and usage (Part 1).*” Executive Report, 3(4), 2000.

³³ Ibidem.

³⁴ Chira, C., „*Software agents*”, IDIMS Report, 2003, <http://pan.nuigalway.ie/code/docs/agens.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

³⁵ Etzioni, O., Weld, D.S., „*Intelligent agets on the Internet: Fact, fiction and forecast*”, IIE Expert 10(4), 1995, pag.44-49.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Wooldridge M., Jennings N.R., „*Intelligent agents: Theory and practice*”, The Knowledge Engineering Review Journal, 10(2), 1995 pag.115-152.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Sycara, K.P., „*Multiagent Systems*”, AI magazine Volume 19, No.2 Intelligent Agents 1998 pag.79-89.

⁴⁰ Wooldridge, M. et al., „*A Roadmap for Agent Research and Development Autonomous Agents and Multiagent Systems*”, 1998.

⁴¹ Wooldridge M., Jennings N.R., „*Intelligent agents: Theory and practice*”, The Knowledge Engineering Review Journal, 10(2), 1995 pag.115-152.

⁴² Parunak, H. V. D., „*Manufacturing experience with the contract net*”, M. N. Huhns (Ed.) Distributed AI. Morgan Kaufmann, 1987 pag. 288-291.

⁴³ Maes P., „*Agents that reduce work and information overload*”, Magazine Communications of the ACM Volume 37 Issue 7, 1997 pag. 6-9.

⁴⁴ Maes P., „*Agents that reduce work and information overload*”, Magazine Communications of the ACM Volume 37 Issue 7, 1997 pag.11-13.

⁴⁵ Zuno Ltd 1997, <http://www.dlib.com/>, accesat pe 10 aprilie 2017.

⁴⁶ Wooldridge M., Jennings N.R., „*Intelligent agents: Theory and practice*”, The Knowledge Engineering Review Journal, 10(2), 1995 pag.115-152.

⁴⁷ Bussink, D., „*A comparison of language evolution and communication protocols in multiagent systems*”, In Proceedings of the 1st Twente Student Conference on IT, Track C-Intelligent_ Interaction, 2004.

⁴⁸ *Ibidem.*

⁴⁹ Weiß, G., „Agent orientation in software engineering”, Knowledge Engineering Review, 16(4), 2002 pag.349-373.

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ Wooldridge M., Jennings N.R., „Intelligent agents: Theory and practice”, The Knowledge Engineering Review Journal, 10(2), 1995 pag.115-152.

⁵² Nwana H. S., „The potential Benefits of Software Agent Technology to BT”, Internal Technical Report, Project NOMADS, Intelligent Systems Research, AA&T, BT Labs, UK, 1996.

⁵³ Franklin, S., Graesser, A., „Is it an Agent, or just a Program?: A Taxonomy for Autonomous Agents”, <http://www.inf.ufrgs.br/~alvares/CMP124SMA/IsItAnAgentOrJustAProgram.pdf>, accesat pe 10 aprilie 2017.

ABSTRACT

The purpose of this article is to point out the connection between the transition from the informational society to the knowledge society is done and the technological vector represented by agents, applied to the separated components of the informational society represented by informational systems. The properties, the use and the communication between agents as well as practical agent examples used in various informational systems are described.

Keywords: society, information, knowledge, truth, agents, communication, coordination language

Mădălina Cuc este absolventă a Universității din Craiova, Facultatea de Matematică (2004) și Facultatea de Informatică (2006), de asemenea doctorand la Universitatea Valahia din Târgoviște în domeniul Economie - Management. Domeniile sale de interes profesional sunt: managementul de proiect, managementul educațional, managementul riscului, analiza de business, securitatea cibernetică, agenți software, agenți software inteligenți, sisteme de agenți, rețele neuronale, prognoză a riscului de capital și a riscului financiar.

Adrian Sândiță este doctor în Cibernetică și Statistică, Universitatea din Craiova. Direcțiile precedente de cercetare au vizat dezvoltarea de sisteme multi-agent [2, 3] pentru tranzacționare automată [4]. Componenta predictivă a sistemelor multi-agent s-a bazat pe mașini cu suport vectorial [5]. Cea mai recentă linie de cercetare a urmărit predicția evoluției prețului acțiunilor prin modele ARIMA [1].

Incertitudini și răbdare. „Noul” proiect european

Mirel Țariuc

Anul 2017

Pe 20 ianuarie Donald Trump a preluat de la Barrack Obama președinția Statelor Unite, devenind cel de-al patruzeci și cincilea șef al executivului american și, totodată, cel mai vârstnic politician care și-a asumat această funcție. Înainte și după campanie, el felicită cu sinceritate Brexit-ul, încurajând acțiuni similare, amenință statele membre ale NATO cu posibilitatea aplicării parțiale a articolului 5 din Tratat în cazul menținerii unei participări insuficiente la bugetul Alianței, se declară în favoarea încălzirii relațiilor cu Federația Rusă, principala amenințare din răsăritul Uniunii. **1 martie** nu este numai sărbătoarea Mărtișorului, devenind ziua în care, oficial, se pune problema nesiguranței cu privire la viitorul Europei. Președintele Comisiei Europene lansează, la Bruxelles, *Cartea albă privind viitorul Europei*, care conține cinci scenarii distincte, dar care prevede posibilitatea unui număr mult mai mare de combinații. Pe **3 martie**, la Varșovia, are loc întâlnirea grupului V4 (Grupul de la Vișegrad – Polonia, Republica Cehă, Slovacia și Ungaria), state care se arată nemulțumite de scenariile care imaginează o Uniune în care statele au viteze diferite, și remarcă, prin premierul slovac Robert Fico: *„Pregătirile pentru întrunirea de la Roma, care e atât de importantă pentru viitorul UE, se află într-un stadiu precar.”*¹ Ele își reafirmă dorința de a crește importanța autorităților naționale în deciziile Uniunii. Pe

6 martie, cu ocazia unei reuniuni la Versailles, la care au participat și premierii Germaniei, Italiei și Spaniei, președintele francez afirmă răspicat, în momentul în care este întrebat cu privire la existența alternativei la Europa cu mai multe viteze: *“Nu. Fie facem lucrurile în mod diferit, fie nu le vom mai face împreună.”*² În ziua de **10 martie** se încheie lucrările Consiliului European de la Bruxelles, întrunire în care reprezentanții statelor membre se întâlnesc atât în format EU-28 (9 martie), cât și în format EU-27 (informal, 10 martie) și în care Donald Tusk este reales președinte, în ciuda opoziției țării sale natale, Polonia. Tusk își prezintă raportul către Parlamentul European în 15 martie, afirmând: *„Iată de ce, atunci când vorbim despre diferitele scenarii pentru Europa, obiectivul nostru principal ar trebui să fie acela de a consolida încrederea reciprocă și unitatea celor 27. După dezbaterile de săptămâna trecută, pot spune deschis că toți cei 27 de lideri și-au exprimat acordul cu acest obiectiv. A fost o discuție relativ optimistă cu privire la viitorul nostru comun, cu o abordare pozitivă din toate părțile, fără nicio excepție. Așa cum am declarat după reuniune, „Dacă vreți să mergeți repede, mergeți singuri. Dacă vreți să ajungeți departe, mergeți împreună.”*³ În ajunul zilei aniversare, cei 27 de lideri europeni sunt invitați la Vatican de suveranul pontif, care face la rândul său un apel pentru uniune și coeziune: *„Orice corp care pierde sensul drumului său, orice corp căruia îi lipsește privirea spre înaintă suferă mai întâi o regresie și în final riscă să*

moară. Europa își regăsește speranța în solidaritate care este, de asemenea, cel mai eficient antidot împotriva populismelor⁷⁴. Pe 26 martie a avut loc adunarea aniversară și a fost oficializată *Declarația de la Roma*, un document care subliniază hotărârea semnatarilor de a continua proiectul european împreună, fără a aborda frontal vreuna dintre multiplele probleme ale Uniunii Europene. Așa cum era de așteptat, toți semnarii s-au declarat mulțumiți de textul final al declarației, indiferent de opiniile exprimate mai înainte. Vom merge toți, ca unul singur, dar unii în alt ritm decât ceilalți – nu o Europă cu mai multe viteze, ci o Europă cu ritmuri diferite: „*Vom acționa împreună, dacă este necesar cu ritmuri diferite și cu o intensitate diferită, avansând însă în aceeași direcție, așa cum am făcut în trecut, conform tratatelor și lăsând ușa deschisă celor care vor să ni se alăture mai târziu*”⁷⁵. Avem un nou proiect european, o relansare a celui vechi sau o simplă amânare a momentului unor dispute crâncene?

Mărul discordiei

Referendumul britanic a decis părăsirea Uniunii Europene de către Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, adăugând noi provocări dificile, procese mai mult sau mai puțin improvizate și cu rezultate incerte. Brexit-ul este, probabil, cea mai importantă încercare prin care trece Uniunea Europeană, în acești șaizeci de ani. Unul dintre statele cele mai importante din UE decide ieșirea sa din Uniune, aruncând o perdea de îndoieli cu privire la viitor? Poate că această despărțire va fi și mai grea pentru Marea Britanie (Scoția și Irlanda de Nord au votat majoritar pentru Bruxelles și rămânerea în Uniunea Europeană, și amenință, la rândul lor, din nou, cu aspirațiile de independență față de Londra), dar este sigur că Bruxelles-ul și, mai ales, Comisia Europeană vor trebui să muncească din greu pentru a liniști unele state, a impune o coeziune sporită și a-și continua un proiect aflat într-o zonă critică. Avantajul presupus al celorlalte două mari puteri ale Uniunii (Germania și Franța) în momentul aplicării așa-numitei frâne a integrării este nesigur, viziunile referitoare la viitor fiind contradictorii.

Singura cale pentru a continua eficace drumul către un continent unit și prosper trece, obligatoriu, printr-o perioadă de analiză și de negocieri interne (în interiorul UE 27), simultane cu la fel de dificilele negocieri cu Marea Britanie. Ideea concentrării atenției pe relațiile viitoare cu Regatul Unit, în dauna situației interne a Uniunii, va fi absolut păguboasă în condițiile respectării întocmai a Tratatului de la Lisabona, un act care, probabil, va începe să fie interpretat contradictoriu, contestat, debătut cu multă patimă. Acesta este motivul pentru care va trebui să identificăm cât mai curând și mai precis motivele ieșirii Marii Britanii și să nu ne mai referim la referendumul respectiv ca la un accident istoric.

Se afirmă adeseori că britanicii au optat pentru părăsirea Uniunii din pricina nemulțumirii populare referitoare la prea mulții europeni care le-au ocupat locurile de muncă. Cine a fost în Anglia știe că imaginea unei națiuni xenofobe nu se potrivește nicidecum unei țări care a fost cel mai puternic imperiu colonial. Atitudinea dizgrațioasă a unor tabloide și (sau) a unor politicieni populiști nu trebuie extinsă mai mult decât este cazul. Campania mediatică împotriva muncitorilor veniți din Polonia (la început), România sau Bulgaria nu a fost naturală, ci a avut scopul precis de a îndepărta Marea Britanie de un proiect care stânjenea, în realitate, necesitatea vitală a englezilor de a fi altfel, adică de a fi englezi și nu europeni. Mai clar, o mare parte a politicianilor de la Londra a sesizat riscul *topirii* într-o construcție care nu le aparținea. Permanentă poziție de apărare în fața unei posibile puteri instalate dincolo de Canalul Mânecii, teama de schimbări culturale care să transforme individualismul britanic în solidaritate impusă, amenințările evidente asupra autonomiei raiului financiar din insule, tendința de pierdere continuă a suveranității, acestea au fost, după părerea noastră, principalele motive ale regretabilei (deocamdată) despărțiri. Se știe că Regatul Unit a intrat relativ târziu în Piața Comună, a refuzat aderarea la moneda unică, s-a opus întotdeauna unei armate europene, a fost aproape mereu de partea cealaltă a dorinței celorlalte mari puteri de pe continent.

Pe scurt, judecând pragmatic, poate ușor cinic, Marea Britanie a decis că posibilele (dez)

avantaje economice ale ieșirii sunt foarte dificil de apreciat cu precizie, că Uniunea Europeană va avea nevoie în continuare să aibă Regatul Unit ca partener în cam aceeași măsură în care Londra are nevoie de Uniune și, în aceste condiții, este preferabil să nu se mai ostenească luptându-se cu tendința de diminuare a suveranității naționale atașată proiectului european. Neașteptat de cei mai mulți observatori, Brexit-ul a tulburat serios însăși filozofia centrală a construcției bazate pe cele patru libertăți fundamentale de circulație. Mărul principal al discordiei – suveranitatea națională. O alegere care, inevitabil, va provoca noi alegeri: crește puterea Parlamentului European (ne îndreptăm spre o Europă federală)? Scade puterea Comisiei Europene față de statele membre? Sunt libere statele să decidă altfel decât sunt constrânse de Tratatul de la Lisabona? Mai mult sau mai puțin – cinci scenarii sau o combinație a unora dintre cele cinci.

Cele cinci scenarii ale lui Juncker

La începutul lunii martie a fost lansată *Cartea Albă privind viitorul Europei*. Conjunctura existentă, afectată de BREXIT și de pozițiile (uneori radicale) ale noului președinte al SUA, au obligat Uniunea Europeană să observe necesitatea unor schimbări semnificative în modul de abordare a viitorului UE. Chiar dacă majoritatea comentariilor privitoare la document se referă la oportunitatea *Europei cu mai multe viteze*, ar trebui să subliniem și alte aspecte prezentate în Cartea Albă, mai ales că acestea descriu o realitate inconfortabilă. Astfel:

- Importanța Uniunii Europene (Europei) în lume **scade continuu**, atât din punct de vedere al ponderii populației sale (**de la 25% în 1900, la 11 % în 1960 și 6 % în 2015**), cât și al ponderii din PIB-ul mondial (**de la 26% în 2004 la 22% în 2015**). Scade, de asemenea și ponderea EURO ca monedă globală (de la 33% în 2015 la 30 % în 2017);

- Contextul global este tot mai **tensionat din punct de vedere al securității**, iar Europa nu poate fi **naivă și trebuie să aibă grijă de propria securitate**, chiar dacă NATO va con-

tinua să ofere securitate militară pentru majoritatea statelor membre;

- Există discuții contradictorii între statele membre pe tema **solidarității și a responsabilității în ceea ce privește migrația**, iar atacurile teroriste din Occident au zdruncinat serios societățile respective;

- Scăderea încrederii cetățenilor în UE s-a manifestat dramatic în ultimii zece ani, **de la 50 la 33%**; pe de altă parte, mai mult de 80% dintre cetățenii europeni **susțin cele patru libertăți fundamentale** ale UE;

- Practica unor politicieni din statele membre de a aduce acuzații UE pentru problemele existente, concomitent cu însușirea meritelor în plan intern, lipsa de asumare a răspunderii pentru deciziile comune și obiceiul de a aduce învinuiri altora sunt foarte dăunătoare proiectului european, **stimulând semnificativ retorica populistă și naționalistă**.

Partea cea mai importantă și discutată a Cărții Albe constă în cele **Cinci scenarii pentru Europa până în 2025**: *„Continuând pe același drum (Uniunea Europeană se axează pe realizarea agendei sale de reforme pozitive), Accent exclusiv pe piața unică (UE se reaxează treptat pe piața unică), Cei care doresc mai mult realizează mai mult (UE permite cooperarea mai strânsă între statele membre care doresc să realizeze mai mult în anumite domenii), Mai puțin dar mai eficient (UE se axează pe obținerea de rezultate mai multe și cu mai mare rapiditate în anumite domenii de politică, acționând mai puțin în alte domenii) și Mult mai mult, împreună (UE decide să realizeze mult mai mult, colaborând în toate domeniile din politică)”*. Sunt descrise sumar scenariile, apreciindu-se impactul și oferindu-se unele exemple concrete. Pe de altă parte, este esențială înțelegerea următoarelor precizări: *„1) Pentru fiecare scenariu, se pleacă de la premisa că cele 27 de state membre avansează împreună, ca o Uniune; 2) UE-27 va decide în comun asupra combinației de caracteristici preluate din cele cinci scenarii pe care o consideră cea mai în măsură să o ajute să ducă proiectul european mai departe, în interesul cetățenilor Uniunii”*.

Asemenea altor state membre, România a respins ideea mai multor viteze sau a cercurilor concentrice, insistând asupra necesității ex-

primat în prima precizare de mai sus. Astfel, președintele Klaus Iohannis a declarat în data de 6 martie: „Eu m-am referit încă de când am devenit președintele României la această chestiune și am spus că o Europă cu două viteze sau mai multe viteze nu este bună, nu ajută pe nimeni. Nu înseamnă că nu vedem că țările se dezvoltă într-un ritm diferit, este ușor de observat, nu la asta se referă. Europa mai multor viteze se referă la situația de fapt și este periculos să statuăm că așa vrem să fie și în viitor”⁶. La rândul său, premierul Sorin Grindeanu a insistat asupra existenței unei poziții comune cu cea a președintelui: „Am mers cu o poziție unitară, o poziție a unei Europe unite, cu cele 27 de state membre. Asta susținem, asta considerăm potrivit pentru dezvoltarea proiectului european. E abia începutul dezbaterilor”⁷.

Controversele legate de disponibilitatea statelor membre de a accepta viteze diferite nu au întârziat să apară. Imediat după lansarea documentului Juncker, cele patru state care formează așa-numitul Grup Vișegrad (Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria) au formulat un punct de vedere comun, cerând Consiliului European să prezinte la Roma un proiect consensual referitor la viitorul UE: „**am convenit să transmitem că așteptăm de la președintele Donald Tusk ca propunerile privind viitorul UE să facă obiectul unui consens prealabil, pentru că ne vom întâlni la Roma doar pentru a anunța împreună un nou plan pentru Europa**”⁸ (premierul polonez Beata Szydło).

În realitate, consensul nu a putut fi realizat nici între cele patru state, Cehia și Slovacia susținând primul scenariu, iar Polonia și Ungaria o variantă mai complexă a celui de-al patrulea⁹. Mai mult, Polonia și Ungaria susțin necesitatea întâririi suveranității statelor membre prin transferarea unora dintre competențele UE către statele membre. Cu adevărat consensuală a fost respingerea federalizării (scenariul 5) și a Europei cu mai multe viteze (scenariul 3). „Dorim o Europă mai bună, nu ,mai multă Europă’ sau ,mai puțină Europă’ (...) Pentru noi este important ca reformele Uniunii Europene să se bazeze pe egalitatea intereselor tuturor statelor membre” a declarat premierul polonez, în acord cu premierul ungar: „asistăm la apariția unei noi ordini mondiale, în care țările trebuie să-și decidă locul”¹⁰.

La această reuniune a participat ca observator și Leonard Orban, consilier prezidențial. În privința unei eventuale achiesări a României la punctul de vedere al țărilor din grupul Vișegrad, declarațiile consilierului prezidențial Leonard Orban au fost foarte ferme: „Dacă ne uităm la ce contribuție are grupul Vișegrad la acest proces de dezbatere privind viitorul UE, vedem că este o poziție relativ echilibrată, dar față de Polonia și Ungaria avem o viziune diferită. Noi sprijinim adâncirea integrării. Noi credem că Uniunea trebuie să avanseze, nu cred că trebuie transferate înapoi competențe la state membre, ci dimpotrivă, în continuare, când va fi posibil, să fie transferate competențe la nivel european. Numai așa poți asigura o consolidare a proiectului european”¹¹. Asemănător s-a exprimat și prim-ministrul Grindeanu: „Noi trebuie să continuăm linia adoptată în acest moment. Nu cred că abordarea enunțată de fostul premier Victor Ponta (n.r. ca România să adere la punctul de vedere al grupului de la Vișegrad) este cea corectă. Din punctul nostru de vedere, nu”. Este interesant de adăugat faptul că, în cea de-a doua zi a summit-ului de la Bruxelles din 9-10 martie, pe fondul realegerii polonezului Donald Tusk ca președinte al Consiliului European în pofida opoziției proprii țări, premierul olandez Mark Rutte a anunțat că Belgia, Olanda și Luxemburg (Benelux) vor invita țările baltice (Estonia, Lituania, Letonia) și pe cele ce constituie grupul Vișegrad (Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria) la discuții referitoare la viitorul Uniunii Europene¹². De menționat faptul că partidul lui Rutte a câștigat alegerile în Olanda, eveniment care dă un impuls susținătorilor UE. Este de remarcat și faptul că la această întâlnire nu au fost invitate România, Bulgaria sau Croația.

În schimb, grupul statelor occidentale mari (Franța, Spania, Germania, Italia) s-a adunat la Paris, susținând necesitatea vitezelor diferite. În vederea construirii unui punct de vedere comun, în ziua de 6 martie 2017 a avut loc un mini-summit la care au luat parte cele mai mari patru state europene din vestul continentului: Franța, Germania, Spania și Italia. Europa cu mai multe viteze poate conține elemente prezentate în scenariile 2, 3 și 4 din Cartea Albă. Astfel, președintele **Hollande**, aflat la finalul mandatului, consideră că nu

există o alternativă la o Uniune Europeană cu mai multe viteze, pentru a evita dezintegrarea acesteia: „*Fie facem lucrurile în mod diferit, fie nu le vom mai face împreună*”¹³ (Le Figaro). El optează, aşadar, pe o combinaţie între scenariile 2 şi 3: „**În viitor va exista un pact comun, o piaţă internă cu o monedă unică pentru unii. Însă pe această bază va fi posibil, pentru statele membre care vor, să meargă mai departe în ceea ce priveşte domeniul apărării, al armonizării fiscale sau sociale, mai departe în ceea ce priveşte cercetarea, cultura, tinere-tul**”. **În ceea ce priveşte apărarea**, Hollande a precizat pentru Le Monde: „Astăzi, Europa se poate relansa prin apărare. O dată pentru a-şi asigura propria securitate, dar şi pentru a acţiona în lume, pentru a căuta soluţii la conflictele care o ameninţă. Aceasta ne dorim, împreună cu NATO”¹⁴.

Cancelarul **Merkel** susţinea evident cel de-al treilea scenariu, pornind de la faptul că există diferenţe majore de dezvoltare între statele membre: „trebuie să avem curajul sa acceptăm că unele ţări merg înainte şi pot avansa mai rapid decât altele. Această cooperare pe mai multe viteze trebuie, bineînţeles, sa rămână deschisă şi celor care sunt puţin mai în urmă”¹⁵. Şi celelalte două state mari împărtăşesc idea unei Europe cu mai multe viteze. Astfel, premierul italian **Paolo Gentiloni** a declarat: „Italia sprijină ideea unei Uniuni Europene care permite niveluri diferite de integrare, pentru ca Uniunea să aibă răspunsuri diferite, pentru ambiţii diferite. La rândul său, **Mariano Rajoy**, premierul Spaniei, a optat pentru un viitor comun cu un grad de integrare sporit, dar în funcţie de dorinţele statelor membre: Spania este pregătită să meargă mai departe în procesul de integrare, alături de celelalte state care vor sa facă asta”.

Aşadar, mesajul transmis de la Paris constă în afirmarea voinţei celor patru ţări occidentale pentru a susţine o Europă mai integrată, în care dificultăţile de acceptare a scenariului 5 impun diferenţierea de viteză.

Cartea Albă privind viitorul Europei reprezenta, aşadar, un document mai complex decât impunerea alegerii între două alternative opuse (cu aceeaşi sau cu altă viteză). De altfel, în Cartea Albă să lansa o dezbatere sinceră şi amplă cu cetăţenii, în care să fie ascultate toate

punctele de vedere şi se face chiar o propunere concretă: *Comisia Europeană, alături de Parlamentul European şi de statele membre interesate, va găzdui o serie de dezbateri dedicate viitorului Europei în parlamentele naţionale, în oraşele şi regiunile Europei*. Mai mult, Cartea Albă anunţă o serie de documente de reflecţie ce vor fi elaborate şi vor fundamenta discursul preşedintelui Juncker privind starea Uniunii şi vor fi utile pentru Consiliul European din decembrie, care va trage concluziile corespunzătoare.

Compromisul de la Roma

Sâmbătă 25 martie 2017 a avut loc la Roma reuniunea informală a **Consiliului European**, dedicată aniversării a şase decenii de la semnarea Tratatelor de la Roma, actul de naştere al Uniunii Europene de astăzi. Reuniunea s-a desfăşurat în format EU-27, la ea participând şefi de stat şi de guvern din statele membre, cu excepţia Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord, care a decis să iasă din Uniune. Din partea României, a participat preşedintele **Klaus Iohannis**.

Evenimentul a fost foarte aşteptat, foarte mulţi observatori presupunând că se vor face clarificări importante referitoare la viitorul UE, în urma discuţiilor aprinse prilejuite de Cartea Albă prezentată la începutul lunii de **Jean Claude Juncker** şi, mai ales, de cele cinci scenarii privind modul în care va evolua Uniunea. Din acest punct de vedere, în conformitate cu textul Cărţii Albe, procesul de reflecţie va continua, singurul lucru precizat fiind că statele vor continua proiectul european împreună: „*Vom face Uniunea Europeană mai puternică şi mai rezilientă, prin şi mai multă unitate şi solidaritate între noi şi prin respectarea normelor comune. Unitatea este atât o necesitate, cât şi alegerea noastră liberă*”.

Ca urmare, putem conchide că s-a realizat un compromis istoric între cele 27 de state membre pentru a menţine unitatea Uniunii Europene în viitor, un lucru care fusese precizat şi în Cartea Albă privind viitorul Europei: „*Pentru fiecare scenariu, se pleacă de la premisa că cele 27 de state membre avansează împreună, ca o Uniune*”.

În privința conținutului declarației, subliniem câteva lucruri. După un scurt omagiu adus efortului de edificare a Uniunii și o descriere a principalelor sale realizări, documentul amintește principalele provocări cărora UE trebuie să la facă față în prezent și prezintă un angajament comun, care ar putea fi imaginat ca o combinație între scenariile 1, 3 și 5. Altfel spus, se acceptă diferențierea vitezelor de integrare, dar se păstrează unitatea și procedurile existente și se indică obiective vizând consolidarea acestei integrări: *„Vom acționa împreună, cu ritmuri și intensități diferite acolo unde va fi necesar, dar mergând în aceeași direcție, așa cum am făcut în trecut, în conformitate cu tratatele și păstrând ușa deschisă celor ce doresc să se alăture mai târziu. Uniunea noastră este nedivizată și indivizibilă”*¹⁶.

Declarația de la Roma enumeră cele patru obiective importante ale Uniunii: *O Europă sigură și securizată* (cu referiri la provocările interne ca terorismul, criminalitatea organizată, migrația); *O Europă prosperă și durabilă* (creștere economică armonioasă, dublată de securitatea energetică și protejarea mediului); *O Europă socială* (respectând libertățile și drepturile fundamentale, dar și diversitatea sistemelor naționale); *O Europă mai puternică pe scena mondială* (extinderea parteneriatelor și asumarea de responsabilități atât pentru vecinătatea UE, cât și la scară mondială).

În ceea ce privește domeniul securității și apărării, cel de-al patrulea obiectiv trebuie detaliat, deoarece interpretările pot fi extrem de diverse: *„o Uniune hotărâtă să își consolideze securitatea și apărarea comune, inclusiv în cooperare și complementaritate cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord, ținând seama de circumstanțele naționale și de angajamentele juridice”*¹⁷. După cum se poate observa, chiar dacă se face referire direct la colaborarea cu Alianța Nord-Atlantică, prezența cuvântului **inclusiv** induce ideea unei integrări mult mai solide a țărilor membre în acest domeniu, putând fi imaginată chiar și construcția unei **armate europene**, idee îndelung discutată în ultima perioadă. Se revine astfel la filozofia Solana, în care identitatea europeană în domeniul securității și apărării devine foarte precisă. Evident, ultima parte a propoziției

condiționează o asemenea eventualitate de *circumstanțele naționale*. Subliniem faptul că acest paragraf al declarației susține necesitatea abordării cu seriozitate a acestor aspecte în timpul procesului de reflecție în cadrul UE până în luna iunie, când va avea loc, la Praga (9 iunie), *Conferința privind securitatea și apărarea* și va fi publicat documentul privind viitorul apărării europene.

Fără să rezolve problemele actuale ale Uniunii și fără să atenueze semnificativ pozițiile complet diferite ale unor grupuri de state membre, *Declarația de la Roma* reușește să calmeze întrucâtva atmosfera, lăsând însă loc unor dezbateri viitoare ce ar putea tulbura din nou afirmata coeziune europeană, chiar dacă Declarația consacră faptul *că Uniunea este nedivizată și indivizibilă*¹⁸.

Așa cum era de așteptat, toți participanții s-au declarat mulțumiți de rezultate. Sanctitatea Sa **Papa Francisc** i-a primit la Vatican pe liderii prezenți la Roma, îndemnându-i să găsească cele mai bune căi de urmat împreună. El a amintit despre motivul semnării Tratatelor acum șase decenii, și a identificat solidaritatea ca mijloc principal pentru continuare.

Amintind de făuritorii de la început ai Uniunii, președintele **Donald Tusk** a rememorat hotărârea lor fermă pentru edificarea unei Europe unite și a lansat un apel legat de viitorul european¹⁹. A doua zi după reuniune, **Paolo Gentiloni**, premierul italian, și-a expus punctul său de vedere, apreciind claritatea cu care a fost admisă diferența de viteză între statele membre, păstrându-se totuși unitatea. Cancelarul german, **Angela Merkel**, s-a referit la impactul pe care îl va avea ieșirea Regatului Unit din Uniune: „Întrebată dacă se teme că și alte țări membre ar putea părăsi Uniunea Europeană, Merkel a răspuns: «Nu. Statele membre luate individual au, desigur, opinii diferite despre cum putem modela viitorul, dar calea generală de a avansa este clară: mai multă cooperare». Din punctul său de vedere, în viitorul apropiat atenția UE trebuie îndreptată în două direcții: În anii următori, activitatea noastră se va concentra în ambele direcții — pe de o parte, negocierile cu Marea Britanie privind ieșirea (din UE), pe de altă parte considerațiile referitoare *la a face Uniunea Europeană cu 27 de membri potrivită pentru viitor*²⁰. **Viktor Orban**,

premierul Ungariei, s-a declarat satisfăcut de textul adoptat, considerând că textul a preluat din ideile grupului Vișegrad: șeful executivului ungar a susținut că propunerile Ungariei au fost incluse în textul semnat sâmbătă și «din punctul de vedere al intereselor ungarilor acesta este un document bun». El a vorbit concret despre pasajele din text care fac referire la importanța protejării frontierelor UE și care menționează că statele membre trebuie mai degrabă să ofere singure soluții pentru problemele Europei decât să aștepte instituțiile comunitare să facă acest lucru. Totuși, el a avertizat asupra drumului dificil la Uniunii: **„O declarație aniversară nu poate schimba nimic; a mai spus el, estimând că blocul comunitar poate fi mândru de istoria sa, dar de acum înainte se va afla în fața unor provocări majore”**²¹. Premierul polonez, **Beata Szydło**, care amenințase că nu va semna declarația, a revenit asupra acestei decizii, chiar dacă cererile poloneze nu au fost satisfăcute integral de textul final: **„Polonia formulase patru solicitări importante: respingerea unei Europe cu mai multe viteze, întărirea rolului parlamentelor naționale în detrimentul Bruxellesului, coordonarea cu NATO în domeniul politicii apărării comune și o agendă socială a UE care să nu blocheze punerea în aplicare a principiilor pieței comune”**²². În ciuda luărilor de poziție de dinaintea reuniunii, premierul grec **Alexis Tsipras** a semnat Declarația, considerând că documentul îndreaptă lucrurile spre o direcție bună. Cu toate acestea el a reamintit că Grecia are probleme speciale și că se așteaptă ca toate statele aflate în situație dificilă să fie tratate la fel²³.

Poziția României

Referitor la rezultatul de la Roma, oficialii români s-au declarat mulțumiți și optimiști. Președintele **Klaus Iohannis** a semnat **Declarația de la Roma** ca reprezentant al României, iar înainte de reîntoarcerea în țară, la ambasada României din Roma, a susținut o declarație de presă și a răspuns unor întrebări puse de jurnaliști. În declarația de presă s-a subliniat hotărârea statelor membre de a continua împreună, precum și faptul că **Declarația de la Roma** este conformă punctelor de vedere

prezentate de România cu ocazia pregătirii reuniunii: **„Menținerea unității celor 27 de state membre este și trebuie să rămână deviza noastră în continuare. Într-o lume globalizată, cu nenumărate provocări, o Uniune mai bine integrată oferă perspective în mod clar mai bune pentru noi toți decât o Uniune fragmentată. Textul Declarației este pozitiv și echilibrat, în acord cu poziția promovată de România cu privire la viitorul Europei. Au fost preluate preocupările exprimate de România în cadrul negocierilor privind cooperarea consolidată. De asemenea, a fost inclusă și o referire suplimentară la coeziune în ceea ce privește o Europă prosperă și sustenabilă”**²⁴.

În finalul declarației sale, președintele Iohannis a subliniat semnificația documentului, amintind și diferențele dintre statele membre: **„Am convingerea că putem depăși această perioadă de incertitudine înțelegând mesajul clar de coeziune care a fost dat și astăzi. Un mesaj care, dincolo de diferențele de viziuni între statele membre cu privire la modul de integrare, relevă dorința tuturor de a continua acest proiect de succes, care este Uniunea Europeană”**²⁵.

În plus, răspunzând unor întrebări legate de asemănarea dintre **Europa cu mai multe viteze** și textul Declarației (**„Vom acționa împreună în ritmuri și cu intensitate diferită acolo unde este necesar”**), președintele Iohannis a declarat că prima abordare ar fi dus, mai devreme sau mai târziu, la marginalizarea statelor din Europa de Est, în timp ce noul text semnifică o realitate constatată, care este descrisă prin sintagma **colaborare consolidată**.

Prim-ministrul României, Sorin Grindeanu, s-a arătat satisfăcut, la rândul său, de conținutul **Declarației** și a subliniat importanța procesului de reflecție ce urmează: **„Guvernul României își exprimă încrederea că, în cadrul procesului de reflecție privind viitorul Uniunii Europene, care se va derula în perioada următoare, cele 27 de state membre vor avea în vedere, în linia Declarației de la Roma, protejarea realizărilor de până acum ale Uniunii — integritatea pieței interne, libertățile și valorile europene, inclusiv libera circulație a persoanelor și lucrătorilor, politica de coeziune, zona euro sau întărirea acțiunii Uniunii în vecinătate, atât la Est, cât și la Sud. Trebuie să continuăm, fără diviziuni și fragmentări în interiorul UE, aceste politici**

în beneficiul cetățenilor, care reprezintă „amprenta” modelului european de integrare. România rămâne pe deplin angajată să lucreze pentru a pune în aplicare direcțiile de acțiune convenite prin Agenda de la Roma, în sensul consolidării Uniunii. La 10 ani de la aderare, România are capacitatea și resursele de a aduce o contribuție substanțială în acest proces”²⁶.

România a făcut eforturi deosebite pentru a reuși să devină stat membru al Uniunii Europene, intrarea sa de la începutul anului 2007 constituind împlinirea unui obiectiv de țară cu adevărat îndrăzneț, mai ales în condițiile în care foarte mulți observatori au considerat că Bulgaria și România erau insuficient pregătite. Pentru a semna Tratatul, țara noastră a fost nevoită să se adapteze unui ritm accelerat al schimbării, astfel încât să poată îndeplini criteriile obligatorii pentru aderare. În ciuda acestor eforturi și în pofida unor tratamente interpretabile ca discriminatorii (vezi amânarea obiectivului Schengen), românii se află încă printre cei mai optimiști europeni privitor la viitorul Uniunii. Spunem asta în vederea unei afirmații destul de riscante, din pricina vulnerabilității pe care o conține: *România nu are alternativă*. Viitorul ei predictibil nu poate fi imaginat luminos în absența apartenenței la UE, împrejurare care asigură cel puțin existența unei constante: *nu suntem interesați să fim altundeva decât în Uniunea Europeană*, cu corolarul corespunzător: *proiectul european trebuie să continue, cu România înăuntru*.

Afirmația este susținută de marea majoritate a politicienilor, de documentele strategice în vigoare, de dorința cetățenilor români dinăuntru și din afara granițelor, de modul în care (indiferent că ritmul le pare unora prea lent) țara și societatea se dezvoltă. Cum se poate observa cu ușurință, politicienii europeni au viziuni diferite cu privire la modul în care va evolua Uniunea sau în care ar trebui să evolueze ea. Ca urmare, este absolut de înțeles că și noi avem opinii diferite, evaluăm mai mult sau mai puțin precis avantajele uneia sau alteia dintre căi. Dar, spre deosebire de alții, cei mai mulți dintre noi acceptăm și susținem constanta de mai sus. Cu o putere de negociere destul de mică în context european, va trebui să identificăm traseele critice spre a evita creșterea decalajelor față de țările dezvoltate și

să susținem argumentat traseele favorabile întregului și fiecărei părți în parte. În consecință, atenția noastră nu trebuie să se îndrepte spre elucidarea dilemei hamletiene (a fi sau a nu fi), ci spre găsirea unor răspunsuri alternative la întrebarea *cum?*

Este bine cunoscut faptul că, din motive istorice și/sau genetice, românii nu sunt obișnuiți să adopte un comportament pro-activ, preferând adesea să se adapteze condițiilor stabilite fără o contribuție majoră proprie. De cele mai multe ori, afirmarea atitudinii pro-actieve este lipsită de conținut, politicienii schimbându-și obiectivele și eventualele planuri pe măsură ce finalul se întrevede foarte diferit de ținta inițială. Subliniem faptul că nu este vorba despre o critică, ci despre o constatare a multor intelectuali de valoare, începând cu N. Iorga și terminând cu M. Malița. De aceea, ar fi deosebit de eficace să ne acceptăm caracteristicile și să ne concentrăm atenția asupra acelor lucruri pe care aroganții le numesc *detalii*. Astfel, ar fi de dorit ca eventualele decizii comune ale Uniunii Europene să nu ne surprindă și să știm ce avem de făcut. Ne vom folosi mai departe de un exemplu preluat chiar din procesul de reflecție propus de președintele Comisiei Europene în *Cartea Albă*. Conform anexei acestui document, statele membre sunt invitate să reflecteze asupra viitorului european într-o serie de domenii apreciate drept critice. La sfârșitul lunii mai a anului 2017, se va publica, în urma procesului respectiv, un *document de reflecție al Comisiei privind viitorul uniunii economice și monetare*²⁷. Unul dintre *cercurile concentrice* respinse de președintele Iohannis (pe bună dreptate, de altfel) este tocmai așa-numita Zonă Euro. România nu face parte din această zonă, dar întrebarea referitoare la existența dorinței noastre de a adera este retorică. În consecință, în loc să dezbatem la nesfârșit avantajele și dezavantajele unei astfel de aderări, ar fi mai util, probabil, să ne concentrăm eforturile spre a face primul pas către acest obiectiv.

Note:

¹ Statele Vișegrad: "Pentru o Europă mai bună", <http://www.dw.com/ro/statele-vi%C8%99egrad-pentru-o-europ%C4%83-mai-bun%C4%83/a-37795561>, accesat pe 10 martie 2017.

² Hollandee categoric: Nu exista alternativa la Europa cu mai multe viteze, pentru a evita distrugerea UE, <http://www.ziare.com/europa-cu-doua-viteze/uniunea-europeana/hollande-e-categoric-nu-exista-alternativa-la-europa-cu-mai-multe-viteze-pentru-a-evita-distrugerea-ue-1456336>, accesat pe 17 martie 2017.

³ Raportul președintelui Donald Tusk către Parlamentul European referitor la Consiliul European din 9 martie și la reuniunea informală a celor 27 de șefi de stat și de guvern din 10 martie, <http://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2017/03/15-tusk-report-european-parliament/>.

⁴ Papa Francisc: UE „riscă să moară” fără idealuri ca „solidaritatea”, <https://www.agerpres.ro/externe/2017/03/24/papa-francisc-ue-risca-sa-moara-fara-idealuri-ca-solidaritatea--21-06-55>, accesat pe 7 aprilie 2017.

⁵ Declarația liderilor a 27 de state membre și ai Consiliului European, Parlamentului European și Comisiei Europene, Declarația de la Roma (25 martie 2017).

⁶ Iohannis, despre o UE cu mai multe viteze: O idee care nu ajută pe nimeni, <http://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/iohannis-despre-o-ue-cu-mai-multe-viteze-o-idee-care-nu-ajuta-pe-nimeni-682846>, accesat pe 28 aprilie 2017.

⁷ Grindeanu respinge opinia lui Ponta în privința UE, <http://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/grindeanu-respinge-opinia-lui-ponta-in-privinta-ue-684762>, accesat pe 23 aprilie 2017.

⁸ Grupul de la Vișegrad cere o reformă a UE care să respecte interesele tuturor membrilor și să consolideze statele naționale, www.agerpres.ro/externe/2017/03/02/grupul-de-la-visegrad-cere-o-reforma-a-ue-care-sa-respecte-interesele-tuturor-membrilor-si-sa-consolideze-statele-nationale-15-52-16, accesat pe 28 aprilie 2017.

⁹ Visegrad Bulletin 1 (4)/2017, <http://www.msz.gov.pl/resource/6d226f49-8322-4bd4-a941-c42190446d75:JCR>.

¹⁰ Joint Communiqué of the Visegrad Group Ministers of Defence, februarie 2017 <http://www.visegradgroup.eu/calendar/2017/joint-communication-of-the->, accesat pe 20 aprilie 2017.

¹¹ Orban despre asocierea României la grupul de la Vișegrad: Cum să te asociezi cu un grup care nu împărtășește aceleași idei?, <https://www.agerpres.ro/politica/2017/03/12/orban-despre-asocierea-romaniei-la-grupul-de-la-visegrad-cum-sa-te-asociezi-cu-un-grup-care-nu-impartaseste-aceleasi-idei--15-42-59>. accesat pe 23 aprilie 2017.

¹² Benelux invită Grupul de la Vișegrad la discuții pe marginea viitorului UE, <http://www.rfi.ro/politica-93656-benelux-grupul-de-la-visegrad>,

accesat pe 14 aprilie 2017.

¹³ Francois Hollande, despre UE: Fie facem lucrurile în mod diferit, fie nu le vom mai face împreună, <http://www.mediafax.ro/externe/francois-hollande-despre-ue-fie-facem-lucrurile-in-mod-diferit-fie-nu-le-vom-mai-face-impreuna-16183901>, accesat pe 28 aprilie 2017.

¹⁴ Hollande : « L'extrême droite n'a jamais été aussi haute depuis plus de 30 ans. Mais la France ne cédera pas », http://www.lemonde.fr/international/article/2017/03/06/hollande-l-extreme-droite-na-jamais-ete-aussi-haute-depuis-plus-de-30-ans-mais-la-france-ne-cedera-pas_5089684_3210.html, accesat pe 28 aprilie 2017.

¹⁵ Ideea unei UE cu mai multe viteze prinde contur. Merkel: „Trebuie sa acceptam ca unele tari avanseaza mai rapid decat altele”, <http://stirileprotv.ro/stiri/international/ideea-unei-ue-cu-mai-multe-viteze-prinde-contur-merkel-trebuie-sa-acceptam-ca-unele-tari-avanseaza-mai-rapid-decat-altele.html>, accesat pe 28 aprilie 2017.

¹⁶ Declarația de la Roma, <http://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2017/03/25-rome-declaration>.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Speech by President Donald Tusk at the ceremony of the 60th anniversary of the Treaties of Rome, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25-tusk-ceremony-rome-speech/>. accesat pe 3 aprilie 2017.

²⁰ Summit Roma: Merkel, despre viitorul UE, după Brexit, https://www.dcnnews.ro/summit-romamerkel-despre-viitorul-ue-dupa-brexit_537127.html, accesat pe 28 aprilie 2017.

²¹ Viktor Orban: Declarația de la Roma este un document bun din perspectiva intereselor Ungariei, <https://www.agerpres.ro/externe/2017/03/25/viktor-orban-declaratia-de-la-roma-este-un-document-bun-din-perspectiva-intereselor-ungariei-18-16-27>, accesat pe 16 aprilie 2017.

²² Summit Roma, premierul poloniei și gestul care a făcut înconjurul lumii, https://www.dcnnews.ro/summit-roma-premierul-poloniei-gest-care-a-facut-inconjurul-lumii-video_537289.htm, accesat pe 28 aprilie 2017.

²³ Greece to support Rome EU declaration, but wants backing on labour reforms, <http://uk.reuters.com/article/uk-eurozone-greece-bailout-pm-idUKKBN16V0ME>, accesat pe 10 aprilie 2017.

²⁴ Declarația de presă a Președintelui României, domnul Klaus Iohannis, susținută la finalul reuni-

unii informale a Consiliului European organizată cu prilejul aniversării a 60 de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma, <http://www.presidency.ro/ro/media/agenda-presedintelui/declaratie-de-pressa1490442889>, accesat pe 10 aprilie 2017.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Reacția lui Grindeanu la documentul semnat de liderii UE, <http://www.cotidianul.ro/opinia-lui-grindeanu-despre-documentul-semnat-de-liderii-ue-298280/>, accesat pe 14 aprilie 2017.

²⁷ Comisia Europeană: *Cartea albă privind viitorul Europei*, Bruxelles. martie 2017

ABSTRACT

This year has brought a lot of turmoil around the future of the European Union. The leaders of the Member States have managed to reach a historic compromise following the Rome anniversary meeting. From a critical perspective, the existing problems have not been resolved. As a result, joint efforts will need to focus on finding solutions to stop the relative stagnation of the European project. In addition, Romania will have to find the best way to reduce existing gaps, especially considering the fact that there is no national alternative to the European project.

Keywords: Brexit, carte albă, coeziune, scenarii europene, ritmuri diferite

Mirel Țariuc, doctor în științe militare și siguranță națională, este directorul compartimentului Studii de securitate din cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București

Cărți și reviste primite la redacție

Revista **Cols bleus**, publicație a Marinei Naționale a Franței, nr. 3056 și 3057, martie și aprilie 2017

Revista **TIM (Terre Information Magazine)**, Ministerul Apărării din Franța, Statul Major al Fortelor de Uscat, nr. 282 și 283, martie și aprilie 2017

Revista **Armées d'aujourd'hui**, Ministerul Apărării din Franța, nr. 414 și 415, martie și aprilie 2017

Revista **Canadian Military Journal**, periodic al Ministerului Apărării din Canada, vol. 17, nr. 2, 2017

International Strategic Studies, revista Institutului Chinez de Studii Strategice Inter-

naționale nr. 3 (121), iulie 2016 și nr. 1 (123) din ianuarie 2017

Revista **Per Concordiam**, publicație a George C. Marshall European Center for Security Studies, vol. 7, nr. 3 și 4, 2016.

Connections. The Quarterly Journal, vol. 16, nr. 1, Winter 2017

ASPJ. Africa and Francophonie, vol. 8, nr. 1, 1st quarter 2017

Revista **European Defence Matters**, publicație a Agenției Europene de Apărare, nr 11, 2016 și nr. 12, 2017

Revista **Gândirea militară românească**, nr. 1, ianuarie-martie 2017, serie nouă, anul XXVIII

RECENZII

De la insurgenții clasici din munți la noii rebeli „e-tehnologizați” din marile aglomerări urbane. Fenomenul rebeliunii anti-statale și al contrainsurgenței în secolul trecut și în contemporaneitate

Andrei Miroiu – *Romanian Counterinsurgency and its Global Context, 1944-1962*, Palgrave Macmillan, 2016, 112 pagini

David Kilcullen – *Out of the mountains. The coming age of the urban guerilla*, Oxford University Press, 2013, 342 pagini

Insurgența și contra-insurgența sunt fenomene curențe și adesea ciclice în multe zone ale lumii, având și o bogată tradiție istorică. Lupta contra puterilor colonizatoare a îmbrăcat în Africa și Asia inclusiv forma insurgenței și metodelor de luptă asimetrică (incluzând terorismul), iar statele occidentale (Marea Britanie, Franța, Olanda, Belgia, Germania etc.) au recurs la metodele contra-insurgenței spre a limita fenomenul rebeliunii și a putea controla în continuare populațiile locale. Se știe că în cele din urmă națiuni apărute ca urmare a cristalizării unei identități colective prin opoziție cu interesele puterilor occidentale au reușit să își obțină independența și recunoașterea suveranității: Algeria, Vietnam sunt exemple de foste colonii ale Franței, India, Malaezia și Kenya s-au eliberat de sub controlul britanic etc. Dar nu numai puterile occidentale au asuprit grupuri etno-religioase străine ci și un stat precum Rusia, sub forma imperiului țarist și ulterior a Uniunii Sovietice iar mai nou a Federației Ruse. De aceea nu e de mirare că împotriva jugului rusc/sovietic s-au ridicat la luptă segmente importante ale populațiilor asuprite iar Moscova a trebuit să recurgă nu doar la forțele proprii ci și la instrumentele locale pe care le implantase în teritoriile controlate la finalul celui de-al Doilea Război Mondial – partidele comuniste, serviciile de securitate și noul corp ofițeresc de extracție sovieto-comunistă.

Politologul **Andrei Miroiu**, absolvent al studiilor doctorale la SNSPA și al celor de is-

torie la Indiana University, binecunoscut și apreciat autor al mai multe volume de studii în domeniul teoriei și istoriei relațiilor internaționale între care *Balanță și hegemonie. România în politica mondială, 1913-1989* (București, 2005), își propune să completeze o lacună a studiilor dedicate fenomenului contrainsurgenței (reacția guvernelor confruntate cu acțiunea unor grupuri rebele), anume neglijarea studiului activității URSS și a statelor comuniste est-europene în favoarea preocupării majore pentru războaiele duse de Marea Britanie și Franța contra insurgenților din zonele coloniale (ex: Malaezia și Algeria), precum și, în general, accentul predominant pus pe activitatea puterilor occidentale. Se pleacă de la constatarea că toate contrainsurgențele sunt “în mod fundamental probleme militare” (p. 3) iar guvernele au trei modalități de a reacționa în fața unor rebeliuni (insurgențe): controlul populației, operațiuni de intelligence și operațiuni militare.

De asemenea, autorul afirmă că în România guvernul comunist a preferat metodele dure, coercitive la adresa populațiilor locale și a rebelilor, în dauna clasicei campanii pentru câștigarea minților și sufletelor localnicilor, în scopul de a produce un clivaj între insurgenți și populația civilă. (p.3) Însă desigur că există similitudini fundamentale între contra-insurgența sprijinită ori dirijată direct de sovietici și cea specific statelor occidentale: împiedicarea transformării insurgenței în război civil prin atragerea unei părți din populația civilă de

partea rebelilor, de asemenea prin descoperirea metodelor de luptă, amplasării teritoriale și anihilarea celulelor și structurilor de comandă ale insurgenților. Controlul populației prin mijloace brutale și culegerea de informații din teren (cee ace azi numim Humint – *Human Intelligence collection*) care să ajute la distrugerea rețelilor de rebeliune sunt metodele redate de autor prin metafora “gloanțe, creiere și sârmă ghimpată”. Dar din investigarea reacției puterilor occidentale față de gherilele africane și asiatice din anii ‘50-’70 ai secolului trecut rezultă folosirea pe scară largă a violenței contra indigenilor, în cadrul metodelor de control al populațiilor: deportări, exproprieri forțate, execuții sumare, bătăi, violuri și tortură. Cu alte cuvinte există o asemănare clară între metodele brutale folosite de Marea Britania și Franța față de rebeliunile de la periferia imperiilor lor coloniale ce vizau emergența unor state suverane fără acceptul metropolelor și cele utilizate de URSS și de guvernul comunist din România contra insurgenților care se revendicau din naționalism și din doctrinele politice democratice ale epocii interbelice.

Miroiu încearcă să realizeze o tipologie a grupurilor de rezistență anticomunistă și antisovietică din munții României, arătând că acestea au fost de obicei spontane și necoordonate, formate din ex-legionari și ofițeri ai armatei regale sau membri ai fostelor partide istorice desființate de noul regim totalitar. Ajudatorul pentru rebeli a venit din partea British Intelligence Service care a contactat câteva grupări de combatanți, de asemenea misiunea OSS a SUA la București a reușit să pună la punct Serviciul Național Clandestin al CIA. Occidentalii au reușit performanța de a penetra informativ Serviciul de Informații Speciale (SSI) al României, formând un nucleu de ofițeri anticomuniști și antisovietici, sub protecția generalului Nicolae Rădescu. Comuniștii au penetrat SSI prin Emil Bodnăraș, agent GRU (serviciul sovietic militar) și au arestat majoritatea membrilor acestui grup de rezistență. CIA a organizat în anii ‘48-’50 echipe paramilitare din exilați români din Vest, și a sprijinit partizanii. Din păcate Securitatea (poliția politică a regimului) a capturat în general membrii acestor comandouri de parașutiști și i-a executat după procese expeditiv. Grupurile

de partizani erau mici, fără legături solide unele cu altele, cu capacitate de luptă redusă și cu capacitate de deplasare în spațiu limitată. Rebelii activau mai ales în zona rurală, în munți și păduri, iar unii doreau de fapt să forțeze plecarea din țară în exil. De semnalat că au existat partizani din Bucovina, antrenați de germani în anul 1944, care au trecut la atac și contra patrulilor sovietice, ucigând zeci de soldați sovietici în timp ce gherile din Ucraina au făcut razii în România atacând forțele comuniste.

Ca și rebelii conflictelor asimetrice actuale din Bosnia, Congo sau Afganistan, partizanii români anticomuniști se dedau și la atacuri cu motivație economică, de jaf, spre a face rost de resurse și a supraviețui, de aceea lupta armată anticomunistă uneori s-a combinat cu activități de crimă organizată precum atacarea unor bănci sau oficii de taxare, amintind involuntar de tradiționalii haiduci din secolele trecute. (p.43) S-au comis și crime de răzbunare împotriva grupului etnic maghiaro-secuiesc acuzat de masacrele de la Ip și Trăznea (septembrie 1940) – astfel fostul ofițer Gavrilă Olteanu a condus un grup paramilitar auto-intitulat Gărzile (sau Regimentul de voluntari ai) lui Iuliu Maniu, ai cărui membri au comis crime contra unor civili maghiari începând cu toamna anului 1944 (de exemplu episodul Aita Seacă). După cum remarcă autorul “soarta lor (a partizanilor) a fost pecetluită de combinația activității de intelligence din partea autorităților, implicând crearea unei rețele informative în regiunile lor, folosirea torturii și intimidării, a infiltrațiilor și contra-grupurilor, prin lovituri chirurgicale atunci când erau descoperite locațiile grupurilor.” (p. 37)

Dincolo de aspectele pur tehnice privind organizarea grupurilor de gherilă și activitatea de contrainsurgență desfășurată de organele statului, cititorul nu poate să nu fie impresionat de dramele umane descrise în mod concis, fără înflorituri. De pildă, liderul faimos al unui grup de rebeli foarte activi, Teodor Șuşman (activând în Țara Moșilor și foarte iubit de aceștia pentru că le apăraseră revendicările economice în epoca interbelică), se sinucide ca să nu fie capturat de Securitate în decembrie 1951, apoi, după șapte ani, cei doi băieți ai lui (erau ultimii membri liberi ai grupului), înconjurați și somați să se predea într-un han-

gar luptă cu mult curaj timp de două ore iar forțele regimului comunist nu îi pot elimina decât dând foc hangarului. Cei mai mulți partizani au fost judecați și executați, foarte puțini au scăpat ascunzându-se, cum e cazul faimosului Gavrilă Ogoranu (fost legionar), arestat abia în 1976 la Cluj dar scăpat de moarte prin intervenția unor diplomați americani din cercurile președintelui Nixon, cu care regimul Ceaușescu stabilise relații pozitive.

Contrainsurgența operată de statul român socialist (R.P.R.) s-a dovedit eficientă prin brutalitatea mijloacelor folosite și eficiența rețelilor informative, într-o țară în care majoritatea populației se temea de moarte violentă, de foame și mizerie (proprietatea privată fiind limitată la extrem iar drepturile omului încălcate grosolan). Iar deportările, precum cea a unei părți din populația Banatului în Bărăgan, au lipsit mișcările de gherilă de baza de susținere. Plecând de la aceste exemple istorice înțelegem cumva mai bine de ce operațiile de contrainsurgență ale armatei SUA în Afganistan și Irak nu au fost foarte eficiente. Americanii și aliații lor locali nu au vrut/putut deporta populațiile care îi sprijineau pe rebeli, nu au recurs pe scară largă la masacre, tortură, deportări și intimidări, deoarece există o preocupare permanentă pentru respectarea drepturilor omului. Desigur că ceea ce s-a petrecut la Guantanamo sau ce s-a întâmplat în închisoarea Abu Ghraib din Bagdad – cazuri de tortură și umilire a prizonierilor – arată că activitatea de contrainsurgență ce se confruntă cu opoziția dărză a rebelilor are o tendință de a se brutaliza și a trata cu dispreț viața și demnitatea ființei umane. Dar asemenea episodare sunt mai degrabă excepțiile decât regula. Pentru URSS și România socialistă erau regula!

Însă, pe de altă parte, ne gândim că totuși URSS nu a putut elimina insurgența din Afganistan între 1979 și 1988 cu toate că a recurs la intervenție armată masivă, violențe contra civililor, tortură, crime și rețele de informatori. Desigur cultura și civilizația populațiilor asupra cărora se aplică starețile de contra-insurgență joacă un rol important. În Irak și Afganistan predomină musulmanii iar grosul populației are afiliere tribală. De aceea convertirea acestora la ideologia celui ce aplică contra-insurgența și găsirea de informatori se dovedesc mult mai dificile, de asemenea voința

de a rezista a localnicilor pare semnificativ mai mare. În plus relieful foarte accidentat, mai ales în Afganistan, distanțele geografice și rețeaua extrem de puțin dezvoltată a infrastructurilor rutiere constituie piedici masive în calea efortului de contrainsurgență. Evident, fără sprijin din partea SUA și a unor state arabe bogate (Arabia Saudită), fără venirea combatanților jhadiști din Africa de Nord și zona Golfului Persic (grupul Al Qaeda se formează în Afganistan contra sovieticilor), e puțin probabil că gherila afgană anti-sovietică ar fi triumfat finalmente, forțând Moscova să-și retragă trupele și să accepte tacit înfrângerea. De aceea ne gândim că dacă în anii 1946-1955 România ar fi avut ca vecin măcar un stat necomunist, din tabăra NATO, iar sprijinul americano-britanic ar fi fost masiv – arme, instructori, muniție – partizanii din munți ar fi reușit să se organizeze și să devină mult mai eficienți, în ciuda trupelor sovietice ce se aflau încă pe teritoriul românesc. Puteau declanșa în extremis un război civil (în cazul în care reușeau să controleze o regiune, alungând temporar forțele armate și pe cele ale Securității, mobilizând populația pentru luptă și alungând sau eliminând elementele pro-guvernamentale) sau contribuind din plin la eventuale lupte ale occidentalilor contra sovieticilor, dacă se ajungea la confruntare directă pe teritoriul românesc. Dar acest lucru ar fi însemnat în primul rând ca SUA și URSS să ducă cu adevărat un *proxy war* (război prin interpuși) pe teritoriul românesc. Așa cum se știe, SUA și Marea Britanie nu au considerat România destul de valoroasă geopolitic și strategic spre a își asuma riscurile unui conflict militar cu Moscova. Mai ales că România fusese aliata Germaniei naziste în război. După cum nici revoluția maghiară anticomunistă din 1956 și revolta din Cehoslovacia anulului 1968 nu au generat vreo intervenție militară occidentală. Așadar istoria contrafactuală, deși atractivă, rămâne un simplu exercițiu de imaginație.

În final, Andrei Miroiu constată că deși insurgenții ce activau în diverse puncte ale globului, în general la periferia unor structuri imperiale, erau foarte diferiți între ei – comuniști, naționaliști, fasciști, unii foarte numeroși (mii de rebeli) alții în grupuri de câțiva indivizi, unii controlând zone întregi alții ascunzându-se

în păduri și munți, ateii sau religioși, vorbind multe limbi neînrudite – metodele specifice contrainsurgenței au avut foarte multe elemente comune, cu toate că Marea Britanie, Franța și respectiv URSS și România reprezentau forme de guvernare și regimuri politice diferite. Toate aceste țări au urmărit să limiteze insurgențele, să prevină declanșarea unor războaie civile deoarece în acest caz rebelii ar fi ajuns să aibă sprijin popular mai larg și să controleze teritoriile. În acest scop, guvernele au identificat acele segmente ale populațiilor care erau înclinate să susțină rebeliunile, le-au hărțuit și deportat, spre a bloca sprijinul dat partizanilor. În același timp au creat rețele de informatori, sisteme de interceptare, infiltrare și metode expeditiv de anchetă prin care au identificat rebelii și locurile unde aceștia se ascundeau. Trupele militare au anihilat apoi prin metode clasice, brutale, rețelele de insurgenți. Cu alte cuvinte România anilor '50, ne spune autorul, a recurs la metode similare cu cele folosite de marile puteri imperiale, adică dure, inumane, coercitive. Rebelii din munți și păduri nu au reușit să declanșeze un război civil, să contribuie masiv la o schimbare de regim, nici să efectueze atacuri armate asupra trupelor sovietice aflate aici. Un lucru e cert: când regimul Ceaușescu a fost doborât în decembrie 1989 nu mai existau de multă vreme grupuri de insurgenți în România și nici trupe sovietice...

David Kilcullen este un binecunoscut expert australian în fenomenul insurgenței-contrainsurgenței și al războiului modern (civil, asimetric, hibrid), autorul al unor volume prețuite în mediul academic anglo-saxon precum *The Accidental Guerrilla* (2009), și *Counterinsurgency* (2010). A servit și ca *Senior Counterinsurgency Advisor* al generalului American David Petraeus în Irak și consilier al *NATO Security Assistance Force* din Afghanistan, de asemenea a locuit o vreme în Somalia unde s-a implicat ca teoretician expert în contrainsurgență. În studiile sale excelente dedicate insurgenței și contrainsurgenței, mai ales din state precum Irak și Afghanistan, a încercat să treacă dincolo de simpla prezentare a tehnicilor folosite de rebeli și de guvernele ce li se opun, prin deschiderea unei

perspective culturale și antropologice asupra combatanților, cu scopul de a identifica un set de cauze profunde ce se află la baza situațiilor conflictuale. În diverse articole ale sale, Kilcullen denunță invadarea Irakului de către SUA și Marea Britanie în 2003, deoarece aceasta a dus la destructurarea societății irakiene, la apariția și apogeul unei mișcări teroriste cu dimensiune globală, ISIS. De asemenea se opune uciderii cu drone a unor lideri jihadiști în Afganistan și Pakistan, afirmând că asemenea acțiuni nu rezolvă problemele grave precum insurgența și terorismul, din contra transformă populația locală în imanic deoarece loviturileucid accidentale și civili.

În volumul de față intitulat *“Ieșind din munți. Către epoca gherilei urbane”* el încearcă să ne demonstreze că noile grupuri de rebeli (insurgenți) cu care se confruntă statele slabe sau eșuate din Marele Orient Mijlociu (decupaj geopolitic ce cuprinde Africa de Nord, Orientul Mijlociu, Asia Centrală și de Sud) au abandonat munții și pădurile, locurile lor tradiționale de rezistență, mutându-se în metropole aglomerate, cu periferii aglomerate și mizere. Creșterea demografică specifică Lumii a treia (Sudului), marginalizarea socio-economică a multor tineri, accesul facil la internet și la tehnologia electronică sunt factori ce vor contribui la coagularea unor poli de rezistență specifici conflictelor asimetrice. Accelerarea urbanizării va duce la realitatea concentrării a circa 75% din populația globului în aglomerări urbane la jumătatea secolului în curs. Marile metropole de coastă, intens populate, vor fi locurile unde majoritatea populației globului va trăi în viitor. Lideri tribali, seniori ai războiului dar și șefi ai unor rețele de crimă organizată ajung sau vor ajunge astfel să controleze direct segmente semnificative ale populațiilor urbanizate. Autorul folosește din abundență exemple concrete din Afganistan, Somalia, Siria, Libia sau India (atacurile teroriste din Mumbai, din anul 2008, dezastrul soldaților americani din Mogadishu în 1993) etc.

Siria beneficiază de o atenție specială, fiind locul de desfășurare a unui sângeros și îndelungat război civil. Kilcullen arată că revolta populației a pornit aparent accidental când câțiva copii care au desenat graffiti-uri anti-guvernamentale pe clădiri publice, inspirați

de evenimentele recente din Tunisia, Libia și Egipt, au fost arestați, bătuți, torturați de forțele de ordine, iar grupuri de sirieni au ieșit imediat să protesteze, fiind atacate de armată cu gloanțe de război. Regimul a recurs la forțe paramilitare formate din tineri delincvenți și marginali, numiți de populație *shabiha* ("fantomă" în limba arabă), care s-au lansat în masacre tot mai scabroase. Dar, spune Kilcullen, regimul nu a putut izola orașele ce treceau prin insurecții deoarece foarte mulți sirieni aveau acces la telefoane mobile, internet, televiziune prin satelit, astfel că rebelii s-au putut coordona între ei, chiar fără o conducere centrală. Așadar conectivitatea a amplificat violența și a limitat posibilitatea de ripostă eficientă a guvernului. (p.222) Președintele Assad permisesese accesul larg al populației la aparaturi electronice de comunicație și la internet între 2002 și 2010, neconsiderând că acest lucru i-ar periclita puterea politică și regimul dictatorial. Un studiu al Băncii Mondiale arată că între 2002 și 2012 rata de creștere a folosirii telefoanelor mobile în acea țară a fost de 2347% în timp ce în SUA creștea doar cu 83%! Rata folosirii internetului a crescut și ea cu peste 800%, mai mare decât cea din Egipt, Libia sau Tunisia și mult peste cele 27% creștere în SUA, în aceeași perioadă. (p. 222-223) Când regimul de la Damasc a blocat internetul, rebelii au recurs la rețele improvizate, prin servere din state vecine sau primind sprijin din partea unor grupări transnaționale civice precum Anonymous. "Conectivitatea în rețea" (*networked connectivity*) va oferi un avantaj semnificativ grupurilor rebele ce acționează în orașe aglomerate și greu de controlat de către autorități. Așadar ceea ce numim Primăvara arabă se explică prin brutalitatea regimurilor dictatoriale laice, dar și prin penuria de alimente și apă, prin șomaj galopant în state atinse de creșterea demografică accelerată. Fără a neglija desigur tensiunile sectare, cu bază religioasă, etnică și tribală, care au accentuat nivelul violenței specific războaielor civile.

Noile războaie de gherilă au loc în state slabe și eșuate din Lumea a treia. Somalia e data ca exemplu de stat prăbușit în care odată cu colapsul guvernului central orașul Mogadishu e preluat de mai multe bande conduse de seniori ai războiului care oferă populației un minim de servicii necesare vieții dar îi impun un

control strict și o exploatare cruntă. În realitate, ne spune autorul, mai întâi s-a "sălbăticit" Mogadishu și apoi s-a prăbușit statul. Pentru că de zeci de ani numeroși somalezi au migrat de la sate la oraș stabilindu-se în periferii insalubre unde au ajuns sub controlul unor bande de crimă organizată, structurate pe criterii tribale. Orașul trebuie considerat un organism viu, cu sistem de imunitate și metabolism, trebuie înțelese componentele sale, altfel eforturile de contrainsurgență vor fi în van. Rangers-ii americani uciși în Mogadishu în timp ce căutau să îl captureze pe liderul rebel Mohamed Aidid nu au înțeles modul corect de a aborda orașul Mogadishu și au fost sancționați implicit, pierzându-și viața pe 5 iunie 1993. Ei s-au confruntat cu o multitudine de miliții fără să poată folosi toate armamentele grele cu care puteau distruge orașul deoarece se urmărea evitarea uciderii de civili. Rebelii nu aveau un cartier general care să poată fi distrus iar prinderea lui Aidid nu ar fi dus probabil la oprirea luptelor. Așadar nu poți învinge o insurgență fără să cunoști perfect organizarea rebelilor, valorile lor și modul de luptă.

Foarte importantă e modificarea felului de al gândi al trupelor occidentale angrenate în contrainsurgență:

"Most important, military forces that have gotten used to standard length operational tours in Afghanistan or Iraq will need a change of attitude. In a complex fight in the urbanized littoral, there will be none of the fixed installations, lavish intelligence infrastructure, or constant cellphone and Wi-Fi coverage of counterinsurgency operations. The garrison mind-set, with its short-duration operations and frequent access to bases with hot showers, air-conditioned dining halls, and sleeping cots, will need to give way to a mobile, improvisational, expeditionary mentality. Troops will have to become hikers again, not campers." (p. 294)

Războaiele îndelungate din Irak și Afghanistan au creat mari forțe de rebeli, care luptă conform pattern-ului lor tribal, în zone rurale, muntoase dar mai des în mari orașe de coastă, aglomerate, mizere, greu de controlat. Tot mai des se vor folosi dispozitive explozive improvizate în spațiile urbane, foarte greu de găsit și contracara de către forțele guvernamentale.

Rio, Lagos, Mogadishu, Mumbai sunt exemple de orașe de coastă, dens populate, cu periferii sărace controlate de grupuri de crimă organizate înarmate, de grupări tribale sau uneori de seniori ai războiului.

În același timp, ne avertizează autorul, statele occidentale vor desfășura probabil în următoarele decenii largi operații de contrainsurgență, de aceea e imperativ necesar ca forțele militare să învețe și să rețină lecțiile învățate în conflictele asimetrice la care au participat dar să își pună întrebarea cum să desfășoare lupta în marile orașe aglomerate ale viitorului (*megaslums of tomorrow*). „Lumea devine tot mai litorală” dar, pe de altă parte, contra-insurgența în munți rămâne de actualitate, de aceea forțele de vânători de munte și parașutiști au și ele un viitor consistent. (p. 239) Însă contrainsurgența va fi mai frecventă în marile aglomerări urbane din zone litorale de tip Jakarta, Mumbai, Karachi decât în sate de munte risipite pe suprafețe mari, slab populate, precum cele din Afganistan.

Ipotezele lansate de autor sunt desigur fascinante dar ele se bazează pe tendurile actuale din domeniul demografic, economic și militar. Anumite evenimente accidentale, cu impact major – catastrofe naturale, accidente nucleare, boli contagioase – pot modifica parțial aceste tendințe. De asemenea statutul SUA și al UE pe scena mondială va influența specificul contrainsurgenței deoarece Occidentul e probabil cel mai activ actor al acestor intervenții efectuate în Marele Orient Mijlociu. Atât SUA cât și state precum Franța, Marea Britanie manifestă actualmente reticențe în a se implica cu trupe terestre în conflicte civile din state eșuate dar perspectiva intensificării imigrației dinspre

Africa și Orientul Mijlociu, a terorismului islamist, poate modifica această tendință în vitorul apropiat.

Așadar dacă Andrei Miroiu ne vorbește despre gherilele de la mijlocul secolului trecut, preponderent rurale, forestiere și montaniarde, luptând contra unor imperii abuzive dar și a unor state socialiste represive, Kilcullen de aduce în prezent către eforturile unui Occident democratic dar adesea trăind cu iluzia că poate moderniza și transforma rapid state slabe și deficitare în state moderne și liberale, că poate stabili și securiza regiuni violente, agitate, generatoare de riscuri transfrontaliere acute. Insurgențele de acum 70 de ani au reușit să contribuie la formarea unor state desprinses din magma amorfă a fostelor puteri coloniale europene. Au reușit deși nu aveau acces la internet și telefoane mobile, coordonarea fiind dificilă în teren larg și accidentat. Gherilele de azi, tehnologizate, beneficiare ale conectivității (internet, telefoane celulare) luptă contra guvernelor (sau și între ele) în state care pe hârtie sunt suverane și independente dar în realitate nu au produs nici bunăstare economică și nici dreptate și împlinire spirituală pentru cetățenii lor. Nu au putut cristaliza o identitate națională colectivă solidă. State tribale, fragmentate, greu de condus în mod centralizat, cu atât mai mult cu cât țări străine se amestecă adesea în luptele interne, prelungindu-le și făcându-le și mai violente.

* Prezentarea temelor majore ale cărții lui Kilcullen chiar de către autor poate fi urmărită accesând linkul următor: <https://www.youtube.com/watch?v=tVUI9U4WQ6E>

Șerban F. Cioculescu,
cercetător II, I.S.P.A.I.M.

Dintr-o eroare, la studiul semnat de Mihaela Adriana Pădureanu, *Rusia și războiul din Georgia*, în volumul *Puteri consacrate, puteri emergente. Teorie și practică într-o lume internațională grăbită* (Editura Militară, București, 2015), nu au fost tipărite motto-ul și notele de subsol. Acestea sunt prezentate în continuare, cu menționarea paginii și a fragmentului de text unde ar fi trebuit plasate.

p. 160

Motto: *Accidit in puncto, quod non contingit in anno*¹

¹ Se poate întâmpla într-un moment ceea ce nu s-a întâmplat într-un an.

p. 161

finanțat de către UE.²

² Cele trei capitole ale raportului pot fi consultate la adresa: http://www.ceiig.ch/pdf/IIFF-MCG_Volume_I.pdf, accesată la 10.02.2012.

„a solidificat și instituționalizat diferențele etnice”³

³ Sonne, Paul, „Why does South Ossetia want independence?”, *Georgian Daily*, 19.08.2008:

http://georgiandaily.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6233&Itemid=65, accesat la 19.12.2012.

p. 162

„un mic imperiu”.⁴

⁴ Sakharov *apud* Petersen.

au anexat Abhazia.⁵

⁵ Pentru o descriere a evoluției prețariste a Abhaziei vezi și Petersen A., „The 1992-93 Georgia-Abkhazia War: A Forgotten Conflict”, *The Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 2 (4): 187-199.

desfășurarea terorii staliniste.⁶

⁶ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

un tratament asemănător cu cel al abhazilor.⁷

⁷ *Ibidem*.

iar în Osetia de sud 70 000.⁸

⁸ <http://www.unhcr.org/refworld/country,,MRGI,,GEO,,49749d1c28,0.html>, accesat la 05.01.2013.

viitorul președinte al Abhaziei, Vladislav Ardzinba⁹

⁹ Vladislav Ardzinba (14 mai 1945 – 4 martie 2010) a început să se implice în mișcarea pentru independență la începutul anilor '90 și a fost primul președinte al Abhaziei după ce a câștigat alegerile din 1994 și 1999. Vezi și: <http://www.georgiatimes.info/en/news/31569.html>, accesat la 15.12.2012.

în perioada stalinistă¹⁰

¹⁰ Markedonov Sergei, „Charisma and complications: the legacy of Abkhazia's founding father”, *Open Democracy*, 8.10.2010, <http://www.opendemocracy.net/od-russia/sergei-markedonov/charisma-and-complications-legacy-of-abkhazia%25E2%2580%2599s-founding-father>, accesat la 16.12.2012.

este trimisă în zonă.¹¹

¹¹ <http://www.unhcr.org/refworld/country,,MRGI,,GEO,,49749d1c28,0.html>, accesat la 05.01.2013.

p. 163

este anunțat câștigător al primelor alegeri¹²

¹² Carrère d'Encausse, H., *U.R.S.S. a murit, trăiască Rusia!* (București: Semne, 2010), 174-175.

deportarea osetienilor în Rusia,¹³

¹³ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

și pe cei care nu sunt georgieni.”¹⁴

¹⁴ Gamsakhurdia *apud* Petro, 2.

cererea de a se uni cu Osetia de nord.¹⁵

¹⁵ Carrère d'Encausse, Hélène, *op. cit.*, 177-178.

unde OSCE are statutul de observator.¹⁶

¹⁶ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

care va dura până în decembrie 1993.¹⁷

¹⁷ Carrère d'Encausse, Hélène, *op. cit.*, 177-178.

care trăiau în Abhazia și devin refugiați.¹⁸

¹⁸ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

comandanții ruși simpatizând cu Georgia.¹⁹

¹⁹ Antonenko *apud* Petersen.

creșterea vizibilității Georgiei pe plan internațional.²⁰

²⁰ <http://eastbook.eu/en/2011/07/material-en/news-en/georgia-eduard-shevardnadzes-political-career/>, accesat la 12.01.2013.

cu 75% din voturile exprimate.²¹

²¹ *Ibidem*.

soluția unui stat comun pentru Georgia și Abhazia,²²

²² Markedonov Sergei, „Charisma and complications: the legacy of Abkhazia's founding father”, *Open Democracy*, 8.10.2010, <http://www.opendemocracy.net/od-russia/sergei-markedonov/charisma-and-complications-legacy-of-abkhazia%25E2%2580%2599s-founding-father>, accesat la 16.12.2012.

p. 164

și ridicarea lor în mai 2008.²³

²³ *Ibidem*.

propriul Plan Individual de Acțiune pentru Parteneriat (IPAP).²⁴

²⁴ „NATO's relations with Georgia”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm, accesat la 17.12.2012.

să unifice Osetia de Sud cu Rusia.²⁵

²⁵ „Georgian Crisis : South Ossetia Denies Plans to Join Russia”, 11.09.2008, <http://www.spiegel.de/international/world/georgian-crisis-south-ossetia-denies-plans-to-join-russia-a-577648.html>, accesat la 14.12.2012.

cerându-i să demisioneze.²⁶

²⁶ „How the Rose revolution happened”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4532539.stm>, accesat la 14.12.2012.

p. 165

chiar sprijinind Georgia.²⁷

²⁷ Carrère d'Encausse, Hélène, *op. cit.*, 192-3.

tendință care s-a atenuat însă în ultimele decenii.²⁸

²⁸ „Saakashvili's Ajara Success: Repeatable elsewhere in Georgia?”, International Crisis Group, tbilisi/Brusseles, 18.08.2004: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/unpan1/unpan018787.pdf>, accesat la 17.12.2012.

președinte al Osetiei de Sud ce fusese ales în 2001.²⁹

²⁹ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/south-ossetia>, accesat la 19.12.2012.

încetarea focului și retragerea trupelor din zonă,³⁰

³⁰ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

autonomie extinsă pentru Osetia de Sud.³¹

³¹ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/south-ossetia>, accesat la 19.12.2012.

deschiderea teritoriului pentru trupele americane.³²

³² Carrère d'Encausse, Hélène, *op. cit.*, 194-5.

alte două baze fiind închise în 1999.³³

³³ Rodriguez Alex, „Russia agrees to pull troops from Georgia by 2008”, *Chicago Tribune*, 31.05.2005: http://articles.chicagotribune.com/2005-05-31/news/0505310145_1_base-closings-military-bases-georgian-leaders, accesat la 05.12.2012.

„noi (osetienii de sud) suntem cetățeni ruși”³⁴

³⁴ Kokoity *apud* Nichol, p. 6.

p. 166

a declanșa războiul.³⁵

³⁵ „Georgia-South Ossetia: conflict chronology”, *The Telegraph*, 08.08.2008. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2522729/Georgia-South-Ossetia-conflict-chronology.html>, accesat la 05.01.2013.

nu a reușit să obțină susținerea populației.³⁶

³⁶ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/south-ossetia>, 19.12.2012.

cu scopul deliberat de a sabota rezultatul final.³⁷

³⁷ Nichol, J., (2009). *Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests*, CRS Report for Congress, pp. 6-7.

va ajunge la 2 500 până în august 2008.³⁸

³⁸ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*, <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

de la 1,1% în 2003 la 9,2% în 2007³⁹

³⁹ <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPnD.GD.ZS?page=1>, accesat la 08.01.2013.

continuarea misiunii OSCE în Abhazia.⁴⁰

⁴⁰ Carrère d'Encausse, Hélène, *op. cit.*, 197.

pentru secesiunea celor două regiuni.⁴¹

⁴¹ „Solana fears Kosovo ‘precedent’ for Abkhazia, South Ossetia”, 06.10.2006, <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Articles/Detail/?ots783=4888caa0-b3db-1461-98b9-e20e7b9c13d4&lng=en&id=52577>, accesat la 17.12.2012.

„anexarea *de facto*” a regiunilor.⁴²

⁴² http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102575.stm, accesat la 08.01.2012.

p. 167

UNOMIG (United Nations Observer Mission in Georgia – Misiunea de observare a ONU în Georgia).⁴³

⁴³ Resolution 1808 (2008), Adopted by the Security Council at its 5866th meeting, on 15 April 2008 <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Georgia%20SRES1808.pdf>, accesat la 17.12.2012.

spre reechilibrarea situației în favoarea sa.⁴⁴

⁴⁴ „Georgia-South Ossetia: conflict chronology”, *The Telegraph*, 08.08.2008. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2522729/Georgia-South-Ossetia-conflict-chronology.html>, accesat la 05.01.2013.

sprijinul economic pentru ele.⁴⁵

⁴⁵ Eberhardt, Adam. „The 2008 Russia-Georgia War over South Ossetia – the Policy of the Russian Federation and Its Consequences.” *Polish Quarterly Of International Affairs* 17, no. 3 (Summer 2008): 53.

ca o repetiție a viitorului război.⁴⁶

⁴⁶ *Ibidem*, 53.

centru comun ruso-georgian împotriva terorismului.⁴⁷

⁴⁷ Vezi și *Situation around Abkhazia and South Ossetia, Historical Overview*: <http://www.un.int/russia/new/MainRoot/docs/warfare/statement051208en.htm>, accesat la 18.12.2012.

a restabili „ordinea constituțională în Osetia de Sud”.⁴⁸

⁴⁸ Saakashvili *apud* Eberhardt.

„istoric, Rusia a fost și va continua să fie garant al securității popoarelor din Caucaz”.⁴⁹

⁴⁹ Medvedev *apud* Nichol.

p. 168

și a orașului Gori.⁵⁰

⁵⁰ „Georgia-Russia war intensifies”, *Al Jazeera*, 11.08.2008, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2008/08/2008810225659470997.html>, accesat la 06.12.2012.

au fost ajutate și de voluntari din Caucazul de nord.⁵¹

⁵¹ Nichol, *op. cit.*, 5-6.

încă sunt soldați georgieni în Tskhinvali.⁵²

⁵² *Ibidem*.

trupele ruse de menținere a păcii asistă la aceste activități.⁵³

⁵³ *Ibidem*.

baza militară Senaki de lângă portul Poti este ocupată de trupele rusești.⁵⁴

⁵⁴ *Ibidem*.

pentru rezolvarea situației din Osetia de Sud și Abhazia.⁵⁵

⁵⁵ *Georgia: the 6 points plan*, <http://www.amba-france-us.org/spip.php?article1101>, accesat la 15.12.2012.

retragerea trupelor ruse din zonele ocupate în cadrul teritoriului georgian este completă.⁵⁶

⁵⁶ Nichol, *op. cit.*, 9.

p. 169

nu au arătat respectul cuvenit.⁵⁷

⁵⁷ Medvedev Dmitry, „Why I had to recognise Georgia's breakaway regions”, *Financial Times*, 26.08.2008: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9c7ad792-7395-11dd-8a66-0000779fd18c.html#axzz2OXcEUSJJ>, accesat la 04.12.2012.

că apără etnicii ruși de pe respectivul teritoriu.⁵⁸

⁵⁸ *Ibidem*.

independența pentru zonele secesioniste.⁵⁹

⁵⁹ Nichol, *op. cit.*, 9.

pune semne de întrebare în privința situației din zonă.⁶⁰

⁶⁰ <http://www.unhcr.org/refworld/country,,MRGI,,GEO,,49749d1c28,0.html>, accesat la 06.12.2012.

„în politică, ignorarea puterii este fatală”⁶¹

⁶¹ Carr, E., *Criza celor 20 de ani (1919-1939)*, (Iași: Polirom, 2011), 107.

acceptarea unei posibile aderări la NATO ca pe un fapt deja împlinit,⁶²

⁶² Carrère d'Encausse, *op. cit.*, p. 213. Pentru un poziție asemănătoare vezi și: Petro, Nicolai N, „The Russia-Georgia War: Causes and Consequences”, *Global Dialogue* 11 (Winter 2009): 11.

la Summitul NATO de la București⁶³

⁶³ „NATO's relations with Georgia”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm, accesat la 17.12.2012.

din partea unui membru al Consiliului de Securitate.⁶⁴

⁶⁴ Cienski Jan, „Tbilisi admits it miscalculated Russian reaction”, *Financial Times*, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/90d1d4c6-6fe0-11dd-986f-0000779fd18c.html#axzz2OXcEUSJJ>, accesat la 16.12.2012.

spațiul ex-sovietic, în care are interese speciale sau particulare,⁶⁵

⁶⁵ Eberhardt, *op. cit.*, 58.

„aceleași reguli să le fie aplicate tuturor”.⁶⁶

⁶⁶ Lavrov *apud* Petro, 9.

p. 170

o regândire a raportării față de întregul spațiu eurasiatic,⁶⁷

⁶⁷ Antonenko O., „towards a comprehensive regional security framework in the Black Sea region after the Russia–Georgia war”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 9, no. 3, (Septem- ber 2009): 259.

independenței și integrității teritoriale a Georgiei.⁶⁸

⁶⁸ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf, accesat la 14.12.2012.

pare mai îndepărtată decât a fost vreodată.⁶⁹

⁶⁹ Emerson, M. „Post-mortem on Europe's first war of the 21st century”, no. 167, august 2008, CEPS Policy Brief.

SUMMARY

EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC SECURITY / 3

George Vlad Niculescu – Adjusting the EU's Geopolitical Posture in the Eastern Neighborhood / 5

Dragoș Ilinca – NATO-EU Relations. Between Competition and Field Cooperation / 13

Silviu Petre – The Ukrainian Military-industrial Complex – a Supra-regional Influence Element. An Economic-evolutionist Analysis / 27

Cristian Eremia – The New Security and Defence Agenda of the European Union. Opportunities for Fruitful Achievement and Implications for Romania / 50

Șerban Pavelescu – The Main Developments of the Black Sea Security Environment between the Crises from Ukraine and from Turkey / 70

INTERNATIONAL SECURITY / 83

Carmen Rijnoveanu – From Obama to Trump: the Dynamics of the Russian-American Reset Policy and the Dilemmas of Strategic Engagement with Russia / 85

Șerban F. Cioculescu – Civil Wars and Failed States in the Middle East and North Africa: the Role and Responsibility of the West for Stabilization and State-building / 100

Carola Frey – Towards the Asian Century (I) / 132

OP-EDS / 149

Mădălina Cuc, Adrian Săndiță – Some Points of View Regarding the Importance of Agents in the Transition from the Information Society to the Knowledge Society / 151

Mirel Țariuc – Uncertainty and Patience. The “New” European Project / 163

BOOKS AND REVIEWS RECEIVED AT THE EDITORIAL OFFICE / 173

BOOK REVIEWS / 175

Andrei Miroiu – *Romanian Counterinsurgency and its Global Context, 1944-1962*, Palgrave Macmillan, 2016, 112 pages/David Kilcullen – *Out of the mountains. The coming age of the urban guerilla*, Oxford University Press, 2013, 342 pages (Șerban F. Cioculescu) / 177

Errata / 183

